

Bij succesvolle raadpleging en daarop volgende publicaties wordt vermelding van deze studie op prijs gesteld.¹

Dr. Lucas G.C.M. van Dijck

De Bossche stadspijpers

Muziekcultuur in een Brabantse hoofdstad, 1400 -
1650.

's-Hertogenbosch 2014.

Copyright Lucas G.C.M. van Dijck

¹ Pogingen om dit werk als boek uit te geven bleken niet haalbaar door gebrek aan interesse bij de stadspijpers, voor wie deze studie op hun verzoek gerealiseerd is.

INLEIDING

Toen de Franse reiziger Henry Havard in de zomer van 1879 de stad 's-Hertogenbosch aandeed en ons thans daarvan ook nog zijn indrukken heeft nagelaten in drie gravures, schreef hij: “Het is de moeite waard het stadhuis te bezoeken, niet alleen vanwege de architectuur aan de binnenzijde, maar ook door de curiositeiten die het herbergt: Een zeer complete verzameling zegels, bijna 500 exemplaren omvattend, de wonderlijke welkomstbekers van de oude gilden, de insignes van de vroegere ambtsdragers, de armstukken (“les brassards”) van de trompetten, de vaandels van de tamboers, een merkwaardige verzameling wapenen, ...”.

Tot de insignes van de vroegere ambtsdragers behoorden ongetwijfeld de brodsien of stadsinsignes van de stadspeellieden of pijpers. De brassards zullen de banden zijn met het stadsdevies van de stadspijpers. Na 1879 zijn veel voorwerpen, hier vermeld, zoek geraakt, maar de insignes van de stadsmuzikanten en hun deviezen bleven bewaard. Daarover gaat dit boek. Het moet de muziek tot leven brengen, die de middeleeuwse muzikanten ten gehore brachten, zonder dat ook maar één noot tot ons is gekomen. De bekende naald in de hooiberg is bij een dergelijk onderzoek meer dan duidelijk te zoeken.

Slechts tijdrovend en intensief speuren in de rijke archieven van de stad en van de Illustere Lieve Vrouwebroederschap kunnen een tip van de sluier oplichten: Het resultaat is redelijk geworden: Te weinig om tevreden te zijn, te veel om het niet onderzocht te hebben: Er werden voor dit onderwerp, de stadspijpers, alle stadsrekeningen en de rekeningen van de Broederschap onderzocht. Terwijl de stadsrekeningen verstek laten gaan voor zo goed als de gehele periode van vóór 1500 (bij afwezigheid van bronnen), zo laat de Broederschap het afweten na 1629. In dat jaar werd de stad ingenomen en veranderde de Broederschap zodanig van karakter, dat er voor religieuze en profane muziek zo goed als geen plaats meer was. Het kerkorgel was nog toegestaan. De stadspijpers traden niet meer op bij godsdienstige festijnen, want die uitingen van vroomheid, zoals processies en missen maakten plaats voor publiek en profaan vreugdevuurwerk, opgebouwd door ene meester Wolff. Het H. Sacrament, de processiebeelden van de H. Maria en Sint Jan verdwenen uit het stadsbeeld en maakten plaats voor de rode, gele, blauwe gloed en de knallen in de avondhemel. De wonderdadige Maria zou 200 jaar elders worden vereerd. Ook de Broederschap werd profaner en kwam niet meer bijeen voor een mis of lof, hetgeen ongetwijfeld tot een woedeaanval geleid zou hebben van de fanaticus, dominee en theoloog Gijsbertus Voetius, die bovendien geen enkel gevoel voor muziek had. Gelukkig voor de Broederschap heeft Voetius zijn idee, om deze élitaire club af te schaffen, zijn zin niet kunnen doordrijven. Vandaar dat de Broederschap, met behoud van bijna alle rekeningen, nog bestaat. Na het jaar 1629

hebben we nog twee decennia onderzocht om er zeker van te zijn dat de stadspijpers geen rol van betekenis meer speelden.

De kans op succes in de archieven hebben er aldus toe geleid deze studie te beperken tot 1629 met een zekere mate van volledigheid, en een korte impressie van de periode vanaf 1629 tot ca. 1650. Dat betekent dat de transcriptie van alle archiefstukken in extenso wordt opgenomen tot 1629. Die bronnen zijn dan eens en voorgoed toegankelijk gemaakt voor verder onderzoek en staven tevens het daaraan voorafgaande verhaal, dat zonder wetenschappelijke voetnoten wordt gepubliceerd. Wie een bepaald gegeven uit het verhaal wil opzoeken, behoeft slechts de bijlagen van het betreffende jaar te raadplegen. Daarmee wordt overigens geen noot muziek tot leven gebracht, maar krijgt de lezer wel een verantwoord inzicht in het bestaan van deze speelse stadsgenoten. De overige gebeurtenissen, citaten e.d. komen uit Bossche kronieken, zoals die van Molius, Van Os, van het St. Geertruiklooster. Algemene politieke gegevens hebben we ontleend aan het boek van Kuyer over de stad en gegevens over pijpers in andere steden en landen zijn ontleend aan het werk van J.E. Spruit, Van vedelaars, trommers en pijpers (Utrecht 1969)..

Het is niet de bedoeling geweest een vergelijkend onderzoek te publiceren over de stadspijpers in alle grotere steden van de Lage Landen of van West-Europa. Een dergelijke studie kan pas geschreven worden nadat alle grotere steden individueel hun stadspijpers onderzocht hebben. Hoewel er, vooral in Vlaanderen en Engeland, al zeer veel onderzoek is verricht en gepubliceerd naar de stadspijpers, toch is het verhaal van “de stadspijpers in Europa” nog een lange weg om te gaan. Dat was ook niet de doelstelling van de schrijver. De strekking van dit werk is uitsluitend om over 's-Hertogenbosch te schrijven en de andere steden er in te betrekken voorzover dat relevant is voor 's-Hertogenbosch.

Deze studie zou niet tot stand zijn gekomen, indien de stad op dit moment geen stadspijpers meer zou koesteren: Dank zij de energie van velen en dank zij sponsoring van even zo velen mag de stad 's-Hertogenbosch er trots op zijn wederom stadspijpers in haar midden te hebben. Het doorzettingsvermogen en de tomeloze inzet van Marcel Ploegmakers is hierbij van wezenlijke betekenis geweest. Hij stimuleerde tevens de auteur het onderwerp ter hand te nemen. Door gebrek aan belangstelling van het bestuur van de stadspijpers kon helaas geen gedrukte uitgave met veel afbeeldingen worden gerealiseerd.

De lezer wil ik gaarne een spreuk uit de Bossche loterij van 1562 citeren, alvorens hij dit werk gaat lezen, als een relativerende *captatio benevolentiae* :
“Men can het eenieder niet gemaecten, den een salt prysen den ander salt laecken”.

1400.

De stadspijper Jan, afkomstig uit Houthalen en onlangs burger van 's-Hertogenbosch geworden, kijkt in het nachtelijk schemer om zich heen. De stad van ongeveer 10.000 inwoners slaapt. Ook overdag is het de laatste tijd redelijk rustig: De strijd tussen Gelre en Brabant is met de Vrede van Ravenstein van 9 juli 1399 voor even beëindigd. Met de landsvrouw en de stad gaat het minder goed: Er zijn spanningen tussen de Bosschenaren, aangemoedigd door de hoogschout , en Johanna, hertogin

van Brabant. Natuurlijk wint de landsvrouwe, zoals het nog eeuwen zou zijn, en legt de stad een boete op van 4000 Franse Kronen in 1401. Twaalf aanzienlijke Bosschenaren vroegen haar blootshoofds vergiffenis voor het gebrek aan eerbied, dat de stad getoond had. Tegelijk woedt er de pest, maar aan dergelijke ziekten was men gewend: Het was de verdiende gesel Gods. Onlangs waren de eerste stadspijpers van de stad, tevens torenwachters, Gobelinus, wiens familienaam onbekend was, en Aert van Thede gestorven. Gobel genoot zeker aanzien, want zijn vrouw wordt zelfs vermeld als weldoenster van de St. Janskerk. Gobel en Aert waren de muzikale baanbrekers geweest voor een eeuwenlange toekomst van stadspijpers. Gobelinus, in het diets Gobel genaamd, was waarschijnlijk afkomstig uit het Rijngebied, gezien zijn voornaam; Aert van Thede zal een Vughtenaar zijn geweest uit de buurtschap Thede geweest zijn. Wellicht dat er in 1369 al een stadspijper was, met de naam Henricus, en woonachtig in de Hinthamerstraat: In ieder geval was hij pijper, maar wellicht geen stadspijper.

Een andere Gobel of Gobelinus, de allergrootste klokkengieter - en dus "half-muzikant" - van de stad, Gobel Moer, zou in de 15^e eeuw niet alleen uit het Rijngebied komen, maar ook Gobel heten, zoals zijn collega-pijper. . Cultuur kwam vanuit het Nederrijngebied en vanuit het Zuiden. De schildersfamilie Van Aken - zeven generaties schilders met Jheronimus Bosch als hoofdfiguur- was ook Nederrijns van origine. Het Noorden had weinig of niets te bieden. Boven de rivieren was verder weg dan Antwerpen of Keulen. Dat is nog steeds het geval.

Vanuit de stadhuistoren kijkt de stadspijper naar de bureu: Aan de westzijde staan de Minderbroeders of Franciscanen al op voor de Metten. Minstens vanaf 1228 hebben zij hun klooster in de stad, met een kerk uit 1263, gewijd aan de H. Maria en St. Jan. Even verderop in noordoostelijke richting, bij de Nieuwstraat – St. Josephstraat, maken zich ook de Dominikanen of Predikheren gereed voor het gebed. Vanaf minstens 1296 bidden en studeren zij er, en hun kerk heeft de heiligen Petrus en Paulus als patronen. Hun prior is licentiaat in de heilige theologie. Veel ouder zijn de Wilhelmiëten, die in 1205 als volgelingen van Winandus van Basel in de stad wonen. Hun klooster, dat gelegen is waar nu de Zuiderpassage is, heette Porta Celi (Poort van de Hemel) met Maria als patrones van de kloosterkerk. Eigenlijk waren alle kloosters Poorten naar de Hemel, althans in het gedachtengoed van de monniken. Onlangs had de prior van de Wilhelmiëten, Gerard Schilders, een dochter verwekt, gedoopt onder de naam Heilwich. Je vraagt je af hoe en hoe vaak zo'n meisje haar prior-vader in het klooster ging bezoeken. Over het algemeen hadden de Bossche kloosterlingen geen vriendin en/of kinderen, maar de kloosterlingen op het platteland, zoals de Norbertijnen, combineerden hun functie van pastoor vaak met die van huisvader. Zelfs de Luikse bisschop accepteerde deze gewoonten van zijn priesters. De begijnen vestigden zich rond 1250 in de stad, waar nu de Parade is. Zij hadden een eigen kerkhof en een kapel, gewijd aan de H. Nicolaas. De grote poort naar het Begijnhof was gesloten om de maagdelijkheid van de bewoonsters te waarborgen. Het zou niet lang meer duren of er zouden ook echte kluizenaresen komen. De stadswacht liet even zijn blik gaan naar de richting Vught om te zien of er verdachte bewegingen waarneembaar waren: Hij zag alleen de galg op het galgenveld, maar er was geen dode te bespeuren, want de dieren deden snel hun werk. .

De pijper liet zijn blik gaan naar de Hinthamerstraat: Voor de Bossche samenleving was er een Gasthuis: Dat was een instelling voor iedereen die arm, ziek en onderweg was, hoe dan ook behoefte had aan hulp en bijstand. Ook pelgrims waren er welkom. Via het Groot Ziekengasthuis, later het Bosch Medicentrum is nu het Jeroen

Boschziekenhuis de directe rechtsopvolger van dit oude gasthuis uit ca. 1274. Wie lepra of melaatsheid had kon te recht buiten de Hinthamerpoort in de buurt van de Aartshertogenlaan, ver van het bewoonde centrum van de stad. Terug in de Hinthamerstraat ziet hij de Tafel van de H. Geest (of: Mensa Sancti Spiritus), vóór 1281 gevestigd vooraan bij de Markt: Deze instelling verschaftte brood en ander voedsel alsmede kleding aan de armen. Over enkele uren zouden er de poorten open gaan om de hongerigen te voeden.

Even verder in de Hinthamerstraat bij de Geerlingsche Brug woonden de Clarissen, die al in 1359 vanuit Keulen waren gekomen. Zij waren geschoeid op Franciscaanse leest, maar hun voeten waren ongeschoeid. Het Claraklooster was het beste voorzien van goed en gaven boven alle andere vrouwenkloosters in de stad, vandaar de naam Rijke Claren. De gelofte van armoede gold de monialen zelf, niet de communautiteit.

Eindelijk bleef zijn blik rusten op de St. Janskerk: Een Romaans kerkje op de plek van de huidige voortoren van de kerk. Er zou nog eens 600 jaar gebouwd, verbouwd en hersteld worden. De roem van de kerk was wijd verbreid, want door het wonderdadige beeld van de “nieuwe” Maria (de oude was van de Illustere Lieve Vrouwebroederschap en niet wonderdadig) kwamen dagelijks talloze pelgrims, op zoek naar beterschap of als boetedoening. Kleine tinnen pelgrimsinsignes namen zij mee op weg naar huis. Zelf lieten zij ex-voto’s achter in zilver of in was. Allerlei lichaamsdelen werden er uitgebeeld, zoals hart, de benen, armen en zelfs zilveren geslachtsdelen, getroffen door de ziekte elephantiasis, prijkten in de Mariale kapel. Er waren al minstens 461 wonderen aan Maria toegeschreven, die door de kerkelijke overheid in oorkonden werden vastgelegd.

De kerk was sinds 1366 voorzien van een kapittel met dertig kanunniken: Deken was de invloedrijke Adam van Mierd, eenvankelijk getrouwd, vader van een zoon en een dochter, en met zijn vrouw samen stichter van een gasthuis. Als weduenaar werd hij priester, pastoor van de St. Jan en vanaf 1397 kapitteldeken. Ook was hij proost van de Illustere Lieve Vrouwebroederschap. Op 25 maart 1403 zou deze man van grote verdiensten voor de stad sterven. Zijn medekanunniken leefden niet allen volgens de regels van het canonieke recht, want minstens dertien van hen (waaronder Adams broer Jan van Mierd) hadden vrouwen en kinderen.

Italiaanse Lombarden en een Latijnse school, alsmede een Broederschap, opgericht in 1318 en gewijd aan de Illustere Lieve Vrouwe met een eigen muziekcultuur, completeerden de culturele samenhang van de stad.

De zon kwam langzaam op: Tijd voor Jan van Houthalen af te dalen van de stadstoren en te gaan slapen. Zijn werk zat er weer op. De eerste boeren en handelaren stonden al voor de stadspoorten om toegelaten te worden.

De Bossche pijpers in de 15e eeuw

Het omvangrijke standaardwerk van Gustave Reese, *Music in the Renaissance* (London 1954) telt 1022 pagina’s: Daarin wijdt hij één halve pagina aan de stadspijpers en wel in Engeland: Vertaald zegt hij: “Onderscheiden van de koninklijke muzikanten waren er ook stadsmuzikanten – genaamd “waits” – betaald door de steden voor openbare uitvoeringen. De naam “waits” werd oorspronkelijk toegepast op de torenwachters, die blaasinstrumenten benutten om signalen af te geven voor de veiligheid van de stad. In de 15^e eeuw werd hun functie meer muzikaal en zij werden meer en meer ensembles van verschillende instrumenten, waarbij ook werd gezongen. Titels van composities zoals de “London Waits” en “Oxford Waits”

herinneren aan composities waarvan men zei dat ze ter plaatse zo werden uitgevoerd. Geen voorbeelden zijn er, voor zover bekend, tot ons gekomen van voor de 17^e eeuw”. Vervolgens licht Reese toe dat de Londense stadspijpers al voor 1500 een eigen gilde vormde dat uniek in de muziekgeschiedenis is. Dat is alles wat er over stadspijpers vermeld wordt!

Het is symptomatisch dat er zo weinig bekend is over de stadspijpers, zeker in de 14^e en 15^e eeuw. Geheel verwonderlijk is dat niet: We weten niet wat ze speelden, de archieven zwijgen en gedrukte of geschreven muziek voor stadspijpers bestond er niet, althans in die tijd.. Laten we echter in de Brabantse hoofdstad beginnen en bezien of er meer te vinden is:

Er is geen beter citaat uit 1400 dan van een onbekende Bossche kroniekschrijver: “In den jaere van 1400 was hier een groote sterfte”. Beter kan men de kwetsbaarheid van een stedelijke samenleving uit die tijd niet weergeven. Soms was er welvaart en dan ineens sloegen dood en verderf toe. Ziekten zoals de pest (b.v. in 1424; 1439-1442), en twee grote branden, waarbij hele straten weggevaagd werden, sloegen diepe wonden. We kunnen ons de kwetsbaarheid van die mensen bijna niet meer voorstellen, maar als gevolg daarvan ook hun weerbaarheid en geloof in God..

We zijn met de vijftiende eeuw helaas beperkt in het onderzoek doordat de stadsrekeningen zo goed als in het geheel ontbreken. Daarom moet de Broederschap ons helpen om wat inzicht te geven, aangevuld door wat overheidsarchieven in Brussel. Met Broederschap wordt in dit boek steeds bedoeld: De Illustere Lieve Vrouwebroederschap.

De aanwezigheid van pijpers in stad en Meierij wordt ons bevestigd door schoutsrekeningen te Brussel en door het Boschprotocol, het archief van de schepenakten.

In de St. Jan werd er vanaf ca. 1390 stilgestaan bij het overlijden van Ermgardis dochter van Gobelinus Piepers, zoals het obituarium of dodenboek vermeldt. Deze Gobel of Gobelinus die Piper was gegoed aan de Windmolenberg en liet een zoon Goyaard na, wiens zoon Peter die Piper rond de jaren 1430-1450 nog steeds aan de Windmolenberg woonde. Men kan met waarschijnlijkheid zeggen dat Gobelinus niet alleen de oudst bekende stadspijper was, maar ook enig aanzien genoot door zijn vermelding in het obituarium van de St. Jan en door het bezitten van onroerend goed. Anders was dat in de dorpen in de Meierij: In de buurten van Erp, Mierlo, Lieshout, Hilvarenbeek en Eersel waren er rond 1400 eveneens pijpers actief: Het zijn slechts losse namen, maar toch verraden zij muzikale activiteiten: Jan Piper van Erpe en zijn zus Aleid; Wellicht waren zij de kinderen van Aelbertus Piper van Erpe, die al in 1368 wordt vermeld en ook wel Van Lieshout werd genoemd. . We ontmoeten Heyntken de Pijper te Lierop, Bladel en Netersel; Jan geheten meester Jan de Piper te Mierlo; Yda sPijpers en haar natuurlijke zoon Wouter te Hilvarenbeek; Henrick die Piper en zijn vrouw Aleid, actief te Eersel. Het zijn slechts enkele namen van pijpers die met name in de Kempen actief waren tussen ca. 1380 en ca. 1425. Overigens moeten we er rekenig mee houden dat niet iedereen die de naam Piper voerde ook pijper was! Soms vervulden deze pijpers de rol van bode voor de hoogschout van de landsheer of landsvrouwe. Van een enkeling weten we ook welk instrument hij bespeelde, zoals Jan vedeler alias Van Ghenp, die 1420 te Eindhoven woonde en dus de vedel bespeelde. Het feit dat zij rondtrekkende muzikanten waren werd dan gebruikt om hun reiservaring ook anders te benutten. Elders is dit fenomeen van het dubbele beroep muzikant – bode ook bekend in de 15^e eeuw.

Deze pijpers in de Brabantse Kempen waren geen stadspijpers maar sociale randfiguren, die zich ook met diefstal in het leven hielden, zoals blijkt uit de schoutsrekeningen.

De oudst bekende officiële stadspijper van de stad was genoemde Gobelinus, zoals we zagen. Een hele vroege stadspijper was ook Aert Aerts van Thede, wiens zoon Dirk kort voor 1435 overleed en als kinderen naliet Aert, Dirk, Jan, Marie en Katelijn.

In 1399 werd Jan die Piper uit Houthalen poorter. We kunnen uit deze gegevens in ieder geval concluderen dat er voor 1400 enkele pijpers leefden rond Helmont, en in de stad 's-Hertogenbosch.

Vanaf 1398 worden de cijfers wat duidelijker, hetgeen ook in een bijlage zal worden uitgewerkt. De stadspijpers waren twee in getal rond 1400 en drie rond 1500 en hadden een dubbele taak: Enerzijds iedere nacht waken op de stadhuistoren, en anderzijds meelopen in de processies. Daarnaast zullen zij gespeeld hebben aan ontvangsten en maaltijden. Doch hier komt al een probleem naar voren voor het onderzoek: Er zijn geen arbeidscontracten overgeleverd en de pijpers werkten voor één vast jaarsalaris, waarin alle optredens en activiteiten waren verondersteld. Dat betekent dat we meer dan twee en een halve eeuw bijna geen specificaties kunnen vinden van de verschillende optredens van deze muzikanten.

De taak van torenwachter hield in dat er iedere nacht één trompettist of hoornblazer de wacht hield en bij onraad de stad wekte. Voor die taak ontvingen zij niet alleen een salaris, maar ook jaarlijks een bontmantel of pels tegen de kou. Tevens zorgde de stad voor stof om kleding te maken, bestaande uit trijp. De twee en later drie pijpers werden in deze taak ook bijgestaan door een stadstrompetter. Wat het aantal pijpers betreft loopt 's-Hertogenbosch geheel in het spoor van de andere grote steden zoals Antwerpen, waar tot 1525 ook slechts drie pijpers waren. In Utrecht waren er rond 1400 twee pijpers en twee trompetters, die als nachtwakers fungeerden. Eén van hen heette zelfs Peter van den Bossche, en was wellicht een Bosschenaar. Deventer had twee tot vier muzikanten in dienst, terwijl Haarlem een maximum aantal betaalde van vier. In het midden van de 15e eeuw had Mechelen drie muzikanten, maar dat zijn momentopnamen die steeds variëerden. Ook buiten de Nederlanden blijkt het getal vier kenmerkend te zijn: Basel had drie muzikanten en een stadstrompetter; Gent had in het begin van de 15e eeuw drie spelers en één trompetter of tromper. Dortmund maakte in 1393 gebruik van twee pijpers en een trompetter of "Basuner" (buizuiner).

De trompetter, die we verder in deze studie terzijde laten, had uitsluitend als taak om als torenwachter te fungeren en in de stad nieuwe aankondigen aan het raadhuis en andere onverwachte gebeurtenissen bekend te maken. Deze trompetter was niet echt een muzikant, zoals de pijpers dat wel waren. Zo laten we ook terzijde de vele tamboers, die verbonden waren aan de schuttersgilden. De drie tot vier schuttersgilden, zoals die van de heiligen Katharina, Barbara en Agatha (later gecombineerd met die van de heilige Blasius) hadden allen hun eigen tamboers. Bovendien zullen er muzikanten geweest zijn, die wel "sopeellieden" maar geen "stadsspeellieden" waren. Zij speelden in de samenleving een belangrijke rol als "free-lancers".

Hoewel zij bijgedragen hebben aan de muziekactiviteiten van de stad en ook regelmatig met Nieuwjaar en Vasten door de stad werden onthaald, laten we die tamboers hier buiten beschouwing.

Ook de strijdbare burgervandels, de bewapende gilden, die mede de stad moesten verdedigen, hadden hun tamboers. Dat waren het Kloverniersgilde, het

Handbooggilde, de Oude Voetboog en de Jonge Voetboog. Tamboers waren er derhalve voldoende via de gilden om leven in de stad te brengen, waarvan de ontstaansdata nog onderzocht moeten worden. .

Terug naar de taken van de pijpers: De werkzaamheden bestonden uit “te waicken ende te spelen”. Het waken zal gebeurd zijn boven op de stadhuistoren, het spelen een of meerdere etages lager op een bordes of balkon van het stadhuis. Dat was ook elders in de steden het geval. De waakfunctie hield op te bestaan in 1512 , of zoals er staat: “pijpers sonder last van des nachts te waken”. In Haarlem werden deze twee functies pas gescheiden in 1558. Het schijnt dat de torenwachter ’s nachts ieder uur moest blazen! Het zal de slaap van de burgers niet bevorderd hebben. Zo lezen we elders, zoals in Middelburg, dat de torenblazer c.q. pijper zweert: “Ik, trompetter van de stad Middelburg, zweer iedere nacht persoonlijk te waken zonder iemand anders in mijn plaats te stellen, tenzij met toestemming van een van de burgemeesters, en zo lang te waken als hier voor van de andere wakers al gezegd is, en in de nacht ieder uur de trompet te steken op de vier hoeken van de toren, zonder daarbij in gebreke te blijven”. Dat een nachtblazer daarbij wel eens in slaap viel blijkt uit een rekening van de stad Bazel van 1513-1514.

Daarnaast hebben de stadspijpers zo nu en dan gespeeld op verzoek van de Broederschap in de juliprocesie, zoals in 1469. Helaas spreken de Broederschapsrekeningen in de 15^e eeuw van “de speellieden” en nooit over de “stadsspeellieden”, zodat we niet te weten komen of deze muzikanten van elders kwamen of de stadspijpers waren. Het zal wel beiden zijn geweest, maar de stadspijpers zijn dan betaald door de stad, en de overige speellieden door de Broederschap. Juist omdat de stadspijpers door de stad betaald werden worden zij derhalve niet in de Broederschapsrekeningen vermeld, maar zij speelden wel mee.

De pijpers gaven ook buiten de stad acte de présence, zoals in Utrecht, zoals we later zullen zien. Die bezoeken zullen beslist wederkerig zijn geweest.

1500.

Loy, die eigenlijk Lodewijk heette, de pijper was deze nacht aan de beurt voor de nachtwake op de stadhuistoren. Nu waakte hij over bijna 13.000 inwoners. Tevreden keek hij om zich heen want het was een belangrijk jaar: Niet alleen was onlangs de kleine prins Karel geboren als zoon van Philips de Schone, maar ook was de suffragaan of wijbisschop van Kamerijk gekomen om een aflaat te verkondigen vanwege het jubeljaar. Deze aflaatprediker kreeg 100 gulden mee naar huis ofwel vier maal het jaarsalaris van onze nachtwaker op de toren! Die aflaat was het bedrag wel waard, want daardoor kon je kwijtschelding krijgen van al je zondestraffen na de dood: Een prima gedachte van God en zijn kerk.

Indrukwekkend waren de vele torens van kerken en kapellen in alle richtingen van de stad. Vooral het kerkelijk leven en de handel en welvaart hadden een enorme bloei meegemaakt: De bouw van de St. Jan vorderde gestaag en had de plattegrond bereikt van de huidige grootte. In de hoogte moest er nog veel gebouwd worden. Een dertigtal kanunniken zorgden voor gebed en de liturgie, maar hadden vaak ook de zorg voor hun eigen vriendin met kinderen. De meesten van deze priesters sliepen op dit moment niet alleen. Loy en de andere Bosschenaren stoorden zich er niet aan.

Talrijke nieuwe kloosters waren er in de 15e eeuw bijgekomen, zodat één op de twintig inwoners van de stad een geestelijke was: Het oudste klooster, dat van de Wilhelmiëten, was onlangs hervormd en leefde weer volgens traditionele kerkelijke

richtlijnen; Ook bij de Franciscanen was een strengere observatie ingevoerd rond 1500. Op verzoek van Maximiliaan van Oostenrijk werd ook het Dominikanenklooster kritisch bezien en hervormd, en wel in 1483. Veel van de kloosterlingen uit het Bossche convent werden elders als prior aangezocht, hetgeen een goed teken is voor de in 's-Hertogenbosch heersende discipline en ascese. Het was dus goed gesteld met de drie oudste kloosters.

Toch was de vroomheid van de Bosschenaren te veel voor drie kloosters en waren er veel bijgekomen: Rond 1439 vestigden zich als kloosterlingen de Bogarden, die zich in 1468 hadden aangesloten bij de nieuwkomers, de Kruisheren. De Broeders van het Gemene Leven, gesticht door Gerardus Magnus uit Deventer, kwamen in 1425 naar 's-Hertogenbosch. In hun school kwamen beroemde leerlingen zoals Erasmus en Macropedius en hun scriptorium en boekbinderij was vermaard. De ondankbare Erasmus vond het niveau van de school niet de moeite waard en de stad had hem niets te zeggen. Het is dan ook wat hypocriet van de huidige Bosschenaar trots te zijn op de aanwezigheid van de later zo beroemde humanist binnen de stadsmuren. De kerk van de broeders was gewijd aan de H. Gregorius. Jheronimus Bosch had zo juist een schilderij gemaakt, gewijd aan het thema de Gregoriusmis, wellicht voor dit klooster. De Alexianen stichtten een klooster, maar veel is over hen niet bekend geworden. De zo even genoemde Kruisheren kwamen in 1468 naar de stad en kwamen achter de St. Jorisstraat te recht. Hun kerk was gewijd aan de H. Catharina.

De monialen bleven niet achter: In het midden van de 15^e eeuw kwamen de Zusters van St. Geertrui op het Ortheneind. Niet alleen was er het hart begraven van hertog Arnold van Gelre in 1473, maar spoedig zou de buitenechtelijke dochter van keizer Maximiliaan als jong meisje intreden onder de naam Barbara Disschot. Rond 1420 kwamen de Zusters van Orthen in de Trirentrei of Triniteyt, en rond 1452 de Franciscanessen in het klooster Bloemenkamp achter de Tolbrug. Eerder kwamen al de Franciscanessen op de Uilenburg in 1423 en de Reguliere Kanunnikessen op de Windmolenberg. De Zwartzusters, die zich toededen op ziekenverpleging, vestigden zich kort voor 1420 op de Papenhuls met de H. Alexius als patroon.

Wie door de stad wandelde kon gaan bidden in de kapel van St. Anna, St. Antonius, St. Barbara, de H. Cornelius, de H. Eligius, de H. Joris, de H. Jacobus, terwijl ook het stadhuis, de gevangenis (genaamd Gevangenpoort), en het begijnhof hun eigen bedehuizen hadden. Op het begijnhof leefden ook een drietal kluizenaresen: Catharina van Alem was net dit jaar ingesloten om haar leven in eenzaamheid aan God te wijden.

Typerend voor de 15e eeuw was de sterke toename van het aantal kloosters, terwijl er in de gehele 16e eeuw niet één klooster meer bijkwam. Het was genoeg geweest.

Naast deze variëteit in kerken en kloosters met hun eigen regels en stijlen, waren er in 1500 nu ook vermaarde kunstenaars zoals Jheronimus Bosch, telg van een schildersgeslacht uit Nijmegen dat vanaf maart 1427 in de stad woonde en werkte. De beeldensnijder Jan van Geervliet, bekend geworden als "De Meester van Coudewater" was al enkele jaren geleden in zijn huis op de hoek van de Korte Putstraat overleden, maar had een waardige opvolger in "de Meester van Leende".

Loy de pijper keek direct op het huis van Bosch aan de Markt alsmede op dat van diens vader aan de Markt. Een naaste buurman van Jheronimus was Loy Beys, een rijke koopman, die twee maal naar Jerusalem was geweest en bovendien gastheer van keizer Maximiliaan.. Aan goudsmiden was geen gebrek, evenmin aan goede bouwlieden van de St. Jan onder vermaarde architecten. Een van de bouwmeesters, Alard du Hamel, was tevens een begaafd tekenaar en graveur, die ons een afbeelding

van een fontein heeft nagelaten, waarop niet alleen een fraaie luit te zien is, maar ook een “Bosch Menneken Pis”..al lang voor Brussel daar prat op kon gaan.

Kijkend in de richting Achter 't Wilt Vercken zag onze stadswacht de mallen van de befaamde in Keulen geboren Gobel Moer, klokkengieter, die tot ver in Europa faam had verworven en zijn bedrijf onlangs afstond aan zijn zoon Jasper.

Ofschoon de stad geen drukker en uitgever had, was dat maar een kort intermezzo: Van 1484 tot 1488 waren de eerste Bossche drukken verschenen, en in 1509 zou er weer een uitgeverij zijn.

Kortom: Kunst, cultuur en devotie vormden een stabiele basis voor deze grote stad met zijn eigen pijpers.

's-Hertogenbosch in de 16^e eeuw

Een Bossche kroniekschrijver vermeldt vrij stellig over het jaar 1510: Tot deze tijd was er voorspoed, maar vanaf dat jaar “meestal verdriet ende tegenspoet”. Hoewel deze pertinentie niet te recht is, is het wel zo dat de komst van Luther ongeveer de ommekeer gaat betekenen in de welvaart van de stad. In de gehele 16^e eeuw wordt de stad getroffen door epidemieën: In 1516 een soort pleuritis, waaraan ook Jheronimus Bosch is gestorven; de pest in 1521 (en daarom hing er een bussel stro uit het raam van het stadhuis); een “zwetende ziekte” volgde in 1529, waarbij iedere zieke binnen 12 uur stierf. In 1539 was er een “root melisoen” waarbij men na 8, uiterlijk 9 dagen stierf. De pest teisterde de stad in 1546 en vooral van 1555 tot 1558, toen er liefst 500 hulpvaardige priesters en biechtvaders stierven. In 1575 stierf de stadstrompetter en nachtwaker geheel alleen tijdens zijn werk boven in de stadhuistoren aan de pest!

Regelmatig wordt melding gemaakt van extreme temperaturen, zowel hoog als laag, en van hoog en laag water. De aanvoer van levensmiddelen, laat staan de oogst zelf, was dan een immens probleem. De prijzen voor levensmiddelen waren amper op te brengen.

De oorlogen met de Geldersen hielden aan in het begin van de eeuw; Maarten van Rossum zou er in de jaren 40 nog eens een schepje boven op doen: De gehele Meierij werd door hem een gevaarlijk oorlogsgebied. De stadspijpers moesten hun oude beroep van torenwachter weer tijdelijk opnemen, om de eigenlijke torenwachters bij te staan in het turen naar de vijand. De stemming in de stad was zo beangstigend dat veel festiviteiten werden afgelast en dat de beiaardier tijdens de jaarlijkse processie “niet lange mer soberkens” speelde. Vanaf 1566 namen de religieuze spanningen toe: Beeldenstormen in augustus en oktober 1566; represailles door Alva; gevolgd door de machtsovername door de Protestanten in 1578 onder leiding van Agylaeus; de ene mislukte belegering na de andere; de spanningen van bombardementen; De onrusten hielden aan tot 1609: Het 12 jarig Bestand. Dan is de rust teruggekomen en wordt er met veel élan weer gebouwd aan een culturele renaissance, zoals we nog zullen zien.

Stadsbranden schijnen er in de 16e eeuw niet te zijn voorgekomen, maar wel brandde een groot deel van de St. Janskerk uit in 1584, waarbij een hele toren naar beneden stortte.

De gehele 16e eeuw was één en al strijd om de stadsfinanciën sluitend te krijgen door de toenemende druk van beden en belastingen. Drie loterijen om geld te verdienen waren verre van voldoende. Er waren ook trieste omstandigheden die als positief en eervol werden ervaren: Veel jonge Bosschenaren gaven gehoor aan de Habsburgse oproep en vochten tegen de Turken in Hongarije en sneuvelden met eer, zoals in maart 1531. Dat veel jonge Bosschenaren in vuur en vlam stonden om voor de kerk te gaan vechten –zoals in de 19^e eeuw de Zouaven – is niet verwonderlijk: De koning

van Hongarije, don Ferdinando, liet in 1530 een bode een bericht brengen over een te verdienen aflat om te gaan vechten en “hulpe en bystant te hebbene tegen der ongenadiger beestelijcker menschen den Turck”. In het leger verdiende men bovendien de kost.

Het echte gevaar kwam echter van binnen uit: Binnen de stadsmuren nam de sociale onrust toe: In 1525 namen de gilden het heft in eigen handen en veroorzaakten een opstand met plunderingen. De landvoogdes eiste van de Bosschenaren uitgebreide excuses en een aanzienlijke som geld.

In de jaren 1530 waren er talrijke terechtstellingen van Lutheranen en Dopers voor het stadhuis, een afschrikwekkend volksfestijn: Zelfs een gelovige vader van zes kinderen, die beweerde meer eerbied te hebben voor zijn eigen vrouw dan voor Maria, die slechts één kind had gebaard, werd ter dood gebracht wegens ketterij! In 1536 werden in het openbaar van drie dieven de ogen uitgestoken en pleine publique. Vonnissen waren extreem streng en werden in het openbaar uitgevoerd, hetzij op de Markt, hetzij op het Galgenveld buiten de stad. De beeldenstorm in 1566 maakte eens en voorgoed duidelijk dat de Katholieke kerk haar gezag verloren had. De hardheid van Alva bracht geen oplossing. Het benoemen van een bisschop en ook het Concilie van Trento konden het tij niet keren.

Zelfs de verlichte 16^e eeuw bleef ruw en meedogenloos: Op 13 maart 1598 werd stadsgenoot Mathijs Stooters op een schavot voor het stadhuis “onthalst”, begeleid door trommelaars van de schutterijen. Zijn hoofd werd op een staak gezet bij de Hinthamerpoort en zijn lichaam werd in vieren gesneden, waarbij twee nieuwe messen werden versleten. De gerechtsdienaren dronken vervolgens 36 potten bier. Men kan zich niet aan de indruk onttrekken dat dergelijke openbare executies met trommelgeroffel tot de verbeelding spraken en veel Bosschenaren, inclusief de jeugd, aantrokken.

Het hier boven geschetste geeft slechts enkele voorbeelden van honderden zaken, die iedere dag opnieuw de kleine samenleving van zo'n 15000 Bosschenaren (ca. 1540) en ook hun omgeving konden bedreigen in het bestaan. Gebeden en processies – met de stadspijpers natuurlijk - werden gehouden om alle gevaren te keren. Toen processies niet voldoende hielpen om alle gevaren te keren, kregen de Dominikanen en Franciscanen een groot vat haring om voor de stad tre bidden!

Ook gebeurtenissen van geheel andere orde hielden de mensen bezig:

Soms werd er ook vol verwondering of spot op andere zaken gereageerd: In het begin van de 16^e eeuw werd een bekende Duitse Jood, Jacob van Almaegnen geheten, tot christen gedoopt in de St. Jan ... maar kort daarop viel hij weer van het goede geloof af en werd weer Jood. In 1606 kwamen de bisschop, de magistraat en vele dokters er aan te pas, om te zien dat er een baby ter wereld was gekomen uit de buik van een man, die hermafrodit bleek te zijn; een getrouwde man, die zwanger was geraakt door een Spaanse vriend.

In deze bonte samenleving waren echter wel alle elementen van een rijke en volwassen stad vertegenwoordigd: Een rijke bovenklasse, internationale handelsrelaties, een prachtige kathedraal, veel goud- en zilversmeden, enkele beeldhouwers, eminente orgelbouwers uit de familie Nijhof, en klokkengieters uit de familie Moer, permanent gemiddeld zo'n vijftal kunstschilders, veel Jerusalemvaarders, gilden, schutters, rederijkers, en een invloedrijke en rijke Broederschap. Wat de Jerusalemvaarders betreft, meer dan dertig Bosschenaren hebben tussen 1400 en 1550 de verre reis aangedurfd. Zij trakteerden hun burens en familie niet alleen met verhalen en belevenissen, maar hebben ook verschillende

culturen van verre landen meegemaakt, inclusief oosterse profane en religieuze muziek. Een enkeling vertrok, maar kwam nooit meer terug. Er was in het midden van de 16^e eeuw zelfs een Jerusalembroederschap in de stad!

Daarnaast waren er de Romegangers, de pelgrims naar St. Jacob van Compostella, naar St. Joost aan de Franse kust, en tientallen andere plaatsen. Aangezet door oprechte vroomheid, maar meestal veroordeeld wegens een vergrijp, of uit op avontuur, zo doorkruisten de Bosschenaren Europa via pelgrims- of handelswegen. In een dergelijke omgeving konden stadspijpers niet ontbreken.

De pijpers van 1500 tot 1629

In tegenstelling tot de 15^e eeuw heeft de 16^e eeuw ons meer gegevens opgeleverd. In de eerste plaats gaat de rol van de pijpers veranderen, en vanaf 1512 zullen zij alleen muzikanten zijn en geen torenwachters meer. In de tweede plaats zal het aantal oplopen van drie, naar vier en uiteindelijk, vanaf 1614 naar vijf. Bovendien zullen zij een geheel andere positie innemen naar de Broederschap toe. Tenslotte zullen zij met de tijd meegaan en andere instrumenten gaan bespelen. We zullen het een en ander in detail bezien:

Het driemanschap Trompken, Jan en Loyken treffen we aan vanaf 1498 tot juli 1513. Dan komt Gielis er bij als vierde man. Ondanks wisselende bezettingen blijft het aantal van vier gehandhaafd tot februari 1572. Toen werden het er weer drie tot 1578, twee tot 1580, en vervolgens geruime tijd slechts één. Het is niet geheel duidelijk waarom de stad deze zaak zo liet sloffen. Was er geen geld genoeg; had het bestuur geen zin meer in muziek en muziekcultuur gezien de steeds somberder wordende tijden? We weten het gewoon niet. Ook op andere gebieden van kunst en architectuur was de periode van 1560 tot 1609 een dieptepunt.

De daling van de conjunctuur zette duidelijk in vanaf 1566 en zoog als het ware alle energie weg uit de stad. De torenhoge schulden moesten worden opgevangen door een steeds kleinere groep inwoners: Met duizenden tegelijk trokken de Bosschenaren naar het noorden, zoals Haarlem, Leiden, Dordrecht en Amsterdam; De beter gesitueerden en behoudend Katholieken trokken naar het zuiden, met name naar Antwerpen. In een dergelijk spanningsveld hield de magistraat zich begrijpelijkerwijs niet meer bezig met cultuur en muziek

Het aantal Bossche pijpers was ongeveer zo groot als in Antwerpen: tot 1525 drie spelers, daarna vier; vanaf 1530 vijf; daarna soms vier tot, sporadisch, zes. Ook Utrecht geeft een zelfde beeld van de aantallen spelers.

De aanwezigheid van één pijper vanaf 1580 duurde in de persoon van Jan van Noort, tevens schilder, tot 1586. Dan wordt hij enkele jaren niet meer vermeld en denk je dat er geen enkele stadsspeelman meer was, maar dan duikt Jan van Noort in 1596 weer op om betaald te worden voor een achterliggende periode van acht jaar! Dan blijkt de stad inderdaad geen speellieden meer te hebben tot 1610. Weliswaar worden er op 27 mei 1598 drie speellieden vermeld, maar die werden ad hoc ingezet en waren niet meer in dienst. Die drie waren Jan van Noort, zijn zoon Jan en de trompetter Joachim Havermans. De periode ca. 1560 tot het Twaaljarig Bestand (1609) was in alle opzichten, maar zeker in cultureel opzicht een trieste tijd: De bevolking vertrok in grote getale, inspirerende initiatieven bleven uit en het weinige geld werd besteed aan het leger en fortificaties.

Het Bestand brengt dan de stad vrij plotseling tot een geweldige culturele opbloei: Een krachtig elan maakte zich meester van de stadssamenleving: Allerlei zaken worden weer opgebouwd en verfraaid. Ook de kerk van St. Jan, de orgels, het

hoofdaltaar, het stadhuis enz. worden verfraaid en deels vernieuwd. Het beroemde oksaal (thans een pronkstuk in het Victoria en Albert museum te Londen!) wordt gebouwd, de Rederijkers spelen weer. Er komt een Sacramentshuis van prachtig albast. De Jezuiten geven een enorme educatieve impuls aan de Bossche jeugd. Dan komen er ineens ook weer pijpers in dienst:

Vanaf 1610-1611: twee pijpers; vanaf 1611-1612 drie pijpers; vanaf 1612-1613: vier pijpers en vanaf 1613-1614: vijf pijpers. Dit aantal was in de 16^e eeuw nog niet bereikt. De brodsiën worden gerepareerd en een vijfde wordt bijgemaakt. De fluiten van de graven Van Buren worden weer tevoorschijn gehaald: Kortom aan alles merkt men dat 's-Hertogenbosch vanaf 1609 weer opleeft en zich van veel zorgen bevrijd voelt.

Dat duurt tot 1624: Dan gaan we met de pijpers weer aftellen: Vanaf 1624 naar vier, en vanaf 1630 naar nul. Het was toen uit en gedaan. De stad was veroverd en de stadsspeellieden werden ontslagen.

De taak van de pijpers.

Wat deden de pijpers? Helaas bestaan er geen contracten tussen het stadsbestuur en de pijpers. We kunnen we van uitgaan dat de kandidaat-pijper werd uitgenodigd – of zich zelf presenteerde – en moest voorspelen. Daarna volgde een aanstelling die voor het leven gold. In sommige steden bestond de gewoonte dat een pijper dan een eed van trouw moest afleggen, zoals te Antwerpen en Kampen. Aangezien dergelijke gewoonten meestal in alle steden golden, volgt hier de tekst van de eed uit 1551 in hedendaags Nederlands:

“ Ik zweer, waartoe ik geacht ben, van deze stad pijper te zijn, daarin de stad altijd trouw te dienen naar behoefte. Ik zal geen andere heren, vrouwen, steden of iemand anders beloften doen of dienen, voordat ik door deze stad ontslagen zal zijn en voordat de burgemeesters en de rentmeester daartoe verlof en toestemming gegeven zullen hebben. Zodra ik iets verneem dat tegen het belang van de heren of de stad ingaat, dan zal ik dat terstond de burgemeesters en rentmeester medelen, en verder zal ik alles doen wat een goede pijper van de stad schuldig is te verrichten”. Deze eed moest te Antwerpen ieder jaar en wel op de maandag na Nieuwjaar, vernieuwd worden, waarna een fooi volgde op deze “verzworen” of “flore” maandag.

Vervolgens moest de pijper steeds spelen wanneer de stad dat noodzakelijk vond. Hier doet zich het probleem voor dat de stad de pijpers “all inn” betaalde en we dus niet weten wanneer de muzikanten optraden. Indien we er van uit gaan dat de Bossche pijpers een gangbaar dienstverband hadden, is het wellicht interessant een arbeidsovereenkomst uit een andere stad ter illustratie te citeren. In hedendaags Nederlands samengevat luidde het contract voor de pijpers van de stad Kampen uit 1556 aldus:

a: In de eerste plaats zullen de speellieden gehouden zijn alle voormiddagen om half elf een, twee of drie liedjes te spelen op hun instrumenten; en wel met dien verstande dat wanneer het mooi weer is op de toren van het stadhuis, en wanneer het slecht weer is zullen zij spelen vanaf de pui of vanuit de vensters. Op Vrijdag en in de Vasten hoeven zij niet te spelen.

b: Ook zullen zij altijd in alle processies , wanneer men het H. Sacrament draagt, en waaraan de stadsraad deelneemt, meetrokken hetzij rondom de stad, hetzij rondom het kerkhof.

c: Ook zullen zij op alle kerkelijke feestdagen spelen , nadat het lof beëindigd is, boven bij het orgel, of In de Heilige Geest (= het gebouw van de stedelijke armenzorg) wanneer er geen lof is; noodsituaties uitgezonderd en altijd ter beslissing van het stadsbestuur.

d: Ook zullen zij altijd spelen wanneer twee nieuwe burgemeesters in de wijnkelder worden benoemd, en bovendien tijdens de maaltijden van de schepenen en wanneer de raad enige vrienden of heren te gast heeft, en zij dan gewenst zijn.

e:Eveneens zullen de twee jongste pijpers zich inzetten bij de schutterij, wanneer de schutters de vogel oprichten, schieten of enige heren uitnodigen of zich bij hen voegen, en ook anderszins wanneer de raad dat wil voor stads behoeften of diensten.

f: Indien zij alle vier drie dagen lang spelen bij een bruiloft dan zullen zij een pond Vlaams Groot ontvangen, en als zij met drieën, tweeën of alleen spelen, dan navenant qua personen en speeldagen.

g: Indien zij op een banket of gastenmaaltijd zijn genodigd zonder afspraken over werk en loon , dan zal de stadsraad er twee spelers bijvoegen, die dan tussen het lof en het einde samen zullen zijn.

h: Verder zullen zij spelen en dienen op alle wijzen zoals het stadsbestuur dat wil; en wie zonder verlof afwezig is (uitgezonderd ziekte en noodzaak) zal voor iedere keer een Brabantse stuiver betalen, die gekort zal worden op het salaris.

i: Ook zullen zij nooit buiten de stad mogen spelen op feesten en bruiloften, zonder eerst van de burgemeester verlof te hebben gekregen om een bepaald aantal dagen afwezig te mogen zijn.

j: Ook zullen zij zweren aldus: Dat zij de stad van Kampen trouw zullen zijn en dat zij de stads eretekens (“spangen”) goed zullen bewaren en bij het aflopen van de diensttijd weer aan de stad zullen geven.

Interessant is daarbij dat twee vaste stadspijpers een salaris krijgen van 24 gulden, een derde pijper een salaris van 20 gulden omdat hij nog niet in vaste dienst is aangenomen; samen zullen zij een vierde speler zoeken die saccabout moet spelen voor 24 gulden per jaar. Tevens krijgen zij kledinggeld en een bijdrage in de huishuur. Tussen haakjes: het salaris in 's-Hertogenbosch was 30 gulden: Standverschil moest er zijn met de kleine Hanzestad.

Wrang is enigszins het vervolg: Op 16 augustus 1569 werd het arbeidscontract door de stad Kampen opgezegd omdat de pijpers hun dienst niet naar behoren vervulden!!

In 's-Hertogenbosch komen enkele van deze elementen duidelijk terug zo niet even duidelijk geformuleerd, maar wel intentioneel: nl. a, b, c, g, h, i, j.

Opvallend is de taak van de Kampense collega's om iedere dag te moeten spelen. Dat zal dan ook wel tot de taak in 's-Hertogenbosch behoort hebben, te meer omdat we dat ook b.v. Amsterdam constateren. Elders worden de pijpers benut om ook de stedelijke markten aan te kondigen (de opening- en sluitingstijd), hetgeen in onze stad niet aanwijsbaar was.

E is immers ook een omschrijving bekend uit Amsterdam van de verplichtingen van de pijpers, die vertaald luidt: " Ze moeten spelen op alle avonden, in de winter om acht uur en in de zomer om negen uur, en wel een , twee of drie liedjes, op de stads toren, en iedere ochtend , in de winter en in de zomer, een, twee of drie liederen, en indien zij niet waken (= 's nachts op de toren), dan ook iedere ochtend in de zomer om vier uur en in de winter 's-ochtends om zeven of acht uur.

Verder zullen zij spelen op alle processiedagen en feestdagen , die van stadswege gehouden worden. Tenslotte kunnen zij gedwongen worden om, indien de stad te land of ter zee oorlog voert, mee te gaan om signalen af te geven en de soldaten moed in te blazen". Opvallend in deze Amsterdamse clausules is de oorlogstaak, die in 's-Hertogenbosch onbekend was.

Een latere instructie van de Amsterdamse speellieden bevat de volgende elementen:

De pijpers moesten, afgezien van in de Vasten, iedere middag na de klok van elf een kwartier lang spelen, bij goed weer boven in de toren op de vier plekken waar men altijd speelt (= de vier hoeken?); en bij slecht weer vanuit het zegelhuis. Verder moeten zij spelen in de drie belangrijkste processies en in alle processies waarin het H. Sacrament werd megedragen. Met Nieuwjaar hebben zij het alleenrecht te mogen spelen en de giften van de bevolking vrij te accepteren. Daarnaast worden zij verwacht te spelen bij de maaltijden van de schutters en van de gilden, indien het stadsbestuur daarbij aanwezig is, en bij bezoek van belangrijke personen aan de stad. In dit laatste geval zouden zij extra betaald krijgen boven op het vaste salaris.

Die laatste salarisclausule heeft in 's-Hertogenbosch nooit bestaan. Het Amsterdamse reglement besluit met de bepalingen dat de spelers niet de stad uit mochten zonder verlof van de burgemeesters en dat ze een borg moesten hebben voor het door hen gebruikte zilverwerk (de stadsteken en of brodsien of de verzilverde muziekinstrumenten?). In Utrecht kwam het ook voor dat de spelers optraden bij openbare veroordelingen. Wellicht speelden zij dan alleen in mineur, hoewel het volk openbare veroordelingen en terechtstellingen en masse bijwoonden en er van genoot..

Het spelen door stadspijpers in de Bossche St. Janskerk mogen we veronderstellen, maar de kerkelijke archieven van de St. Jan geven daarover geen uitsluitsel. De archieven van de St. Jan zijn overigens tot op heden wat moeizaam raadpleegbaar en moeten nog onderzocht worden. . Het spelen bij bruiloften en partijen mag verondersteld worden, maar daarvan zijn geen bewijzen bewaard gebleven. Bewijzen van dergelijke diensten zouden alleen uit familiearchieven bewezen kunnen worden. Zeker is het volgende:

In de eerste plaats was er de nachtdienst op de toren tot 1512. Dat had niets met muziek te maken, maar met wat natuurlijke trompetklanken of eenvoudige signalen. De torenwachter werkte niet muzikaal, maar functioneel: Zijn geluid klonk wanneer er onraad was of wanneer de bevolking samen moest komen om nieuwe stadsbesluiten te aanhoren. De echte muziek door de pijpers vanaf de raadhuispui zal minstens één maal per week gevraagd zijn, maar vermoedelijk enkele malen per week. Indien we de reglementen van Amsterdam en Kampen zouden toepassen, dan moesten de stadspijpers (afgezien van de Vasten) iedere dag twee maal spelen. Er is

geen enkele reden om te veronderstellen dat de Brabantse stad anders zou handelen dan Amsterdam en Kampen. Een stadspijper had dus iedere dag dienst! In de rekening 1512-1513 van de stad wordt ook gezegd dat de pijpers iedere avond speelden. Hoewel die formulering nergens anders voorkomt, gaan we er van uit dat de Bossche pijpers iedere dag speelden. Vervolgens is het duidelijk dat de pijpers in alle processies acte de présence gaven. De stad en natuurlijk ook de St. Jan en de Broederschap, kenden veel jaarlijkse processies. de belangrijkste waren die van St. Jan en van Onze Lieve Vrouwe. Later werd ook die van het H. Sacrament een jaarlijks festijn. Het aantal processies wisselde met het jaar en was mede afhankelijk van belangrijke evenementen en ook van smaak. Maria was dé favoriete heilige, daarna St. Jan, maar in de loop van de 16e eeuw verdrong het H. Sacrament zeker St. Jan van die tweede plaats. Er van uitgaande dat de processie in de stad werd opgeluisterd door vier stadspijpers, door een achttal zangers, een kleine groep koralen en extra speellieden van buiten, uitgenodigd en betaald door de Broederschap, (meestal ca. drie tot vier man), dan komen we op een gemiddelde van ca. zestien spelers en zangers, exclusief de jongenszangers. Dan woonden er bovendien permanent een handjevol vrije muzikanten in de stad. Dat was niet spectaculair, vergeleken met b.v. een processie in Middelburg in 1364: Toen liepen er mee “6 constenaren van der vedelen, 4 constenaers van der ghitarnen, 3 pipers (fluit, schalmei en bombarde), 8 trompers, 6 constenaren van der santelien (=psalter), 1 mitter rebecke, 3 singhers”. In 1324 liepen er in Antwerpen zevenentwintig trompetters mee. Toch was 's-Hertogenbosch een stad van standing met een permanente groep van tegen de twintig musici binnen de stadsmuren.

Terug naar de taken van de pijpers in 's-Hertogenbosch: Om een indruk te geven van de processies die regelmatig gehouden werden, nemen we b.v. het jaar 1504: Toen werd het H. Sacrament rondgedragen op St. Elisabeth, St. Jan in Mei, H. Sacramentsdag en op O.L.Vrouweommegang. In 1507 waren er processies op St. Dionijsdag, Onze Lieve Vrouwe, H. Sacramentsdag, Vrijdag 9 juli, St. Laurentiusdag, St. Bartholomeusdag, St. Lambertusdag en St. Michielsdag.

Zoals uit de Broederschapsrekeningen blijkt werden er in de processies ook taferelen uit de bijbel gespeeld: Enerzijds gebaseerd op oude volkstradities, anderzijds op de spontane volksuitingen, treffen we in de processies velerlei bijbelse en religieuze themata: Het Jesuskind met de rijksappel, Jesus aan de geselkolom, de 12 profeten, de drie koningen, Pilatus, het hoofd van St. Jan op een schotel, Simon van Cyrene, de overspelige vrouw, St. Christoffel met Jesus op zijn schouders, enzovoorts. Zelfs een los te laten duif als symbool van de H. Geest werd (in 1381) meegedragen. Hoewel bepaalde taferelen meerdere jaren terugkwamen, is hier duidelijk ook sprake van wisselende smaak en religieuze modeverschijnselen.

De processies weerspiegelden tegelijkertijd de belangrijkheid van de sociale groeperingen in de stad: Je mocht niet zo maar voorin of achterin lopen. De stadsschrijver Pieter van Os, wiens gezin nu nog in Boston op een werk van Jheronymus Bosch te zien is, heeft ons nog de volgorde nagelaten waarin de kloosterlingen en scholieren de St. Jan moesten binnengaan en dat zij daar beurtelings hymnen en liederen moesten zingen om het volk in een devotionele stemming te brengen. Zo voelde het kapittel zich belangrijker dan alle bedelorden bij elkaar!

De bevolking, en ook de administratuur van de stad, leefde met heiligendagen en niet met gewone data. Verder werden er processies gehouden om overwinningen te vieren,

ziekten te bestrijden, God te danken voor de geboorten van vorstentelgen, enz. Aan de hand van processies kun je de politieke geschiedenis van het land volgen, maar dat laten we hier verder buiten beschouwing.

In Antwerpen speelden de stadspijpers ook muziek tijdens de uitvaartdiensten van de vorsten. Er van uitgaande dat de Bossche pijpers ook hun instrumenten stemmig lieten klinken in de St. Jan bij de missen van requiem, hebben we de volgende uitvaartdiensten genoteerd:

- 13 juni 1539: Het overlijden van de keizerin (Bianca Maria Sforza ?)..
- 19 juni 1556: Het overlijden van de koningin Johanna van Castilië, moeder van Karel V.
- 1563-1564: Het overlijden van keizer Ferdinand van Habsburg..
- 11 december 1568: Het overlijden van koningin Isabella van Portugal, vrouw van Karel V, overleden “in baren” van haar dochter.
- 27 juli 1569: Het overlijden van Karel , zoon van de Spaanse koning. Het betreft Don Carlos .
- 12 november 1599: Het overlijden van koning Philips II..
- 16 maart 1612: Het overlijden van keizer Rudolf II van Habsburg..
- 3 juli 1619: Het overlijden van de keizerin.
- 25 juni 1621: Het overlijden van koning Philips III.
- 12 september 1621: Het overlijden van aartshertog Albert van Oostenrijk.

All bijzondere evenementen of feesten werden gevierd met luister en muziek, maar dan niet in de St. Jan, doch op straat met het H. Sacrament, heiligenbeelden, toortsen, wierook en iedereen in mooie kledij: Het is een uitgebreide, maar ook interessante lijst: De data zijn niet van de gevierde feiten, maar van de processie:

- 18 augustus 1479: De slag bij Guinegate van 7 augustus 1479.
- 20 mei 1488: Vrede tussen Maximiliaan van Oostenrijk en de Bruggelingen.
- 1 maart 1500: Geboorte van Karel V.
- 6 juli 1519: Karel de V wordt Rooms Koning.
- 16 maart 1522: Pauskeuze van Hadrianus de VI op 9 januari 1522.
- 17 augustus 1522: Overwinning van Karel V op de Fransen.
- 18 februari 1526: Verdrag van Madrid van 14 januari 1526.
- 16 juni 1527: De geboorte van Philips II op 21 mei 1527.
- 18 oktober 1528: Op keizerlijk bevel inzake de vrede met de Geldersen.
- 24 augustus 1529: de “Damesvrede” te Kamerijk.van 5 augustus 1529.
- 1532: De overwinning van Karel V op de Turken.
- 19 september 1535: De inname van Tunis op “die Berber rossen”.
- 4 augustus 1538: De Vrede van Nice van 18 juni 1538.
- 17 juni 1543: De landing van Karel V te Genua.
- 12 oktober 1544: Het Verdrag van Crespy van 18 september 1544.
- 13 mei 1547: Overwinning van Karel V bij Mühlberg van 24 april 1547.
- 16 april 1559: De Vrede van Cateau-Cambrésis van 3 april 1559.
- 26 juni 1568: De overwinning van Alva te Jenningen in Friesland.
- 18 juli 1563: De overwinning van Philips II op “de Witte Moren”te Oram.
- 29 juli 1565: Om de overwinning af te smeken over de Turken bij Malta.
- 12 juli 1567: Om God te danken (De reden is onbekend).

15 juli 1568, 2 en 26 september, 24 oktober en 19 december: Om Gods hulp te vragen in moeilijke tijden.

30 augustus tot 5 september 1570: Grote feesten inzake een algemeen pardon van de landsheer. Herhaald op verzoek van Sonnius op 16, 18 en 21 april 1571.

13 januari 1572: De geboorte van prins Ferdinand van Spanje.

1572: De overwinning op de Turken door Jan van Oostenrijk.

1 mei 1574: Op bevel van Sonnius; de reden is onbekend.

21 december 1580: De genezing van Philips II.

5 juli 1581: De overwinning van Hautepepen op Breda.

1580-1581: De overwinning van Portugal.

ca. 28 december 1581: Op last van Parma voor vrede en welvaart.

12 december 1582: Reden onbekend.

.. februari 1583: Franse Furie te Antwerpen van 17 januari 1583.

20 maart 1583: Reden onbekend.

16 oktober 1583: Overwinning van Philips II bij het eiland Tersera.

14 oktober 1584: Overwinningen van Philips II.

25 en 27 januari 1585: Overwinningen van Philips II.

25 mei en 2 juni 1585: Op bevel van bisschop Crabbeels, reden onbekend.

8 en 15 december 1585: Ontzet van het Spaanse garnizoen.

19 januari 1586: Mislukte aanslag van Hohenlohe op de stad.

7 maart 1587: Voor een algehele vrede.

7 augustus 1588: Op bevel van Parma, voor een algehele vrede.

19 en 26 februari, en 3 en 10 maart 1590: Inzake een verleende aflaat.

13 oktober 1606: De Vrede van Engeland.

18 augustus 1606: De overwinning bij Groenlo.

9 oktober 1606: De overwinning bij Rijnberk.

13 mei 1609: Het Twaalf-jarig Bestand.

9 augustus 1622: De heiligverklaring van Ignatius en Xaverius.

Andere redenen tot processie:

5 augustus 1523: Om beter weer en vrede af te smeken.

6 augustus 1525: Boeteprocessie na opstand tegen de landvoogdes.

21 september en 10 oktober 1529: Om de pest te verdrijven.

Enigszins aarzelend is deze lange lijst hier opgenomen, omdat het niet bepaald een boeiend of leesbaar verhaal is: Wie echter tussen de regels door leest, kan niet anders dan tot de conclusie komen dat de processies een duidelijke weergave vormden van het volksgevoel bij goede en droeve momenten. De samenleving uitte zich in straten en op pleinen. Na 1629 werden er geen processies meer gehouden.

Andere activiteiten van de pijpers, zoals het spelen voor de Broederschap en buiten de stad zullen nog besproken worden. Dat de Bossche pijpers meegewerkt hebben aan bruiloften en partijen is waarschijnlijk, maar daarover vinden we geen nadere gegevens. In Utrecht is het in 1630 duidelijk dat de stadspijpers het alleenrecht hadden om op bruiloften en partijen te mogen spelen. Wel weten we in 's-Hertogenbosch dat de pijpers soms ingezet werden voor de 1 Mei-viering en voor de Nieuwjaarsdag. Van enige concurrentie door niet-georganiseerde collega-muzikanten is niets bekend geworden, en evenmin van gedwongen ontslagen

of fricties: Integendeel, het lijkt alsof de Bossche pijpers altijd in goede harmonie met elkaar en zeker met de stad en Broederschap hun werk hebben verricht. Tegenover de plichten van de pijpers stonden echter geen rechten, afgezien van het salaris. Op ieder moment konden zij ontslagen worden zonder verdere argumentatie! In 's-Hertogenbosch is dat zo goed als zeker nooit gebeurd. De pijpers kregen er tevens goed voor betaald, hoewel de bestedingswaarde van hun salaris niet gemakkelijk te bepalen is. Dat laat ik gaarne aan de economisch historicus over.

Tot slot moet gewezen worden op het feit dat in enkele gevallen de taak van stadspijper overging van vader op zoon, hoewel er van enig opvolgingsrecht geen sprake was. We zien dat bij de familie Van Noort (afkomstig uit Utrecht), Baltis (afkomstig uit Dordrecht) en Van Eyck (afkomstig uit 's-Hertogenbosch)..

De “divisen ende brodsiën”.

Bij het optreden van de pijpers, zeker buiten de stad, moest duidelijk zijn dat zij namens 's-Hertogenbosch speelden. Dat werd op twee manieren gerealiseerd: Enerzijds droegen zij een “devies” of spreuk op hun mouw: Dat devies bestond uit een rebus, bestaande uit een “hart”-“ogen”-en “bos”, dat samen het woord 's-Hertogenbosch of “s-hart- ogen-bossche” beduidde. Gelukkig zijn vijf exemplaren van het devies bewaard gebleven. De oudste vermelding daarvan dateert uit 1498, toen de goudsmid Jacob van Hall een dergelijk devies repareerde. Ook in 1505 volgde een reparatie

Eigenlijk is de rebus dubieus want het woord “hart” van 's-Hertogenbosch had ook en zelfs beter een hert in plaats van een hart kunnen zijn.

We weten uit 1531 dat de “pijper-rebus” met Brugs satijn en franjes op de mouw van de pijper gestrikt was. Deze stof bestond uit groen satijn (soms fluweel) en karmozijnen franjes en komen regelmatig voor in de 16^e eeuw, althans tot 1561.

De kleuren groen en rood zijn ook thans nog bevestigd aan de overgebleven exemplaren in het Noordbrabants Museum. Frans (Vuchts ?) de goudsmid repareerde het gebroken devies van pijper Firmijn Trompet in 1532, toen Firmijn vertrokken was en het insigne gebroken terugstuurde naar de stad. Er zijn onvoldoende redenen om te veronderstellen dat Frans Vuchts deze deviezen (voor het eerst?) gemaakt heeft, want, zoals we zagen, bestonden ze al voor 1500, toen deze goudsmid nog niet werkzaam was. In december 1530 verklaarden drie pijpers nieuwe zilveren brodsiën ontvangen te hebben met een waarde van 20 gouden guldens en daarvoor garant te staan. Ook in 1540 werden ze opnieuw gerepareerd en bijgewerkt door de zilversmid Hans van Amsterdam. .

Er zijn thans nog vijf exemplaren bewaard gebleven: Dat klopt met het aantal pijpers van ca. 1617, toen het maximale aantal van vijf stadsspelers in dienst was.

Ook in andere steden droegen de pijpers soms armbanden met kentekenen: In Gent droegen de pijpers een armband op de mouw met kleine zilveren versierselen in de vorm van twee elkaar kruisende instrumenten aan een kettinkje dat weer aan een letter G van Gent hing. Deze instrumenten gaven weer wat de pijpers bespeelden, in dit geval telkens tweemaal gekruiste discant- en tenorschalmeities en een sakkebout.

De “brodsie” was een ander stadsinsigne, dat op de borst werd gedragen. Het was een in het rond uitgevoerd insigne waarop het stadswapen werd verbeeld, bekroond met de dubbele adelaar, die keizer Maximiliaan de stad vergund had.

In 1529 werden er minstens vier van deze brodsiën gemaakt door een goudsmid, die de “meester met de bij” wordt genoemd. Ze zijn 13,6 cm. in doosnee en deels verguld en deels geëmailleerd. De nog bewaard gebleven exemplaren tonen ons een prachtig specimen uit de periode tussen Gotiek en Renaissance. Op 23 december 1530 werden er drie overhandigd door de stad, die eigenares was, aan de pijpers Jan Anthonisz., Jan Jansz van Eyck en Jan Cornelisz. Daarbij stonden vrienden borg voor 20 gulden per stuk. De akte van borgstelling voor de vierde pijper, Firmijn Trompet, is niet bewaard gebleven en dat was nu net degene die het juweel beschadigd achterliet! Op 9 februari 1532 beloofde de pijper Peter Davids van Groeningen samen met de glasmaker Michiel Huberts garant te staan voor 20 gouden guldens van 28 stuivers het stuk voor de nieuwe brodsie. .

Toch moeten we er van uitgaan dat de pijpers al veel eerder dergelijke brodsiën hadde, zoals in 1498 al vermeld wordt dat zij een “divise”ende “wapenen deser stadt”droegen. Ook die brodsiën werden toen gerepareerd door Jacob van Hall. Dat betekent dat het gebruik van deze broches al teruggaat tot ver in de 15^e eeuw. In 1517 wordt het nog eens bevestigd dat de brodsiën bestonden, toen de goudsmid Willem van Haren er een repareerde. In 1528 beging Hans Jansz van der Heyden als pijper een ernstige misstap: Hij verloor zijn kostbare brodsie te Breda en moest er enkele maanden 13 stuivers van zijn salaris voor inleveren. Een gulden was 20 stuivers waard. Uit andere steden is bekend dat een pijper zijn stadsteken in pand had gegeven uit geldgebrek, zoals Jan Gilots te Mechelen in 1468. De stad Mechelen betaalde de terugkoop. In het Duise Soest verdubbelden de twee speellieden hun brodsie in de naburige plaats Hildesheim. Aanvankelijk deden zij alsof de kostbare kleinoden van hen gestolen waren, maar toen de waarheid aan het licht kwam werden de beide leugenaars op staande voet ontslagen.

Ofwel voor de brodsie ofwel voor de deviezen werden in 1529 zilveren kettingen gemaakt door de goudsmid Janne Gerits Hubrechts. Vermoedelijk was het voor de deviezen.. De coïncidentie dat rond 1530 vier nieuwe pijpers werden aangesteld, dat er een brodsie verloren was gegaan en dat er nieuwe kettingen werden gemaakt, doet veronderstellen dat de oude brodsiën van voor 1530 geheel vervangen werden door een nieuwe serie van vier, zoals die nu nog bewaard zijn gebleven. De vijfde, thans ook nog bewaarde brodsie, dateert van 1614-1615 en is van de hand van de goudsmid Arnd van Meurs. Het interessante daarop zijn de initialen: I.V.C. ..dat zijn de initialen van de gebruiker van de brodsie, namelijk Jeronimo van Casteren. Die ene brodsie kostte toen 64 gulden, hetgeen gelijk is aan een compleet jaarsalaris van een pijper. Dat loopt aardig gelijk aan de prijs van een brodsie te Antwerpen, die in 1610 voor een Antwerpse pijper werd besteld en gemaakt voor 69 gulden. In 1614 werden ook de andere vier brodsiën door Van Meurs hersteld in oude glorie. Men kan als voorzichtige conclusie stellen dat de brodsiën, zoals ze thans nog bewaard zijn, hun definitieve versie van 1614-1615 hebben behouden. Dat een vijfde exemplaar werd gemaakt in 1615 is begrijpelijk, want kort daarop had de stad vijf spelers in dienst. In 1614 werden ook vijf “custodien”of bewaardozen gekocht om de vijf kostbare brodsiën te beschermen.

In 1623 was het wederom Arnd van Meurs, de vaste stedelijke goudsmid voor werk in opdracht van de stad, die een van de brodsiën repareerde.

Zowel de brodsiën als de deviezen zijn na 1629 niet meer gebruikt en mirabile dictu allen bewaard gebleven, zoals ook Havard in 1879 opmerkte.

De stadsspeellieden waren niet de enigen die met een brodsie rondliepen: Ook de ordebewaker van de Illustere Lieve Vrouwebroederschap had een dergelijk teken: In

1424 maakte een zekere Vastræt uit Luik, goudsmid, een dergelijk onderscheidingsteken voor de Broederschap.

Deze brodsiën en deviezen waren ook gemeengoed in de andere Hollandse en Brabantse steden. In sommige steden werd de brodsie ook wel breuk genoemd. In Antwerpen was dat een verguld zilveren schild van 500 gram met de Antwerpse burcht er op afgebeeld. Van de Gentse schalmeispielers zijn er zes zilveren "hecsels" of insignes bewaard gebleven uit 1482, 1552 en 1589. In Gouda droegen de speellieden in de 14^e eeuw een brodsie met twee sterren. In 1478 droegen de Utrechtse collega's een schildje met het stadswapen er op. In Leuven voerden zij eveneens het stadswapen. Het dragen van de brodsiën was niet alleen een trotse uiting van de speellieden - en hun stad - om te laten blijken waar zij vandaan kwamen, maar ook om misbruik te voorkomen: Speellieden zonder een kostbaar devies konden zich niet identificeren en waren soms bedriegers of lieden van lager allooi.

Penningen en schildjes:

-Enkele kunsthistorici van naam, zoals Eric De Bruyn en Dirk Bax, menen ook nog andersoortige schildjes op de kleding van speellieden te ontdekken, ook op de schilderijen van Jheronimus Bosch. Op een werk van Bosch of van zijn school, genaamd "Hij soect de byle" – in Vlaams particulier bezit- wordt een speelman met doedelzak door een oude vrouw op haar rug weggedragen. De speelman, die net een bezoek heeft gebracht aan de herberg "In de Byle" heeft een stuk worst hangen aan een van de doedelzakpijpen, zoals ook voorkomt op het Hooiwagen-drieluik in Madrid. Het schijnt dat hij als gigolo fungeert voor de oude vrouw, die wellicht een non is. De doedelzak is leeg en plat, hetgeen wijst op seksuele uitputting. Tevens houdt hij een kruik in zijn hand, hetgeen wijst op overvloedig alcoholgebruik. Voor ons onderzoek is het belangrijk dat de speelman een wapentje draagt op zijn borst, zijnde een keper. Eenzelfde keper zien we op het Luxuria-paneel van de Zeven Hoofdzonden, eveneens van Bosch, in het Prado te Madrid. Het zou kunnen zijn dat de stad 's-Hertogenbosch aan rondtrekkende muzikanten dit teken gaf ter identificatie en goedkeuring van hun vagantale en muzikale activiteiten. Op de Bruiloft van Kana, naar Bosch, draagt de doedelzakspeler een teken met een halve maan er op. Ook van andere steden is bekend dat zij een schildje gaven aan rondtrekkende muzikanten, kleinkunstenaars en bedelaars. Het is bekend in Gent, Yperen, Antwerpen, Amsterdam, Bergen op Zoom en Brussel. Jheronimus Bosch tekende op zijn schetsbladen eveneens bedelaars met een schildje. De conclusie van deze kleine uitweiding is: Naast de officiële stadsinsignes of brodsies voor de stadsspeellieden, en naast de pelgrimstekens, bestonden er andere schildjes of penningen, die door de stedelijke overheid gegeven werden aan armen en rondtrekkende muzikanten als teken van goedkeuring van hun activiteiten. Het voorkomen van de keper als wapentje van muzikanten zou kenmerkend voor de stad 's-Hertogenbosch geweest kunnen zijn, maar daarvan zijn "op de keper beschouwd" geen bewijzen voorhanden -

De brodsies en deviezen waren eigendom van de stad, zoals ook sommige muziekinstrumenten.

Niet alleen de insignes en andere kentekenen van de stad verdienen aandacht, maar ook de kleding van de pijpers.

We zagen al dat ze tot 1512 jaarlijks een pelsmantel cadeau kregen als bescherming tegen de nachtelijke koude op de stadhuistoren. Daarnaast kregen de pijpers kleedgeld om er fraai uitgedost uit te zien. Die gewoonte dateerde pas vanaf 17 november 1528: “den drien pypers voer huere cledinghe zoe hen van nyeuws by den stat toegeseyt is”(de drie pijpers voor hun kleding, die hen voor het eerst door de stad is beloofd). Daarvoor kreeg iedere pijper 6 gulden per jaar, hetgeen gelijkstond aan 30% van hun jaarsalaris. Het kleedgeld gold voor een “tabbard”, hetgeen een soort overgooimantel geweest zal zijn zonder mouwen. Het geld werd betaald tot 1580 en het tarief bleef ongewijzigd op 6 gulden staan. Dat betekent dat er 52 jaar lang geen bijstelling plaatsvond ingevolge inflatie e.d.; Waarom na 1580 het kleedgeld niet meer werd betaald is niet duidelijk, maar wellicht was het nu berekend in het totale jaarsalaris dat aanzienlijk hoger was geworden. Ook in Mechelen wordt geconstateerd dat de pijpers vanaf 1552 geen extra kleding werd gegeven, en de pijpers betreuren nu dat ze niet duidelijk genoeg herkenbaar zijn “oft niet gemerckt wy gaen sonder abytt oft cleeringhe van deze stadt” (“we worden niet opgemerkt als we zonder mantel of kleding van stadswege gaan”). Helaas komen we uit de rekeningen niets te weten over de kleur van de tabbaarden in 's-Hertogenbosch.

De feestcultuur en pijpers.

Vorstelijke passages.

Groot opzien baarden de intochten van de landsheer of landsvrouwe. We moeten dan onderscheid maken tussen een inhuldiging of “blijde incompste” en een gewoon verblijf in de stad. In het eerste geval werd de nieuwe vorst ingehuldigd en werd er plechtig onder ede beloofd elkaars rechten en privileges te eerbiedigen. In het tweede geval was er sprake van een informeel bezoek. In dat geval was de vorst op reis naar een andere stad of onderweg voor oorlogsdoeleinden. Voor de bevolking zal het niet veel uitgemaakt hebben: De komst van een vorst was een onvoorspelbaar indrukwekkend gebeuren: Meestal was hij vergezeld van zijn vrouw, van hoge kerkelijke en politieke ambtsdragers en met name de rijk en voornaam geklede Bourgondische adel te paard moet indrukwekkend geweest zijn. Ook de bisschoppen van Utrecht, Bremen en Luik behoorden tot de vorstelijke clan, alsmede de abten van de belangrijke abdijen uit Leuven (St. Geertrui), Tongerlo, Heeswijk, en St. Bernard aan de Schelde bij Antwerpen. . Regelmatig komen door de stad de hertogen Van Kleef, Van Gelre, de familie Van Arenberg, de Merode, Van Nassau, Van Egmond, Van Zevenbergen, en velen van hen brachten dan in de 16^e eeuw een bezoek aan hun verwante Barbara Disquis, non te 's-Hertogenbosch en dochter van Maximiliaan van Oostenrijk en dus een natuurlijke zus van Philips de Schone. De ontroerende ontmoetingen met dit nonnetje werden bijna altijd besloten met een vorstelijk geldbedrag als geschenk aan de arme kloostergemeenschap. Voor aangename en boeiende bestudering van deze ontmoetingen zij de lezer hier gewezen op de zogenaamde Kroniek van Sint Geertrui, die alleen op CD te verkrijgen is. Het is een veel menselijker en geestiger kroniek dan die van de bekende collega's Pieter van Os, Willem Molius, Albertus Cuperinus, Van Balen-Loef-Everwijn e.a., die wél in druk zijn verschenen en die van St. Geertrui helaas niet.

Vaak brachten deze rijke heren hun eigen personeel mee, zoals hofartsen, koks en muzikanten en een omvangrijk gevolg te paard.

De gehele stad maakte zich op bij de plechtige inhuldiging, waarvan een enkele beschrijving bewaard is gebleven. Ook de stadsrekeningen memoreren een dergelijke gebeurtenis, alsmede de kronieken van Molius en Van Os.

.Aan de Blijde Incompste van Johanna van Brabant in 1356 en van de andere landsheren tot aan het jaar 1498 kunnen we helaas geen woord wijden: De bronnen zijn te summier, zeker wat pronk, praal en muziek betreft.

Wel kennen we enkele jaren van de inhuldiging zoals 1406 (hertog Anton van Brabant), 1415 (hertog Jan IV van Brabant), 1427 (hertog Philips de Goede van Bourgondie), 1467 (hertog Karel de Stoutste), 1477 (hertogin Maria van Bourgondie). Toen Maria van Bourgondie in 1482 stierf was dat het einde van de Brabantse – Bourgondische dynastie: de kroniekschrijver verhaalt er over in zijn kroniek: Vrouwe Maria, zijnde te paard en op jacht, viel ter aarde toen haar paard sprong; zij was zwanger en werd zwaar gewond toen haar paard op haar lichaam trapte, en zij stierf kort daarna op 26 maart,

Ook de intocht van Philips de Schone is verder niet in detail bekend. De zitting van Het Gulden Vlies op 8 mei 1480 was een bijzondere vorstelijke gebeurtenis, die we hier verder niet zullen behandelen. Het is duidelijk dat bij die gebeurtenis hofmuzikanten betrokken zijn geweest en dat van stadswege ook de pijpers zijn ingezet.

In 1504 was Philips de Schone in de stad, waarbij hij zijn “trompers” meebracht: Zij kregen voor het Nieuwjaar van de stad 3 Rijns gulden en 15 stuivers. Trompers is een oud woord voor trompetters.

In 1504 kwamen op 7 september de voorboden van koning Maximiliaan van Oostenrijk, namelijk Philips de Schone zijn zoon, Jan de Hornes, bisschop van Luik, hertog Willem van Gulik, hertog Jan van Kleef, de jonge paltsgraaf, de bisschop van Atrecht, Cornelis van Zevenbergen, en vele anderen om het bezoek voor te bereiden. Twee dagen later arriveerde Maximiliaan zelf. De laatste was vergezeld van zijn jonge vrouw Maria Bianca Sforza, dochter van de hertog van Milaan. Er werden verschillende evenementen georganiseerd, zoals wedstrijden, steekspelen en paardenrennen. Overal in de stad hoorde men gejuich, gezang en trompetgeschal. De stads- en andere pijpers – ook die van de genoemde vorsten en hertogen – zullen aan de feestvreugde hebben bijgedragen. Maximiliaan kreeg van stadswege twee ossen, door de schilder Amant Goessens Herberts van Valenciën, wonend in de Vughterstraat, met vorstelijke wapens beschilderd. De Bossche pijpers zullen zeker opgetrokken zijn met hun collega's van het koninklijke hof. Maximiliaan was zo aan muziek gehecht dat hij de gewoonte had om bij de maaltijd, ook als hij geheel alleen at, muzikaal begeleid te worden door tien trompetters en tien andere blazers en een paukenist met twee grote pauken. Zoals bekend betaalde Philips de Schone in dit jaar 1504 ook Jheronimus Bosch voor een schilderij, door hem besteld. Dat zal wel gebeurd zijn tijdens dit bezoek aan de stad.

Korte tijd later, op 28 juli 1508, kwam dezelfde Maximiliaan, inmiddels keizer geworden, als voogd over zijn kleinkinderen, onder andere de latere Karel V. Hij had ondertussen de stad het recht van de dubbele adelaar geschonken als symbool boven het stadswapen en als teken van vertrouwen in de stad. Over feestelijkheden is niets

bekend. Overigens was de verhouding van de stad met Maximiliaan enkele jaren eerder zo slecht geweest, dat hij geweigerd had er te overnachten!

Niet voor een inhuldiging, maar op doorreis, kwam in juni 1510 Margaretha, dochter van Maximiliaan en zus van Philips de Schone. Zij kwam met een groep Engelse soldaten en honderden paarden. Die Engelsen zullen wel hun eigen trompetters en pijpers meegebracht hebben, maar interessanter is een eigentijds oordeel van een Bosschenaar: “Deze lieden, die ingekwartierd werden in de huizen van de poorters, gedroegen zich vriendelijk, beleefd en minzaam tegen de poorters, niet lastig of vloekend en tierend zoals de Duitsers, en ook niet roofzuchtig zoals de Fransen en Spanjaarden”. De gastvrijheid van de Bosschenaren moet weldadig zijn geweest, want Margaretha vertrok pas op 18 november van dat jaar. Enkele jaren later blijkt ook zij een schilderij van Bosch in haar collectie te bezitten, namelijk een Antonius Abt. In de vijf maanden dat zij in de stad verbleef moet zij kennis hebben gemaakt met Jheronimus Bosch of zijn werk.

Van juli tot november 1511 verbleef de regentes Margaretha van Oostenrijk (weduwe van Philibert, hertog van Savoye) in de stad. Het was geen inhuldiging, maar een werkbezoek. Ook haar trompetters zorgden voor wat meer muziek in de Bossche straten, waarvoor zij door de stad beloond werden.

Wellicht de mooiste intrede in de geschiedenis van de stad was die van de jonge Karel V. Nadat hij zijn opwachting had gemaakt te Leuven, Brussel, Mechelen, Antwerpen, Gent, Brugge, Middelburg, en Hollandse steden, kwam hij via Denemarken (waar zijn zuster verloofd was met de Deense koning), Rotterdam en Heusden naar 's-Hertogenbosch. Op Vrijdag 13 juli 1515 arriveerde de vorst om 4 uur in de middag. Een hele stoet notabelen verwelkomde hem: De hoog- en laagschout, voornamen burgers, begijnen (met witte falies op het hoofd), de Kruisheren, de Franciscanen, de Dominikanen, de Wilhelmiëten, de priesters en kanunniken van de St. Jan, van wie de deken onder een blauw baldakijn de gouden monstrans droeg met een relikwie van de Doornenkroon van Christus. De monstrans zal het fraaie exemplaar zijn geweest, ontworpen door de Bossche bouwheer en graveur Alard du Hamel of wellicht die van de Brabants – Keulse goudsmid Henrick die Borchgreve uit 1485. Achter de monstrans liepen de schutters in harnas, de dekens van de ambachtsgilden, de raadsheren, de gezworenen en de schepenen. Vanaf de Pickepoort ging de stoet door de Vughterstraat, de Zadelstraat, de Kolperstraat, de Verwerstraat, de Loefsbrug, de Lombardse Brug, tot aan het Huis van Zevenbergen in de Keizerstraat. Daar logeerde de vorst in het mooiste pand van de stad.

Na een rustdag vond op zondag 15 juli de inhuldiging plaats. De vorst strooide gulden voor 40 gulden munten tussen de menigte, maar ontving zelf van de stad zilveren vazen en een zilveren beker voor een waarde van 600 gulden. De vorstelijke gulheid werd goed beloond. Maandag 16 juli vertrok de landsheer naar Breda om het huwelijk bij te wonen van graaf Henrik van Nassau. Het betrof het huwelijk van deze graaf met diens tweede vrouw Claude de Chalon, dochter van Jean II van Chalon, prins van Oranje en van Philiberte van Luxemburg-Charny. Henrik was een van de adviseurs – opvoeders van Karel V, zoals ook de in dit gezelschap aanwezige Adriaan Florisz Boeyens, de latere paus Hadrianus VI. Vermoedelijk is Hadrianus de enige paus of toekomstige paus geweest die voor 1629 de stad aandeed.. en na 1629 wellicht ook! .

Hoewel over muziek niet gesproken wordt bij de Blyde Incompste in 's-Hertogenbosch, toch is het duidelijk dat de Bossche stadsspeellieden een rol hebben

gespeeld en de muzikanten van Karel V hebben ontmoet. Het is zo vanzelfsprekend dat de kroniekschrijvers er geen extra melding van maken.

In 1521 passeerde informeel de koning van Denemarken, Christiaan II, de stad. Hij was getrouwd met Isabella, de zus van Karel V. Deze koning was zeer gesteld op zijn buitenechtelijke "tante" Barbara Disquis, bastaarddochter van keizer Maximiliaan. De ontroerende ontmoeting van hem en Barbara wordt door de kroniekschrijvers bijzonder indringend beschreven, maar valt hier verder buiten het onderzoek.

Het jaar daarop kwamen de Staten van Brabant naar 's-Hertogenbosch om aldaar een zitting te houden: Ofschoon er geen vorsten bij aanwezig waren, was het gezelschap indrukwekkend. De Bosschenaren zullen zich aan de pracht en praal vergaapt hebben: De abt van de beroemde St. Bernardsabdij bij Antwerpen was er zoals ook de abten van Tongerlo en van de St. Geertruid te Leuven. De abten van deze grote abdijen waren niet zoals tegenwoordig het toonbeeld van eenvoud en soberheid, maar leefden als vorsten in pracht en praal. Verder waren er "andere groote heeren". In het stadhuis stond veel zilverwerk uitgesteld, en was er "wyn ende andere costelycken dranck". De ruimten in het stadhuis waren behangen met groen "laicken". Drank en muziek zullen er overvloedig aangeboden zijn.

Dan is het twee decennia rustig met koninklijke vorsten. Op 21 augustus 1540 kwam Karel V nogmaals, inspecteerde de stadsmuren en vertrok nog dezelfde dag naar Brussel. Het was een werkbezoek zonder feestelijkheden. Datzelfde zien we bij de koning van Hongarije, Ferdinand van Habsburg, die in 1543 of 1544 de stad aandeed met zijn zoon.

De grootste Habsburger, Karel V, kwam nog voor een laatste maal naar de stad in 1545, en wel op 4 december. Hij was op doorreis naar Utrecht, samen met Maximiliaan, aartshertog van Oostenrijk. Het prachtige citaat uit de stadsrekeningen van 1545-1546 geeft ons een boeiend beeld van de gebeurtenissen: Om de keizer, genoemd "die keyserlycke Mayesteyt Ons Genedighe Heere" op z'n "alleraengenaempste" te verwelkomen, moesten de vier schutterijen met de ambachtsgilden gereed staan in harnas gekleed bij de Pickepoort vlak bij het galgenveld. Dat laatste lijkt een wat minder smakelijke plek om een keizer te ontvangen, maar de galg hoorde bij het dagelijks leven. Die gilden moesten er staan in het gelid en met "pyp ende trom". Tevens moesten "bengelsluden" orde en rust handhaven. "Bengelsluden" waren stevige mannen met knuppels.

Extra tamboers en pijpers werden ingehuurd, zoals de pijpers Hensken van Delft, Adriaen van den Bosch, Matheus van Loemele, Hensken van Utrecht. Daarnaast een tiental extra tamboers. Samen met de stadspijpers waren er dus acht pijpers en tien tamboers. Als een soort regisseur werd een zekere Joachim van Heusden aangesteld.

In het gezelschap van Karel V zien we verder Frederik van Meluyn met "Zwarten Ruyters", wat dat ook moge betekenen; de aartshertog van Oostenrijk, de prins van Piemonte (Karel III?), Antoine Perrenot de Granvelle, Viglius van Aytta (voorzitter van de Geheime Raad), Maximiliaan graaf Van Buren, Philips van Montmorency-Nivelle, de graaf Van Hoorne (die in 1568 te Brussel onthoofd zou worden), de biechtbader van de keizer, Anthony de Lalaing (heer van Hoogstraten) en vele andere hoge heren.

De keizer logeerde in het stadspaleis van Henrick van Deventer, maar het als kort geplande bezoek mondde uit in een verblijf van een maand. De keizer werd geveld door een hevige aanval van jicht en moest het bed houden. De acht aanwezige Ridders

van het Gulden Vlies vergaderden met de keizer in diens slaapkamer! Verder was de keizer bijna de gehele tijd zonder gezelschap, zoals eigentijdse bronnen vermelden.

In 1547 passeerde de koningin-regentes Maria van Hongarije de stad op 1 september. In haar gevolg bevonden zich niet alleen de eerder genoemde Philips de Montmorency, maar ook de Prins van Oranje. Van feestelijkheden is verder geen sprake, omdat het een doorgangsbezoek was.

Anders is dat gesteld met de inhuldiging van koning Philips II, die op 22 en 23 september 1549 in de stad kwam en op de 23^e gehuldigd werd. Het moet voor de stadspijpers een waar festijn zijn geweest, want in het gevolg van de vorst waren koninklijke trompetters, die getrakteerd werden op zes stopen wijn. Een stoop is ongeveer 2 ½ liter. Daarnaast is sprake van meerdere “pypers ende trommeslegers”, die 28 Carolus gulden en 15 stuivers kregen; Ook de “trommeslegers” van de prins (van Oranje ?) kregen drie stopen wijn. De muziek was natuurlijk niet het belangrijkste onderdeel bij deze inhuldiging: Meer indruk maakte de militaire kracht, die de stad wilde uitbeelden. Liefst 2500 burgers werden in slagorde en gewapend opgesteld; er waren 100 ruiters te paard en geharnast; gevolgd door 10 vaandels voetvolk met veldgeschut; op de stadsmuren waren 300 soldaten met 18 stuks veldgeschut. De kloosterlingen droegen processievaandels en kruisen. Binnen de stadspoort aangekomen werd de vorst begroet door de begijnen met witte falies en door 700 bejaarde inwoners. Wederom is het huis van Henrik van Deventer het gastvrije oord van de vorst. De troonopvolger en ook het stadsbestuur zwoeren, nadat in de St. Jan een plechtige mis was bijgewoond, vervolgens trouw aan elkaar met een eed op het evangelie. Dat gebeurde voor de pui van het stadhuis op de Markt.

Een ander vorstelijke gebeuren in de stad vond plaats in 1570, maar we krijgen er niet precies hoogte van: Er is sprake van een bezoek van “de koningin” op 19 en 20 augustus. Zij was vergezeld van de “hoocheyt van mynnen genadigen heer den grooten monsieur van Pruysen” en twaalf lakeien. Zij werd verwelkomd in een kostbare draagstoel (een geschenk van de stad) verbleef in het huis van de vermogende koopman Wouter Bouwens, handelaar in linnen lakens. Ook werd haar als geschenk kostbaar lijnwaad gegeven. Zij vertrok echter “subyt” of plotseling en wel zo snel dat het wildbraad in grote hoeveelheden onaangesproken bleef! De vraag is echter wie die “koningin” was: Vermoedelijk hebben we hier te doen hebben met de laatste echtgenote van koning Philips II, Anna van Habsburg, die op dat moment echter nog geen koningin was. Zij reisde wellicht via 's-Hertogenbosch naar Madrid. Zeker is dat zij vier trompetters bij zich had, die van stadsweg 12 kwarten wijn kregen. De Pruis was vergezeld van zes trompetters, die eveneens op 18 kwarten wijn werden onthaald.

De laatste huldiging van een vorst was een trieste zaak: In 1599 werden Albrecht van Oostenrijk, getrouwd met Isabella (de dochter van Philips II) in Brussel en Antwerpen gehuldigd. 's-Hertogenbosch en ook Leuven lieten verstek gaan. Er was geen geld en het was te gevaarlijk in de omgeving. Hoewel Albrecht een late, bijna posthume, huldiging kreeg aangeboden in 1603, was zijn vrouw er niet bij. Albrecht kwam voor oorlogsdoeleinden naar de stad. In dat jaar waren er echter geen stadspijpers meer in dienst. Een droevige en sobere entree in een angstige stad. De schamelheid van zijn ontvangst werd enigszins goed gemaakt na zijn dood: De stad

besteedde een kapitale som van 3037 gulden aan zijn begrafenisdienst op 12 september 1621.

Dat muziekcultuur in hoflijke kringen een normale zaak is behoeft eigenlijk geen betoog: In Engeland zijn er al speellieden aan het hof in de 14^e eeuw. Toen Henry V in 1415 Frankrijk binnenviel was hij begeleid door vijftien pijpers. In 1471 heeft Friederich III in Neurenberg 21 trompetters en 3 paukenisten. Duidelijk is dat de vorsten enerzijds gebruik maakten van trompetters en paukenisten en tamboers voor het leger en voor pronk en praal buitenshuis, en dat ze anderzijds de luiten, schalmeien, harpen, vedels e.d. benutten voor binnenshuis, met name aan feestmaaltijden. Een scherpe scheiding moet men echter niet aanbrengen. Trompetters werden ook vaak ingezet als postbode of courier om brieven en berichten over te brengen.

Culinaire ontvangsten

De Bossche samenleving heeft ons alle sporen nagelaten van vreugde en droefenis, van rustige en woelige perioden. Daar waar de vreugde de boventoon voerde uitte zich dat in feesten, processies, Vastenavond, en gastvrijheid voor illustere gasten. Keizers, hertogen, prinses en baronnen bezochten de stad en werden groots onthaald. Bijna ieder jaar was er wel een bijzondere gast waar de stad aandacht aan moest geven. Bij al die feestelijke evenementen was het vanzelfsprekend dat muziek een wezenlijke plaats innam. De Bossche stadspijpers speelden dan in de processies, aan de maaltijden en mochten zelf het glas heffen op kosten van de stad op vastenavond. Dat laatste deden zij dan met andere stadsgenoten, zoals de schutters van de gilden, de koralen van de kerk en van de Broederschap (jongenszangers), de stadstrompetter en meerdere, vaak wisselende, groepen zoals de rederijkers. Laten we eerst de culinaire gastvrijheid belichten:

Een van de belangrijkste taken van de pijpers was om luister bij te zetten aan de eetcultuur van het stadsbestuur: Jaarlijks bezochten illustere gasten de stad, die je niet met een eenvoudig glas Franse, Italiaanse of Duitse wijn kon ontvangen. Zowel bij de Broederschap als bij de heren schepenen was een uitvoerige maaltijd voor gasten en voor zich zelf een welkome afwisseling in het sociale leven. Van Maerlant, de bekende 13^e eeuwse schrijver uit Damme en koster te Maerlant, signaleerde al muzikanten aan de maaltijden van de welgestelden: Hij had er weinig goede woorden voor over: Het was beter armen uit te nodigen dan muzikanten, want “die menestrelle die men nu ghevet al te vele”, was zijn verzuchting rond 1260.

Hoewel we geen bewijzen hebben van het feit dat de pijpers die maaltijden hebben begeleid, is het een vanzelfsprekend gegeven dat dat het geval was: het was een onderdeel van hun taken, maar helaas werden ze daarvoor niet specifiek betaald, omdat het binnen hun contract en dus binnen hun jaarsalaris viel. Daarom is hun aanwezigheid niet te bewijzen, maar wel voor de hand liggend. Ook in andere steden zagen we al dat de pijpers de maaltijden “verhuegen” of opvrolijken.

Een aanvullende indicatie van aanwezigheid van pijpers bij een bijzondere maaltijd vinden we ook bij Jheronimus Bosch: Op zijn tekening “De Maaltijd van Kana” in het Louvre te Parijs wordt de bedrijvigheid van het gebeuren onderstreept door muzikanten: Links boven in de hoek spelen op een verhoging twee blazers: De een speelt op een doedelzak en de ander op een zakpijp. Op het gelijknamige schilderij in museum Boymans - van Beuningen te Rotterdam is een van de twee spelers

verdwenen. Meestal stonden de muzikanten tegenover de tafel, soms vanuit het tafeleinde, maar meestal op een soort verhoging, zodat alle disgenoten de muziek niet alleen konden horen, maar ook konden zien. In de abdij van Rijnsburg werden zelfs de inkledingen van jonge monialen gevierd met weinig-ascetisch geöriënteerde eetpartijen, waarbij de muzikanten voor de jonge zuster uitliepen naar de refter toe. Het betekende dan echter wel het definitieve afscheid van het wereldse leven vanaf dat moment, zodat nog één luxe maaltijd voor de novice toegestaan was. .

Ook op andere schilderijen van elders wordt duidelijk dat muzikanten en ook andere bijzondere personen maaltijden de nodige meervreugde verschaften. Op de tekening van Bosch staat een klein mannetje of kind dat de aandacht vraagt: Volgens de kunsthistoricus Unverfehrt was het in hogere kringen, zoals bij Karel de Stoute, de gewoonte dat bij de maaltijden dwergen assisteerden! In 's-Hertogenbosch kennen we eveneens dwergen: Zij waren een curiositeit, zoals wij tot voor kort voor een dubbeltje nog dikke dames op de kermis mochten betasten. De hier genoemde Jan Bacx, heer van Asten en gezworene van de Broederschap "bezat" een dwerg, genaamd Everit Joesten van Diesdon, en in 1513 leefde in de stad de Duitse edelman en dwerg Andries Konophin, genaamd "Cleyn Enderlijn", die altijd rijk en deftig gekleed was en in voornoemd jaar van zijn gouden halsketting met Hongaarse dukaten beroofd werd. In 1522 nam de dwerg Michiel van Loenhout deel aan de stadsloterij. In het naburige Gemonde leefde in 1439 een Heylwich Dwergrs.

Dat de maaltijden meer dan gewoon waren bewijzen talrijke rekeningen, waarvan we een enkel specimen zullen toelichten: In 1517, de juiste datum is niet overgeleverd, was het een komen en gaan van edellieden en hoogwaardigheidsbekleders: Binnen één jaar werden er ten stadhuize of in de Gaffel – de stedelijke herberg – velen onthaald: De namen worden hier geciteerd, zoals ze geschreven staan in de rekeningen van de stad:

- De Gaffel was vanaf minstens vanaf 1523 het officiële gemeentelijke wijnhuis of gasthuis, waar de maaltijden van de stad werden gehouden. Er woonde een kastelein, die geen huur behoefde te betalen. De eerste uitbater was Amelis van Amstel, schoonvader van een stadspijpersdochter. Belangrijke vergaderingen en feesten, natuurlijk met een goed glas wijn en een maaltijd, vonden er plaats, zoals de samenkomst van de kwartieren van de Meierij "dair zy altyt vynden huer cost ende maeltyt bereedt". Zoals nu in de Raadskelder gebeurt tapte Amelis zijn wijn in de kelder voor de vroede vaderen. Terug naar 1517:

De hertog van Beieren, de markgraaf van Brandenburg, de heer van Ravenstein, en "een groten heer van den keyser"; zij kregen allen 24 stopen wijn als geschenk. Onbekende heren van aanzien zoals heer Cypriaeck van Poelhem Wolgangssoon, en Lodewijck van Poelhem, de heren Gangolf en Wolter van Gerolyzeck, de graaf Van Westenborch, de hofmeester van de heer van Ravenstein, de graaf van Nuenen, Wernair ambassadeur van de Keizerlijke Majesteit, meester Lenaert Couturier en meester Marcelis van Arendonck, beiden raden in de Raad van Brabant, de broeder van de heer Van Nassau, de vader van de jonge bruid van Zevenbergen, de ambassadeur van de koning van Frankrijk, de heer Van Gaesbeke met een afvaardiging van de stad Antwerpen, en tenslotte de maarschalk van de hertog van Kleef (Dirck van Batenborch, die met 200 ruiters aanwezig was): allen werden zij onthaald op meerdere stopen wijn. Een stoop is ca. 2 ½ liter. Daarbij liet de geestelijkheid geen verstek gaan en liet zich gaarne de wijn smaken: Allereerst de aartsbisschop van Rome, tevens als ambassadeur van de keizer; de suffragaan (of

wijbisschop) van Luik, de meester van de Predikheren, zoals de Domikanen toen genoemd werden, en vele prelaten bij de jaarlijkse processie.

Velen van hen, maar wie exact is niet bekend, zaten aan het feestmaal aan dat de stad aanbood naar aanleiding van het huwelijk van de heer Zevenbergen met zijn jonge bruid, die zelf logeerde te Heeswijk en onder begeleiding werd opgehaald. Vermoedelijk hebben we hier te maken met Maximiliaan, heer van Zevenbergen uit het huis Glymes, zoon van Cornelis de Glymes (heer van Melin, van Zevenbergen, van Heeswijk, Dinther, Grevenbroeck etc; ambtman en heer van Grave en van het land van Cuyk, ridder van het Gulden Vlies etc.; en van Maria Magdalena van Strijen). De broer van Maximiliaan, Cornelis genaamd, zou later prins-bisschop worden van Luik. De familie Van Zevenbergen was gegoed in de stad 's-Hertogenbosch in de "Hof van Zevenbergen" en behoorde tot de hoogste Brabantse adel. Het pand in de Keizerstraat van deze familie behoort nog steeds tot een van allermooisten van de stad.

Twee koks bereidden een dis dat bestond uit pasteivlees, 5 varkenshammen, 2 en een kwart hamelen, 2 mergpijpen, 5 spreeuwen, 1 zwaan, 6 hazen, 10 konijnen, 17 veldhoenderen, 15 kapoenen, 6 plevieren, 12 telingen, 5 eenden, "trype" (=tripes ofwel uier ?), 16 pond spek, 1 zwijn, 20 pond boter, 300 eieren, peren, appels, kool, rapen en uien, 15 kwarten azijn (= 18 liter), 7 ½ stuk zout, brood, 40 pasteien in deeg, 15 schotels gebak. Een schilder werd gevraagd de grootste pasteischaal te voorzien van de wapens van het bruidspaar. Het geheel werd vergezeld van 20 kwarten wijn voor in het eten, en 100 kwarten wijn om te drinken. 100 kwarten wijn zijn ongeveer 120 liter. Delen we dat door gemiddeld 2 ½ liter per persoon, dan komen we aan 40 personen... exact evenveel als het aantal pasteien! Voor iedere gast was er één pastei en gemiddeld 2 ½ liter wijn. De stadspijpers zullen zich te goed hebben gedaan aan wat de hoge heren overlieten, samen met de Bossche dienststers.. Alles bijeen kostte de gastvrijheid van de stad 116 gulden ofwel zeven maal het jaarsalaris van een stadspijper!

Interessant in deze lijst van ingrediënten is de zwaan, die blijkbaar ook buiten de zwanenmaaltijd van de Broederschap als normaal gerecht werd opgediend. De zwaan was een buitengewoon élitair gerecht, meestal voorbehouden aan diegenen die een driftrecht hadden: Het recht om zwanen te mogen houden en te mogen doden. . We weten dat ook bij de doop van Maria, dochter van Willem van Oranje, in 1553 te Breda een zwaan werd geserveerd. De aldaar genoemde 26 roerdompen, 3 reigers, 18 pauwen en 362 plevieren duiden bovendien op een meer verfijnde Bredasche keuken dan 's-Hertogenbosch te bieden had. Het boeiende bij de zwaan was dat hij ofwel met veren en al gebraden was - zoals op een schilderij van Jacob Jordaens duidelijk is - , ofwel dat de veren er eerst werden afgehaald, om vervolgens bij de opdiening er weer op aangebracht waren!

Ook van binnen via of in de hals en in het achterwerk werden zwanen en andere grotere dieren vaak voorzien van decoratieve elementen zoals door alcohol veroorzaakt spuwend vuur.

Voor dezelfde Prins van Oranje werd in 1579 een maaltijd aangericht, waarbij de rol van muzikanten goed is beschreven: "Soo saen als dirste gerecht op die vorseide tafelen was ghestelt, soo sijn daer ghecomen diversche uutmene excellente constenaers van musichienen ende speel-lieden, die motetten ende liedekens van seer constighe compositie begonsten te singhen en op diversche instrumenten te spelen", ofwel : "Zodra het eerste gerecht op tafel was geserveerd kwamen er uitmene en excellente musici en speellieden, die motetten en liedjes van een zeer fraaie

compositie begonnen te zingen en op hun instrumenten te spelen". De spelers zongen vaak bij de muziek die ze speelden.

Nemen we veel later moment in de cultuurgeschiedenis van de stad, dan belanden we in moeilijke tijden, maar toch nog welvarend genoeg om een driedaags gastmaal te bereiden: De gasten moesten met de nodige egards behandeld worden, want ze kwamen namens de landsheer en onderwerp van gesprek waren de toenemende lasten in de vorm van beden, zoals destijds de belastingen genoemd werden. Daarnaast waren er voldoende politieke spanningen tussen noord en zuid, die het samenzijn onder druk zetten. De "feestelijke" ontvangst vond plaats op 15 november 1564: De stadskok op de Gaffel wilde of kon die uitgebreide dienst niet bewijzen, en daarom nam de stad de regie zelf in handen. Bij alle poeliers in de stad werd ingekocht en ook de wijnen werden betrokken bij de verschillende slijterijen, die de stad rijk was. Globaal werden de volgende spijzen ingekocht:

126 pond rundvlees, 97 pond hamelbouten, 89 pond schoudervlees, 8 pond schapenvlees, 2 tamme ganzen en 3 wilde ganzen, 15 vogels, 20 "telingen", 15 konijnen, 7 hazen en een veldhoen, 21 hoenderen, 5 kapoenen, lardeerspek, 6 snippen, 4 patrijzen, 1 kwartel, ½ pond visogen (om bouillon te trekken?), 1 lamoen: Dat betekent dat er aan vlees alleen al zo'n ca. 350 pond ingekocht werd. Daarnaast moest er het een en ander gelardeerd en versierd worden, vandaar de inkoop van twintig pond boter voor de verwerking in de pasteien, 44 loten kruiden, erwten, fruit, appels, olijven, kappertjes, suiker, 14 pond rozijnen, 15 pond pruimen, 4 pond "dattelen"- wat dat ook moge zijn -, 3 ½ pond krenten, 31 pond grote kastanjes, mispelen, "blaucolen" (= rode kool?), "ghynbaers" (= gember?), 3 loten noten, 3 loten bloem, 3 loten kruidnagelen, ¾ loot saffraan, ¼ pond peper, 15 pasteien, 19 taarten, eieren, olie en aardappelen. Drie dagen lang werd er gegeten en gedronken, wat impliceerde dat er ook nog eens 3 amen wijn, 2 amen en 62 potten nieuwe wijn, 44 potten "vernen" wijn werden ingeslagen voor 131 gulden. Het vaste voedsel kostte ruim 88 gulden. Samen kostte de maaltijd(en) het bedrag van 219 gulden ofwel bijna elf maal het jaarsalaris van een stadsspeelman. Het is opvallend dat de maaltijden zo goed als geen groente vermelden.

De verreweg grootste maaltijd, men mag wellicht zeggen een schranspartij, werd aangericht voor de hertog Van Alva en zijn gevolg: We zijn dan in de eerste week van juli 1568: De stad had al hardnekkig pogingen ondernomen Alva en zijn Spaanse soldaten te weren uit de stad. Spaanse garnizoenen waren berucht en kostten veel geld. Bovendien konden de jonge soldaten in de stad moeilijk aan vertier komen, met alle gevaren van dien voor de Bossche schonen: In maart 1572 moesten de Bosschenaren voor de Spaanse soldaten hun "fraye borgers dochters" verbergen of uit de stad brengen om haar maagdelijkheid niet te verliezen!! Dat dat niet altijd lukte bewijzen de donkerogige Brabanders in onze tijd nog steeds.

Helaas lukte het niet de soldaten buiten de deur te houden en zo werd dan maar geprobeerd de geduchte Spaanse hertog zo gastvrij mogelijk te ontvangen om hem en zijn gevolg mild te stemmen. De stad verzocht de kok van Alva met zijn twee hulpkoks het maal te bereiden, want dat was te precair voor de waard van de Gaffel. De grote tafels werden voorzien van linnen tafellakens, en de befaamde Bossche messen, in de stijl zoals afgebeeld bij Jheronimus Bosch met de "M" op het lemmet,

waren een goede reclame voor de Bossche leveranciers. Veel kunsthistorici hebben zich afgevraagd wat die “M” zou kunnen betekenen: Het was gewoon het merk van de Bossche messenmakers in het algemeen, en niet van een speciale messenmaker. Andere theorieën, als zou de “M” betekenen “mundus” of een omgekeerde “B” van “Bosch”, of als symbool van het manlijke geslacht, en andere er bij getoverde erotische of vrijdenkersideeën mogen allen naar het land der fabelen verwezen worden.

Of de gasten hun handen gebruikten of een vork is niet duidelijk, maar de eerste variant is waarschijnlijk. Het gebruik van de vork schijnt in de latere 16^e eeuw ingevoerd te zijn. Roemers en kristallen glazen, waarschijnlijk uit Duitse gebieden afkomstig, werden deels uit eigen bezit benut, deels geleend van rijkere Bosschenaren en herbergen. Bakjes met rozenwater werden geplaatst om de vingers te wassen. Ook nu werd de halve stad leeggekocht:

Een enorme hoeveelheid vlees werd georganiseerd, zelfs tot in het land van Loon om wild te halen: Aan vlees werd ingekocht 8 hamelsbouten van 72 pond, 64 pond schapenvlees, 2 schaapsbouten van 13 ½ pond, 75 pond rundvlees, 1 ½ lam, 15 jonge hoenderen, 23 volwassen hoenderen, 4 veldhoenderen, 15 duiven, 2 “quackreigers”, 6 ganzen, 19 kwartels, 100 mussen, 10 konijnen, 6 kalkoenen, .. kieviten, 14 snippen, 4 “lampraesen”, 6 schaaresschouders, schaapsvoeten (als decoratie ?), 9 gekookte rundertongen, 4 varkensschouders, 2 hazen, 2 kapoenen, 8 schenkels, ruim 9 pond lardeerspek .

We komen dan alleen al aan vlees tot een hoeveelheid van minstens 450 pond, afhankelijk van de grootte van de dieren. Een pond bedroeg in die tijd een kleine halve kilo, namelijk 470 gram. Het woord lot of loot was ongeveer 15 gram. Schapen en runderen voerden de lijst duidelijk aan, gevolgd door hoenderen en ander gevogelte.

Daarbij moest er het nodige worden aangeschaft om het vlees te bereiden en op smaak te brengen. De lijst van groenten en kruiden e.d. geeft een aardig beeld van wat men at en wat er überhaupt te koop was in de stad:

2 ½ pond hazelnoten, 3 bussels krotten, 3 pond kappers, 2 kannen olijven, 1 pond anijs, 1 pond amandelen, 1 pond “paigelen”, 1 pond kaneel, 1 pond kruidnagelen, 25 nootmuskaten, 3 pond rijst, 2 kannen room, wortelen, komkommer, uien (“ajuyn”), pens, suikererwt, witte kool, lijn (= lijnzaadolie?), amandelen, “Orangien” en nog eens 50 “appelen van Orangien”, 200 peren, 200 appels, 2 ½ pond hazelnoten, Rozenwater, 300 pruimen en peren, 1 pond anijssuiker. De gastheren zullen Alva wel niet verteld hebben dat de appels genoemd waren naar de inmiddels berucht geworden naam “Orange”, ook al beduidde het de stad in de Provence en niet de latere aartsvijand Willem van Oranje.

Uit een andere rekening lezen we dat een maaltijd begon met varkens- en rundervlees als entree, en vervolgens schapenvlees als hoofdschotel! Tussen de twee vleesgerechten speelden de pijpers, zoals ook voor het dessert.

Nog voordat de stadspijpers en andere dienaren konden genieten van de restanten, werd eerst de pasteibakker aangesproken. Na de tweede ronde vlees kwamen de verschillende pasteien als dessert: Aan de basis daarvan werd ingekocht: 3 pond pruimen, 240 eieren, peper, 16 pond suiker, 4 loten gember, 6 loten peper, 5 loten kaneel, 1 loot kruidnagelen, dadels, papier (= snoeppapier ?), 3 pond “bezien”, 2 ½ pond krenten, 1 pint rozenwater, 16 loten gember, 31 pond boter, 2 loten saffraan, 12 limoenen, 3 kannen room, 1 loot “gestoken nagel” (kruidnagelen ?) ,

artisjokken. Daarnaast werd kant-en-klaar dessert gebak ingekocht, namelijk 6 Engelse “Venesoen”, 12 kleine pasteien, 6 “kieckenpasteien”, 2 “quackrengers”, 6 warme “Venesoenpasteien”, 6 “kasselijnen”, 6 taarten van “Blameseye” en 24 andere taarten. Bij het gebak en de taarten valt op dat er wat studie voor nodig is de soorten in hedendaags Nederlands te vertalen.

De ongetwijfeld zware maaltijd van voornamelijk vlees en gebak werd genuttigd met 3 amen en 94 potten wijn en 148 potten bier. Wat dat in liters betekent is niet gemakkelijk te bepalen. Een aam was ongeveer 140 liter, zodat we aan minstens 500 liter wijn komen en een bierpot was dubbel zo groot als een bierglas van thans! Volgens de Bosch-kenner Gert Unverfehrt zouden de leden van de Broederschap tijdens een maaltijd ongeveer 2 ½ liter wijn per persoon gedronken hebben, hetgeen toch wel erg veel lijkt voor een religieus getint gezelschap! Van de andere kant wordt die hoeveelheid ook bevestigd in een diner, aangericht in 1524 ter ere van de bekende theoloog Philippus Melancton, waar iedere gast gemiddeld 2 ½ liter wijn dronk. In de betere kringen schijnt men dagelijks per persoon tussen de 2 en 4 liter wijn gedronken te hebben, aldus de historicus Craeybeckx in een studie van 1958. Delen we de 500 liter wijn door 2 ½ liter dan zouden er dus 200 gasten aanwezig zijn geweest, verdeeld over drie dagen, in de Gaffel. Men moet bij dit alles wel bedenken dat het alcoholgehalte in die tijd lager was dan thans.

De wijn was overigens betrokken van een Spanjaard, die tot de hofhouding van Alva behoorde: “Sieur Martijn Porres contreroleur de la maison du ducq d’Alve” met nog eens 120 gulden. Zou hij de Spaanse wijnen betrokken hebben te Antwerpen, geïmporteerd in de Antwerpse haven?

Het personeel werd niet vergeten: de opperkok van de hertog kreeg een gouden schakelband met zijden lint, waarin het stadswapen was afgebeeld. De waardin in de Gaffel werd beloond, niet alleen voor haar bijdrage maar ook voor de aankoop van lijnwaat, zout, olie, azijn, kaas, boter en brood.

Opvallend afwezig in al deze maaltijden zijn aardbeien of Spaanse madroños, die een centrale plaats innemen in het werk van Bosch “De tuin der Lusten” en dus zeer bekend waren. Opvallend aanwezig is hier b.v. peper en saffraan, dat uiterst kostbaar was en ook wel vervalst werd aangeboden. Voor die vervalsingen werden in Neurenberg in 1450 enkele mensen verbrand, en in 1499 werden bij een kruidenvervalser aldaar de ogen uitgestoken!! Exotische producten werden uitermate gewaardeerd. Ook peper en gember waren dure aankopen.

De hele maaltijd kostte 218 gulden, plus nog bijkomende kosten voor dranken, zoals hier voor vermeld. Om de spiritueel bezwaarde gasten niet te laten struikelen werden er twee flambouwen geplaatst bij de trappen van de Gaffel. Het is te hopen dat ze in ieder geval zo voldaan waren dat ze in de nachtelijke uren de Bossche maagden met rust hebben gelaten. Jammer dat we niet weten hoe veel gasten waren uitgenodigd, maar het moeten er minstens zo’n 200 geweest zijn, gezien de hoeveelheden eten en drinken. Verdeeld over de drie dagen denken we dan aan ca. 70 gasten per maaltijd.

Of dergelijke grote diners veel geholpen hebben om de sfeer en de ambiance te verbeteren lijkt te betwijfelen: Er waren taalbarrières, politieke spanningen tussen noord en zuid, en niet in het minst verschillen van opvatting over de toenemende belastingdruk. Daarnaast zullen de trotse Spanjaarden zich weinig gelegen hebben laten liggen aan de in hun ogen kleine Brabanders, wonend aan het grensland van de kettters en de Geuzen. Voor Alva was het stadsbestuur van deze Brabantse vestingstad geen partij, maar slechts een oord van opgelegde gastvrijheid.

De negen maaltijden per jaar die in de 16^e eeuw door de Broederschap werden georganiseerd hadden drie keer een speciaal thema: een maal de zwaan, een maal eieren en een maal vis. We komen daarop nog terug bij de bespreking van de samenwerking van de stads pijpers en de Broederschap, maar willen nú al wijzen op de gevariëerde vismaaltijd bij de Broederschap:

Een van de gezworen leden van de Broederschap, Jan Bacx, heer van Asten, stierf in 1510. Hij werd begraven op 10 maart. Tot zijn nagedachtenis werd toen een maaltijd gehouden, de 7^e in dat rekeningjaar, maar dat was op zonder Letare Jerusalem in de vasten. Aangezien in de vasten geen vlees gegeten mocht worden, werd besloten een uitgebreide vismaaltijd te houden. Gastheer was Jheronimus Bosch. De rekeningen van de Broederschap geven ons een duidelijk inzicht in alle gevariëerde gerechten:

In plaats van rundvlees en varkensschouders zullen de broeders beginnen met brood, bier, soep (“pottage”), haring, bukking, olie, kabeljauw ; vervolgens kwam de hoofdschotel, in de plaats van het gangbare hamelvlees zal het nu worden bereid uit riviervis, snoek, karper of “zeem”. Tevens wordt de hoeveelheid per persoon vermeld: iedere gast krijgt een halve karper en een halve snoek. Het geheel moet gelardeerd worden met fruit, zoals vijgen, rozijnen, appelen, noten en “rincxskens”. De proosten zullen tevens proberen een zalm voor een redelijke prijs te kopen. Mocht dat niet lukken, dan moeten ze extra riviervis kopen, zoals brasem, snoek en “elften”. Ook hierbij wordt de hoeveelheid vermeld: Voor iedere gast een brasem en een middelgrote snoek. Bovendien moet voor een bedrag van negen tot twaalf stuivers bijgekocht worden en in olie gebraden worden: schol, spiering, voorn, kleine baarzen, kleine snoeken, martelingen, en “bueskens”. De 48 kwarten (witte ?) wijn, hetgeen neerkomt op ongeveer 57 liter zullen de vis beter doen smaken. Met ongeveer 60 gasten en en wat personeel zal iedereen ongeveer $\frac{3}{4}$ liter wijn gedronken hebben. Bij de vismaaltijd werd blijkbaar slechts de helft gedronken van wat men bij een vleesmaaltijd gewend was! Deze soberheid van slechts driekwart liter per persoon kan ook te maken hebben met de vasten, waarin zelfs gepaste dronkenschap ongepast zou zijn.

Eerlijkheidshalve moeten we wel duidelijk stellen dat bij deze vismaaltijd nooit een stadspijper of andere muzikant aanwezig was.

In Eindhoven kennen we een vismaaltijd , in begin april 1533, aangeboden aan de gravin van Buren, Margriet van Bergen: Daar worden geserveerd: kabeljauw, spiering, zalm, schelvis, karper, bokking, pekelharing, stokvis, mosselen, rog, klaargemaakt met brood, bier, boter, room, eieren, azijn, boomolie, suiker, zout, peper, gember, kruidnagel, kaneel, noten, vijgen, rozijnen en erwten.

Het schijnt in de Middeleeuwen ook de gewoonte te zijn geweest dat pijpers het aangenaam verpozen in een badhuis verlevendigden, eventueel gecombineerd met eten en drinken. Een prachtige voorstelling daarvan vindt men in het werkje van Laurentius Phries, Tractat der Wildbeder, uitgegeven in Straatsburg in 1519. Op een brede plank die over een badkuip is gelegd staan eten en drinken, waaraan naakte mannen en vrouwen zich tegoed doen. Naast het bad staat een als nar verklede muzikant met een vedel. Een zelfde afbeelding wordt toegeschreven aan Philippe de Mazerolles, circa 1470, dat berust te Berlijn in het Preussischer Kulturbesitz. In 1413 werden dergelijke badstoven verboden :

“Vervolgens, aangezien men talrijke shockerende berichten en schandelijke woorden opvangt in de stad en in het verre buitenland over de ongepaste en oneerzame,

zondige daden, die in de stoven van de stad verricht worden door mannen en vrouwen, die niet bij elkaar horen en illegaal daar met elkaar binnegaan, daarom wordt besloten dat geen mannen en vrouwen samen naar de badstoof mogen gaan, noch vertoeven of slapen...”. Het schijnt dat ook Jheronimus Bosch op het rechter luik van Het Laatste Oordeel te Wenen een badhuisscene heeft uitgebeeld.

In Görlitz werd het officieel verboden om een bruiloft op te luisteren met muziek in een badhuis. Er is voldoende reden aan te nemen dat men dergelijke praktijken ook in 's-Hertogenbosch prakticeerde, maar picturale bewijzen daarvan zijn niet overgeleverd.

De pijpers en de rederijkers

's-Hertogenbosch zou geen volwaardige Brabantse stad zijn geweest, indien er geen toneel werd gespeeld. We denken dan niet alleen, maar wel in de eerste plaats, aan een van de grootste 16^e eeuwse toneelschrijvers uit de stad, namelijk Joris van Lanckveld, beter bekend als Georgius Macropedius. Deze man, die zijn naam in het Grieks omzette, werd te Gemert geboren. Dat was rond 1475. Zijn vader heette Willem, de zoon van Jan Aerts Truyen en zijn moeder was een Van Lanckveld, zij het dat haar vader een buitenechtelijke Van Lanckveld was. Diens vader behoorde tot de aanzienlijke en rijke Van Lanckvelds uit Gemert. Joris nam de familienaam van zijn moeder over. Zijn vader vestigde zich in 's-Hertogenbosch en was kuiper van beroep. Als pupil en later docent van de school van de Broeders van het Gemene Leven in de stad (1502-1524), en later o.a. te Utrecht, ontwikkelde Georgius zich tot een beroemdheid in Grieks en Latijn, alsmede als auteur van toneelstukken. Het schijnt zelfs dat bij enkele van zijn theaterstukken muziek was gecomponeerd. Dat zal hij niet zelf gedaan hebben, maar het werk zijn geweest van en van zijn stadgenoten. Die muziek is helaas onvindbaar gebleken. Macropedius overleed in 1558.

Ook later blijken er andere toneelschrijvers in de stad gewoond te hebben, zoals Petrus Vladeraccus (van Vladeracken) : Ook hij kwam als leerling op de school van de Broeders van het Gemene Leven en was geboren in ca. 1571. Hij was de auteur van een stuk, geheten Tobias, en op 11 juli 1598 voerden de leerlingen van de fraterschool een stuk van hem op in 's-Hertogenbosch. Later werd Petrus pastoor van Oirschot en overleed in 1618.

Samen met andere auteurs, zoals de kroniekschrijvers Petrus van Os, Willem Molius en Herman Cuperinus laten ze iets zien van de eruditie, die in de stad aanwezig was. Een bijzondere plaats namen in dit geheel de rederijkers in: Rederijkers zijn toneelgezelschappen, die toneelstukken uitvoerden of gedichten voordroegen. De stad had het uitzonderlijk aantal van vijf rederijkerskamers, een aantal dat alleen door Brussel, Ieperen en Leuven werd geëvenaard. Boven de rivieren valt Haarlem op met drie kamers.

In 's-Hertogenbosch waren die kamers genoemd: Moyses Doorn (ook wel: Moses Bosch genaamd) , Sint Catharina, Sint Barbara, Sint Agatha en de Passiebloem. Vanaf de 15^e eeuw tot aan het einde van de 16^e eeuw wordt ook nog melding gemaakt van de “De Deken der Romeinen”, maar het is niet waarschijnlijk dat dat een rederijkersgilde was. Wellicht was het een broederschap van Romegangers, die een bedevaart naar de heilige stad hadden volbracht.

Het belangrijkste gilde was Moyses Doorn of Moses Bosch, met als spreuk “ in Viericheyt groeyende”. In 1496 werd de kamer voor het eerst vermeld, en in 1568 op last van Alva verboden vanwege de schandalen die zich in de stad hadden voorgedaan. Wellicht was toneel een handige camouflage om met de nodige ironie of sarcasme de kerkelijke en politieke hiërarchie op de hak te nemen. Het is bekend dat de Bossche magistraat een wet uitvaardigde over “speelen die geboden ende verboden waren” in 1565. In Breda ging de landsheer in november 1585 zo ver dat hij de Rederijkerskamer verbood. Kritikasters waren bij de overheid taboe.

In de 16^e eeuw zijn enkele optredens vanuit 's-Hertogenbosch bekend buiten de stad: In juni 1532 gingen de spelers naar Brussel, georganiseerd door de collega's aldaar van “Maria-Kransken”. De stad 's-Hertogenbosch betaalde 60 gulden subsidie. Er waren veertien rederijkerskamers aanwezig en 's-Hertogenbosch won maar liefst drie zilveren schotels. In 1542 kreeg het gezelschap wederom 60 gulden van de stad om goed voorbereid deel te nemen aan het juweel te Diest. We kunnen er van uitgaan dat de stadsmuzikanten vanzelfsprekend meegingen, hoewel de bronnen daarover zwijgen.

We weten echter dat bij een volgende deelname aan het juweel te Antwerpen de pijpers er bij waren: Het werd een daverend succes. Uitgenodigd door de Antwerpse “Violieren” in 1561 was de Bossche kamer een van de zestien deelnemende gezelschappen. In totaal speelden er 1426 auteurs en muzikanten, er waren 234 praalwagens en tientallen paarden. Het feest nam drie weken in beslag, aanzienlijk langer dan het huidige Bossche Boulevard!

“Moyes Doorn” bestond uit 125 spelers, met de volgende samenstelling: Een trompetter voorop (de stadstrompetter), drie paarden voor het blazoen, het blazoen zelf, veertig paarden, vier trompetters, de Prins met vier lakeien, een page, 14 paarden voorzien van groene toortsen in groen fluweel, dan de vier stadsspeellieden (Jan van Eyck, Jan Thoeniss, Jan Corneliss, Cornelis Baltess), gevolgd door een fraaie wagen met zes personages, drie paarden, gevolgd door 44 paarden (van de schuttersgilden?), tien praalwagens in groen en rood, getrokken ieder door drie paarden, en het geheel werd indrukwekkend besloten met twee vierspannen.

De 125 spelers waren gekleed in groene rokken, met gouden boorden, met rood afhangende mouwen, de broeken, kousen en hoeden ook in het rood met witte stiksels, zwarte laarzen, enz.

Op 31 augustus kwam de ijlbode vanuit Antwerpen met de heuglijke tijding dat de Bosschenaren gewonnen hadden. Dat was nog nooit gebeurd. De vreugde in de stad was groot: Bij de terugkeer van Moyses Bosch werden de straten verlicht met brandende pektonnen en pekworsten. Op het stadhuis werden liefst drie amen wijn gedronken, wat ongeveer 420 liter wijn betekende! De kanonnen bij de Pickepoort werden in werking gesteld om vreugdeschoten af te vuren, en op een podium voor het stadhuis werd het “esbatement” (het winnende toneelstuk) op 27 september opnieuw opgevoerd. De stadspijpers deelden in het stuk en in de vreugde. Dan is het dertig jaar stil.

Op 17 juni 1578 werd het Gilde van St. Michiel uit Antwerpen te 's-Hertogenbosch onthaald, maar om wat voor gilde dat ging is niet vermeld. Evenmin is bekend wat dat gilde kwam doen.

Pas in 1596 wordt er weer melding gemaakt van het gilde met een jaarlijkse schenking van zes gulden voor Vastenavond. Op 26 september van dat jaar schonk de stad de spelers 50 gulden voor hun “personagen”, Op 14 juni 1601 speelde de

kamer nog een “Spel van Zinnen” in de stad. Het twaalfjarig bestand breekt de grenzen weer open voor uitwisseling en samenwerking. Dan komen er ook weer uitnodigingen van elders: In 1613 neemt Moyses Bosch deel aan het Refreinfest te Haarlem, georganiseerd door “de Wyngaertrancken”; in 1613 ook te Amsterdam, uitgegaan van “Het Wit Lavendel” en te Leiden, georganiseerd door “De Witte Acoleyen”. Dat was wellicht ook de aanleiding voor de goudsmid Ard van Meurs om juist in dat jaar de insignes of “brodsies” van de pijpers te vernieuwen en te repareren. In 1620 verschijnt de kamer, natuurlijk met de pijpers, te Mechelen, waar “De Peoene” de gastheer was en tenslotte in 1641 te Vlissingen, te gast bij “De Blaeu Acolye”.

Hoewel de stadsrekeningen niets vermelden van een eventuele deelname door de stadspijpers, lijkt het verslag van 1561 te Antwerpen voldoende aanleiding om ook bij alle andere hier genoemde steden de pijpers te verwachten. Het was inherent aan hun taak en werd berekend binnen hun salaris. Daarbij was toneel zonder muziek kansloos.

Over de andere rederijderskamers kunnen we kort zijn: Zij waren minder belangrijk, minder actief en speelden niet buiten de stad. Sint Catharien, met als devies “Wilt trou oirboren” dateert van minstens 1496 en tot 1562, eveneens met een onderbreking van 1567 tot 1597. In 1533 speelde het gilde het spel van “St. Catharina” en “des Somers ende des Winters”. Dat laatste stuk werd in 1539 wederom uitgevoerd. Volgens de kroniek van St. Geertruid is een dergelijk toneelspel ook opgevoerd op Vastenavond van het jaar 1525. In 1611, en wel op 12 september, speelde het “Ros Beyaert en De Herderkens”.

Het Sint-Barbaragilde dateerde volgens sommigen van 1574 en voerde als spreuk: “Houdt eendracht en vrede” of ook “Jeucht maect vreucht”. Toch is die datering niet waarschijnlijk, want in 1465 wordt het al vermeld. In 1532 speelde het St. Barbaragilde al het stuk “St. Jan” tijdens de kermis en ook het stuk “De Legende van de Zeventien Lantsheeren”. De collega’s van Sint Agatha konden bogen op een oprichting van voor 1494. Na 1652 verdween het gilde.

Het laatste van de vijf rederijderskamers, “De Passiebloem”, ofwel de “Passiebroeders” of “het H. Kruis” speelde ieder jaar als belangrijkste toneel de passie van Christus in de processie van de Illustere Lieve Vrouwebroederschap, alsmede op Goede Vrijdag. Het bezat een eigen gildealtaar in de Sint Janskerk, toegewijd aan het H. Kruis en Sint Helena. In 1535 duurde het toneelspel van de Passie ons Heren liefst vier uur. De spelers voerden ook wagenspelen op. De suggestie dat dit gilde een onderdeel vormde van de Broederschap lijkt onwaarschijnlijk, maar wel is het zo dat het gilde ieder jaar optrad in de processie van die Broederschap en er voor betaald werd.

Dat het bij de gilden onderling niet altijd peis en vree was bewijst een proces voor de hoogschout in 1465: Het gilde van St. Barbara maakte tijdens de processie stennis over de deelname van het St. Agathagilde. De raddraaiers werden veroordeeld tot een bedevaart naar St. Jacob van Compostella of een afkoopsom van 10 gulden per persoon. Zij kozen voor de laatste oplossing! Bij dit incident moeten we echter bedenken dat niet alleen de Rederijdersgilden de namen van Barbara en Agatha droegen, maar ook de schuttersgilden!

Ofschoon we slechts één duidelijk bewijs hebben dat de pijpers betrokken waren bij het optreden van de rederijders mogen we er van uitgaan dat die gezelschappen

regelmatig een beroep op hen deden de voorstellingen luister bij te zetten. Zeker is dit het geval geweest indien er buiten de stad werd opgetreden. Vreemd blijft het echter te moeten constateren dat de stad 's-Hertogenbosch nooit gastheer is geweest voor andere rederijksgezelschappen. Wellicht hebben jaren van politieke strubbelingen roet in het eten gegooid, want aan gastvrijheid ontbrak het de Bosschenaren nooit. In het voorjaar van 1542 werden de rederijks uit Antwerpen en Breda wel in 's-Hertogenbosch door het stadsbestuur onthaald: Zou er toen toch een klein landjuweel zijn geweest of waren die toneelkunstenaars op doorreis naar elders?

Ter completering van de toneelgeschiedenis van de stad moet nog vermeld worden wat de inbreng van de Fraters of Broeders van het Gemene Leven was en die van de Jezuïeten. Beide instellingen leidden jongeren op, die zo nu en dan de Bossche bevolking op toneel onthaalden. De stad schonk dan natuurlijk wat geld om de kosten te dekken en de jonge spelers na afloop alcoholvrij te belonen. Zeker hebben de Bossche scholieren stukken van Macropedius opgevoerd, maar uit de stadsrekeningen blijkt dat niet. Op 19 augustus 1580 speelden de leerlingen de "Triumphe historie" en bovendien "voor alle man gespeelt ..in latyne"!! In 1587 volgde een "comédie vande furie" en op Vastenavond van 1592 speelden zij het toneelstuk "Adam en Eva". Op 11 juli 1598 werd een stuk opgevoerd van Vladeraccus, hun eigen docent. Het was een "batementspel", uitgevoerd op de Markt; en in 1608 wellicht een stuk, geschreven door ene Laurens Meelen, die daarvoor van stadswege een beloning kreeg. .

Bij de Jezuïeten vonden in korte tijd enkele voorstellingen plaats: Op 12 juli 1606 en op 16 maart 1613 een onbekend stuk; op 12 augustus 1622 een stuk over "Sint Ignatius ende Xaverius", en tenslotte in juli 1627 een voorstelling over Sint Michiel. Ignatius en Xaverius had te maken met de heiligverklaring van beide Jezuïeten op 22 mei 1622. Bij die openbare voorstellingen zullen de stadspijpers geen rol hebben gespeeld. Bij de Franciscanen is ook één toneelspel bekend geworden: De bekende auteur Cornelis Thielmans schreef in ca. 1615 een stuk, getiteld "het Mollenspel", uitgevoerd door Bossche jongeren.. Het schijnt uitgegeven te zijn bij Jan van Turnhout, maar geen enkele exemplaar is bewaard gebleven. Merkwaardig is bij de Jezuïeten de tussenpose van steeds zes à zeven jaar!

De pijpers en de loterijen

Een belangrijk stadsfenomeen waren de loterijen. Met toestemming van de landsheer mochten de steden zo nu en dan een loterij organiseren om uit de financiële problemen te komen. Daarvoor was een goede organisatie noodzakelijk. In 's-Hertogenbosch zijn drie loterijen met zekerheid aanwijsbaar: Een in 1506, een in 1522 en een in 1562-1564. Daarbij waren ook de pijpers betrokken. Overigens schijnt er in 1694 nog een loterijoctrooi te zijn afgegeven aan de stad, maar of die loterij heeft plaatsgevonden is te betwijfelen.

Alvorens onze aandacht te richten op de Bossche loterijen is het goed er op te wijzen dat in Utrecht de stadspijpers werden ingeschakeld bij een stadsloterij aldaar in 1464, ruim veertig jaar voor de eerste Bossche loterij.

. In 1506 werd er een loterij georganiseerd die een uitgifte had van 110.000 loten van ieder drie stuivers. Aanleiding voor de stad was “om uyt haeren commer te comen” (om uit haar financiële armoede te geraken). In veel steden in de Lage Landen waren zogenaamde “lootmeesters” aangezocht, die de verkoop regelden. De prijzen bestonden uit zes zilveren schenkkannen van ieder 100 gulden in waarde, plus nog kleinere prijzen in zilver, namelijk 12 zilveren schalen. De hoogste prijs werd behaald door Lenart Jacobs, een “bonifant” (“bon-enfant”) ofwel een jongetje op de kostschool, die met zijn schamele spaarcenten slechts één lot had gekocht.

In 1522 hetzelfde verhaal: In de maand augustus werd een loterij gehouden met wederom zes zilveren bokalen van ieder 100 gulden waarde. Een bijzonderheid hierbij was de inschrijving door Petrus de Hont, ofwel Petrus Canisius uit Nijmegen, die nog geen jaar oud was. Zijn naam werd ingeschreven door zijn ouders. Het was het oudst bekende teken van leven van de kleine heilige. De trekking duurde meerdere dagen en nachten en vond plaats op de markt voor het stadhuis. Iedere keer als er een prijs viel bliezen de stadspijpers op hun trompetten en andere instrumenten.

De laatste loterij van 1562-1564 was een financiële mislukking: De poging om er winst uit te halen om de stadskas op te vijzelen resulteerde in een schamele winst van 550 gulden, terwijl er van uitgegaan was dat er ongeveer 175.000 loten verkocht zouden worden, in plaats van de nu behaalde omzet van ruim 73.000 stuks. In Leiden werd een loterij in 1596 afgesloten met een winst van 45.000 gulden, en Haarlem maakte in 1607 een winst van 52.000 gulden. Het lag beslist niet aan de prijzen, want de Antwerpse zilversmeden hadden de mooiste bokalen, schalen e.d. gemaakt, zelfs met een extra productie toen bleek dat de verkoop van de loten niet goed verliep, maar het bleef zonder resultaat. Het te veel aan kostbare prijzen en de geringe deelname drukten uiteindelijk de netto winst

De beide loterijen, uit 1506 en 1522 waren gelukkig winstgevend. Wat was echter de betrokkenheid bij deze avonturen van de pijpers? In de eerste plaats waren er natuurlijk muzikanten uit de stad en van elders die een gok waagden en loten kochten: In 1506 kocht de Bossche speelman Frans van Dortmund een lot. Vanuit zijn eigen venster, aan de Markt, kon hij de trekking volgen, maar hij viel niet in de prijzen. Evenmin was dat het geval voor Jan Scheyken, stadsspeelman te Brussel, die loten kocht.

In 1522 namen er wat meer pijpers deel aan het avontuur van enkele stuivers: Vanuit Antwerpen Jan Conin, de stadspijper. Wellicht was de Antwerpse Leonora, weduwe van Anthonis Pipelair getrouwd geweest met een pijper? Vanuit Utrecht schreven de stadspijpers Anthonis Wyts en Eluwaert Boeyken in; vanuit Mechelen de pijper Huybrecht van den Brouck. Enkele jaren later, in 1530, blijkt deze Huybrecht de zorg te hebben over alle negen zinken van de Mechelse pijpers. De vroegere pijper van de hertog van Brabant, Hortas Boreas schreef in vanuit Brussel. Uit 's-Hertogenbosch zien we de beide stadspijpers Laurens die tromper en Lodewijk de pijper.

In 1564 was het weer raak: Jan Tromper te Brussel waagde het avontuur onder het motto “Drie Laudaten drie Marien te Jans trompet”; Vanuit Haarlem werd deelgenomen door Jan Hermans “scalmeyspeelderswyff”, en de Bossenaar Hans van Noort scheef in onder de tekst: “In den Bosch wonende ende in pypen ende in trom”. Een of meerdere onbekenden schreven in onder de leus: “Sangerss, sprengers ende speelders opten wagen dat zyn diegheen die quaden huysraet dragen” (Zangers, circusartiesten en spelers op een wagen, dat zijn diegenen die een slecht leven

voeren”) Ook de “trompetter opten thooren”schreef in. Het geluk was niet met de muzikanten, want geen van hen viel in de prijzen.

Bij deze loterijen was het de gewoonte om te kunnen inschrijven onder een eigen naam, maar ook onder een spreuk. Deze motto's of “prosen” genaamd verraadden vaak de volksmentaliteit: Men kon anoniem afgeven op politiek en kerk, zij het dat op last van de overheid er wel enigszins in de meest schunnige teksten geschraapt werd. Men duldde geen laster of opruiende taal. In 1564 klaagde de landvoogdes naar aanleiding van de loterij te Delft over de schandalige en ketterse inschrijvingen onder motto zowel gericht tegen de heilige sacramenten Gods als tegen de geestelijken. Er bleef echter voldoende stof tot lachen, ook voor de stadsspeellieden: Met luide stem werd er over de markt heen verkondigd bij het uitnemen van een lot uit de mand:

“Wie de heiligheid van de begijnen bestudeert of de gierigheid der priesters zal doctor worden in de dwaasheid”; of: “Zoals rapen en radijs, zoals peperkoek en gebrande wijn, zo zijn ook nonnen en papen (=priesters) altijd samen”; “Een kuiper op een tonne, een paap op een nonne”; “Schijt priesters en monnikken, veegt Uw gat af aan kanunnikken”; “Wat zult ge zeggen indien ge de pastoor op Uw vrouw ziet liggen?”; “Wie zijn geld kwijt wil waagt zich aan loterijen en aflaten”.

Ook de pas benoemde bisschop Sonnius moest het ontgelden, want de Bosschenaar moest niets hebben van nieuwe gezagsdragers, die veel geld kostten: “Wat heeft 's-Hertogenbosch misdaan dat ze daar een bisschop hebben gekregen?”, zo werd de spot gedreven door een Bredanaar. Hij zal niet beseft hebben dat eeuwen later ook die stad een bisschop zou krijgen. Met een verwijzing naar de duivel wordt gezegd: “De kreupele bisschop kan geen latijn spreken”. Ook de paus werd beschimpt: “Des paeus bullen ende een oudmans cullen”; “Paus, bullen ende twee oudemans cullen, is een groot dinck om der bagynen buyck mede te vullen” (cullen betekent manlijk geslachtsorgaan of scrotum);

Het is overigens bekend dat de priesters tot aan het concilie van Trento in ca. 65% van de gevallen een vriendin en kinderen hadden. Tussen ca. 1350 en 1565 waren er in stad en Meijerij van 's-Hertogenbosch ongeveer 1200 priesters met kinderen! De bevolking accepteerde gemakkelijk deze situatie, maar mocht er wel zo nu en dan de draak mee steken. In iedere familie kwamen priesterkinderen voor.

Ook vrouwen van lichtere zeden moesten het ontgelden: “Vrouwen mogen dan wel het hof maken en als dwazen spreken, zij mogen echter geen valse sleutel in haar slot steken”. Wat te denken van : “De kelen van houtzagers en de billen van een vrouw zijn slechts met vocht te stillen”. Tot slot van al deze scabreuze voorbeelden: “Het is een groot dinck daer de man zyn wyff mede stilt”. De stadspijpers zullen bij menige spreuk het glas geheven hebben en onder elkaar nog wel meer van dit soort grollen en grappen verteld hebben, die niet bedoeld waren voor de oren van de landvoogdes, laat staan het stadsbestuur.

Bij de loterij van 1562-1564 weten we wat meer over de rol van de stadspijpers: We zijn het beste ingelicht over de loterij van 1562-1564, maar wezenlijk anders zullen die van 1506 en 1522 niet geweest zijn. Lang vóór de trekking, vermoedelijk aan het begin van de verkoopcampagne, liepen de pijpers door de straten van de stad. Zij hielden een groot doek omhoog (“een pellen taiffellaicken”) waarop de stad en de prijzen waren geschilderd. Of zij tegelijk ook muziek maakten is niet bekend.

Op 12 april 1564 werden de kostbare zilveren bokalen en schalen in een vitrine geplaatst. Die vitrine bevond zich op een podium voor het stadhuis, dat dag en nacht bewaakt werd door gewapende Bosschenaren. Tijdens die plaatsing speelden de stadspijpers hun vrolijke muziek. Die avond hadden zij vrij drinken in de stadsherberg, de Gaffel.

Toen de loten in speciale manden werden gedaan op dat podium speelden er ook nog twee pijpers van buiten de stad mee.

Tijdens de loting speelden de pijpers, ze waren met drieën, iedere keer als er een prijs gevallen was en staken zij de trompet. Die prijs viel indien de “roeper” het woord “ja” riep.

Na de loting kwamen de schepenen, de organisatoren en de pijpers bij elkaar en deden zich tegoed aan een maal in de Gaffel. De 24 aanwezigen dronken er 24 potten wijn bij.

De Brusselse lotenverkopers Gielis Scobts en Katharijn, weduwe van de Bosschenaar Franchoys die Borchgreeff schakelden in Brussel ook pijpers in om de verkoop van de Bossche loten muzikaal te propageren: De vrolijke muziek in de Brusselse straten sloeg aan: Zij verkochten 2059 loten, waarover zij vanzelfsprekend provisie kregen..

De loterij is een duidelijk voorbeeld van een volksgebeuren, waarin de stedelijke samenleving met een gokelement, met spreuken en muziek, de zo noozakelijke afwisseling aan de dagelijkse sleur vorm gaf.

De Bossche stadspijpers op reis

Het is inmiddels duidelijk geworden dat de stadspijpers meegingen met de rederijders om de feestelijke en muzikale omlijsting te verzorgen. Ook buiten de toneelfestivals om treffen we de Bossche pijpers soms in andere steden. We moeten daarbij denken aan spontane medewerking aan processies en aan de eredienst, niet alleen ingegeven door religieuze motieven, doch ook om wat bij te verdienen en wat avonturen te beleven. Het vervelende voor een historicus is dat de archieven van hun eigen stad daar bijna niets over vermelden. Systematisch onderzoek in de bronnen van alle (!) andere steden in de Lage Landen zou noodzakelijk zijn om de aanwezigheid van de Bossche muzikanten te ontdekken. Dat is ondoenlijk. Vandaar hierbij een indicatie op basis van toevallige vondsten:

In 1400 was de stad 's-Hertogenbosch aanwezig in Oisterwijk. Het moet blijkbaar een min of meer officieel bezoek zijn geweest, want de stadspijpers waren meegegaan met een officiële afvaardiging van de stad en speelden voor 5 gulden. Misschien was er een bijeenkomst van de stad met de vertegenwoordigers van de landsvrouw om geschillen te beslechten?

De stad Utrecht ontving de stadsspeellieden op Maria-Lichtmis van het jaar 1469 en ze werden betaald met drie gulden, zeven stuivers en zes schellingen. We weten dat uit Utrechtse rekeningen van de zogenaamde tweede kameraar. Ook in 1495 togen de Bossche speellieden naar Utrecht, waar zij op Sacramentsdag speelden. Hun salaris bedroeg toen 4 gulden, aldus dezelfde rekeningen. Hun collega's uit Nijmegen waren toen ook van de partij. .

In 1498 was er een schuttersfeest te Gent, waaraan ook de Oude Schutterij van 's-Hertogenbosch deelnam. De schutters werden vergezeld van vier stadspijpers,

waarvan een trompettist was en de anderen op schalmeien speelden. Zowel de trompet als de schalmeien werden versierd met een paars vaandel met het stadswapen er op geschilderd. De franjes waren van groene zijde en er was ook gouddraad in verwerkt. De vanden waren gemaakt door de maagden “van het graf” op het Begijnhof. Het is de enige keer dat er sprake van is dat de pijpers megingen naar een schuttersfeest.

In 1495 en veel later in 1521 blijken de Bossche pijpers te spelen in Utrecht: In 1521 kwamen zij met z'n vieren, speelden allen trompet in de processie van het H. Sacrament, en kregen daarvoor 5 gulden. Samen met hun Utrechtse collega's werd er nog eens voor 5 gulden op kosten van de stad Utrecht gedronken in de herberg van Tulman in den Engel.

Ook in Mechelen gaven de stadspijpers van 's-Hertogenbosch acte de présence, maar vanaf wanneer tot wanneer is niet bekend: In 1531-1532 wordt er gezegd dat de Bossche pijpers deelnamen aan de processie te Mechelen, met vanden die het Bossche stadswapen vertoonden en wel “nae ouder gewoenten”. Hoe oud die gewoonte was is niet bekend. Wellicht dat Mechelse bronnen meer duidelijkheid kunnen geven. Opvallend is echter wel dat Mechelse stadspijpers nooit gesignaleerd zijn in 's-Hertogenbosch, tenzij onder de benaming van “vreemde pijpers”.

Volgens Kuyper in diens indrukwekkende boek over de stad 's-Hertogenbosch zouden de Bossche pijpers ook ieder jaar naar Neurenberg zijn gegaan. Dat verhaal leek wat onwaarschijnlijk en blijkt dan ook iets anders te zijn: Ook een goed historicus raakt wel eens in de slip:

De handelsrelatie tussen Neurenberg en de Brabantse steden is al zeer oud. In 1426, aldus de kroniekschrijver Pieter van Os, beweerden de inwoners van Neurenberg dat zij tolvrijdom genoten in het Brabantse mits zij echter aan de landsheer ieder jaar een zwaard, een paar handschoenen en een staf zouden schenken. Welnu, een soort gelijke situatie was ontstaan tussen de stad 's-Hertogenbosch en Neurenberg: In 1527 lezen we: Hoewel iedereen in Neurenberg een honderdste als belasting moet betalen voor aangevoerde koopwaar, toch zijn de Bossche burgers daarvan vrijgesteld. Zij moeten dan echter jaarlijks aan de Neurenbergse waagmeester een houten nap met een pond peper schenken, alsmede een paar handschoenen. Bij die schenking zullen de stadspijpers van Neurenberg spelen, die op hun beurt van de Bosschenaren een gouden gulden zullen ontvangen. In 1527 bestond deze gewoonte al “nae ouder gewoenten”.

Ook de stad Antwerpen genoot hetzelfde privilege. Het is dus niet zo dat de Bossche pijpers megingen naar Neurenberg, hetgeen jaarlijks niet alleen onmogelijk, maar ook veel te duur en riskant zou zijn, maar het waren de Neurenbergse pijpers die in hun eigen stad beloond werden bij de feestelijke overhandiging van peper en handschoenen. Jaarlijks blijkt nu deze “propine” of gift voor te komen in de stadsrekening tot 1570. Daarna was het afgelopen. De schenking werd namens de stad betaald door een Bossche koopman, die voor zaken op reis moest en in Neurenberg kwam, of door een agent van een Bossche firma met handelsrelaties, ofwel door een naar Neurenberg geëmigreerde Bossche familie, zoals Laurens Haeyen van 1535 tot 1544 (verwant aan de gelijknamige Bossche uitgever-boekdrukker?) en de familie Pelgrom (1554-1570). Geografische afstanden bleken veel gemakkelijker overbrugbaar te zijn in die tijden dan we thans vaak denken. Er werd handel gedreven en gestudeerd in verre oorden, en ook de muzikanten zullen hun Europees netwerk hebben gehad.

Conclusie: De Bossche pijpers traden ook elders op, maar het gebeurde onregelmatig. Meer duidelijkheid zal pas gegeven kunnen worden door gedetailleerdonderzoek in andere stadsarchieven. De eerste in druk is echter dat de Bossche pijpers minder op reis zijn geweest dan veel collega's uit andere grote steden.

Pijpers van elders

Zoals de Bossche stadspijpers naar elders trokken om te spelen in processies en bij bijzondere gelegenheden, zo bezochten spelers van elders de Bossche muziekmarkt. We moeten daarbij duidelijk onderscheid maken tussen muzikanten die uitdrukkelijk door de stad of door de Broederschap waren aangezocht om te komen spelen, en die pijpers die uit eigen beweging op zoek waren naar avontuur, uitdaging en inkomen. Het was gewoon een markt met vraag en aanbod. Een tussengroep vormden de muzikanten, die al in 's-Hertogenbosch woonden, maar die geen stadsspeelman waren. We moeten dan denken aan de half professionele spelers, die tevens een ander beroep hadden, en die slechts ad hoc gevraagd werden mee te spelen in geval van ziekten of afwezigheid van de officiële spelers, b.v. bij het bezoek van een landsheer of bij de afkondiging van een belangrijke vrede. Vaak kennen we die spelers alleen bij hun voornaam en werden ze verder vernoemd naar hun instrument, zoals Fermijn trompet, Ariaen die pijper, Pauwel de trommesleger, enzovoort. Deze half obscure benamingen komen en gaan in de rekeningen zonder dat we meer greep krijgen op de sociale betekenis van deze muzikanten. Ontegenzeglijk hebben ook zij op schilderachtige en vaak schamele wijze bijgedragen aan de levendigheid en kleur van de Bossche samenleving. Zij werden doorgaans “allerhande piperen” genoemd.

Keren we terug naar de vraag naar muzikale gasten van elders. Beperken we ons eerst tot de gasten van de Broederschap, dan is het al meteen raak: De oude Hollandse handelsstad Dordrecht blijkt de eerst bekende pijpers te leveren in de jaarlijkse processie van de Broederschap, die meestal rond 8 juli plaatsvond: Dat was het geval in 1424, 1425 en 1426. In 1431 blijken de Nijmeegse stadspijpers mee te spelen. Van iets verder kwamen in 1434 de stadspijpers van hertog Arnold van Gelre, wellicht vanuit Arnhem; het jaar daarop gevolgd door de muzikanten van de bisschop van Luik.

De groep muzikanten van de hertog van Gelre bestond meestal uit slechts vijf blazers, zoals A.W.Arbogast uiteenzet in Gelre, Geldern, Gelderland (Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre, 2001, p. 415). Een uitzondering vormde het bezoek van hertog Willem, die in 1390 naar Engeland toog en een groep van elf spelers meenam. Iconografisch interessant is het beroemde getijdenboek van Catharina van Kleef, hertogin van Gelre (1417-1476), waarvan de miniaturen voorstellingen bevatten van het gangbare instrumentarium in die tijd: hoorn, trompet, schalmei, doedelzak, portatief, vedel, harp, psalterium en hakkebord. Vijf van deze instrumenten zullen we nog terugvinden in 's-Hertogenbosch. Overigens wijdt Arbogast in het totaal van 527 bladzijden nog niet één pagina aan de middeleeuwse pijpers, zo schaars zijn de bronnen ook in Gelre.

Tussendoor vinden we dan bijna jaarlijks melding van “vreemde spelers” en “armen speelluden” waarvan het niet bekend is waarvandaan zij kwamen. De term “arm” laat wel zien dat deze spelers geen riant bestaan leidden en zwervend aan de kost moesten komen. Normaal gesproken speelden er drie tot vier gastspelers in de jaarlijkse processie van de Broederschap (buiten de door de stad betaalde Bossche

stadspijpers natuurlijk), en verdienden ze ongeveer een halve gulden per persoon voor reis- en verblijfkosten. Het aantal liep wel eens op tot 5 (1473) of 6 (1466), maar dat was een uitzondering. Zeer uitzonderlijk was de Zwanenmaaltijd in 1487: Er waren ongeveer tien spelers bij aanwezig die muziek maakten op “bongen ende voel gerasheyden” (op grote trommen en snelle muziek?). Hoe de muziek ook klonk de broeders waren samen gekomen om “vrolijk met malcanderen te syn”. De spelers werden meestal met geld betaald, doch ook op drank onthaald.

In juli 1537 kwamen de stadspijpers van Utrecht in de Broederschapskapel om te spelen op de vooravond van de jaarlijkse processie en op de woensdag daaropvolgend in de H. Mis: 24 stuivers was hun beloning. Na ruim een eeuw zien we de spelers van Dordrecht weer ten tonele verschijnen, samen met de collega's uit Haarlem, voor de juliprocessie. De stad Nijmegen was met zijn stadspijpers aanwezig in 1542. In dat jaar werd de Broederschap ook bespeeld door vier muzikanten uit het “concincryck van Poelen” (Polen), die samen twee gulden kregen. Het jaar daarop speelden de “speluyden ut Duytslant” in de processie met “voel diverse instrumenten”. Helaas weten we niet welke instrumenten dat waren. Duidelijk is wel dat het een komen en gaan was van vreemdelingen en gastspelers.

Vanaf ca. 1540 werden de politieke en religieuze spanningen in de maatschappij, en dus ook in de muziek steeds duidelijker: De omgeving werd steeds gevaarlijker, onder meer door Maarten van Rossum en zijn bendes, die Brabant onveilig maakten.

In juli 1543 verzucht de rentmeester van de Broederschap dat hij “geen speelluiden voor de St. Jansprocessie kon krijgen”. Gelukkig bracht tien dagen later de vermaarde veldheer Lubbert Turck, baljuw van Brabant, zijn eigen “vremde spelluyden” mee aan de copieuze maaltijd. Het woord “vremd” betekent hier niet “vreemd”, maar “afkomstig van elders”.

In juli 1547 waagden de spelers van Utrecht weer de reis en speelden wederom in de processie van juli; Twee jaar later presenteerden muzikanten van elders hun “grote violen”, hetgeen wellicht “viola da gamba's” of “bas-violen” zullen zijn. Na een reeks van “vremde muzikanten” lezen we in 1561 tenslotte dat de spelers van Nijmegen er waren met schalmeien en violen. Het bleek een afscheidconcert te zijn. De culturele uitwisseling tussen steden was over en uit. De ongedwongen en inspirerende ontmoetingen tussen de stadsmuzikanten van 's-Hertogenbosch en die van elders uit de Lage Landen waren na 150 jaar afgelopen. Reizen werden steeds gevaarlijker. Eén uitzondering was nog aanwijsbaar: In juli 1611 speelden drie muzikanten uit Antwerpen mee in de processie, maar toen was er geen oorlogssituatie meer.

Er kwam wel een alternatief, maar meer uit nood geboren dan spontaan verwelkomd: De trompetters en tamboers van de garnizoenen deden hun entree in de stad. De Spanjaarden, Engelsen, Duitsers en Italianen gaven zo nu en dan acte de présence met hun muzikanten, maar niet in de processies: Zij speelden bij afkondiging van vredes, van geslaagde veroveringen, of bij interne parades omdat zij meestal niets anders te doen hadden. Het waren kleine taptioes van het garnizoen.

Uit het voorgaande moge duidelijk zijn dat de speellieden van verscheidene steden en 's-Hertogenbosch tussen ca. 1400 en 1560 regelmatig contact met elkaar hebben gehad, hetgeen beslist de muzikale ervaringen verrijkt zal hebben. Die ontmoetingen zullen het répertoire hebben verrijkt en verdiept.

Hertogs- en bisschopsmuzikanten

Een ander genre muzikanten dat de stad aandede vormde de pijpers van voorname heren en bisschoppen. De stad 's-Hertogenbosch had zelf helaas geen hof met allure, geen families zoals de Van Nassau, Van Egmond of Van Zevenbergen. Er waren geen hertogen, prinsen of bisschoppen. Toen er eindelijk in de jaren 1560 een bisschop werd benoemd, kwam de sobere Sonnius, ook wel Van de Velde genaamd, een man geboren uit eenvoudige landbouwers uit het Brabantse dorpje Son. Toen was de weldadige en rijke bloeiperiode van 's-Hertogenbosch al lang voorbij en heerste meer en meer de strenge geest van het concilie van Trento.

We zagen al eerder dat de landsheren hun eigen muzikanten meebrachten. Zij waren echter niet de enige welgestelden die dat deden. De archieven laten er zo nu en dan wat van merken, hetgeen niet wil zeggen dat andere voorname heren niet ook hun eigen musici meebrachten, ook als de bronnen het niet vermelden.

In 1513 verbleven de gebroeders en hertogen Ernst (Erik ?) en Henrik van Brunswijk in de stad met het oog de Geldersen eens flink aan te pakken in langdurige oorlogen. Zij brachten ook hun "pypers ende speelluyden" mee, die door de stad werden onthaald. Toen de opvolger van Van Brunswijk, namelijk graaf Henrick van Nassau in hetzelfde jaar werd ingehaald als opperbevelhebber tegen de Geldersen werd hij eveneens "magnifieck onthaelt". Van de muzikale belangstelling van de Van Nassau's is verder weinig bekend, maar ongetwijfeld hebben deze "Bredase" vorsten pijpers gehad, wellicht meer in hun schitterende paleis te Brussel, dan in Breda. Op de "Tuin der Lusten" stonden allerlei muziekinstrumenten en dat werk hing in het Nassaupaleis in Brussel tot het door Alva werd geconfisqueerd.

In het kader van die oorlog was enkele jaren eerder, in 1509, het beleg van Poederoyen op de Geldersen geweest. Bij dat beleg door Rudolf van Anholt werd een speelman van die graaf, genaamd Jorien Steenbreegheer, doodgeschoten. De weduwe van deze man, inmiddels weer hertrouwd, kreeg in 1512 alsnog een uitkering van de stad. Blijkbaar waren de pijpers in het leger tegelijk ook vechtjas.

De hertogen van Beieren, de markgraaf van Brandenburg en de hertog van Kleef bezochten de stad in 1517 en brachten eveneens hun eigen muzikanten mee. De bisschop van Utrecht bleef niet achter in 1524, al is er alleen maar sprake van diens trompettist, die door de stad 's-Hertogenbosch werd beloond.

Soldatenmuzikanten

Na 1566 is het duidelijk dat de hofmuzikanten plaats maakten voor garnizoensmuzikanten, hetgeen ook een ander genre muziek inhield. Tot grote last en ergernis van de stad werden op last van het landsbestuur vanaf 1566 garnizoenen in de stad geplaatst om de vijand uit het noorden in de gaten te houden. De financiële en sociale complicaties bij dergelijke grootschalige inkwarteringen kan men zich nauwelijks voorstellen. Het kostte de stad niet alleen waanzinnig veel geld, maar er waren ook maatschappelijke aanpassingsproblemen: Spanjaarden, Italianen, Duitsers en Engelsen waren geen Bosschenaren van karakter en er waren taalbarrières. Herhaaldelijk moest er geïntervenieerd worden, hetzij omdat de soldaten niet tijdig hun soldij ontvingen, hetzij er onvoldoende voedsel was, hetzij omdat ze de Bossche jonge vrouwen lastigvielen. De uitdrukkingen "Spaanse Furie" en "Franse Furie" zijn tot op heden nog berucht genoeg. De spanningen liepen soms zo hoog op dat in juli 1579 de bekende rechtsgeleerde van de Universiteit van Leuven en lid van de Raad van State Egbertus Leoninus moest komen om de "bourgeren wederom in stilte ende tot eendracht te brengen". Overigens waren de problemen van die periode niet

alleen aan het garnizoen te wijten, maar een samenloop van politieke en religieuze spanningen. In september 1608 is er uitdrukkelijk sprake van een conflict tussen de burgers en de soldaten, waarin bemiddeld moest worden.

Het garnizoen bracht echter ook muziek en levendigheid: De machtige hertog Alva bracht zijn eigen trompetters mee, die op 7 oktober 1569 twaalf potten wijn kregen aangeboden. Ook de daarop volgende commandanten of gouverneurs hadden hun trompetters en tamboers: De schilderachtige namen van de gouverneurs zoals Gonsalo de Braccamonte, baron De Hierges, Adriaan d'Oignies seigneur de Willerval, don Rodrigo de Toledo, don Alonzo de Ullo, de hertog van Holstein, de burggraaf De Sancelles, laten ons duidelijk de veelheid van culturen zien die zij vertegenwoordigden. Zij commandeerden het garnizoen om vijanden zoals "de prince van Arangien ende andere rebellen"(1573) in de gaten te houden.

Men kan in dit kader van pijpermuziek niet al te veel waarde hechten aan de trompetters en tamboers van de soldaten. Het was een te eenzijdige aanvulling in het muziekleven van de stad. Wel zal het bijgedragen hebben aan het amusementskarakter van de stedelijke samenleving, zoals taptoes dat nu ook nog doen.

De instrumenten

In de vijftiende eeuw bedienden de pijpers zich van verschillende instrumenten variërend van blaasinstrumenten, tokkelinstrumenten tot strijkinstrumenten. Wie een beeld wil krijgen van de veelheid aan mogelijkheden om muziek te maken kan het beste een eigentijds document bestuderen, namelijk het Getijdenboek van Maria van Bourgondie. Deze vrouw nam niet alleen een centrale rol in in de Zuid-Nederlandse cultuur, ook in 's-Hertogenbosch komen we haar persoon en invloed tegen. Haar getijdenboek bevat ca. 30 afbeeldingen van instrumenten, zoals die er uitzagen rond 1500. Bovendien is dit getijdenboek een weergave van de leefgewoonten van Brabant, ook al woonde en werkte de illuminator Nicolaas Spierinck in Gent.

We treffen in dit werk afbeeldingen aan van schalmeien, trompetten, kromhoorns, vedels, luiten, harpen, hakkeborden, triangels, doedelzakken, orgels (inclusief blaasbalgen), eenhandsfluiten gecombineerd met trom en draailier. Aangezien het werk is geschreven aan het einde van de 15^e eeuw en in het naburige Vlaanderen biedt het een vrij zuiver inzicht in de variëteit en vorm van de toenmalige muziekinstrumenten, zoals die ook in 's-Hertogenbosch bespeeld zijn. .

In de beschrijving van de hier volgende muziekinstrumenten hebben we geen onderscheid gemaakt tussen de instrumenten van de stadspijpers en alle andere instrumenten, die in de stad aanwijsbaar zijn tussen ca. 1400 en 1650.

Er waren muziekinstrumenten in gebruik bij de stadspijpers, bij de overige muzikanten in de stad en bij de muzikanten van buiten. Bij ieder instrument zal wel duidelijk beschreven worden over welke groep muzikanten het gaat.

Het woord pijpers veronderstelt dat het muzikanten waren die op blaasinstrumenten speelden en dat klopt grosso modo ook. Toch blijkt er een rijkere variëteit aan

instrumenten te zijn dan we in eerste instantie dachten. Maar voordat we op de specifieke instrumenten ingaan, moet het duidelijk zijn dat de pijpers niet op één instrument speelden, maar op bijna alle bestaande blaasinstrumenten. Zij waren veelzijdige musici, die improviserend zowel de fluit, de trompet, de fagot en de saccabout bespeelden. Laten we de details nu nader bezien, in chronologische volgorde van de vermelding der instrumenten. We moeten daarbij helaas constateren dat de rekeningen meestal spreken van “versceydene” of “diversche” instrumenten in het algemeen, zonder nadere aanduiding. De rekeningen van de Broederschap lichten ons wat dat betreft beter in dan die van de stad.

De instrumenten met een * beduiden dat ze door de officiële stadspijpers werden bespeeld, zonder een * dat ze door pijpers van elders of door andere muzikanten in de stad werden bespeeld.

De vedel

De vedel is het belangrijkste strijkinstrument van de Middeleeuwen. Al vanaf de 9^e eeuw is het instrument in Europa bekend. Aanvankelijk wat spatelvormig, later meer peervormig, met een middenklankgat, aanvankelijk twee, later vier tot vijf snaren die met schroeven gestemd kunnen worden.. Het ronde middengat wordt ook wel vervangen door twee halfronde zijklankgaten. In de vormgeving zijn overigens allerlei lichte varianten aanwijsbaar , alsmede ook in grootte. In de 15^e eeuw komt steeds meer het ellipsvormige model naar voren . Om aan de muzikale ontwikkeling van de laat 15^e eeuw tegemoet te komen ontstaan dan de altvedel en de alt-tenorvedel. In de 16^e eeuw ontstaan tevens de sopraanvedel en de basvedel, lijkend op een viola da gamba. De vedel is ook voorloper van de lira da braccio, directe voorloper van de viool. Laten we verder deze verfijningen over aan musicologen, want de archieven vertellen ons heel wat minder:

In 1430 speelde een muzikant op de vedel voor de Broederschap in de juliprocessie. Dat herhaalde zich in 1431 en 1433. Deze muzikant moet wel identiek zijn aan de Bosschenaar Willem Meusz, getrouwd met Hillegont Aertsdr. Deenkens, die ook in de rechterlijke archieven voorkomt op 7 januari 1434. Deze Willem woonde wellicht al in 1410 in de stad. Ook in 1448 woonde er een vedelaar in de stad, namelijk Laureyns Gerits. In de jaren dertig woonde er ook een vedelaar in Eindhoven.

De volgende jaren waarin een vedelaar aanwezig was zijn de jaren 1484, 1485 (2 vedelaars samen met 2 luitspelers), 1486 (samen met 3 luitspelers), 1487 (twee vedels en twee luiten). Tijdens de Zwanenmaaltijd van 1490 speelde Peter de beiaardier op de vedel, waaruit tevens blijkt dat één speler meerdere instrumenten beheerste. .. We slaan dan enkele decennia over, want pas in de Juliprocessie van 1531 is er sprake van een vedelaar en die is tevens de laatste..

De stad 's-Hertogenbosch had geen vedels in eigendom.

De luit

Na de vedel is de luit het oudste instrument in de Bossche bronnen. Hoewel hier geldt dat een luit niet al te ver draagt en dus voor de pijpers minder bruikbaar was, komen we al in 1431 de luit tegen: Het zijn echter alleen maar spelers in de Broederschapsprocessie, die door Broederschap ingehuurd werden: In juli 1432,

1473 (luytensleghers), 1483 (2 luyten), 1484, 1485 (2 luyten), 1486 (3 luyten), 1487 (2 luyten), 1488 (3 luyten), 1497 (Henric Luytensleger). De laatst genoemde en enig met naam bekende luitist Henric woonde nog in 1505 in de Verwerstraat, toen hij voor de belastingen werd aangeslagen. Hij moet identiek zijn aan Henric Everits Paeu, die als “luytensleger” in 1494-1495 lid werd van de Broederschap. Hij was geen stadsspeelman. Wellicht was hij wel identiek aan de Henric “luytenslager”, wiens zoon Janne door de schout in 1502 veroordeeld werd tot een geldboete wegens een misdrijf.

In oktober 1640 (!), bijna anderhalve eeuw later, werd de vrouw van Gevart van Daell betaald, omdat haar man luit gespeeld had tijdens een diner van de schout en schepenen van de stad.

De luit was een peervormig, later amandelvormig tokkelinstrument met een hals naar de stemschroeven, die loodrecht op de hals stonden. Meestal speelde de musicus met een plectrum, maar in de 16^e eeuw schijnt hij direct met de vingers gespeeld te hebben. Het aantal snaren kon oplopen tot wel twaalf, maar meestal waren het er zes of zeven. Ook bij Jheronimus Bosch was de luit een bekend instrument: De meeste afbeeldingen laten niet duidelijk zien hoeveel snaren er op waren aangebracht: Liefst negen luiten zijn bij hem aanwijsbaar: Een op de Hooiwagen, een op de Tuin der Lusten, een op De Bekoring van Sint Anthonius, drie op Het Laatste Oordeel te Weenen, een op Het Laatste Oordeel te Brugge, een op De Zondvloed te Rotterdam, en een op Het Narrenschip te Parijs.

De stad 's-Hertogenbosch had geen luiten in eigendom en de pijpers maakten er geen gebruik van.

De beiaard

Bij de bespreking van dit instrument moeten we een duidelijk onderscheid maken tussen de beiaard in een toren, zoals van het stadhuis en van de St. Jan, en aan de andere kant een klein verplaatsbaar klokkenspel.

Voor de Broederschap speelde in 1426 een zekere Alart ”metten clocken”; In 1431 speelde een muzikant “metten clocken” in de juliprocessie. Dat moet een klein klokkenspel zijn geweest. Veel later, 1495, had de Broederschap voor haar vierde maaltijd een muzikant “Peteren metten clocken met synen gesellen”. Zij speelden voor 2 stuivers. Toen diezelfde Broederschap in 1497 het spel liet opvoeren van Maria Hemelvaart (“onsz lieven Vrouwen opvaart”), werd er een podium opgericht (een “gereemt”), waarop dezelfde Peter met de klokken speelde, vergezeld van de luitist Henric, wellicht dezelfde als de hiervoor genoemde Henric Paeu..

Over deze kleine klokkenspelen is zeer weinig bekend. Het schijnt dat in het brevier van Philips de Goede van ca. 1450 de twee enige tekeningen van dat instrument worden afgebeeld uit de 15^e eeuwse Lage Landen. Het door Willem Vrelant vervaardigde werk toont vier klokken naast elkaar met twee losse hamertjes. De klokken hangen naast elkaar aan een rechthoekig loodrecht raam. De andere afbeelding toont acht klokken van een klokkenspelende engel, die aan een ring hangen, vergezeld van twee hamers. Het waren miniatuur klokkenspelen!

In alle andere gevallen waar sprake is van een klokkenspeler moeten we de beiaardier van de St. Jan veronderstellen, die op meerdere feestdagen en processies de klokken bespeelde. Hij kreeg daar ook voor betaald. We moeten dan niet in eerste instantie aan een beiaardspel denken zoals thans gebruikelijk is, maar aan meerdere luiklokken zonder verdere samenhang. Uit de archivalische bronnen blijkt het lastig een

onderscheid te maken tussen een klein “huiscarillon”, dat door de artiest wordt megedragen op een kar, en een groot “kerkcarillon”.

De deskundige André Lehr denkt dat de hier genoemde klokkenspelers betaald door de Broederschap allen speelden in de St. Janstoren met een groot klokkenspel, maar dat moet betwijfeld worden. Het is nauwelijks voor de stellen dat voor een gewone maaltijd van de Broederschap de klokken van de St. Jan bespeeld werden. Ook het hier genoemde beiaardspel op het podium was een klein verplaatsbaar carillon.

Dat de stad een of twee klokkenspelen koesterde was al langer bekend. Niet zo zeer bekend is het “Oordeelspel” van de St. Janskerk, dat eveneens muziek maakte. In 1513 construeerde een onbekende uurwerkmaker een mechanisch muziekspel, dat het Oordeelspel werd genoemd. Volgens sommigen was dat een Mathijs van Soerendonck, die echter veel later werkzaam was; volgens anderen een Peter Wouter Simons van Os, die ook pas vanaf 1528 werkzaam was. Het is dus niet duidelijk wie de maker van dit fabuleuze kunstwerk was. Mathijs van Soerendonck was het zeker niet, want die werkt enkele decennia later. Het totaal van het spel was 10 ½ meter hoog! Het werd bekroond door twee engelen met ieder een bazuin in de hand. Eerst gingen er twee deuren open en verschenen er de Drie Koningen met hun gaven, wierook, mirre en goud, dat zij aanboden aan het Christuskind. Vervolgens sloten de deuren zich en bliezen de engelen op de bazuin. Men hoorde het geluid niet alleen in de hele kerk, maar zelfs tot op het kerkhof. Het leek wel of er mensen op speelden want het klonk “schrikkelijk ende abominabel”, aldus de weinig complimenteuzen kroniekschrijver. Daarna gingen de deuren weer open en werd het Laatste Oordeel vertoond. God verscheen in de hoogte met talloze heiligen, de doden kwamen uit hun graven. De uitverkorenen kwamen aan de rechterzijde, de veroordeelden aan de linkerzijde. Een schare van heiligen en engelen scheidde te twee groepen in goeden en kwaden. Terwijl de uitverkorenen in de wolken werden opgenomen, verdwenen de veroordeelden in de “brandende en verslindende helle”. De duivels trokken met lange vleeshaken hun slachtoffers mee in het vuur. De deuren sloten zich weer en de engelen bliezen weer op de bazuinen. Een dergelijke voorstelling was op schilderijen zeer gangbaar, zoals ook het werk van Bosch, het Laatste Oordeel, vier engelen laat zien met trompetten, die bovendien van vaandels zijn voorzien.

Onder dit spel was een klok of “horologium”gebouwd met daaronder een eeuwigdurende kalender. Verschillende moraliserende spreuken moesten de toeschouwer tot verder nadenken stemmen, zoals:

Men can het eenieder soo niet gemaecken
den een salt prysen den ander salt laecken

Dit uurwerk was in de hele Christenwereld vermaard. Het interessante in dit kader is dat er automatische bazuinen waren aangebracht, ook al klonken ze verschrikkelijk en erbarmelijk. De stad 's-Hertogenbosch had geen kleine draagbare beiaarden in eigendom.

Het clavecimbel en clavichord

Met enige trots mogen we verwijzen naar de Nederlander Henricus Arnolds van Zwolle, die al rond 1445 een prachtige tekening maakte van een clavecimbel, dat qua vorm de eeuwen door nauwelijks veranderd is. Indien we het woord clavecimbel en clavichord in de Bossche omgeving aantreffen, dan kunnen we het beste de

afbeeldingen er bij nemen, zoals die staan in een handschrift, eveneens uit ca. 1445, uit het Wunderbuch van Weimar, afgebeeld in Philip James, Early keyboard instruments, London 1930, p. 92. Een soortgelijk clavichord wordt vermeld in 1506 : Toen de Broederschap Maria Hemelvaart ten tonele voerde werd er een podium opgebouwd op het kerkhof. Er werd daarop gespeeld door “den speelman van der clavichordium ende den coralen”. De koralen of jongenszangers werden toen begeleid door het clavichord. Enkele jaren later, in 1520, blijkt er een clavecimbelbouwer in de stad te wonen: Peter Gijsberts van de Velde nam in die jaren deel aan de stadsloterij en werd vermeld als clavecimbelbouwer. Hij is de oudst bekende bouwer binnen het huidige Nederland, en nog onbekend in de literatuur. De oudstbekende clavecimbelbouwer in de Lage Landen , A. Moors, was in Antwerpen werkzaam in 1514. 's-Hertogenbosch heeft dus bijna gelijktijdig en zeer vroeg kennisgemaakt met dit instrument.

Het clavecimbel zelf kwam pas ter sprake in 1546 en 1547: Tijdens een van de talrijke maaltijden van de Broederschap werd er door twee muzikanten gespeeld: De een was de priester, tevens zanger, voorzanger en componist Jan van Wintelroy en de ander was Jan Bossart , de organist van de stad. Van Wintelroy bespeelde de vedel, Bossart het clavecimbel “om de ghezwoeren broederen ende dat ander gheselschap te verhueghen”. Een jaar later speelde het duo wederom. Hoewel beide kunstenaars nog vele jaren in dienst zouden blijven van de Broederschap hebben zij samen niet meer in die bezetting gespeeld.

Toen de prins van Oranje in 1556 de stad aandeed was hij tevens vergezeld van zijn organist, die ook meespeelde tijdens een maaltijd van de Broederschap. Die Burense muzikant zal ofwel een poratief ofwel een clavecimbel (van Bossart?) bespeeld hebben, waarbij ik het laatste waarschijnlijker acht. In 1558 is er namelijk weer sprake van een clavecimbel tijdens de maaltijd van de Broederschap: “Item twee jongens die de clavecimbulum in Ons Liever Vrouwen huys brochten ende wederomme thuyz droegen”. Met dat “thuyz”is beslist bedoeld het huis van de organist Peter Bossart, die zelf uit Brugge afkomstig was en dus uit een rijkere en veelzijdiger culturele omgeving afkomstig was dan de geboren Bosschenaren. Een zeer interessant gegeven in de Bossche cultuurgeschiedenis is het volgende:

Enkele jaren later, van 23 augustus 1561 tot 5 december 1565, woonde er een schilderes in de stad, die uit Antwerpen afkomstig was. Het is de beroemde Katharina van Hemessem. Zij is niet alleen bekend door enkele zelfportretten, maar meer nog door de portretten van haar zus, die onder haar armen een klein clavichord meedraagt en op een ander schilderij een virginaal bespeelt. De reden dat zij in 's-Hertogenbosch woonde was dat haar man, Kerstiaan de Moryn, in die jaren aangesteld was als organist van de Broederschap. Na vier jaar vertrok Katharina met haar man weer naar Antwerpen. Zij is de enig bekende vrouwelijke schilder in de stad geweest, van wie nog veel werk bekend is gebleven. We komen op haar man nog terug bij de behandeling van de viool.

De stad 's-Hertogenbosch had geen clavecimbels in eigendom.

De zink, zie cornet *

De fluit *

Wat een fluit is hoeft niet beschreven te worden: De eerste keer dat de fluit genoemd wordt is pas in 1531. Hoewel de fluit een van de oudst bekende instrumenten is, was het niet het meest geëigend om vanaf een hoge stadhuistoren of vanaf een bordes te laten horen. Vandaar dat we vermoeden dat dit instrument alleen gebruikt werd in kleinere kring tijdens diners en ontvangsten in het raadhuis. Dat verklaart wellicht ook de komst van deze instrumenten: In 1531 lezen we dat enige jaren geleden de graaf van Buren de instrumenten aan de stad geschonken had voor de pijpers, en wel vier stuks.

We moeten in eerste instantie niet denken aan de simpele eenhandsfluiten, die vaak door de speler werd gecombineerd met een trom voor de andere hand. Een dergelijke combinatie is eveneens fraai afgebeeld in het getijdenboek van Maria van Bourgondie. We moeten evenmin denken aan een dubbelfluit: twee fluiten, die tegelijk door één speler worden gebruikt met twee mondstukken in de mond. Ook lijken dwarsfluiten hier niet bedoeld, hoewel dat wel mogelijk zou zijn; evenmin denken we aan panfluiten. We hebben hier te doen met blokfluiten (ook wel "handfluiten" genoemd), waarschijnlijk van hout. Vanaf de 11e eeuw komen blokfluiten voor in Europa: Een duidelijk weergegeven blokfluit van rond 1500 in een Vatikaans handschrift van Vlaamse origine laat ons een instrument zien met zeven greepgaten en uit één stuk hout gemaakt. Het zevende gaatje is verdubbeld. Het zijn vaak de herders op de Middeleeuwse handschriften, die fluit spelen, zoals in het beroemde Breviarium Grimani. Toen Philips de Goede in Rijssel een diner liet aanrichten op 17 februari 1453 speelden er vier fluitisten: "jouerent de flustes quatre menestriers". Dat zullen vier fluiten in verschillende stemliggingen zijn geweest. Zo moeten we ook de gift van de heer Van Buren interpreteren: Hij schonk drie blokfluiten, waarschijnlijk in verschillende liggingen. Bij Jheronimus Bosch is slechts één maal een blokfluit afgebeeld, een instrument op het tafereel "Luxuria" van de Zeven Hoofdzonden. Daar heeft het instrument zes en misschien zeven gaatjes. Op de "Tuin der Lusten" komt ook een dwarsfluit voor: Het instrument steekt uit het achterwerk van een naakte man en laat slechts twee greepgaatjes zien. Ook komt bij Bosch de combinatie eenhandsfluit met trom voor.

In 1531, toen de fluiten dus al enkele jaren in het bezit van de stad waren, werden de fluiten van zilverbeslag voorzien voor 2 Carolus gulden. In 1539 schonk de opvolger van de graaf van Buren, namelijk diens zoon Maximiliaan van Buren, wederom vier fluiten. De rekening vermeldt immers dat de graaf van Buren "nu tegenwoordig wesende is", en dat is Maximiliaan. Bij zijn aantrede schonk hij nog eens vier fluiten, wellicht in de sopraan-, alt-, tenor- en basligging. We worden in deze veronderstelling enigszins gesteund door een rekening uit 1565 waar sprake is van de "basconterpype die de grave van Bueren dese stadt met drie anderen pypen gesconcken heeft".

De schenking van de in totaal zeven fluiten brengt ons op de betekenis van de familie Van Egmond, ook wel Van IJsselstein genaamd, in de 16^e eeuw heren van Buren. Deze familie heeft meer dan welk ander geslacht van buiten de stad, politieke en culturele invloed gehad op 's-Hertogenbosch. De krachtige persoonlijkheden binnen deze heren van het kleine Buren hebben zich meer dan eens gemengd in Bossche zaken.

De familie vond haar oorsprong in het Hollandse plaatsje Egmond, waar de Bededictijnen hun beroemde klooster vestigden. Door huwelijk verkreeg het geslacht in de 14e eeuw ook IJsselstein. Terwijl één tak uitgroeide tot hertogen van Gelderland, nam een andere tak bezit van IJsselstein, Leerdam en Buren. De leden van de familie

worden dan ook afwisselend genoemd: Van Egmond, Van Gelre, Van IJsselstein en Van Buren, voor een historicus een ware zoektocht. In 1492 werd Buren een graafschap. Tientallen leden van de familie meldden zich als gewone leden van de Illustere L.V Broederschap in 's-Hertogenbosch. Frederik, graaf van Buren, geboren in 1440, streed als fervent aanhanger van de Bourgondiërs in Utrecht, Friesland en Gelre. Hij was een trouw bondgenoot van de Utrechtse bisschop David van Bourgondië. Hij werd in 1499 opgenomen als gezoren lid van de Illustere L.V. Broederschap en bleef dat tot aan zijn dood in december 1522. Frederik werd begraven te IJsselstein. Hij was in de Broederschap regelmatig kapel- en tafelenoot van Jheronimus Bosch. De band Buren –'s-Hertogenbosch was hecht: Het daarbij zeer opvallend dat de kontakten tussen de beroemde schilder en het huis Van Buren nooit tot aankoop van of tot opdrachten tot schilderijen heeft geleid, zoals b.v. wel aanwijsbaar is bij de familie Van Nassau, en bij enkele rijke Bosschenaren zoals stadssecretaris Pieter van Os, de goudsmedenfamilie Vezelaer te 's-Hertogenbosch en Antwerpen, de koopliedenfamilie Pijnappel te 's-Hertogenbosch en Antwerpen, de Antwerpse rijke burgerfamilie Scheyfve en enkele vooraanstaande Spaanse families in de Zuidelijke Nederlanden, met name te Brussel en Antwerpen. Sterker nog: Boven de rivieren is geen enkele opdrachtgever van Jheronimus Bosch met zekerheid bekend Nu terug naar de familie Van Buren:

Frederik trouwde Aleida van Culemborch en daarna Walburga van Manderscheid. Uit het eerste huwelijk werd geboren Frederiks zoon Floris, die voor de stad 's-Hertogenbosch van wezenlijke betekenis was: Floris werd ook genoemd Fleurke Dunbier.

Hij werd geboren in ca. 1470 en stierf in 1539. Zijn geboorte- en sterfdata liggen dus ca. 20 jaar later dan die van Jheronimus Bosch. Ook zij zullen elkaar gekend hebben. Floris vocht aan de zijde van de Bourgondiërs tegen de Geldersen en werd in 1510 stadhouder van Gelre. Tussen 1515 en 1518 was hij stadhouder van Friesland, vervolgens vanaf 1518 stadhouder van Holland en Zeeland en kapitein-generaal. Als raadsheer van de landvoogdes Maria van Hongarije had hij grote militaire en politieke invloed. Daarnaast was hij heer van stand en land van Grave en heer van Eindhoven. In 1523-1524 werd hij gezworen lid van de Illustere L.V. Broederschap, maar aangezien hij geen clericus was werd hij erebroeder of “zwanenbroeder”. Zijn echtgenote, vanaf 12 oktober 1500, was Margriet van Bergen, en werd als lid van de Broederschap opgenomen in 1507-1508; Margriet stamde uit het beroemde huis De Glymes, heren van Bergen op Zoom en haar moeder, Maria van Strijen, was vrouwe van Zevenbergen.

Op 21 november 1503 werd Floris te 's-Hertogenbosch verwelkomd op terugreis uit Spanje. Daarna zien we hem in de vasten van 1508 en op 24 augustus 1512. Midden juli 1515 behoorde hij tot het gevolg van de landsheer Karel V van Habsburg, die op plechtige wijze in de stad werd ingehaald. Regelmatig was hij daarna in de stad.

Zo is er sprake van zijn aanwezigheid in de stad in 1530. Het zal bij die gelegenheid zijn geweest (of toch al enkele jaren eerder ?) dat hij drie pijpen of fluiten geschonken heeft aan de stad ten behoeve van de stadspijpers. Tevens schonk hij een nieuw raam (glas-in-lood) voor het Broederschapshuis. Vanaf 1531 komen de fluiten herhaaldelijk voor in de stadsrekeningen. Tot zijn dood in oktober 1539 heeft hij grote dank van de Bossche gemeenschap ervaren, want goede instrumenten moeten een kostbaar geschenk zijn geweest.. Kort daarvoor hadden de Bossche schepenen nog een ziekenbezoek gebracht te Buren aan “de oude graaf” om de vriendschap van de graaf te onderstrepen! Graaf Floris heeft ook andere schenkingen gedaan, zoals in

1534 toen hij “koning schoot” bij het gilde der Colveniers en aan dat gilde een fraaie zilveren papegaai schonk. Uit andere bronnen wisten we al dat muziek een rol speelde in het huis Van Buren, want zowel in 1525 als in 1553 is sprake van een eigen organist van de gravin van Buren.

Politiek-militair was graaf Floris de Bosschenaren te hulp gekomen in 1524 toen hij met 100 ruiters vanuit Grave de Bosschenaren te hulp schoot bij Orthen en de Geldersen versloeg. Een jaar later echter keerde hij zich namens de landvoogdes tegen de muitende gilden in de stad. In de strijd om meer democratie vanuit de werkende bevolking koos Floris de zijde van de oude machthebbers en werden de oproerkraaiers gedwongen in het openbaar hun excuses aan te bieden. Het moet toch niet gemakkelijk zijn geweest de stad, aan wie hij zo zeer verknocht was, te moeten belegeren in naam van de hertog van Brabant. Het waren voorboden van nog slechtere tijden, politiek, religieus en sociaal, die zouden volgen. Een goede biografie van deze opmerkelijke figuur, Floris van Egmond, is een gemis in de politieke geschiedenis van Nederland, maar ook van 's-Hertogenbosch, Buren, Grave, Leerdam en andere gebieden waar hij heer en meester was.

De verhouding van zijn zoon Maximiliaan met de stad was wat minder intensief: Weliswaar werd hij ook zwanenbroeder van de Illustere L.V. Broederschap - van 1 januari 1543 tot aan zijn dood op 24 december 1548- maar directe bemoeienis met de stad heeft hij nooit gehad. Maximiliaan werd ridder van het Gulden Vlies in 1531, graaf van Buren en Leerdam in 1539, stadhouder van Friesland in 1540, en stierf te Brussel op 24 december 1548.

Toen de jonge Maximiliaan trouwde, werd dat ook in de stad gevierd, en natuurlijk gaven de pijpers daarbij acte de présence: Dat gebeurde op 21 februari 1532 in De Gaffel. Op 19 november 1539 vond er wel een hele belangrijke gebeurtenis plaats: Maximiliaan begeleidde de toekomstige koningin van Engeland, Anna van Kleef (bruid van Hendrik VIII van Engeland) naar Calais. Beiden deden daarbij de stad 's-Hertogenbosch aan. Zoals bekend duurde het huwelijk maar een half jaar. De stad vereerde Maximiliaan een jaar later met de afbeelding van zijn wapen van het Gulden Vlies in het plafond van de Gaffel in 1540-1541. Een vorstelijk maal werd hem aangeboden op 1 januari 1543, toen hij in de stad verbleef samen met o.a. de bisschop van Luik (Cornelius van Bergen), de graaf van Hoorne, en vele anderen. Op 5 december 1545 is het weer raak: Het vorstelijk bezoek bestaat uit Maximiliaan, de aartshertog van Oostenrijk, de prins van Piemonte, kardinaal De Granvelle, Viglius, de biechtvader van de keizer en vele anderen, die feestelijk worden onthaald op een maaltijd. De Bossche stadspijpers zullen hun ogen hebben uitgekeken en naar beste kunnen met hun muziek de maaltijd hebben opgeluisterd.

Een ander opmerkelijk feit voor de cultuurgeschiedenis van de stad was de jaarlijkse schenking van vier zwanen uit de drift van Buren of Leerdam ten behoeve van de zwanenmaaltijd van de Broederschap. Daarmee bevestigde Maximiliaan zijn uitverkiezing tot Zwanenbroeder van dit selecte gezelschap.

Een jaar later zijn de vrouw van Maximiliaan, en hun dochter Anna van Buren in de stad, op doorreis naar Eindhoven, op 3 mei gevolgd door hun man resp. vader, die terugkeerde uit Duitsland. Hun aanstaande schoonzoon Willem van Oranje passeert de stad op 1 september van dat jaar, samen met de koningin-regentes Maria van Hongarije. Hij zou nog veel vaker in de stad zijn. Tot slot is Maximiliaan zelf nog één maal in zijn Broederschapsstad, en wel op 31 november 1548. Een kleine maand later was hij overleden en begraven. De levering van vier tot zes zwanen, beloofd door Maximiliaan, werd door diens stugge weduwe Franchoise de Lannoy niet

voortgezet: Zij verwees de hoogerwaarde proosten van de Broederschap naar haar dochter Anna van Buren en vanaf 1552 naar Anna's echtgenote Willem van Oranje. Met Willem van Oranje en de stad én als Zwanenbroeder begint dan een heel ander hoofdstuk. Het huwelijk van de prins van Oranje met Anna van Buren werd in de stad gevierd op 14 juni 1552, waarbij ook Anna's moeder in de stad verbleef. Het eigenlijke huwelijk had plaats gevonden op 8 juli 1551.

- Tussen haakjes: De dochter van Maximiliaan, heer van Buren, nl. Anna, trouwde Joseph de Montmorency, zoon van Philips en van Maria van Hoorne.

Deze uitweiding diende enerzijds om te wijzen op het politieke en maatschappelijke belang van de familie Van Buren voor de stad, maar ook vanwege de muzikale belangstelling, geconcretiseerd in de gift van de een maal drie en nog eens vier fluiten. Bij alle diners met de Van Burens zullen de pijpers er met trots op gespeeld hebben om hun broodheren te vermaken. Nogmaals: Het waren instrumenten voor bij de diners, waarschijnlijk minder voor buiten bedoeld.

De verdere geschiedenis van de graaflijke fluiten is enigszins bekend: Vervolgen we het verhaal van de fluiten: Toen Maximiliaan van Buren de vier fluiten geschonken had wilde hij vervolgens in 1539 dat ze op zijn kosten zilverbeslag zouden krijgen met zijn wapen erin gegraveerd. De uitstekende zilversmid Hans van Amsterdam – bekend geworden door een fraaie kokosnootbeker in zilver, hét pronkstuk van de Bossche zilversmeedkunst – besteedde er aan zilver een bedrag van 7 gulden en 6 stuivers voor, en kreeg als maakloon (“tfatsoen”) nog eens drie gulden. De stad had echter te veel respect voor de graaf om hem die rekening te laten betalen en betaalde toen uit eigen kas “ter liefden des vorseiden greve van Bueren”.

Het jaar daarop liet de stad door Jacob de meubelmaker “custodies” of hoezen maken om de fluiten veilig in op te bergen. In 1544 moest Hans van Amsterdam de oude of nieuwe fluiten opnieuw van zilver beslaan.

In 1565 is er een interessant detail bekend van de fluiten: De bekendste goudsmid in de stad, Erasmus van Hauwelingen, maakte een nieuw mondstuk van zilver aan de basconterpijp, een van de vier pijpen van Maximiliaan. Deze uitdrukking veronderstelt fluiten van verschillende liggingen. Merkwaardig is echter dat er nooit wordt vermeld dat er op deze fluiten is gespeeld, maar in dat opzicht vermelden de stadsrekeningen zo goed als nooit iets relevant.

Het lijkt of de fluiten van de graaf dan in het niets verdwijnen totdat er toch nog in 1616 over gesproken wordt: Voor de “hantfluyten” van de graaf van Buren worden dan nog eens nieuwe kokers of hoezen gemaakt. Daarna zijn ze uit het zicht geraakt.

De stad 's-Hertogenbosch was dus van minstens zeven fluiten eigenaar.

De tamboerijn

Slechts één maal is er sprake van tamboerijns ofwel kleine trommen. Alleen in de Broederschapsprocessie van 1533 waren er enkele pijpers van buiten de stad die dit instrument bespeelden. Een tamboerijn bestaat uit een houten ring, waarin openingen met rinkelschijven zijn aangebracht, terwijl aan een zijde van de ring een bespannen vel is aangebracht. Op het vel wordt ritmisch geslagen, terwijl de rinkelschijven dan ook geluid voortbrengen. De Bossche pijpers hebben er nooit gebruik van gemaakt. In Utrecht wordt in 1489 eveneens melding gemaakt van een tamboerijnspeeler, die ook een bongen bespeelde.

De trompet*

Het koningsinstrument van de blazers, de trompet, is natuurlijk een van de instrumenten van de stadspijpers. Het wellicht oudste instrument ter wereld heeft altijd een rechte lijn, in tegenstelling tot de meeste hoorns. De trompet was een legerinstrument, waarmee het begin van de strijd en de verhoopde overwinning werd aangekondigd. Het is dan ook begrijpelijk dat in steden als 's-Hertogenbosch de trompet werd gebruikt door de torenwachters, die de omgeving in de gaten moesten houden. Bij het minste of geringste gevaar werd de trompet gestoken en was de hele stad snel wakker. Ook moest er op gelet worden dat er geen brand in de stad uitbrak.

Over de vormen van de Bossche trompetten weten we niets.

In de 15^e eeuw verschijnt de S-trompet, een trompet met een S-vormige bocht tussen mond- en eindstuk, zoals op het getijdenboek van Philips de Goede. Een andere variant in de vormgeving is de "strik-trompet", waar de buis in de vorm van een strik is gebogen. Voorbeelden zijn er genoeg, zoals bij Memling. Daarnaast kennen we in de 15^e eeuw de ruitertrompet, waarin een eenvoudige lus, lijkend op een paperclips, is gemaakt. Ook bij Memling vinden we dat model. De S-trompet zou uiteindelijk leiden tot de schuiftrompet of bazuin. Daarmee was het meer genuanceerd mogelijk diverse chromatische toonladders te spelen: De benamingen voor de schuiftrompet zijn: tromba a tiarsi of tromba a tiro (Italië); trombone à coulisse (Frankrijk), Zugtrompete (Duitsland) en slide trumpet (Engeland). Daarnaast kennen we allerlei vormen van gefantaseerde trompetten op schilderijen en in grafiek, maar die hadden met de dagelijkse werkelijkheid niets van doen.

In 's-Hertogenbosch waren de stadsmuzikanten in de eerste fase dus ook en vooral nachtwakers op de stadhuistoren: De oudste stadsrekeningen vermelden dan ook ieder jaar dat de pijpers op de toren van het raadhuis dienst deden. Daarvoor kregen zij dan ook een pels, om zich te wapenen tegen de kou. Steeds keert de uitdrukking terug dat zij "gewaict ende gespoelt" hebben, dus zowel gewaakt als gespeeld. Toevallig komen we uit één rekening te weten dat zij, althans in 1498, met een metalen hoorn (bedoeld is toch een trompet?) na de klokslag van ieder uur geblazen hebben. Dat zou betekenen dat gedurende de hele nacht ieder uur de Bosschenaar uit zijn slaap werd gehouden? Overigens kennen we dat verschijnsel nog van de kerkklokken, die tot voor enkele jaren geleden ook ieder (half-)uur de tijd lieten horen, ook 'snachts. In de zomer van 1512 werd besloten dat de nachtelijke waakfunctie voor de stadspijpers afgelopen was. De functies werden nu gescheiden: Er kwam één vaste stadstrompetter voor de nachtelijke waakfunctie, en de stadspijpers voor de puur muzikale dienstverlening. Dat gebeurde ook in andere steden, alleen het jaar waarin dat besluit werd genomen lag in die steden erg uiteen.

De eerste nachtblazer was Aelbrecht van der Heyden. In 1561 kocht de stad voor de nachtblazer een nieuwe trompet te Antwerpen voor 8 gulden en 12 stuivers. Of het een goede koop was is te betwijfelen, want zes jaar later was het instrument op drie plaatsen gebroken en werd het gerepareerd door Ariaen de Ketelaar. Het kan ook zijn dat het oude exemplaar onder handen werd genomen, want in 1598 is sprake van twee stadstrompetten, die gerepareerd moesten worden. In mei 1628 is er wederom sprake van de stadstrompetten, die vermaakt moesten worden.

Indien we na het jaar 1512 de stadspijpers tegenkomen met de vermelding van trompettist, dan betekent dat dat de trompet werd gebruikt voor muziek, en niet voor

een signaalfunctie. Dat komt bijna niet voor: De stadsspeelman Hans Anthonisz van Culemborch speelde in 1565 uitdrukkelijk trompet voor de Broederschap in een van de missen, maar hij was ook stadspijper. Hij speelde voor de Broerschap trompet tot 1570. Het kan echter zijn dat hij als stadspijper ook nog andere instrumenten bespeelde. Dat de trompet voor hem een belangrijk instrument was blijkt wel uit het feit dat hij zijn huis “In de Trompet” noemde.

De trompettisten van de garnizoenen vanaf 1566 laten we verder buiten beschouwing. De stad 's-Hertogenbosch was wél eigenaar van meerdere trompetten voor de stadstrompettist(en) in de zin van nachtblazer, maar de trompetten van de pijpers waren eigendom van de pijpers zelf.

De harp

Het oude al in de bijbel voorkomende instrument de harp ontbreekt evenmin in de Bossche geschiedenis. We moeten ons in de 15e eeuw het model voorstellen dat “Gothisch” genoemd kan worden en b.v. voorkomt op het Lam Gods van de gebroeders Van Eyck, met liefst 20 snaren. Ook Memling verbeeldt een harp met 20 snaren op de orgelpanelen in het Koninklijk Museum te Antwerpen. Dat zijn echter voorbeelden van grotere harpen, zoals we ook zien op de Tuin der Lusten van Bosch, waar 21 snaren zichtbaar zijn. In die harp is een man overigens “getransperceerd” ofwel doorboord door alle snaren: Het schijnt de zondige mens te betekenen, die in de houding van een kruisdood aan een harp is genageld, waarbij de kithara een figura crucis inhoudt.

Bij de Bossche pijpers moeten we echter denken aan een kleiner handzaam model met minder snaren en gemakkelijk te vervoeren. Ook Bosch heeft een kleiner exemplaar afgebeeld, met 11 snaren en bespeeld door een fantasiefiguur. Het komt voor op een Bekoring van St. Anthonius. Een nog kleinere harp zien we afgebeeld bij Bosch op zijn Luxuriapaneel, onderdeel van de Zeven Hoofdzonden. Dat instrument heeft slechts 7 snaren. Bij alle drie afbeeldingen betreft het dus een instrument in een negatieve context: De verdoemden, de verleiding en een luxe leven dat tot ondergang leidt! Op het schilderij Het Laatste Oordeel te Brugge komen twee harpen voor.

Op welke momenten komen we de harp tegen in de geschreven bronnen? Dat is snel beantwoord en het geeft een schamel resultaat:

In 1482 liepen er enkele muzikanten in de processie van de Broederschap van juli, namelijk “twee luyten ende een harpe”.

Dan moeten we een halve eeuw wachten, tot 1532: Toen “Ons Lief Vrou ende Sunt Jan” werden megedragen in de processie speelden er verschillende “spelluden met tamborynen en herpen”. Bij wijze van uitzondering vond die processie plaats op maandag en niet op de voorafgaande zondag, want het “al quaet lelick regenachtich weder was” (“want het slecht regenachtig weer was”). De deelname van een harpist in de processie is eveneens bekend uit 1555 en 1556, steeds op uitnodiging van en betaald door de Broederschap. Daarna verdwijnt de harp uit de Bossche muzikwereld.

Al met al is de conclusie duidelijk dat de Bossche stadspijpers nooit een harp hebben bespeeld. Het waren muzikanten van elders die een enkele keer in de processies dit instrument lieten horen. De stad 's-Hertogenbosch heeft nooit een harp bezeten.

De kromhoorn*

Zoals het woord al zegt, we hebben te maken met een “kromme hoorn”. Toch is dat misleidend: De kromhoorn is geen variant van de hoorn, maar een variant op de schalmey. Is de schalmey recht van vorm, de kromhoorn is een aan het einde gebogen schalmey en van klank lager, lijkend op een basschalmey. Het schijnt dat de oudste voorstelling van een kromhoorn dateert van 1510 op de ”Opdracht van Jezus in de Tempel” van Vittore Carpaccio. Ik laat die bewering verder gaarne over aan muziekiconografen.

Bij Carpaccio is het een dubbelrietinstrument : Direct achter het riet is een soort luchtkastje of windkamer en in de buis zelf zijn een zevental gaten geboord. Het laatste gaatje is soms voorzien van een klepje. We kennen slechts drie vermeldingen van het instrument in ’s-Hertogenbosch, waarbij één zeer belangrijk is: Het eerst in 1533, waarbij de stad vier kromhoorns kocht van een “vreempden man” voor de eigen stadspijpers. Zij moesten die instrumenten wel achterlaten bij vertrek. De prijs voor de vier stuks was 13 gulden. Het jaarsalaris van één pijper was toen 20 gulden. We mogen dus veronderstellen dat de Bossche pijpers vanaf 1533 jaarlijks op de kromhoorns gespeeld hebben. Dat bewijst ook de Broederschapsprocessie van 1546 toen de vier stadspijpers betaald werden omdat zij “op croem hoorens” gespeeld hebben. In 1563 waren deze vier instrumenten nog in gebruik, want toen maakte een vakman er vier kokers bij. Op die kokers stonden twee “reem” of de kokers stonden op twee “reem”, te Antwerpen gemaakt: Helaas weten we niet wat “reem” is, maar denken we aan een standaard waarop de kokers geplaatst werden. Dat zou echter in die zin merkwaardig zijn, dat dat niet in Antwerpen behoefde te gebeuren. Zo’n meubelstukje kon iedere Bossche timmerman ook maken.

De hoorn komt liefst tien maal voor bij Bosch: Een maal op De Hooiwagen, vier maal op de Tuin der Lusten, twee maal op de Bekoring van de H. Anthonius, een maal op Het Laatste Oordeel te Brugge, een keer op het Narrenschip en een maal op de Doornenkroning te Madrid-Escoriaal. De stad ’s-Hertogenbosch was eigenaar van de kromhoorns.

De schalmey*

De schalmey is een soort hobo, een rietinstrument, en schijnt van het Griekse “kalamos” te komen. In het Frans was het een “chalumeau”; in het Engels “shawm”, in het Duits “Pommer”. De schalmey is van een luchtkastje voorzien, direct na het mondstuk. Dank zij dat luchtkastje kon de speler gemakkelijker adem halen dan bij een hobo. Tevens was de luchtdruk dan gelijkmatiger. Achter het luchtkastje, maar een enkele maal aan beide zijden er van, bevonden zich de zeven greepgaatjes. Ook hier waren verschillende grootten en dus ook liggingen mogelijk, zoals een basschalmey, afgebeeld in het Brevier van Philips de Goede, zoals bij Memling ook een bashobo aanwijsbaar is. De schalmey van lagere ligging werd meestal ook pommer of bombarde genoemd. Jheronimus Bosch heeft het instrument vier keer afgebeeld: Een maal op de Tuin der Lusten, een maal op de Bekoring van de H. Anthonius, en twee maal op Het Laatste Oordeel te Weenen. De afbeelding in de Tuin der Lusten, vastgebonden op de rug van een naakte man, is het meest waarheidsgetrouw en ook het duidelijkst. In het werk van de bekende Tinctoris “De inventione et usu musicae” van ca. 1485 wordt de schalmey samen genoemd met de trombone als een vaak voorkomende combinatie, die “Alta”, ofwel luide muziek genoemd werd.

In de Bossche bronnen lopen de vermeldingen van de schalmey van 1498 tot 1564. De eerste keer, in 1498, belanden we te Gent, waar een landelijk schuttersfestival

plaatsvond. De Bosschenaren waren er met “tromp ende scalmeyen”. In 1547 speelden de Utrechtse collega’s in de Bossche processie met “trompetten ende scalmeyen”. In 1560 was de Broederschap gastheer van liefst zes spelers van elders: Zij speelden op “schalmeyen ende snaer”, dus op schalmeien en snaarinstrumenten. Het jaar daarop speelden de Nijmeegse pijpers in de processie met “schalmeijen ende violen”. Dat waren zo goed als zeker de snaarinstrumenten van het vorige jaar! In 1562 waren er negen pijpers met van elders met zinken, schalmeien en violen. In de loterij van 1562-1564 werd nog deelgenomen door een Haarlemse schalmeispeleers weduwe vanuit Haarlem. Het merkwaardige bij de schalmei is dat alleen in 1498 en daarna nooit meer melding wordt gemaakt van de schalmei bij de Bossche stadspijpers. Het woord hobo komt nergens voor. De stad ’s-Hertogenbosch is nooit in het bezit geweest van schalmeien.

Het orgel

Men kan nauwelijks verwachten dat het orgel een plaats inneemt in het leven van stadspijpers. Dat neemt niet weg dat het instrument wel degelijk voorkomt en aandacht verdient. In de 14^e eeuw, en zeker in de 15^e eeuw ontstaat duidelijk een scheiding tussen een groter kerkorgel en een klein draagbaar orgeltje, genaamd positief. De stad ’s-Hertogenbosch was al bekend om zijn grote orgels in de St. Jan, zoals een orgel van kwaliteit in de Broederschapskapel van Anthonie van Elen uit Maastricht van 1426. In de 16^e eeuw zou ’s-Hertogenbosch roem vergaren met het binnenhalen van de orgelbouwfamilie Nyhoff, afkomstig uit de buurt van Kampen of het land van Münster.

De kleine portatieve dienden voor handgebruik en werden gemakkelijk vervoerd. Fraaie voorbeelden ziet men eveneens bij Memling en in het brevier van Philips de Goede. Het aantal pijpen kon variëren van ca. 10 tot ca. 50. Wanneer het door één speler werd bespeeld gebruikte hij de ene hand voor de blaasbalg, en de andere hand voor de melodievoering. Gemakkelijker was de bespeling door twee personen: Eén voor de toetsen en één voor de blaasbalg.

In ’s-Hertogenbosch vinden we weliswaar portatieve vermeld, maar op de schilderijen van Bosch zoeken we tevergeefs. Het is wederom in de processie van de Broederschap dat we in 1483 een orgeltje vermeld zien ofwel “een cleyn orgele”. Pas in 1525 wordt er weer gewag gemaakt van een orgel, althans van de “organist van de graaf van Buren “ in ’s-Hertogenbosch.

In 1558 is er sprake van muziek in het huis van de Broederschap, waarbij een “posityff” vanuit het huis van de orgelbouwer Mr. Henrick Nyhoff naar het pand van de Broederschap wordt vervoerd. Een positief is een orgeltje dat groter is dan een portatief en niet door één persoon gedragen kan worden. Een goede afbeelding zien we op “Het Lam Gods” van van Eyck.

Zoals bij de harp geldt ook hier de conclusie dat het orgeltje geen deel uitmaakte van het instrumentarium van de stadspijpers, maar wel in de stad bekend was in de 15e en 16e eeuw. De stad ’s-Hertogenbosch is dus nooit in het bezit geweest van een portatief orgeltje.

De bong en de pot

Over dit instrument kunnen we kort zijn: Slechts één maal komt het woord bong voor in de bronnen: Tijdens de Zwanenmaaltijd van de Broederschap in 1487 speelden er een tiental muzikanten, waarvan sommigen speelden “metten bongen”. Dat moet

een soort trom geweest zijn. Aangezien de stadspijpers zich er nooit van bediend hebben, kunnen we dit simpele volksinstrument verder terzijde laten. Zoals we al eerder bij de tamboerijn zagen, werd de bong ook in Utrecht bespeeld in 1489. Dat geldt ook “de pot”. In 1502 speelde een man uit Duitsland (“eenen vreemden overlender”) met zijn makkers “metten pot”. Het is de aloude rommelpot die tot voor kort onze deuren voorbijkwam met Vastenavond . Het instrument maakte meer ritmisch doffe klanken dan muziek. Ook van dit volksinstrument maakten de pijpers geen gebruik.

De cornet en de zink*

De zink wordt beschouwd als een voorloper van de cornet, een variant van de hoorn. In het Italiaans en Duits, Frans en Engels wordt de zink dan ook cornet (cornetto, cornet a bouquin, cornett) genoemd. Meestal is het mondstuk van hoorn of hout en is het instrument 8 of 6 kantig. Het is een houten blaasinstrument met leer overtrokken, voorzien van zes vingergaten aan de voorkant en een duimgat aan de achterkant . De bekende schrijver Michael Praetorius schrijft over de klank van de zink: “diese seynd am Resonantz gar sanfft, still und lieblich zu hören; Darumb sie dann auch stille Zincken genennet werden”. Zoals bijna alle blaasinstrumenten werd de zink uitgevoerd in verschillende liggingen, zoals sopraan tot contrabas. In de stad Mechelen werden vanaf 1531 liefst negen zinken bespeeld door de stadspijpers.

In de diverse rekeningen komt het instrument in 's-Hertogenbosch voor vanaf 1528: De Broederschap betaalde een speelman die een “cincke ofte hoirnken” bespeelde in de mis en het lof van kermis. In de daarop volgende jaren weten we uit dezelfde rekeningen dat die “zinkman”een stadspijper was. We vernemen tevens dat de man die er op speelde Peter van Groningen was, die zelfs wekelijks ging spelen voor de Broederschap vanaf 1532. Hij deed dat iedere week in de mis en in de vespers. Dat heeft geduurd van 1530 tot en met 1542, toen hij werd opgevolgd door Goris van Haerlem (“Goris die sincken spelden”). Terwijl Peter van Groningen een stadspijper was, was diens opvolger als zinkspeler geen stadspijper, maar free-lance actief. De kwaliteiten van deze Goris waren niet altijd even gegarandeerd, want op 2 mei 1543 speelde hij zo beneden zijn niveau dat de Broederschap hem minder betaalde “want hy niet wael en con”. Daarna horen we niets meer over deze matige artiest, die zijn biezen pakte en zijn geluk elders beproefd zal hebben. .

In 1561 en 1562 figureren de zinken weer in de processie, waarna we deze instrumenten niet meer tegenkomen.

Blijkbaar is de cornet dan de opvolger van de zink: Pas zeer laat, pas vanaf 1580, wordt in 's-Hertogenbosch de cornet regelmatig vermeld. De cornet is een variant van de hoorn. Zij vertoont een licht golvend profiel, is meestal van hard hout gesneden, soms met leer overtrokken. Er waren ook exemplaren van elpenbeen. In tegenstelling tot de hoorn is een cornet voorzien van gaatjes, gewoonlijk zes aan de voorkant en één aan de achterkant. Cornetten bestonden ook in verschillende grootte en dus ook in verschillende toonliggingen. De bas-cornet werd dan ook wel omwille van zijn verschillende krommingen of bochten de serpent genoemd.

In 1453 maakt de bekende kroniekschrijver Olivier de la Marche melding van een cornet op een feest van Philips de Goede: Er werd o.a. gespeeld op een “cornet d'Allemaigne moult estrangement” (op een Duitse cornet, heel vreemd).

Terug nu naar de stad 's-Hertogenbosch:

In 1581 speelde Hans van Culemborch de stadsspeelman voor het eerst cornet. Hij deed dat vier maanden iedere week in de mis van de Broederschap. Hij kreeg daarvoor 5 stuiver per week. Vanaf dat moment is Hans een vaste medewerker voor de Broederschap tot 1591. Dan wordt hij in die functie opgevolgd door Jeronimus van Casteren, zij het met een lange onderbreking, vanaf 3 februari 1610 tot minstens 1620. Vanaf 1615 werd hij bijgestaan door een tweede cornetspeler, Mr. Engelbert van Mechelen, eveneens tot aan minstens 1620. Van 1620 tot 1629 ontbreken de Broederschapsrekeningen.

Nu waren zowel Hans van Culemborch, Jeronimo van Casteren en Engelbert van Mechelen ook stadspijpers met een vast dienstverband. In ieder geval zullen zij als stadspijpers ook cornet hebben gespeeld, maar de rekeningen maken dat niet duidelijk. Hans van Culemborch was al speelman vanaf 1569, maar wordt meestal vermeld als "Hans trompet". Hij heeft dus zowel trompet als cornet gespeeld. Jeronimo van Casteren kwam in 1610 en Mr. Engelbert van Mechelen vanaf 1613 in dienst van de stad, maar of zij andere instrumenten hebben bespeeld dan de cornet is niet bekend. De hier genoemde cornetten en zinken waren eigendom van de spelers en niet van de stad.

De fagot *

Uit de kromhoorn is een nieuw instrument ontstaan, genaamd de fagot. De fagot lijkt op een kromhoorn met aan het einde een U-vorm. Daarom vinden we daarvan als vertaling ook wel de "basse de cormorne" of baskromhoorn. In de beginfase, begin 17^e eeuw, werd het instrument ook wel dolcian en in het Engels "bassoon" genoemd. Het is een dubbelrietinstrument dat zijn naam ontleent aan het Italiaanse woord fagotto of takkenbos. In Antwerpen wordt tegen 1600 voor het eerst de fagot als pijpersinstrument vermeld.

In 's-Hertogenbosch verschijnt het woord voor het eerst in 1610: Een zekere Johannes Per te Antwerpen trok dermate de aandacht van de Broederschap, dat geprobeerd werd hem in dienst te nemen in 's-Hertogenbosch. Maar aangezien de kandidaat muzikant financieel hoge noten op zijn zang had en "difficulterde" (moeilijkheden maakte), ging die benoeming niet door. Toch bleven de proosten van de Broederschap zoeken en speelde er in hetzelfde jaar een onbekende fagottist op Maria-Boodschap en tijdens de kermisweek. Ook drie andere Antwerpse muzikanten speelden er toen. Op 6 augustus, 18 augustus en 8 september speelde de niet nader genoemde fagottist alweer mee in de mis. Dan blijkt pas dat we te doen hebben met een nieuwe speelman, namelijk de Tilburger Guilliam de Post. Hij was niet alleen een bekwaam fagottist, maar ook een goede zanger, want als zodanig had hij ook meegezongen in de missen van de Broeders. Op 22 juli 1613 werd Guilliam aangenomen in vaste dienst van de Broederschap.

Guilliam bleef in dienst tot 1629, en was vanaf 1612 stadspijper geworden. Of hij andere instrumenten ook bespeelde is niet duidelijk geworden.

De fagot was eigendom van de pijpers en niet van de stad.

De viool

Dat een instrument een modeverschijnsel was en sterk van persoonlijke voorkeuren afhing, blijkt duidelijk uit de opkomst van de viool bij speellieden in 's-Hertogenbosch: De viool is voortgekomen uit de vedel, die in allerlei varianten haar weg vond in Europa. De Bratsche, de Viola de Gamba, de Giga (Geige), enzovoort. Het woord viool komen we in 's-Hertogenbosch op het spoor in 1550 en houdt weer op in 1586.

Aanvankelijk kwamen ze voor in de Broederschapsprocessie in juli 1550, zij het dat de zes speellieden van elders met "grote fiolen" speelden. Zouden het viola da gamba's geweest zijn? In ieder geval spreekt dezelfde bron in juli 1553 over "violen". Na enkele jaren slaat het instrument aan: De Nijmeegse pijpers introduceerden hun violen in 's-Hertogenbosch in 1561, gevolgd door 1562. Dan komt er een interessante periode: De vroegere organist van de koningin van Hongarije, Mr. Christiaan de Moryn, wordt door de Broederschap vanuit Antwerpen in 1561 aangesteld als hun organist. Hij was, zoals we zagen, getrouwd met de thans bekende schilderes Catharina van Heymisse. De Moryn kende de violen zeker vanuit Antwerpen, waar de pijpers in 1549 violen bespeelden. Met de koningin van Hongarije wordt bedoeld Maria van Habsburg, genaamd Maria van Hongarije, die leefde van 1505 tot 1558 en een zus was van Karel V. Zij ontleende haar functie van koningin aan haar huwelijk in 1522 (!) – zij was toen 16 jaar oud – met Ladislaus II, koning van Hongarije. Vanaf maart 1531 was zij landvoogdes van de Nederlanden. Mr. Christiaan was waarschijnlijk zonder werk na de dood van zijn koninklijke werkgeefster.

In 1562 kwam overigens naar de stad nog een "vorstelijk" zanger: De bas Jenny Clerqyn was in dienst geweest van de koning van Bohemen, waarmee bedoeld wordt Ferdinand van Habsburg, tweede zoon van keizer Ferdinand II. Het duidt op de verfijnde keuze door de Broederschap van nieuwe musici met ervaring uit geheel West-Europa..

Terug naar de violen: Vermoedelijk heeft deze De Moryn de violen gepropageerd: In hetzelfde jaar van de aanstelling van De Moryn kocht de Broederschap vijf violen in Engeland. Zij kostten samen 80 gulden, gelijk aan ruim drie maal het jaarsalaris van een stadspijper. Tegelijk werden in Engeland de vioolkoffers gemaakt, eveneens voor 80 gulden. De koffers waren dus net zo duur als de instrumenten. Via Antwerpen kwamen de kostbare instrumenten naar de stad. De Moryn kreeg van de Broeders eerst een vergoeding voor snaren, die hij voor zijn eigen violen had gebruikt ten dienste van de Broederschap. Dat betekende dus dat hij eerst zijn eigen instrumenten had laten horen, en dat de broeders toen besloten een serie van vijf stuks aan te schaffen.

Via een zekere Jan Thomas werden er nu eigen snaren gekocht: Die Jan Thomas is een hoogst interessante en veelzijdige Bosschenaar van Engelse oorsprong, ook wel genaamd Jan Hylocomius, die enkele jaren later weer naar Engeland terugging en van wie thans nog een prachtig grafmonument bewaard is gebleven in St. Alban, waar hij een gerenommeerd rector van de stadsacademie was. In 1556 bezocht Hubert Goltzius 's-Hertogenbosch en heeft toen een grote muntenverzameling van Jan Thomas bewonderd. De moeder van Jan Thomas was een dochter van de Bossche drukker-uitgever Laurens Haeyen. Een oomzegger van Jan Thomas (Abraham Thomas) werd waard-herbergier aan de Markt en een van de belangrijkste leveranciers van wijnen aan het stadsbestuur. De familie Thomas (van oorsprong waarschijnlijk Watts geheten) was de enige familie van Engelse oorsprong in 's-Hertogenbosch en leefde er van ca. 1495 tot ca. 1650. Het was een erudiet geslacht met activiteiten in de boekdrukkunst, munt- en penningkunde en onderwijs.

De aanschaf van de violen loopt qua periode aardig gelijk aan het verhaal te Utrecht: Daar kocht de stad voor de stadspijpers in februari 1560 te Antwerpen van een zekere Pietro Lupo een kist met vijf violen. Terwijl de Bossche violen uit Engeland kwamen, waren die van Utrecht wellicht uit Italië afkomstig, gezien de naam van de Antwerpse leverancier. .

De zorg voor de vijf nieuwe violen werd toevertrouwd aan de zanger-tenor Jenny Alapranda. Die zorgde ook jaarlijks voor de nieuwe besnaring. Hij deed dat dermate plichtsgetrouw ieder jaar, dat de broeders zich afvroegen of hij de zaak niet tilde en deed alsof: In de jaarrekening van 1581-1582 beweerde Jenny er wederom nieuwe snaren op gezet te hebben voor 3 gulden: “soe hy seeght quod tamen prepositi minime credunt presertim hoc anno”(“zoals hij beweert, hetgeen de proosten ten zeerste betwijfelen, met name dit jaar”). De motie van wantrouwen werd zorgvuldig in het Latijn geformuleerd! Ondanks het wantrouwen werd hij uitbetaald.

We weten dat de violen zowel voor de processie als ook voor de maaltijden werden gebruikt, maar wie de instrumentalisten waren blijft vaag: Waren het de stadspijpers of ingehuurde musici, of ook de organist en de zangers van de Broederschap? Rond 1579 raken de instrumenten wat in de vergetelheid, omdat door moeilijke omstandigheden de speellieden niet te vinden waren. In 1586 wordt verzucht dat de violen niet gebruikt worden en dat “in lange tyden inden maeltyden nyet gespeelt en is”. Omdat Jenny echter al een lange staat van dienst had, kreeg hij toch nog de drie jaarlijkse guldens voor de snaren. Na 1586 verdwijnen de violen definitief uit beeld. In diezelfde periode zijn er ook geen stadspijpers meer aanwezig, behalve de trompettist Jan van Oirt. De cruciale jaren 1582-1585 ontbreken in de Broederschapsarchieven.

De hier genoemde violen waren eigendom van de Broederschap, niet van de pijpers en niet van de stad.

De saccabout*

Dit ouderwets en Middeleeuws aandoend woord komt pas laat in de Bossche archieven voor. Het was een variant op de trombone of op de bazuin. De Middeleeuwse naam luidde ook wel sakbut of (in het Spaans) sacabuche en in het Frans sacqueboute. De beperkingen van uitsluitend natuurtonen van hoorns en trompetten werden bij dit instrument opgeheven, waarbij alle chromatische mogelijkheden konden worden benut. In het werk van Michael Praetorius “Syntagma musicum” zien we afbeeldingen van alt-, tenor-, en bastrombones of saccabouts.

In 's-Hertogenbosch komt het woord voor het eerst voor in 1613: Een meester uit Doornik, Mr. Leon Vryfault “saccaboutier” werd toen in dienst genomen van de Broederschap om wekelijks in de mis te spelen. Hij deed dat tot minstens 1620, maar zo goed als zeker tot 1625. Tegelijkertijd was hij in dienst gekomen van de stad als stadspijper. In 1625 hield Vryfault het voor gezien en is toen “naer zyn lant vertrocken”. Zijn opvolger, Wernaert Bruyns, zal waarschijnlijk gerekruteerd zijn uit kandidaat-saccaboutsspelers om juist in die lacune te voorzien.

In 1645 kocht de stad een saccabout ten dienste van de torenblazer Mr. Willem Thael, hetgeen het grote bedrag van 50 gulden kostte. Dat was in die tijd het gehele

jaarsalaris van twee speellieden. In 1649 werd een bazuin gerepareerd op stadskosten, waarbij we er van uitgaan dat het hier de saccabout betreft. In hetzelfde jaar werd een “schuiftrumpet” gerepareerd.

De stad 's-Hertogenbosch bezat één saccabout ten dienste van de torenblazer; die van de stadspijpers waren hun eigen bezit.

Viola da gamba

Slechts één maal komt dit instrument, althans onder deze benaming van viola da gamba's voor: In 1615 woonde de kapitein van de cavalerie de heer D'Aubremont (de heer Van Aubermont) in de stad. Om de een of andere onbekende reden droeg de orgelblazer Jan Jaspars vanuit diens huis enkele “violen des gambes” met hun kisten naar het huis van de stadsorganist-componist Mr. Philips van Heymissem. Wellicht dat er in diens huis een kamerconcert plaatsvond van de Broederschap. In ieder geval zien we deze instrumenten niet in het repertoire van de stadspijpers.

De stad 's-Hertogenbosch heeft nooit een viola da gamba bezeten.

Opmerkelijk ontbreken in het répertoire van de pijpers de draailier en de doedelzak: Geheel verwonderlijk is dat niet. De stadspijpers bespeelden bij voorkeur blaasinstrumenten, terwijl de sociaal zwakkere collega's, de rondtrekkende muzikanten, de doedelzak en de draailier bespeelden. Die categorie muzikanten was maatschappelijk gezien minder in aanzien dan hun collega's, die in dienst waren van een stad, bisschop of koning. Draailieren en doedelzakken waren voor de gevestigde Bossche stadspijpers te min.

Uit het voorgaande is inmiddels duidelijk geworden dat de Bossche broodheren nauwgezet de ontwikkeling van nieuwe muziekinstrumenten volgden. De verschijning van de verschillende instrumenten correspondeert vrij nauwgezet met de ontwikkelingen in andere steden van de zuidelijke Nederlanden. Er werd door de Bossche burgerij en magistratuur direct ingespeeld op nieuwe mode in de muziekwereld.

De status van de pijpers.

Het boeiende werk van J.E. Spruyt “Van vedelaars, trommersen en pijpers” uit 1969 begint met een citaat over de achtig die speellieden genoten: “Tot de fleurige verschijnselen der Middeleeuwen behoren de soms in groepen, soms op eigen houtje ronddolende onmaatschappelijken, die zich niet storend aan grenzen van welke aard dan ook, van de hand in de tand hun broodje verdienden. Levend van de ene dag op de andere, meestal zonder eigen huis of haard, zwierven zij als arbeidsschuwe outcasts door de samenleving van die tijd en vormden daarin een dynamisch en verlevendigend element. Zo lang zij wat te eten hadden en hun ongebonden bestaan maar konden voortzetten was het hen wél”. Kan een dergelijk citaat getoetst worden aan de Bossche werkelijkheid? Slechts zelden kwamen rondtrekkende muzikanten, goochelaars, circusartisten met apen en beren, en andere verdachte personen naar 's-Hertogenbosch: Dat blijkt zowel uit de stadsrekeningen als uit de vonnissen van de schouten: In het positieve geval zou de stad de artiest geld hebben gegeven, in een

verdacht geval zou de schout hebben ingegrepen. Niets van dit alles komt in de stad voor! De prachtige afbeelding van een vrouw, die een doedelzak spelende beer laat optreden, zoals in het 16^e eeuwse Augsburg, komen we hier niet tegen. Ook het rondtrekkende muzikantengezin zoals in 1520 zo treffend door Lucas van Leyden is weergegeven zal zelden in 's-Hertogenbosch zijn gezien: De man bespeelt een doedelzak, heeft twee kinderen op zijn rug, gevolgd door een ezel met nog eens twee kleine kinderen in een rieten mand, zijn vrouw draagt een kind op haar schouders, en het oudste jongetje loopt voorop met een uil op zijn schouder: Arme sloebbers met de zorg voor zes kleine kinderen. Dergelijke taferelen waren geen werkelijkheid in een stad die probeerde de bedelaars en mensen zonder inkomen door de ene poort binnen te laten, maar ook door de andere poort weer zo snel mogelijk door te sturen naar de volgende stad. Met andere woorden, de zogenaamde “varende luyden” hebben zo goed als geen sporen nagelaten in de stad. Wel daarentegen de brave stadspijpers met een vast inkomen, met een eigen huis en met muzikale begaafdheden die respect afdwongen.

Bij dit alles moeten we niet vergeten dat al eeuwen lang de kerk bij monde van haar theologen geen goed woord overhadden voor kunstenaars, straatartiesten en muzikanten: “Beter is het de armen van Uw dis te laten meegenieten, dan spelers en ander soort nietsnutten”, aldus Alcuinus van Tours, tijdgenoot van Karel de Grote. Honorius van Autun doet er in de 12^e eeuw nog een schepje bovenop: “Speellieden zijn dienaren van de duivel, voor wie iedere hoop op een beter leven in het hiernamaals als verloren moet worden beschouwd”. Citaten te over, maar het dagelijkse leven was minder stringent dan de theologie. Muziek was net zoals alcohol en het vrouwelijk schoon: “Wein, Weib und Gesang” waren in alle landen van Europa een dankbaar gegeven. Er werd voor gewaarschuwd, maar ook als buitengewoon aangenaam gevonden tot in de hoogste kerkelijke kringen toe. Veel pausen en bisschoppen hadden hun eigen musici, niet alleen voor de liturgie, maar ook voor het dagelijkse leven en vooral aan tafel. Het vrouwelijk schoon was ná de maaltijd welkom: Van pausen en bisschoppen zijn talrijke kinderen aanwijsbaar, en bij de plattelandspastoor was het de meest normale zaak van de wereld. Een uitzondering hierop vormden de kloosterlingen, die zelden vrouw en kinderen hadden. Laten we ons beperken tot de muziek: In ieder geval zijn speellieden en pijpers aanwijsbaar bij de bisschoppen van Utrecht, Munster, Minden, Osnabrück, Bremen, Verden, Meissen, Sleswijk, Trento, Costnitz, Praag, Freising, het naburige Keulen en Luik, etcetera.

Een aardige anecdote over kloosters en muzikanten wordt ons verteld in Engeland: In 1224 verdwaalden twee Franciscanen in een bos bij Abingdon, zij kloppen aan bij een Benedictijnerklooster, waarbij de nachtportier dacht dat het pijpers waren. De monniken verheugden zich op muziek en lieten de twee binnen. Toen de beide Franciscanen er op wezen dat dat een vergissing was, waren de Benedictijnen zo teleurgesteld dat ze beide bedelmonnikken weer de nacht instuurden.

De wereldlijke overheid was in theorie niet minder tolerant tegenover pijpers, goochelaars en hun trawanten dan de kerk. Bij de stedelijke overheid vindt men soms sporen terug van een negatieve houding tegenover pijpers: In Keulen gold in het goudsmedengilde van rond 1460 dat een leerling niet mocht worden opgenomen in het gilde als het niet uit een huwelijk was geboren of een ..”spilmans kint en zij” (als het een speelmans kind was). In de oude Duise rechtsbron de Sachsenspiegel staat onomwonden dat kampvechters en hun kinderen en “spillude” (speellieden) rechteloos zijn. Er zijn veel andere voorbeelden te vinden van deze negatieve houding

tegenover speellieden, maar laten we de situatie aan de hand van de Bossche archivalia eens bekijken. Dan blijkt alles zeer mee te vallen.

Dat de pijpers niet tot de allerhoogste rang van de samenleving behoorden lijkt wel duidelijk. Het waren soms lieden die zich niet alleen aan de muziek, doch ook aan de drank wijdden. Dat er vervolgens ongelukken gebeurden ligt voor de hand. Een selectie uit de rekeningen van de hoogschout en de laagschout maken dat al snel duidelijk: De pijpers staken niet alleen de trompet, maar hanteerden met even veel gemak hun mes!

In 1414 bestal Heyntken den piper uit Mierlo een Mechelnaar; in 1477 verwondde Anthonis die piper een Heynrick Karper en werd bestraft; in 1481 verwondde Thomas de trompetter zijn collega Ghered de trompetter; in 1499 was Heyntje de piper verwickeld in een civiele procedure; en in 1501 sloeg Jan van Dortmund, de Bossche stadspijper, iemand. Dezelfde Jan was in 1513 en 1516 in een gevecht verwickeld geraakt. In iedere familie was wel wat mis, want we weten dat de neven van Jheronimus Bosch ook voor galg en rad opgroeiden. Een achterneef werd zelfs uit het hertogdom Brabant verbannen, nadat hij door zijn vader ook nog uit de handen van de politie werd bevrijd! Zo pleegde ook een telg uit de élitaire familie Loeff van der Sloot een moord op zijn oom, enzovoort. In iedere familie was wel wat!

Bij nauwkeurige bestudering van de schoutsrekeningen van de gehele 16e eeuw zou er veel meer naar voren kunnen komen over de asociale en bijna misdadige kant van de pijpers, maar de hier boven genoemde gevallen sloegen meer op pijpers in het algemeen dan op stadspijpers en waren bovendien van het lichtere genre. Indien de stadspijpers zich regelmatig ernstig zouden misdragen werden ze immers ontslagen. Het is in 's-Hertogenbosch juist opvallend dat de stadspijpers gemiddeld zeer lang in dienst bleven. Sommigen waren nog in functie terwijl zij de 65 al gepasseerd waren, hetgeen toch een teken is van trouw, dienstbaarheid en deskundigheid. De trouw was overigens wederzijds: van speler naar stad en van stad naar speler!

Toch moesten ook zij kiezen voor politieke keuzes in moeilijke tijden en kwamen dan wel eens in gevaarlijk vaarwater te recht:

Een van de symptomen, waaruit blijkt dat de pijpers bijna automatisch de zijde van de gilden en van de werkende en onrustige klasse kozen was het zogenaamde oproer van de gilden in 1525. De oplopende lasten en de toenemende ontevredenheid van de ambachten, zeker tegenover de beschermde élite en de bevoorrechte positie van de kloosters, uitte zich in een belegering van het stadhuis en een daarop volgende plundertocht van de kloosters. Nadat de kelders van de Dominikanen het al hadden moeten ontgelden, leek het de gewapende, zelfs geharnaste gildeleden, een goed idee om ook de Vughterpoort te openen en op 21 juni 1525 koers te zetten naar de Kartuizers te Vught. Ook daar zou zeker in overvloed graan en drank te vinden zijn. Een eigentijdse kroniekschrijver noteert dan dat de stoet, of eigenlijk beter de bende, er op uittrok met “pypen, scermerijen ende vliegende vendels en trommen”. De woorden “pypen” en “scermerijen” lijken in deze kontekst met vaandels en trommen te betekenen “blaasinstrumenten”. “Scermerijen” zou ook kunnen betekenen “met schermwapens”. Het woord “pypen” is daarentegen absoluut duidelijk en moet slaan op trompetten en andere blaasinstrumenten. Het is niet meer dan logisch te veronderstellen dat de stadspijpers en andere muzikanten zich aangesloten hebben bij de gilden. Molius noemt bij de opstandelingen wel vendeliers en tamboers, maar rept met geen woord over de pijpers.

De tocht naar de Karthuizers te Vught verliep vrij gunstig door het verstandig optreden van de prior Hubrecht van Loon (telg van de thans nog levende adellijke

familie Van Loon), die de poorten opende en de oproerkraaiers onthaalde op eten en drinken.

Overigens werd met harde hand door de landvoogdes de opstand de kop ingedrukt, niet door geweld, maar door een aanzienlijke geldboete met bijkomende kosten van ruim 16.000 gulden. De Bosschenaren moesten bovendien in een processie en blootshoofds en met brandende kaarsen in de hand vergiffenis vragen aan God en landsheer.

Hoe de stadspijpers zich gedragen hebben bij een oproer van het Schermersgilde op 1 juli 1579, is niet bekend. Er vielen in deze Bossche opstand tweeënveertig doden en meer dan honderd gewonden. De opstand – wat simpel samengevat – was een uitbarsting van Calvinisten tegenover Katholieken of andersom. Een kroniekschrijver verhaalt dat de mensen naar binnen vluchtten en God baden dat het moest ophouden, “dat vader, kynt, gebroeders, oomen, neffen, swagers ende naebueren” elkaar doodsloegen, nog erger dan “Turken tegen Christenen”. Er waren toen drie stadspijpers: Jan van Eyck stierf in dat jaar en de twee andere pijpers bleven gewoon in dienst. Zij zullen dus de “katholieke” zijde gekozen hebben, anders waren zij wel gevlucht voor de komst van Parma.

In 1581 was de situatie in de stad nog zo deprimerend dat het vrolijke St. Ceciliafeest voor de zangers en musici van de Broederschap niet gevierd werd. In de plaats daarvan kwamen ze samen en zongen ze uit de klaagzangen van Jeremias de aanvang van de tekst: “quo modo sedet sola civitas plena populis”. .ach, hoe eenzaam zit zij neer, de eens zo volkrijke stad..! Inderdaad trokken in de loop der jaren 1560 duizenden Bosschenaeren weg en lieten een verwaarloosde stad achter.

Een van de symptomen van welvaart of armoede was het bezit van onroerend goed: Welnu, van de stadspijpers bezaten de meesten een eigen huis: We kennen enkele voorbeelden uit het Bosch protocol, waaruit blijkt dat een pijper een huis kocht of verkocht. De feiten zelf zijn op zich niet zo relevant, en kunnen via de hier volgende bijlage altijd nagegaan worden. Ook de belastinglijsten voor onroerend goed maken duidelijk dat de stadspijpers een eigen huis of eigen kamers bewoonden. Het zijn gegevens zonder muzikaal belang. Daarbij komt om de hoek kijken dat het Boschprotocol van 1500 tot 1629 nog niet toegankelijk is gemaakt en buitengewoon omvangrijk is. Een dergelijke openbaarmaking is een absolute prioriteit voor het rijke stadsarchief! Dat terzijde.

Eén familie moet echter speciale aandacht krijgen: De familie Van Noort of van Oirt uit Utrecht. Het is een mooi voorbeeld hoe een pijpersfamilie het in korte tijd tot welvaart bracht. Toen de speelman Jan Cornelisz van Noort in 1528 vanuit Utrecht naar 's-Hertogenbosch kwam werd hij direct aangesteld als stadsspeelman. Zijn vader was meegekomen en was ook speelman, maar geen lieverdje: In 1536 en 1538 werd hij door de hoogschout veroordeeld wegens messentrekkerij. Het was een kleine slipper in het gedrag van de verder keurige familie.

Jan trouwde Barbara, de dochter van Danckulphus Vos; vervolgens de beter gesitueerde Barbara, dochter van meester Frans Arts van Breugel en van Dorothea Arntsd. Kemp, beiden uit aanzienlijke Bossche families. Zijn derde vrouw was Maria Jansdr. Coolen. De familie, met drie kinderen, woonde in “de Trompet “. Huizen werden vaak vernoemd naar het beroep van de bewoners. De oudste zoon werd aanvankelijk speelman, maar tegelijk kunstschilder. In 1583 trad hij in het Lucasgilde

en werd op zijn beurt ook leermeester. Daarnaast bleef hij stadsspeelman: Hij was muzikant-schilder. Hij kocht een voornaam pand op de hoek van de Peperstraat en het Begijnhof (thans Parade), nú nog een van de mooiste stekken van de stad, en zorgde voor een nageslacht dat hoge functies in de stad bekleedde. Zij voerden als wapen een geblokt St. Andrieskruis.

Jan, de speelman-schilder, overleed op 3 juli 1601. Zijn vrouw was hem voorgedaan in 1598 en was de dochter van Jan Derkennes, de architect van de St. Janskerk. Gedurende de hele 16^e eeuw was de familie Derkennes (d'Arquennes uit Henegouwen) de toonaangevende architectenfamilie in de stad en genoot hoog aanzien.

De zoon van dit echtpaar, eveneens Jan of Hans geheten, schilderde een prachtige Aanbidding der Wijzen uit 1606, dat thans nog in het bezit is van St. Catharinakerk.

Deze schilder was ook nog raadsman van de stad! In twee generaties van speelman naar de magistratuur.

Een ander voorbeeld: De vroegere stadsspeelman Jan Mattheus van Dortmond (1497-1536) was ook redelijk welvarend: Hij bezat een eigen huis, en tevens leende hij aan de stad in zware financiële omstandigheden 20 gulden. Zijn dochter Jacoba trouwde met Christoffel van Amstel, zoon van Amelis, uitbater van de stadsherberg De Gaffel. Muziek en drank vonden elkaar ook in het huwelijk. Schoonvader Jan zal vaak gespeeld hebben in De Gaffel. Het jaarsalaris van Van Dortmond was 20 gulden. Ook deze stadspijperfamilie integreerde gemakkelijk in de Bossche samenleving.

Dat brengt ons op de vraag in hoeverre de stadspeellieden, uiteraard tegen betaling of wellicht voor gratis drank, 's-avonds in de herberg speelden om de klanten en zich zelf te gerieven. In die tijd bestond er al een "terrasverbod": de herbergiers in 's-Gravenzande werd verboden hun speellieden op de straat voor de herberg te laten spelen en daardoor de jeugd aan te zetten om te gaan dansen! In Reimerswaal was het verboden na acht uur 's-avonds te spelen vanwege het storende geluid.

In het begin van de 17^e eeuw blijkt ook Mr. Jeronimus van Casteren de speelman eigenaar van een huis te zijn: Hij kocht in 1627 "de Royschuur" voor 2625 gulden in de Kolperstraat twee jaar voor zijn dood. Zijn jaarsalaris was 50 gulden van de stad en bijna acht gulden van de Broederschap.

De andere stadspijpers betaalden hun onroerendgoed belasting, waaruit blijkt dat zij meestal een eigen huis bezaten.

Het salaris van de pijpers is niet gemakkelijk vast te stellen: Zij hadden een salaris van de stad, maar kregen ook van de Broederschap en wellicht ook van de St. Janskerk salaris, en daarbij Nieuwjaarsgeld (o.a. van de H. Geesttafel), tabbaardgeld, en snabbels bij feesten en partijen. Daarnaast hadden zij wellicht betalende leerlingen en nevenberoepen.

De salarissen van de stad en Broederschap zijn bekend: De stad betaalde, zonder tabbaardgeld en Nieuwjaarsgeld, ca. 25 gulden per jaar per pijper van 1496-1512. Toen verviel de nachtwake en kregen zij 19,5 gulden. Vanaf 1530 werd het 30 gulden, vanaf 1537 35 gulden tot aan 1567.

De moeilijke tijden betaalden hun tol en daarom werd het salaris vanaf 1567 verlaagd naar 27 gulden, in 1568 naar 25 gulden tot aan 1597. Tussen 1597 en 1610 waren er geen spelers meer. Vanaf 1610 tot aan 1629 is het salaris flink hoger nl. 50 gulden.

Een aspect dat nog onderbelicht is, en ook zal blijven, is de vraag in hoeverre de stadspijpers er andere beroepen op na hielden. We zagen hiervoor al dat de stadspijper

Jan van Noort junior stadsspeelman én kunstschilder was. De uit Dordrecht afkomstige speelman Cornelis Baltus kwam in conflict met de costumen of rechtsgewoonten van de stad: Hij was leerling-glasmaker, toen hij op het punt stond meester in het vak te worden. Het gilde van de glasmakers kwam daartegen in geweer, omdat Cornelis nog niet twee jaar lang in de stad had gewoond. Met steun van het stadsbestuur werd de zaak, ook financieel, opgelost. Op 25 maart 1562 werd Cornelis zelfs poorter van de stad, maar enkele jaren later blijkt hij geen pijper, doch alleen nog maar glasblazer te zijn. In die functie kreeg hij veel opdrachten van de stad.

Een andere speelman, genaamd Elias Huygen, was waarschijnlijk goudsmid, althans graveur van goud en zilver, maar hij was tegelijk free-lance speelman in de jaren 1540. Hij graveerde enkele van de tinnen drinkbekers van de Broederschap.

We moeten ten aanzien van de sociale positie van pijpers een duidelijk onderscheid maken tussen stadspijpers en rondtrekkende speellieden: De eerste categorie genoot een redelijk vast salaris, en was aldus verzekerd van een gemiddelde levensstandaard. Hun inkomen is niet exact te berekenen zoals we zagen. Ondanks de enkele korsluitingen met de schouten, lijken de stadspijpers in de 16e eeuw fatsoenlijke en verstandig levende vaklui, die geen grote problemen veroorzaakten. Anders was dat met de rondtrekkende muzikanten in Europa.

's-Hertogenbosch vormt op één punt een uitzondering: Terwijl de pijpers in andere steden waren aangesloten bij gilden, kan men daarover in de Bossche geschiedenis niets vinden. Dat is des te merkwaardiger, omdat er ook nog een groep van beroepszangers in de stad woonde, en een groep van koralen. Dat die laatsten, nog kinderen, geen rechten hadden was normaal, maar dat de zangers, organisten, beiaardier, en de stadspijpers bij geen enkele corporatie waren aangesloten is niet te verklaren. Wél aangesloten waren hun collega's in Antwerpen, Brussel, Brugge, en andere grotere steden.

Het repertoire

Ten aanzien van de belangrijkste vraag wat de stadspijpers speelden, moeten we het antwoord schuldig blijven. Het moet er aldus aan toe zijn gegaan dat we zowel bij profane als liturgische muziek uitgaan van de melodielijn, die bekend was of snel bekend werd door veelvoudige regionale en internationale relatievorming: De muzikanten kenden elkaar van opleiding, van dienstverbanden van elders, van hun ontmoetingen tijdens schuttersfeesten, processies en Rederijkersfestivals.

Op basis van de melodielijn, de cantus firmus, meestal in de tenorligging, werd er door iedere van de drie à vijf pijpers zonder bladmuziek geïmproviseerd. De technische en muzikale kwaliteiten van de spelers mogen niet onderschat worden. Het waren goed opgeleide en veelzijdige blazers. Sommige van de pijpers waren bovendien zo vocaal begaafd dat zij soms invielen in het koortje van de Broederschap, zoals Guiliaem de Post in 1611: "Guilliaem de Post tot diverse reysen op hoochtyden in onsen choor mede gesongen ende daernaefagot gespelt hebbende".

Ook als er in de archieven een enkele keer sprake is van het spelen van "liedekens" of "motetten", dan kan dat puur instrumentaal opgevat worden. Zangboeken konden instrumentaal gespeeld worden, zoals we zien in een uitdrukking als "seer lustich om singen ende speelen op diversche instrumenten". Elders lezen we te Brugge in 1551:

“zanckboucken van der menestriers deser stede”. In het genre moeten we denken aan in heel west-Europa bekende melodieën, zoals allemandes, pavanes, gaillardes, courantes, rondes.

Het gebruik van geschreven muziek moet in het algemeen betwijfeld worden. We kennen enkele uitzonderingen: In 1484 werden te Brugge motetten geschreven die door de stadspeellieden werden uitgevoerd. In Kampen moesten de stadspijpers “twee gesette stucken” spelen; en in Utrecht is in 1486 sprake van motetten. Dat betekent in ieder geval dat de stadspeellieden muziek konden lezen en vokale muziek instrumentaal speelden. Van de andere kant zien we op afbeeldingen bijna nooit muziekstandaarden op de instrumenten, hetgeen betekent dat de muzikanten uit hun hoofd, en improviserend (?), speelden. In de kerken zal dat anders geweest zijn: Daar speelden de stadspijpers wellicht als ondersteuning voor de zangers vanaf een lessenaar met bladmuziek.

In de late Middeleeuwen liepen instrumentale en vokale muziek wel eens door elkaar: Instrumentale muziek kon ook gezongen worden, en vokale muziek werd ook op instrumenten gespeeld.

In de Bossche processies hebben de pijpers vermoedelijk gespeeld, zonder dat er gezongen werd; zoals ook op het stadsbordes. Bij de maaltijden daarentegen zal er door de pijpers gespeeld en gezongen zijn, daarin bijgevallen door de gasten aan tafel. Over dans wordt nooit gesproken.

Er was veel vokale muziek in omloop, van zowel religieuze als profane strekking. De religieuze muziek bestond uit het Gregoriaans, meerstemmige motetten en hymnen.

Op het profane vlak werden velerlei liederen gezongen: verhalend, historisch, minnelieder, feestliederen, arbeidslieder en kinderliederen. De belangrijkste handschriften, die nu nog bewaard zijn, met liederen zijn het handschrift van Mher Loys van den Gruythuyse (ca. 1410) en het handschrift van Hulthem (ca. 1410).

In de loop van de 16^e eeuw werden de spelers geholpen door muziek in druk: “Dit is een suverlyc boexken” met Kerstliederen verscheen in 1508 te Antwerpen. De meest bekende uitgaven waren ongetwijfeld bekend, ook in 's-Hertogenbosch, en we moeten dan denken aan de uitgaven van de Antwerpse speelman, fluitspeler, trompettist en uitgever Tielman Susato (1551) en de uitgaven van de Leuven-Antwerpse drukker Phalesius. Ook de Antwerpse uitgever Jan de Laet gaf muziek uit vanaf 1554. Daarnaast genoot het Antwerpse Liedboek van 1544 grote populariteit, ook al is er bijna geen exemplaar meer te vinden! De 221 liederen spreken natuurlijk van “maagdekens” en de liefde, van domme boeren, van bedevaartgangers, van liefhebbende pastoors, van geluk en bedrog. Zelfs de bedevaart van de heren Van Kleef, Van Hoornes, en Van Batenborch naar Jerusalem wordt er bezongen. Zeer recente gebeurtenissen, zoals de strooptochten van Maarten van Rossum bij Leuven worden en vermeld.

De bedevaart naar Compostella vindt er een plaats in het verhaal van de herbergiersdochter, die verliefd werd op een mooie jonge pelgrim, waarbij een opvliegende gebraden haan de onschuld van de pelgrim moet bewijzen. Het waren verhalen die door heel Europa de ronde deden. Die verhalen werden vervolgens op melodie gezet en bezongen. Deze melodieën werden gespeeld tijdens maaltijden en op het bordes van het stadhuis. In de processies zullen het geestelijke melodieën zijn geweest, zoals ook de in de kapel van de Broederschap. In dat laatste geval ondersteunden zij de zangers en de koralen. Terwijl de teksten werden bezongen naar hun karakter in de kerk (religieus) of op straat (profaan), de melodieën waren vaak gemeenschappelijk.

We kunnen niet anders veronderstellen dan dat de Bossche pijpers improviserend speelden zoals de pijpers elders. De bronnen zwijgen. We sluiten deze korte samenvatting af met een fraai lied, dat in het Gruythuyse-handschrift voorkomt, en dat tekenend is voor de mentaliteit in de 15^e en 16^e eeuw: We nemen de tekst over uit de prachtige catalogus “De zotte schilders”, een exhibitie van zotte taferelen te Mechelen, gehouden in 2003, en mede geredigeerd door de Boschkenner Eric De Bruyn:

“Merseman” seidse “u lieve gheselle
ic hebbe eeb cleine cokerkijn
Ic vinde hierin no naelde no spelle
Die wel voughen soude daer in
Hier sijn grote ende daertoe cleine
Maer ic vinde niet dat ic meine
Joncfrauwe wat spellen wildi dan”.

“Marskramer” zei ze,“ lieve vriend
ik heb een klein kokertje
maar ik vind hier geen naald of speld
die daar goed in zou passen
Hier zijn grote en daar ook kleine
maar ik vind niet wat ik bedoel”.
“Juffrouw, welke speld wil je dan..”.

“Joncfrauwe ic hebbe een spellekijn
Dan es niet aldus cleine
Cnape wel moeti comen sijn
Ghi weit wel wat ic meine
Wildi de spelle vercopen niet
Sp leensce mi of ghij ghebiet
Ic sal U lonen bij sinte Jan”.

“Juffrouw, ik heb een spelde,
Dat niet al te klein is”.
“Knaap, dat is heel welgekomen
Je weet wel wat ik bedoel
Wil je mij die speld niet verkopen
Of leen ze mij als je wilt
Ik beloof U bij sint Jan, ik zal u goed belonen”.

Hi nam de joncfrauwe bi der hant
Si gingen onder hem beiden
De spelle dat zoe te pointe vant
Soene wilder niet of sceiden
“Cnape hout mi dit spellekijn
Het sal U wel vergouden sijn
Want beter spelle ic nie ghewan”.

Hij nam de jonkvrouw bij de hand
Ze gingen er beiden vandoor

Ze vond zijn speld precies gepast
Ze wilde er niet van scheiden
“Knaap, bewaar dit spelletje voor mij
Ik zal er U goed voor belonen
Want nooit vond ik een beter speld”.

Het dubbelzinnige taalgebruik, in dit en vele andere liederen, zal de pijpers en de toehoorders smakelijk hebben doen lachen. Zo ging het ook tijdens de maaltijden in 's-Hertogenbosch.

De Bossche zangmeester Gheerkin de Hondt , een Bruggeling, die in de 16^e eeuw in 's-Hertogenbosch woonde en werkte, zong:

“Het was mij wel te vooren gheseyt
dat hij was van Slutsaerts bende
Zijn spel mij nu niet langer en greijt
int beginsel noch int ende

Waer ick mij keere, waer ick mij wende
mijn man en is niet wel mijn vrient.
Ey oudt grysaert, dat ick u oyt bekende
ghij en hebt niet dat mij dient”.

Het was nochtans van tevoren gezegd
dat hij thuishoort bij de bende impotenten.
Zijn spel doet me niets meer
Noch vooraf noch op het einde.

Waar ik mij wend of keer
Mijn man is niet genoeg mijn minnaar meer.
Hé, oude grijsaard, hoewel ik u ooit nam als man
Gij hebt niets waarmee iets aanvangen kan”.

Het aankopen van bladmuziek ten behoeve van stadspijpers is een aspect dat bijna niet voorkomt. In Utrecht werden in 1581 acht boeken muziek aangeschaft; In 1629 kregen de Utrechtse pijpers muziekboeken van Mr. Andries Michielsz, organist van de Dom, tevens componist. Ook in Antwerpen komen we de aanschaf van bladmuziek tegen: In 1633 werden zes partijen voor de stadspijpers aangeschaft, maar de inhoud blijft onbekend.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat ook in 's-Hertogenbosch bladmuziek wordt aangekocht: In de Broederschap speelden de zangers (!) op violen waarvoor in 1563 een vijfkantige lessenaar werd gemaakt waarop vijf boeken lagen. De zangers zaten dan op “scabellen” of krukken. De stad zelf heeft ook muziekboeken aangeschaft, maar het was bijna mosterd na de maaltijd: In 1626 – drie jaar voor de val van de stad – werden er via Mr. Engelbert Bongaert van Mechelen vijf muziekboeken aangeschaft voor 6 gulden en 4 stuivers. Over afkomst en inhoud van de boeken vernemen we niets.

Met deze wat magere constatering kunnen we echter dit hoofdstuk niet afsluiten. Iets meer weten we over Bossche componisten. We denken dan niet aan de composities van bekende componisten uit de 15^e en 16^e eeuw, waarover in het kader van de

Broederschap al veel is geschreven. In de prachtige handschriften, vervaardigd door Petrus Alamire uit Neurenberg, zijn Europese componisten van topniveau opgenomen. Dat waren echter geen Bossche componisten, die hier hun gehele leven gewoond hebben.

Waar we in dit kader aan denken is de invloed van Jan van Wintelre: Een “kleine”componist van eigen bodem. Hij moet de stadsspelers in ieder geval goed gekend hebben en heeft vele decennia zijn stempel gedrukt op het muziekleven in de stad. Deze priester was geboren te Wintelre, werd priester en droeg zijn eerste H. Mis op op 6 mei 1534. Hij was toen al enkele jaren als zanger en rector van het Broederschapsaltaar in dienst van de Broederschap. Hij werd kort daarop intoneerder of voorzanger en zangmeester. In 1541 werd hij ook buitenlid van de Broederschap. Na ruim vijftig jaar trouwe dienst overleed heer Jan op 19 oktober 1596 en kreeg zijn lichaam een ereplaats in de Broederschapskapel. Als componist is Van Wintelre bekend met zijn “Al is den tijt nu doloreus”, uitgegeven in 1572 in een verzamelbundel. De titel van de compositie paste goed in de situatie te 's-Hertogenbosch. Twee jaar later schonk hij twee grote en fraaie muziekboeken aan de Broederschap. Van Wintelre was de contactman voor nieuwe zangers en spelers in de stad, en bij hem werd vaak een kennismakingsontbijt georganiseerd met nieuwe kandidaat-musici. Hij kan beschouwd worden als een laat-middeleeuwse impresario. Ook was hij gastheer voor de muzikanten van elders, die meetrokken in de processies. Daarnaast was hij bekwaam in het bespelen van de vedel. Als instrumentalist heeft hij zeker genoten van de stadspijpers, die tenslotte even begaafde collega's van hem waren. Tijdens zijn leven schonk hij aan de Broederschap ook muziekhandschriften of muziekboeken.

De creativiteit van heer Jan ging nog verder dan in de muziek: Hij had een zoon verwekt, genaamd Evert, die door de Raad van Brabant werd gewettigd. Ook de vader van heer Jan heette Evert, zodat Jan zijn vader nog een gelijknamige kleinzoon schonk! Ongetwijfeld zal deze katholieke grootvader zijn kleinzoon van priesterlijke komaf verwelkomd hebben, het Concilie van Trento ten spijt.

Naast Van Wintelre kennen we nog een echte Bossche componist, de organist Mr. Philips van Heymissen : Hij was als organist aangesteld in 1612 en stierf in 1639. Zijn composities, waarvan er een de titel heeft “Suave rossignoletto”en achtstemmige Mariamotetten werden door hem gecomponeerd. In 1633 werden er composities van hem te Lissabon uitgegeven. Enige jaren later werd overigens zijn huis in brand gestoken! Nam men het hem kwalijk dat hij als katholieke organist gewoon bleef doorspelen in de St. Jan na 1629? Het is niet bekend in hoeverre de werken van deze Bosschenaar ooit zijn uitgevoerd.

De stadspijpers en de Broederschap.

Al vele malen is in dit verhaal de Illustere Lieve Vrouwebroederschap ter sprake gekomen. Deze uit 1318 stammende Broederschap had ten doel Maria te eren in een eigen kapel, de huidige Sacramentskapel, en christelijke saamhorigheid te bevorderen tussen de Bossche priesters en clerici. In de loop van de eeuwen groeide deze Broederschap tot een enorme onderneming met meer dan 100.000 leden en een kleine kerngroep van zo'n 70 à 80 leden, die voortkwamen uit de hoogste kringen van de stad.

Voor de liturgie en later ook voor de maaltijden werden zangers aangesteld en had de Broederschap ook een kleine groep jongenzangers of koralen. Die muzikanten waren tevens in dienst van de St. Janskerk. Van heinde en ver haalde de Broederschap de beste zangers uit Europa, maar zagen ook vaak diezelfde talenten verdwijnen naar vorstelijke, zelfs keizerlijke hoven, waar het salaris hoger lag en de muzikale uitdaging ongetwijfeld interessanter. We spreken dan nog niet eens over de aamngename wijze van leven in Brussel, Luik, maar zeker in Italië en Madrid!

Het is logisch dat de Broederschap de verrichtingen van de stadspijpers volgde en ook van pijpers gebruik wilde maken. Aanvankelijk was de medewerking van pijpers wenselijk, zo niet noodzakelijk, in de jaarlijkse Mariaprocessie “als men ons Vrouw droech”. Helaas waren de stadspijpers dan al bezet, want die liepen al mee namens de stad. Derhalve werd er naarstig gezocht naar pijpers van buiten en kwamen natuurlijk de steden die dichtbij lagen het eerste in aanmerking. Zo signaleren we ieder jaar pijpers, hetzij “vrije” pijpers uit de stad zelf, hetzij van elders aangetrokken artiesten. De eerste signalen daarvan zien we in 1402: “3 gesellen die voir onse Vrouwe spoelden”. Daarna werden ze gezocht en gevonden in Dordrecht, Nijmegen enzovoorts, zoals we al eerder hebben beschreven. Voor de wederzijds muzikale beïnvloeding en inspiratie waren dergelijke processies een goede gelegenheid. Ook de pijpers van de landsheren van Brabant en Gelre waren soms present. De rekeningen spreken meestal van drie tot vijf speellieden in de Broederschapsprocessie..

Vanaf 1530 schijnt het zo te zijn geworden dat ook de stadspijpers niet alleen in de processie meeliepen (dat deden ze al namens de stad), maar vanaf dat jaar betaald werden door de Broederschap in plaats van door de stad! Het is ook mogelijk dat er een extra processie bijgekomen was (nl. een voor Maria en voor St. Jan), en dat in de ene processie de stad deels betaalde, en in de andere de Broederschap! In ieder geval betaalde de Broederschap de stadsspeellieden voor twee processies! De medewerking aan de processies ging op deze wijze door tot ongeveer 1547, met enkele onderbrekingen kort daarvoor, vanwege de “benaudheid” van die tijd. . Daarna nodigde de Broederschap alleen weer pijpers van elders uit, en niet de stadspijpers. Voor die verandering zijn geen verklaringen te vinden. Van een ruzie tussen stad en Broederschap is niets bekend. Zoals we al zagen kwamen er bij de Broederschap vanaf 1561 violen bij, die niet door de stadspijpers werden bespeeld, maar wellicht door de eigen zangers. Vanaf dat jaar, 1561 probeert de Broederschap speellieden van buiten te krijgen voor de processie, maar het bleek vaak een gevaarlijk en moeizaam avontuur om spelers te zoeken. In 1589 wordt er verzucht: “en hebben inden omganck noch oyck eenige vreemde speelluyden nyet en zyn erschenen overmidts den benouden tyt” (“en zijn in de processie geen spelers van elders gekomen vanwege de benauwde tijden”).

Vanaf 1487 komt er een extra dienst bij: De Broeders aten een tiental malen per jaar en de vierde (later vijfde) maaltijd was sinds kort een Zwanenmaaltijd. de hoofdschotel bestond uit een of meerdere zwanen. Die smaakten des te beter indien er enkele muzikanten bij waren. Dat was wel nodig want volgens experts schijnt zwanenvlees taai te zijn. We zien dan ook vanaf dat jaar dat muzikanten de maaltijd begeleidden. Na 1522 houdt die gewoonte op te bestaan.

Vanaf 1497 werden speellieden uitgenodigd om in de eigen kapel van de Broeders de H. Mis op St. Jan te begeleiden. Deze drie verschillende activiteiten (processie,

maaltijd, mis) werden aldus van muziek begeleid tot ongeveer 1529. Dan pas komen de stadspijpers er bij: Op de zaterdag voor St. Jan op 3 juli 1530 werd er een lof gezongen met drie à vier motetten, waarbij ook de stadspijpers speelden. Deze gewoonte van een lof was betaald door een van de Broeders (de erven van Joris Sampson) en zou enkele jaren worden voortgezet, met de stadspijpers er bij. Soms verliep het niet geheel vlekkeloos, want in 1534 werden de spelers minder betaald omdat zij “qualick gedient hadden en quamen te laet”... waren zij wellicht nog even in de Gaffel geweest voor een glas wijn? Toch zouden de stadspijpers hun dienst in de kapel blijven verlenen tot ongeveer 1542. Daarna hield de medewerking bij het lof op.

Vanaf 1532 speelde één van de stadspijpers, Peter van Groeningen, voortaan iedere week in de vespers van dinsdag en de H. mis van woensdag. Hij werd per keer betaald en was niet in dienst van de Broeders. Dat werd gehandhaafd tot september 1539. Toen werd besloten Peter met zijn zink in vaste dienst te nemen voor die tweemalige weekdienst: de vespers en de mis behoorden liturgisch tot één feest: Het waren immers de Eerste Vespers en de H.Mis van St. Jan op twee dagen. Een enkele maal vergat Peter zijn dienst (“want deser stadtpyper nyet en compareerde”, zoals op 31 augustus 1542; of was hij ziek (“want die pyper cranck was”, zoals op 8 maart 1542). Vanaf 1543 probeerde Goris van Haerlem de overleden Peter van Groeningen op te volgen, maar het was een mislukt avontuur: De pijper had geen kwaliteit “maer de vorsejde pyper maer hy nyet wael en con” (...maar omdat hij niet goed kon spelen).

De algehele malaise klinkt ook door in de rekeningen van de Broederschap. Op geen enkele wijze werd vanaf 1543 meer gebruik gemaakt van een stadspijper bij de dinsdagvespers en de woensdagmis: Op 27 maart 1565, dus na tweeëntwintig jaar onderbreking, werd Jan (ook wel Hans genoemd) Anthoniszoon van Culemborch, de stadspijper, aangenomen om wekelijks te spelen met “trompette ende andere instrumenten”. Tot 1591 blijkt hij deze wekelijkse dienst gegeven te hebben.

We kunnen derhalve constateren dat de medewerking van de stadspijpers aan de processie(s) ophielden in ca. 1561; de medewerking aan de Zwanenaaltijd in 1522; de medewerking aan het lof in 1542; de medewerking aan de wekelijkse vespers en mis van 1543 tot 1565; en vervolgens vanaf 1591.

Nemen we de draad weer op in 1609: De voorlopige vrede is bereikt. De activiteiten, ook van de Broederschap trekken weer aan. Op 3 februari 1610 wordt de stadspijper Jeronimus van Casteren met zijn cornet in vaste dienst genomen van de Broederschap tot 1629. Tevens betaalt de Broederschap hem een bijdrage in de huur van zijn huis en voor een tabbaard.

Op 22 juli 1613 werd hij bijgestaan door de stadspijper Guiliam de Post en diens fagot. Beiden moeten de wekelijkse mis begeleiden en ook het lof. In 1614 komt daar de collega Mr. Leon Vryffault uit Doornik bij, die saccabout speelt. Alle drie krijgen ze een salaris, een bijdrage in de huurlasten en een bijdrage voor een tabbaard. Er zijn nu drie stadspijpers tevens in dienst van de Broederschap. Het kwartet werd gecompliceerd door de komst van Mr. Engelbert Bongaert uit Mechelen, vanaf 1614 aanvankelijk per keer betaald, maar vanaf 20 februari 1600 eveneens in vaste dienst!

Hoewel de rekeningen van de Broederschap van 1620 tot 1629 verloren zijn gegaan kunnen we veronderstellen dat het aldus is gegaan:

Jeronimus van Casteren bleef in dienst tot aan zijn dood in 1629; Guiliam die Post vertrok in 1624 en werd opgevolgd door Remy de la Garde die aanbleef tot 1629;

Engelbert Bongaert bleef tot aan 1629; Mr. Leon Vryffault bleef tot 1625 en werd opgevolgd door Wernaert Bruyns die aanbleef tot 1629. Van 1609 tot 1629 is de medewerking van de stadspijpers beperkt gebleven tot de wekelijkse verspers en mis. Van processies en diners is geen sprake meer. Na 1629 was het helemaal en plotseling afgelopen.

Tot 1629 is het evident dat 's-Hertogenbosch in muzikale ontwikkeling gelijke tred heeft gehouden met andere grote steden, zoals Haarlem, Utrecht, Mechelen en Brussel. Antwerpen was in sommige opzichten veelzijdiger en beter voorzien, hetgeen ook begrijpelijk is. Minstens vanaf het einde van de 14^e eeuw waren er te 's-Hertogenbosch stadspijpers in dienst, die in kwantiteit en kwaliteit niet onderdeden voor hun collega's elders. Zij speelden dagelijks vanaf het stadhuisbordes, begeleidden de vele processies in de stad en speelden tijdens de stadsmaaltijden in de Gaffel. Hun aantal bedroeg aanvankelijk twee, later drie en was meestal gestabiliseerd op vier spelers. Aanvankelijk waren zij ook werkzaam als torenwachters in de nacht. De oorlogsjaren van ca. 1560 tot ca. 1609 vormden een dieptepunt, maar dat was ook elders het geval. Vanaf 1629 maakte de val van de stad een einde aan veel culturele activiteiten, zoals ook aan het fenomeen stadspijpers. De reformatorische geest was ook hier dodelijk voor kunst en cultuur, en zeker voor muziek.

Postludium.

Toen in 1629 de stad bijna veroverd was en de partijen besloten tot een overeenkomst van overgave te komen, was dat het eindpunt voor ruim twee eeuwen eeuwen van de katholieke volkscultuur in de stad. De dienst werd voortaan uitgemaakt door Protestanten, de hogere ambtenarenfuncties kwamen in hun families, en de kloosters en kerken werden de Katholieken afgenomen. De monialen kregen de gunst te mogen uitsterven in de stad. Kerkelijke inkomsten uit beneficiëes en onroerend goed kwamen aan de Staat. Hoe men het ook wendt of keert, het was de grootste collectieve diefstal in de vaderlandse geschiedenis, niet alleen in 's-Hertogenbosch, maar in alle veroverde gebieden. Daarna volgden enkele eeuwen, waarin van godsdienstvrijheid geen sprake was en waarin via nauwelijks verholen nepotisme en vriendjespolitiek alle openbare functies van belang werden vergeven aan niet-Katholieken. Een kleine vier eeuwen later, in 2004, zit de St. Jacobskerk vol met Bosch publiek om te luisteren naar de Geuzenliederen en andere teksten vol leedvermaak over de zege van Frederik Hendrik op de "Bossche maecht", georganiseerd door dezelfde Bossche stadspijpers die door de machthebbers van 1629 aan de kant zijn geschoven: *Mirabile dictu!* De Broederschap mocht na hevige discussies blijven bestaan, maar verschraalde tot een pover gezelschap dat probeerde de schijn van tolerantie op te houden.

Dat de positie van de stadspijpers gevaar liep was niet alleen te wijten aan het verdwijnen van kerkelijke opdrachtgevers, want de aloude werkgever, het stadsbestuur, bleef bestaan. Het was echter meer een kwestie van muziekcultuur, of liever, het ontbreken daarvan. In de protestante bovenlaag was het kerkorgel toegestaan (zelfs met katholieke organisten!), ook psalmen Gods mochten er gezongen worden, maar alle andere muziek was in de wat strengere hervormde richtingen iets kwalijks. Muziek werd gelijkgeschakeld aan het kwaad, zoals

overigens ook alle muziekinstrumenten bij Jheronimus Bosch al op de “kwade” zijde van zijn triptieken werden afgebeeld. .

Derhalve verdwenen de stadspijpers, wellicht niet als persoon, maar wel als functionaris. Laten we de feiten bezien. Ten eerste komen de namen van de laatste vijf stadspijpers niet meer voor. Vermoedelijk zijn zij dus allen gevlucht of naar katholieke gewesten vertrokken, op zoek naar nieuwe werkgevers.

Daarentegen komen we wel nieuwe speellieden tegen: Op Nieuwjaar 1631 werden de speellieden gefêteerd met vijf gulden. Met Nieuwjaar 1632 blijken er dan vier pijpers te zijn. We leren dan ook één naam kennen, namelijk van hun aanvoerder: Het was een zekere Mr. Blunt, wellicht een Engelsman uit het garnizoen.. Een jaar later wordt als tweede man genoemd Mr. Naris. Deze vier pijpers komen dan ieder jaar met Nieuwjaar in aanmerking voor een tractatie. Men mag dus veronderstellen dat zij op Nieuwjaar de stad spelend rondtrokken.

Interessant is echter dat er vanaf september 1635 ook sprake is van “musicien” en “musicanten”: Dat zijn geen pijpers, maar musici, die samen een kamermuziekensemble vormden. Ook zij kregen jaarlijks van de stad een oxhoofd wijn aangeboden, of zestig gulden als gelijke waarde daarvan. Deze twee groepen, vier pijpers onder leiding van Blunt en een kamermuziekgroep worden dan ieder jaar vermeld. We spreken dan echter niet meer van stadspijpers, maar van enkele muzikanten in het vrije beroep. Hoe omvangrijk dat “collegie van musicanten” was is niet duidelijk. In 1642 was hun vermoedelijke dirigent en inspirator Mr. Jan Verrijt, een bekende organist, beiaardier en componist.. Op 5 maart 1644 vertrok echter deze uitnemende organist weer naar elders. Het college van muzikanten repeteerde en speelde in de Engelsche Kerk aan het begijnhof. een ruimte die ook voor de scholarchen was vrijgemaakt om samen te komen. Vermoedelijk zijn scholarchen alle nieuwe docenten van de Bossche Latijnse school.

De stad had nog steeds een torenwachter en “nieuwsblazer” in dienst, een zekere Mr. Willem Thael, die in 1645 van de stad een nieuwe saccabout in gebruik kreeg. Het instrument kostte 50 gulden. Deze Willem Thael was een opmerkelijk man: Hij paste een zodanige luidtechniek toe, dat het luiden van de klokken minder mankracht vereiste door de zogenaamde krukastechniek in plaats van de gangbare rechte luidastechniek. Deze op Leonardo da Vinci teruggaande uitvinding werd door Thael onder meer in Utrechtse kerken in praktijk gebracht. Door die nieuwe techniek bespaarde de kerken, zoals de Dom te Utrecht, veel personeel om de klokken te luiden. Of hij die techniek ook in de St. Janskerk heeft toegepast is niet duidelijk. In de bestaande literatuur over de St. Janskerk komt hij in ieder geval niet voor. Tussen haakjes: In de tijd van Thael woonde er te 's-Hertogenbosch ook nog een vermaard werktuigbouwkundig geleerde, namelijk Mr. Franchoy Wynants van Oerle, mathematicus, uurwerkmaker en astronoom, van wie zelfs een portret bewaard is gebleven. In de 17^e eeuw kwamen ook in 's-Hertogenbosch de eerste, zij het schuchtere, bewijzen van natuurwetenschappen, in het bijzonder in de mechanica, naar boven.

Keren we terug naar de muziek: De stad bezat nog steeds een bazuin en enkele trompetten, die in 1649 werden gerepareerd. De pijpers in de stad maakten gebruik van een schuiftrompet van de stad, althans in 1649. In hetzelfde jaar leren we weer een van de namen van de pijpers kennen, een zekere Hans Felton, wellicht wederom een Engelsman? Deze gegevens komen naar boven omdat het Vredesfeest (Vrede van Munster) gevierd moest worden met muziek. Het einde van de oorlog verbeterde nauwelijks het lot van de Bosschenaren, zeker niet voor wat betreft de godsdienstvrijheid en het daaraan verbonden Maecenaat. De St. Janskerk werd benut

door een klein groepje Hervormden, en een gedeelte ervan als school; de St. Jacobskerk werd gebruikt om de paarden van het garnizoen te herbergen. Deze profanering van kerkelijke gebouwen moet diepe wonden hebben geslagen! Nu de jaarlijkse processies uit het straatbeeld verdwenen waren, komen we andere activiteiten tegen, die voor wat afwisseling zorgden: Een zekere Mr. Wolff zorgde zo nu en dan voor vuurwerk, zoals na de inname van Maastricht in september 1632, en op 11 juli 1647 kon de magistraat koorddansers bezig zien en een dag later “waterspuwers” en een heuse olifant. Hoewel Jheronimus Bosch de olifant al had afgebeeld, is het waarschijnlijk nu voor het eerst dat het dier in levende lijve in de stad te zien was. Dan verlaten we echter de muziekgeschiedenis.

Conclusie van de sporadische gegevens: Het is duidelijk dat er tussen 1629 en 1650 enkele privé pijpers in de stad woonden, aan wie de stad op Nieuwjaar aandacht schonk. Ook kwam er een kamermuziekensemble op privé initiatief, gehuisvest in de Begijnenkerk of Engelse Kerk. Het fenomeen stadspijper was echter afgeschaft. Hoe de situatie na 1650 zich heeft ontwikkeld valt buiten deze studie.

Bijlage I: De Bossche pijpers en stadspijpers.

NB: De stadspijpers zijn voorzien van een *; de overigen zijn free-lance.

ca. 1400: Ermgard dochter van Godelinus piepers.

1424-1425: Yda spijpers.

1434-1435: Willem Meusz, vedeler.

1436: (vroeger) Aert Aerts van Thede*

1438-1439: Liesbeth dochter van wijlen Edmond die vedeler.

1447-1448: Laureyns Gerits, vedeler.

1448-1453: Peter die piper zoon van Goyart Gobel die piper.

1450-1459: Yenny

1457-1458: Bartholomeus, overleden in 1458..

1460-1465: Peter Jansz van Luik, trompetter.

1461-1462: Jan Jansz die piper.

1470-1471: Lodewijck Hellinck*. Meestal genaamd Loy. Kan identiek zijn aan Loy die pijper, zie 1497-1528.

1472-1473: Margriet pijpers alias Jan Trompetswif.

1477-1478: Anthonis die piper.
 1480-1481: Bernt Lucas, tromper.
 1481-1482: Thomas, tromper.
 1484-1485: Gerit Gerits, tromper.
 1488-1489: Symon Barbier pijper..
 1493-1494: Janne de pijper.
 1499-1511: Heyntken de pijper. Hinthamerstraat.
 1497-1536: Jan Matheus van Dortmond*. Overleden in 1536. Aan de Markt.
 1503-1504: Henrick die pijper van Oirschot.
 1504-1505: Marcellius Lazens.
 1497-1528: Loy* die pijper, In de Putstraat, later In de Kerkstraat. Overleden op 13 maart 1528. Ook wel Ludovicus genoemd. Misschien Boeykens geheten (1509).
 1496-1527: Laureyns van Hoy* , trompetter. Meestal Trompken genoemd. In de Kerkstraat. Zie ook hierboven 1470-1471.
 1513-1524: Gielis* die pijper.
 1528-1557: Jan Cornelisz van Utrecht*. Woonde in de Trompet in de Bogaert. Heette eigenlijk Van Noort.
 1528-1529: Hans Jansz van der Heyden*..
 1528-1529: Willem Petersz van Valencijn*, in hetzelfde jaar overleden.
 1528-1529: Firmijn trompet.*.
 1528-1564: Jan Anthonisz (Thoenisz)*. Mischien identiek aan Mr. Hans Anthonis van Culemborch, zie 1563-1571.
 1529-1588: Jan van Eyck* . NB: Waarschijnlijk vader en zoon met dezelfde naam. De vader zou dan gestorven zijn in 1579.
 1530-1531: Jan die pijper de jonge
 1530-1554: Gielis die pijper
 1531-1532: Dominicus Jans pijper. Is de zoon van Jan Matheus van Dortmondt.
 1531-1538: Peter Davids van Groningen*
 1538-1542: Gregorius van Utrecht*.
 1542-1548: Jan Henricxs*.
 1542-1543: Goris van Haerlem*
 1542-1551: Elias Huygen. Tevens goudsmid of graveur. In de Volrestraat.
 1543-1544: Jan die pijper de jonge.
 1546-1547: Adriaan die pijper. In de Hinthamerstraat.
 1548-1549: Jacob Jans van Eyck*.
 1551-1552: Hensken die speelman. In de Volrestraat.
 1552-1553: Willem Jans die pijper van den Dungen.
 1553-1554: Dirck Symons die pijper alias spelmaker.
 1563-1571: Mr. Jan (=Hans) Anthonisz van Culemborch*. In 1571 vertrokken naar Keulen.
 1558-1564: Cornelis Baltis Janssen van Dordrecht*. Tevens glasmaker.
 1558-1564: Jan Jansse* (= van Eyck?).
 1562-1597: Hans (Jan) van Noort* (Van Oirt), trompetter.Tevens kunstschilder.
 1571-1573: Cornelis van Noort* (Van Oirt).
 1571-1578: Jaspas Cornelis Baltis van Dordrecht*
 1597-1598: Jan van Oirt junior (tevens kunstschilder)..
 1597-1598: Joachim Havermans, trompetter.
 1608-1629: Mr. Jeronimus van Casteren*. Overleden in 1630.
 1610-1611: Herman van Groningen*.
 1610-1624: Guiliam Adriaens die Post*. Geboren te Tilburg.

1610-1611: Reynier Janssen, speelman.
1610-1611: Lambert Janssen, speelman.
1611-1612: Jan van Eyck*.
1602-1618: Mr. Marten Mercx*.
1612-1625: Mr. Leon Vryffault*. Geboren te Doornik. In 1625 naar zijn land vertrokken.
1614-1629: Mr. Engelbert Bongaert van Mechelen*.
1618-1629: Remy de la Garde*.
1625-1629 : Wernaert Bruyns*.

Op te nemen afbeeldingen :

- 1 : Ik heb ca. dertig afbeeldingen doorgespeeld aan M. Ploegmakers te 's-Hertogenbosch, die ze gedigitaliseerd heeft.
- 2 : Floris van Egmond, heer van Buren : 1469-1539. In Nico Arts e.a., Het kasteel van Eindhoven, 1992, p.39.
- 3 : Maximiliaan van Egmond, heer van Buren, 1509-1548. in Arts, p. 40.
- 4 : Margriet van Bergen, echtgenote van Floris van Egmond, 1483-na 1555. in : Arts, p. 40.
- .5 : Een dertigtal afbeeldingen van instrumenten in het getijdenboek van Maria van Bourgondie.
- 6 : Badstoofscene met vedelaar uit ca. 1470, en “Hy soect de byle” in: De Zotte schilders, Catalogus Mechelen 2003, p. 83 en 56. .

Bijlage II. Bronnen voor de geschiedenis van de Bossche pijpers.

In deze bijlage zijn de gegevens opgenomen die in de archieven van de stad 's-Hertogenbosch gezocht en gevonden werden. In de eerste plaats betreft het de rekeningen van de Illustere Lieve Vrouwebroederschap; in de tweede plaats gevarieerde bronnen; en in de derde plaats de belangrijkste bron, nl. de stadsrekeningen.

De rekeningen van de Illustere Lieve Vrouwebroederschap zijn al doorgenomen (tot ca. 1550) en uitgegeven voorzover het muziek betreft door prof. Dr. A. Smijers en Dr. M.A. Vente. Deze uittreksels zijn gepubliceerd in het Tijdschrift der Vereeniging voor Nederlandse muziekgeschiedenis vanaf de beginfase tot aan 1963. De transcriptie wordt gevolgd naar Smijers en Vente, waarbij rekening moet worden gehouden met onvolkomenheden. Naarmate de jaren van de rekeningen van jongere datum waren, nam ook de volledigheid van de transcripties af. Voor een nauwkeurige bestudering wordt de lezer aanbevolen de oorspronkelijke handschriften te bestuderen.

Vanaf 1540 tot aan 1629 heb ik de gegevens zelf getranscribeerd en tevens gebruik gemaakt van de excerpten van Véronique Roelvink, in haar: Gegeven den sangeren, 's-Hertogenbosch 2002.

Om het verhaal van de pijpers meer culturele achtergrond te bieden heb ik ook oneigenlijke gegevens genoteerd, zoals bezoek van aanzienlijke personen, bijzondere processies, en toneelstukken. Het zijn gegevens die samenhangen met de

muziekcultuur en andere uitingen van cultuur, een aspekt van de samenleving dat helaas in een onlangs verschenen standaardwerk over de stad 'sHertogenbosch ontbreekt. Die gegevens kunnen andere vorsers van nut zijn, ook al zijn ze hier niet in extenso weergegeven, doch korthedshalve vermeld. Op geen enkele wijze wordt bij die aanvullende gegevens een vorm van volledigheid nagestreefd.

De gegevens die ontleend zijn aan andere archieven, sub II, zoals de rechterlijke archieven van de stad, zijn "per toeval" ontdekt. Een systematisch zoeken naar gegevens met betrekking tot stadspijpers zou jaren in beslag nemen, en de gegevens zouden geen enkele muzikale aanvulling geven. Hoogstens komen we dan meer te weten over het privé leven van de muzikant en zijn gezin, zijn huisvesting en erfenissen of boedelscheidingen hetgeen in deze samenhang overtrokken zou zijn.

De gegevens uit de stadsrekeningen vormen niet alleen het belangrijkste bestand in deze bijlage, maar berusten ook op eigen en integraal zoekwerk: Van het einde van de 15^e eeuw tot de helft van de 17^e eeuw zijn alle rekeningen gelezen, geëxcerpeerd en bestudeerd.

Omwille van de lezer zijn de Romeinse cijfers omgezet in Arabische cijfers. Afkortingen zijn omwille van de leesbaarheid voluit geschreven.

De in de rekeningen vermelde namen van plaatsen en personen zijn niet gecorrigeerd, nader geïdentificeerd of becommentarieerd.

Zo kan "De graaf van Buren" betekenen Floris van IJsselstein, Maximiliaan van Egmond, Willem van Oranje enz.; Een ander voorbeeld: "De bisschop van Luik" wordt niet met name toegelicht. "Adriaan heer van Onguys" en "Adriaen d'Oignies" zijn dus dezelfde personen. De namen Van Hoorne, Van Hoornes, van Hornes, de Horne enz. zijn niet geuniformeerd. Op die wijze heeft de lezer de interessante opdracht om ook zijn eigen bibliotheek zo nu en dan te raadplegen om te weten om wie het exakt gaat!

I Rekeningen van de Illustere Lieve Vrouwebroederschap.

1401-1402: Item 3 gesellen die voir onse Vrouwe spoelden elcken een gelte wijns, maken 2 scilden.

1418-1419: Bij gelegenheid van de Mariaprocessie: Item gegeven 3 vreemden piperen terselver tyt ½ gulden.

Item dieselve gedroncken aen die marct 2 quarten hoppen van 4 vlijer.

1423-1424: Item gegeven der stadt piperen van den Bosch van dat si pepen voir onser vrouwen 28 placken.

Item der stat pipere van Dordrecht die oec voir onser vrouwen pepen 28 placken.

1424-1425: Item gegeven der stad piperen van Dordrecht die in den omganc pepen voir onser vrouwen 28 placken.

- 1425-1426: Item der stat piperen van Dordrecht 2 gulden 2 ½ placken.
Item noch andren piperen 1 gulden 1 plack;
- 1426-1427: Item gegeven alrehande piperen ende speelluden 1 gulden 12 placken.
- 1427-1428: Item gegeven alrehande piperen ende speelluden 1 ½ gulden, 4 placken, 3 vlioger.
- 1428-1429: Item gegeven alrehande piperen ende speelluden 1 ½ gulden 5 placken.
1429-1430: Item gegeven drie gesellen die voir ons Vrouwe speelden 2 gulden.
Item enen geselle die opte vedel speelde 8 placken.
- 1430-1431: Item gegeven enen gesel van dat hi metten clocken speelde doe men onse Vrouwe dragen soude 8 placken;
Item enen geselle die opte vedel speelde 8 placken.
Item gegeven den piperen van Nyemegen 32 placken.
- 1431-1432: Item gegeven enen geselle die metten clocken spoelde terselver tyt doe men ons Vrouwen dragen soude 8 placken.
Item gegeven enen gesel doe op een luijt speelde 6 placken.
- 1432-1433: Item drie gesellen die voir onse Vrouwe spoelden, elcken ij quaerten wijns die quaerte voir 14 pl. maken 2 gulden 12 placken.
Item enen gesel die opte vedel spoelde gegeven 16 placken.
Item gegeven 2 vreemdem piperen 32 placken.
- 1433-1434: Item 3 ghesellen die voer ons Vrouwe spoelden 2 gulden 24 placken.
Item des heren piper van Ghelre bi bevele van sommighen bruederen, van dat si voer ons Vrouwe spoelden, enen gouden Arts gulden, maken 3 gulden 8 placken.
- 1434-1435: Item ghegheven des heren piperen van Ludick die voer ons Vrouwen pepen 3 gulden 8 placken.
Item ghegheven den drie ghesellen die voer ons Vrouwe spoelden 6 quaerten wijns, maken 1 gulden 24 placken.
- 1435-1436: Item gegeven den drie gesellen die voer ons Vrou spoelden 6 quaerten wijns, 3 gulden 12 placken.
- 1436-1437: Item den vier gesellen die voer onss Vrouwe spoelden, 8 quarten wijns 4 gulden 16 placken.
- 1440-1441: Item die pypers die voer onss Vrouwe speelden, 13 croenen 1 plack.
Item die pypers die voer ons Vrouwe pepen verdronken 4 quarten biers maken 12 placken.
- 1441-1442: Item gegeven noch vyer vreemden speelluden die voer onse Vrouwe spoelden, te verdrincken 3 croenen.
- 1442-1443: Item gegeven nog 3 vreemde speelluden die voer onse Vrouwe speelden te verdrincken 5 croenen.

- 1444-1445: Item gegeven drien armen speelluden 4 croenen.
- 1445-1446: Niets.
- 1446-1447: Niets.
- 1447-1448: Item noch twee vreemd gesellen die voer ons Vrou spoelden, 1 gulden, 3 croenen.
- 1448-1449: Item 4 gesellen die voer ons Vrouwe spoelden, elken enen ouden braspenninck, maect 12 ½ croenen
- 1449-1450: Niets.
- 1450-1451: Item drie gesellen die voer onse Vrouwe spoelden 1 gulden 3 croenen.
Item gegeven Yenny den spoelman van dat hy oeck spoelde voer onse Vrouwe 6 croenen 1 plack
- 1451-1452: Item drie gesellen die voer onse Vrouwe spoelden, 1 gulden 3 croenen.
Item gegeven Yenny den spoelman van dat hy spoelde voer onse Vrouwe 3 croenen 3 placken.
- 1452-1453: Item drie gesellen die voer onse Vrouwe spoelden, 1 gulden 6 ½ croenen.
Item Yenny met synen gesellen voer onse Vrouwe te spoelen 6 ½ croenen 2 placken.
- 1453-1454: Item vier gesellen die voer onse Vrouwe spoelden, 1 ½ gulden 2 placken.
Item Yenny met synen gesellen 6 ½ croenen 2 placken.
- 1454-1455: Item vier gesellen die voer onse Vrouwe spoelden 1 ½ croenen.
Item Yenny met synen gesellen 6 ½ croenen 2 placken.
- 1455-1456: Item vier gesellen die voer onse Vrouwe spoelden 1 ½ gulden 2 placken.
Item den gesellen van den spoelen van dat zy ons bibrochten die gestorven waeren 6 croenen.
- 1456-1457: Item drie gesellen die voer onse Vrouwe spoelden met snaerspel 1 gulden.
- 1457-1458: Item 3 gesellen die voer onse Vrouwe spoelden 12 ½ croenen 1 ½ placken.
Item Yenny met 2 gesellen voer onse Vrouwe te spoelen 1 gulden 6 placken.
Bartholomeus die pijper, overleden als lid van de Broederschap.
- 1448-1459: Item Yenny met synen gesellen 1 gulden 6 placken.
- 1459-1460: Item twee gesellen die voer onse Vrouwe spoelden, 1 gulden.
- 1460-1461: Item den gesellen die voer onse Vrouwe spoelden 1 gulden 6 placken.

1464-1465: Item den gesellen die voer onse Vrouwe spoelden 1 gulden 1 croenen 7 placken.

1465-1466: Item 6 gesellen die voir onse Vrouwe speelden 1 gulden 3 ½ croenen.

1466-1467: Item drie gesellen die ons lieff Vrou spoelden elcken 6 butkens maken 1 gulden 6 placken.

1467-1468: Item drie gesellen die voir ons lieff Vrou spoelden 12 stuyver.

1468-1469: Item der stadt pipers van dat sij voir ons lieff Vrou spoelden 12 stuyver 7 placken.

1469-1470: Item den gesellen die voir ons lieff Vrou spoelden 10 stuyver 8 ½ placken.

1470-1471: Item drie gesellen die voir ons lieff Vrou spoelden 10 stuyver 7 placken.

1471-1472: Item drie gesellen die voir ons lieff Vrou spoelden 7 stuyver.

1472-1473: Item vijf gesellen die ver onse Vrou spoelden elc 5 butken, maken 12 stuyver 1 plack.

Item voer vreemde sengers, lutensleghers ende camerjoffr. 3 ½ quarte wys, want een yegelyc syn gelaech gaf 4 stuyver 2 ½ placken.

1472-1473: Margriet Pijpers alias Jan Trompets wyff, uitgeschreven als overleden lid van de broederschap.

1473-1474: Niets.

1474-1475: Niets.

1475-1476: Item den 2en speelluyden die voer ons Vrou spoelden 7 stuyver.

Item Jacob van Hout speelman van Gheel, 14 placken.

1476-1477: Item den spoelluyden die voer onse Vrouwe spoelden 7 ½ placken.

1477-1478: Item den spoelluyden die voer onse Vrou spoelden 14 stuyver.

1478-1479: Item den spoelluyden die voer onse lieve Vrouwe spoelden, die er eegen geweest en is, daerom hier niet.

1479-1480: Item den spoelluyden die voer onse lieve Vrouwe spoelden, te weten der stad pijpers, 18 stuyver.

1480-1481: Niets.

1481-1482: Item den spoelluyden die voer onse lieve Vrouwe spoelden, te weten met 2 luyten ende een harpe, 10 ½ stuyver.

1482-1483: Item den spoelluyden die voer onse lieve Vrouwe spoelden te weten 2 luyten ende een cleyn orgele, elc van hen 3 ½ stuyver maken 10 ½ stuyver.

1483-1484: Item den spoelluyden die voer onse lieve Vrouwe spoelden te weten een luyt, ende een vele, elcken 3 ½ stuyver facit 7 stuyver.

1484-1485: Item den spoelluyden die voer onse lieve Vrouwe spoelden te weten 2 luyten, 2 velen, elcken 3 ½ stuyver facit 14 stuyver.

1485-1486: Item den vier speellieden, drie luyten ende een veele, elcken 3 ½ stuyver.

1486-1487: ..ende vier spoelluyden dye voer onse lieff Vrouwe spoelden, twe luyten ende twe velen, elken van hem gegeven 3 ½ st., mact tsamen 15 stuyver 1 oort.

Item (ter vierder vergaderinge, doemen den swaen at) alsoe aldaer in der maeltyt comen waeren 9 off 10 vreemden speelluyden dyewelc aldaer over dye maeltyt spoelden metten bongen ende voel gerasheyden bedreven ende denselven gegeven, 10 stuyver.

NB: Op een ander moment waren de broeders samen “om vrolyck met malcanderen te syn”.

1487-1488: Item den vier speelluyden, drie luyten ende een veel, elck 3 ½ stuyver maken 14 stuyver.

Item gegeven 2 speelluyden die daer over tafel quamen spelen ende daerna noch 2 speelluyden quamen, elcken enen stuyver. maken 2 stuyver.

1488-1489: Item den speelluyden die voer onse lieve Vrouwe spoelden, te weten Symon Barbier cum suis 14 stuyver.

1489-1490: Item den 4 speelluyden die voer ons lieve Vrouwe spoelden, 14 stuyver.

Item terselver tyd (doe men den swaen at in onsz liever Vrouwe huys op alrekinderen dach) Peter den beijenare gegeven 2 stuyver. die op die weel spoelde, doe men den swaen att.

1490-1491: Item den spoeluden die voer onse lieve Vrouwe spoelden houren twee elcken 7 stuyver maken 14 stuyver.

1491-1492: Item den spoeluyden die voir onse lieve Vrouwe spoelden hoere twe, elcken van hem 7 st. maken 14 stuyver.

1492-1493: Niets.

1493-1494: Tweeen spoelluyden die voer onse lieve Vrouwe spoelden 7 stuyver.

1494-1495: Den drie speelluyden die voir ons Vrou spoelden elken 3 ½ stuyver facit 10 ½ stuyver.

Item (ter vierder vergaderingen, doen men den swaen at) Peteren metten clocken met synen ghesellen die speelden 2 stuyver.

1495-1496: Item den drie spoelluyden die voir onse lieve Vrouwe spoelden elcken van hen 3 ½ stuyver facit tsamen 10 ½ stuyver.

1496-1497: Noch den drien spuelluyden die voer onse lieve Vroue spuelden ende elcken van hen gegeven 3 ½ stuyver facit 10 ½ stuyver.

Noch den sengeren ende gesellen van der musiken metten anderen vreemden sengeren die in onsz liever Vrouwen coer St. Jansmisse quamen singen te verdrincken gegeven 2 librae, fecit 14 stuyver.

Noch gegeven den gesellen die dat spul van onsz lieven Vrouwen opvaert spuelden 12 quarten wyns fecit 24 stuyver; Henric luytensleger ende Peter metten klokken die op dat gereemt spuelden, elck enen stuyver, den coralen die op gereemt songen 1 ½ stuyver.

1497-1498: Noch den vier speelluyden die voer ons lieve Vrouwe speelden, elken van hen gegeven 3 ½ stuyvert 14 stuyver.

1498-1499: Item den drien speelluyden die voer onse lieve Vrouwe speelden ende elcken van hen gegeven 3 ½ stuyver facit 10 stuyver 2 ort.

Item den gesellen van der musiken met anderen vreemden sengeren die in onser liever Vrouwen choer Sint Jansmisse quamen singen, te verdrincken gegeven 2 librae payment, facit 14 stuyver.

NB: Waarschijnlijk betreft het hier alleen zangers en geen speellieden. Dergelijke posten zijn verder niet opgenomen.

1499-1500: Item gegeven vier speelluyden die voer onse lieve Vrouwe in der processien speelden 12 ½ stuyver.

1500-1501: Item den drien speelluyden die (voor) onse lieve Vrouwe speelden, elck van hen 3 ½ stuyver facit 10 ½ stuyver.

1501-1502: Item gegeven den drien spoeluyden die voer ons Vrou spoelden, elken van hem 3 ½ stuyver facit 10 ½ stuyver.

Item (ter sester vergaderingen voer vastelavont) den spoeluyden 15 placken.

..ende eenen vreemden overlender die metten pot spoelden met synen gesellen 3 stuyver (NB: Bedoeld is hier wellicht een rommelpot?).

1502-1503: Item gegeven den drien spoeluden die voer onse lieve Vrouwe spoelden tesamen 14 stuyver.

1503-1504: Item den drien speelluyden die voer onse lieve Vrouwe speelden 14 stuyver.

Item ..den speelluyden een quarten wyns (Bij de Zwanenmaaltijd).

1504-1505: Item die drie speelluden die voer ons lieve Vrouwe spoelden, gegeven 10 ½ stuyver.

..ende den speelluden een quarten wyns.(Bij de Zwanenmaaltijd).

1505-1506: Item gegeven den drien speelluden die voer onse lieve Vrouwe speelden enen Horns gulden maict 12 stuyver 1 ort.

1506-1507: Item gegeven den 3 speelluden die voir onse lieve Vrouwe spelen, 12 stuyver 1 ort.

Item den speelluden die onser liever Vrouwen upvaert speelden opten kerckhof, gescent 12 quarten wijns, die quart 2 stuyver ende noch van der steygeringe ende den speelman van der clavicordium ende den coralen 10 stuyver facit tsamen 34 stuyver

1507-1508: Item den twee speelluyden die voir onse lieve Vrouwe speelden 8 stuyver.

1508-1509: Item gegeven Henricken den spoelman ommedat hy voer ons lieff Vrou alleen spoelde, 4 stuyver 2 oert.

1509-1510: Den spueluyden van dat zy gaende in der voirsz processie gespuelt hebben voir tbeelt van onser liever Vroue, een yegelyken van hen vyfven $\frac{1}{2}$ libra payment quod facit $10 \frac{1}{2}$ stuyver.

1510-1511: Item drie speelluyden die voer onse lieve Vrouwe in de processie gespoelt hebben, 12 stuyver.

Den beyerman dat hy opte clocken gespoelt heeft, 1 stuyver.

NB: Deze tweede post in het vervolg niet meer vermeld omdat hij geen speelman was. Het is de vraag of het hier een klokkenluider of echt een beiaardier met speelwerk was. Zo goed als zeker was het een echte beiaardier, omdat de koster met een ploeg van acht (!) assistenten de klokken luidden van de kerk. De posten m.b.t. de beiaardier worden verder terzijde gelaten.

1511-1512: Den drie speelluyden die in de processie voer onse lieve Vrouwe gespoelt hebben $10 \frac{1}{2}$ stuyver.

1512-1513: Den drie speelluyden die in de processie voer onse lieve Vrouwe gespoelt hebben $10 \frac{1}{2}$ stuyver.

1513-1514: Den drien spoeluyden die in der processie voer onse lieve Vrouwe gespoelt hebben $10 \frac{1}{2}$ stuyver.

Ter vyffter vergaaderinge ende zwaen maelyt.. 2 spelluyden 2 stuyver.

1514-1515: Den 4 speelluyden die in de processie voir tbeelde van onse lieve Vrouwe gespoelt hebben elcken $3 \frac{1}{2}$ stuyver valet 14 stuyver.

Ter vyfter vergaderingen ende maelyt doen men den zwaen gheten heeft.. den speellieden 2 stuyver.

1515-1516: Den vier speelluyden die in die processie voert tbeelde van onse liever Vrouwen spoelde, gegeven elcken $3 \frac{1}{2}$ stuyver valet 14 stuyver.

Ten vyfter vergaderingen ende maelyt doen men den zwaen gheten heeft ..den speellieden 2 stuyver.

1516-1517: Den vier speelluyden die in de processie voer onsz liever Vrouwen beelde gespeelt hebben 14 stuyver

Ten vyfter vergaderingen ende maelyt doen men den zwaen gheten heeft den speellieden 2 stuyver.

1517-1518: Vier speellieden die voer onse lieve Vrouwe gespeelt hebben 14 stuyver.

1518-1519: Den vier speellieden die in de processie voer tbeelde van onser liever Vrouwen gespeelt hebben 14 stuyver

..eenen licenciaet mit eenen trompet 3 quarten (wijn). ..

1519-1520: Den speelluiden die in de processie voir onse lieve Vrou gespeelt hebben 14 stuyver.

Twee speellieden ter selver tyt speelden over maelyt (Bij de Zwanenmaaltijd) 2 stuyver.

NB: Lid geworden: Jacoba Jan Matheeus van Dortmondtpiper.

1520-1521: Den twee speellieden die in de processie voer tbeelde van onser lieve Vrouwen gespeelt hebben 7 stuyver.

1521-1522: Den speelluyden die opten selven maelyt (Bij de Zwanenmaaltijd) quamen speelen 2 stuyver.

1522-1523: Den twee speellieden die in de processie voer tbeelde van onser liever Vrouwen gespeelt hebben 7 stuyver.

1523-1524: Den twe speellieden die in de processie voer tbeelt van ons lief Vrou gespeelt hebben 7 stuyver.

Noch twee speelluyden die quaemen het neywe jaer speelen, gegeven 2 stuyver.

1524-1525: Den twee spoelluyden die in de processie voer een beelt van onser liever Vrouwen gespeelt hebben 7 stuyver.

1525-1526: Vier spelluyden die in de processie voir onser lieve Vrouwen beeldt ghespeelt hebben, 14 stuyver.

NB: tevens sprake van de eigen organist van de graaf van Buren.

1526-1527: Vier spelluyden die in de processie gespeelt hebben tsamen 14 stuyver.

1527-1528: Vier spoelluyden in de processie gespeelt hebbende 10 ½ stuyver.

NB: Loy die stadt pyper inde Putstraat, 30 stuyver (overleden als lid van de Broederschap).

1528-1529: Den drie stadtpyers die in onse processie gespeelt hebben voir het beeldt van onser liever Vrouwe met vele en diverse instrumenten, insgelick oick int choir op onser kermisseavond 15 stuyver.

Gegheven twee gesellen die allen huer instrumenten den speelluyden in der processie mee hebben gedraghen 2 stuyver.

Eenen pipere die met eender cincke oft hoirnken op onse kermisdach in onser misse gespeelt heeft ende insgelicx tsavonts int loff in onsen choire, 6 stuyver.

Den twee speelluiden die in onse processie voir dat beeldt van Sint Jan met instrumenten gespeelt hebben, 7 stuyver.

1529-1530: Noch ghegeven den sangheren metten coralen ende oick den oirghelist ende oirgelblaser, ommemat sy des Saterdaechs tsavens op kermysavont ende was den derden dach Julij te acht ueren ghesonghen hebben in onser capellen in der manieren van enen love drie ofte vier motetten ende nu oick met den stadtpypers ofte spoelluyden, ende die coesters van der kercken driemael die groete cloecke gheluy hebben van den acht ueren tot nae den neghen ueren, allemale een vierendeel van eender ueren tot den halff van tien ueren; ghegeven den sangheren tsamen 14 stuyver; den coralen 1 ½ stuyver; den oirghelyst 2 stuyver; den orghelblaser ½ stuyver; den custeren van der kercken van het luyden met die acht ghesellen tsamen 8 stuyver; den beyerman 2 stuyver; tsamen 28 stuyver; ende want een van ons ghesworen medebruederen dit betaelt heeft, ergo alhier nyet.

Den drie stadtpypers ofte spoelluyden die in onse processie gespeelt hebben voor het beeldt van onser liever Vrouwen met vele en diversche instrumenten; insgelix hebben deselve oick ghespeelt tSaterdaechs tsavens in onser capellen ofte choer op kermysseavont metten sangheren drie ofte vier motetten ghegeven ende betaelt tsamen 21 stuyver

Den speelluyden die in onse processie voer dat beeldt van Sint Jan mit instrumenten ghespeelt hebben, valet 4 stuyver.

Ghegeven eenen speelman die voer de ghemeyn bruers in deselve maeltyt (=15 januari) in de sael ghespeelt hadde met diversche instrumenten, facit 4 stuyver.

1530-1531: Noch gegeven den sengeren met den coralen ende den orgalist ende orgelbleser omdat sy des Saterdaigs tsavonts opten Kermisavont ende was den derden dach July te acht uren gesongen hebben in onser lieven Vrouwen koor in der manieren van eenen loff drie oft vier motetten ende nu oic met den stadsspeelluyden ende die custeren van den kercken driemael die groete clock geluydt hebben van der acht uren tot na den negen uren; daeraff gegeven den sengers 14 stuyver; den coralen 1 ½ stuyver; den orgelist 2 stuyver; den blaser ½ stuyver; den custeren van de kercke van dat luyden met acht gesellen tsamen 8 stuyver; den beyerman 2 stuyver; tsamen 28 stuyver ende want een van onsen gezwoeren medebruederen dit betaelt heeft, ergo hier nyet.

Den drie stadtspeelluyden die in der processien voir dat beeldt van onser lieven Vrouwen gespoelt hebben met vele diverse instrumenten ende insgelyx hebben dieselve speelluyden oic gespoelt tSaterdaigs tsavonts in onser lieven Vrouwen koor met den sangeren drie ofte vier moutetten daeraff den speelluyden betaelt 21 stuyver.

Den speelluyden twee die voir sint Jan gespoelt hebben met twee snaerspeelen 7 stuyver

Gegeven eenen spoelman die met eender veelen voir onse lieve Vrouwen belde in ons processie gespeelt heeft 2 stuyver.

Der stadt spoelman die gespoelt hadt metter chynken (17 Mei) 5 stuyver.

Der stadt spoelman die metter chinken spoelden (31 Mei) 3 stuyver.

Der stadt spoelman die metter chincken spoelden (7 Juni) 3 stuyver.

Jan die Pyper die jonge van dat hem Gommer ons senger sculdich was 4 stuyver 2 ort.

NB: Anna Gielis die pypers dochter 7 stuyver (ingeschreven als lid van de Broederschap).

Lysbeth Gielis die pypers uxor op hoecxken vanden Mortel 30 stuyver (overleden als lid van de Broederschap).

1531-1532: Noch gegeven den sangeren metten coralen ende oeck den orgelist ende den orgelblaser, omdat sy des Saterdaghs tsavons te weten opten Kermysavont ende was den 8sten dach van July, soe hebben sy te acht uren gesongen in onser capelle in den manieren van enen love 3 oft 4 mottetten ende oeck met de stadtpijpers; ende die costers van der kaerken 3 mael die grote clock geluyt hebben, van 8 uren tot nae den 9 uren, alle maelle een vierendeel van eender uren . desgelixs die beyerman oeck gebeyert heft van 8 uren tot nae den halff 10 uren; gegeven den sangeren tsamen 14 stuyver; den coralen 1 ½ stuyver; den orgelist 2 stuyver; den orgelblaser ½ stuyver; den custers van der kerken van dat sy geluyt hebben met 8 gesellen tsamen 8 stuyver; den beyerman 2 stuyver; facit totaliter 28 stuyver; ende want een van onssen gezworen medebroederen betaelt heft, ergo nyet.

Dye vyer stadtpyers oft spelluyden die in onsser processie gespelt hebben voer dat beldt met onser lyever Vrouwen met voel ende dijverse instrumenten, insgelixs hebben dieselve oeck gespelt Saterdaghs tsavons in onser capelle opten kermisavont metten sangeren drie ofte vier mottetten 28 stuyver.

Den vier trompetters ende spelluyden die in onsse processie voer dat belt van Sint Jan gespelt hebben ende henluden tsamen 12 stuyver.

Ons Lief Vrou ende Sunt Jan waeren ierst omgedragen des Maendachs overmits dat Sondaechs opten Kermisdach al quaet lelick regenachtich weder was; spelluden spelden ierst sMaendachs voer ons lief Vrou, ende die passy spelden nae ons lief Vrouwe. Ende also gegeven versceyden spelluden met tamborynen en herpen, die voer ons lieve Vrou in der processie spelden, 9 stuyver.

Gesconcken Peter van Gronyngen der stat spelman van dat hy in der vesperen ende in der missen metter sijnnen gespelt hadde 3 stuyver.

Gegeven den vorscr. den 28 Junio als voer, want er niemant apsent en was, ende ic geloefde Peter de spelman metter sijnnen alle weken te geven 2 stuyver, quod alhier 9 gulden 10 stuyver.

1532-1533: Noch ghegeven den sangheren metten choralen ende oeck den oerghelist ende den oergeblaser ommedat zy des Saterdaechs tsavens te weten op kermysse avont ende was den 7en dach van July, alsoe hebben si te acht uren gesonghen in onse capellen in der manieren van enen loove drie ofte vier mottetten ende oyck met de stadtpyers....

NB: Uit de rest van de post blijkt dat dit gebeuren steeds werd betaald door de erven van wijlen Joris Sampson.

Die vyer stadtpyers oft speelluyden die in onser processie ghespeelt hebben voer dat beeltd van onse liever Vrouwen met voel ende diversche instrumenten; insgelycxs hebben dieselve oeck gespeelt tSaterdaechs in onser capelle opten kermysse ofte omganckavont metten sangheren drie ofte vier mottetten, facit 28 stuyver.

Ghegeven den drie speeluyden die in onse processie voer dat beelt van Sunt Jan ghespeelt hebben, facit 18 stuyver.

Noch gesconcken de stadt speel luyden vant zy over tafel ghespeelt hadden 4 stuyver.

1533-1534: Die vier stadtpyers die in onser processien gespoelt hebben voer dat beelt van onsz liever Vrouwen met vele ende diverse instrumenten, insggelycx hebben dieselve oeck gespoelt het Saterdaechs tsavons in onser capellen op den kermisavont, met den sangeren 3 ofte 4 motetten ende hen loen is 28 stuyver. Maer want sy qualick gedient hadden en quamen te laet, daerom hen niet meer gegeven dan 24 stuyver.

Gegeven den sangeren op den 20en dach Augusti anno XXXIIJ. Jan van Grueningen (pijper?) was absent, 8 gulden 18 stuver.

Gegeven den sangeren op den 10en dach Sept. anno XXXIIJ ende die pyper dair niet en was, 8 gulden 18 stuyver.

Gegeven den sangeren op den 8en Octobris anno XXIIJ ende Jan die Bruyn (pijper?) absent, 8 gulden 18 stuver.

1534-1535: Den zengeren metten choralen, den organist ende orgelbleser, ommadat sy kermisavont te weten 4en July tot acht uren hebben gesongen in de capelle deser bruederscap in maniere van love drie ofte voer moutetten metten stadtpipers, ..

Die vier stadtpipers die in de processie gespoelt hebben voer dbeelt van onsz liever Vrouwen met versceden instrumenten ende hebben deselve oick gespeelt opten kermissavont in den choir metten sangeren drie oft vier motetten, denselven daervan gegeven 28 stuyver.

Den speelluyden die in de processie gespoelt hebben voer Sunt Jan 14 stuyver.

Eenen van der stadt pipers met eender zinck in de misse gespoelt hebbende (8 juli), 2 stuyver.

Peteren der stadt piper (7, 14, 21, april; 12, 19, 26 mei; 2, 9, 16 juni) iedere keer 2 stuiver.

1535-1536: Jan Matheuss van Dortmund der stadt pyper 30 stuyver (overleden als lid van de Broederschap).

Item gegeven den sangeren metten choeraelen ende den orgalblaesser, ommadat zy kermisavont, wesende den 4en dach July, van acht hueren tot 9 ½ hueren toe hebben gesongen in ons cappelle in maniere van eenen loeve 3 ofte 4 moetetten, ende oick metten stadtpypers.

Item die vier stadtpypers die in de processie gespelt hebben voir dbeeldt van onsser liever Vrouwen met verscheyden instrumenten, ende hebben dieselve oick gespeelt op kermisavont in den choer metten sangeren drie ofte vier moetetten, denselven dairvoir gegeven 28 stuyver.

Item die speelluyden die in de processie gespelt hebben voir dbeeldt van Sint Jan Evangelist 7 stuyver.

Peeter onser stadt pyper, wandt hy mede spelt in ons vesper ende misse op syn chincken, hem gegeven 2 stuyver.

Dezelfde post op 4. 12, 18, 25 augustus; 1, 8, 15, 29 september; 6, 13, 20, 27 oktober; 3, 10, 16, 24 november; 1, 8, 15, 22, 29 december; 5, 12, 19, 27 januari; 2, 9, 16, 23 februari; 1, 8, 15, 22, 29 maart; 12, 19, 26 april; 10, 17 mei.

1536-1537: Item gegeven den sangeren metten choralen ende den orgelbleser, ommadat zy kermisavont, wesende den 8en dach July, van acht uren tot 9 ½ uren yoe hebben gezongen in ons capelle in maniere van eenen loeve 3 ofte 4 moetetten ende oick metten stadtpypers..

Item twee speelluyden die in de processie gespoelt hebben voir dbeelt van Sint Jan Evangelist 10 stuyver.

Item die vier stadtpypers die in de processie gespoelt hebben voir dbeeldt van onser liever Vrouwen met verscheyden instrumenten ende hebben deselve oick gespoelt op kermisavont in den choer metten sangeren drie oft vier moetetten denselven dairvoir gegeven 28 stuyver.

Item den 28en dach van junio gegeven den sangeren, organist ende Peteren onsen stadtpyper, want hy medegespuelt heeft in de vesper ende misse, tsamen 6 gulden 18 stuyver

Dezelfde post op: 5, 12, 19, 26 juli; 2, 9, 16, 23, 30 augustus; 6, 13, 20, 27, september; 4, 11, 19, 25 oktober; 1, 9, 16, 23, 29 november; 6, 12, 20, 27 december; 3, 10, 17, 24, 31 januari; 7, 16, 21, 28 februari; 7, 14, 21, 28 maart; 4, 11, 18, 25 april; 2, 9, 16, 23, 30 mei; 6, 13 juni.

Item der stadtpypers van Utrecht mitsdien zy des avonts op den kermisse in onssen choer ende oick des sWoensdaigs in der missen gespoelt hebben, tsamen 24 stuyver.

1537-1538: Item gegeven den sangeren metten choralen ende den orgelbleser ommedat zy kermisse avont, wesende den 7en dach july van 8 uren tot 9 ½ uren toe hebben gesongen in ons capelle in manieren van eenen loeve 3 oft 4 motetten ende oick metten stadtpypers..

Item twee speelluyden die in de processie gespoelt hebben voir dbeeldt van Sint Jan Evangelist.

Item den vier stadtpypers die in de processie gespeelt hebben voir dbeelt van onser liever Vrouwen met verscheyden instrumenten ende hebben dieselve oick gespueelt hebben op kermisavont in den choer metten sangeren drie oft vier motetten, denzelven dairvoir gegeven 28 stuyver.

Item den 27en dach van juny gegeven den sangeren, organist ende Peteren onsen stadtpyper, want hy mede gespeelt heeft in de vesper ende missen tsamen 7 gulden 2 stuyver.

Dezelfde post op: 4, 18, 25 juli; 1, 8, 15, 22, 29 augustus; 5, 12, 19, 26 september; 3, 10, 17, 24, 31 oktober; 7, 14, 21, 28 november; 5, 12, 19, 26 december; 2, 9, 16, 23, 30 januari; 6, 13, 20, 27 februari; 6, 13, 20, 27 maart; 3, 10, 17, 24 april; 8, 15, 22, 29 mei; 5, 13, 19 juni;

1538-1539: Item gegeven den sangeren metten choralen ende den orgelbleser ommedat zy kermisavont, wesende den 7en Julij van 8 uren tot 9 ½ uren toe hebben gesongen in onse capelle in maniere van eenen loeve 3 oft 4 moutetten ende oick met der stadtpipers.

Item den vier stadtpypers die in de processie gespeelt hebben voir dbeeldt van onser liever Vrouwen met verscheyden instrumenten ende hebben dieselve oick gespeelt op kermisavont in den choer met den sangeren 3 oft 4 moutetten, denselven gegeven 28 stuyver.

Item gegeven den speelluyden die in de processie gespeelt hebben voir dbeeldt van Sin Jan Evangelist 12 stuyver.

Noch drie speelluyden die gespeelt hebben voir onse lieve Vrouwe 12 stuyver.

Item gegeven den pypers van Dordrecht ende van Haerlem, want se op kermisavont gespeelt hebben yegelyc een moutet, 5 ½ stuyver.

Noch tenselven daige (14 augustus) deser stadtpyper, want hy in de misse metter sincken gespeelt heeft, gegeven, 2 stuyver.

Dezelfde post op: 21, 28 augustus; 11, 18, 25 september; 2, 9, 16, 23, 30 oktober; 6, 14, 20, 27 november; 4, 11, 18, 25 december; 1, 8, 15, 22, 29 januari; 5, 12, 19, 26 februari; 5, 12, 19, 26 maart; 2, 9, 16, 23, 30 april; 7, 14, 21, 28 mei; 4, 11, 18 juni.

Item den 4en septembris gegeven den sangeren ende organist, ende want deser stadt pyper aengenomen was met consente van den gemeynen bruederen ende hem te geven ter weeken 3 stuyver.

1539-1540: Item gegeven den sangeren metten choralen ende den orgelbleser, ommedat zy kermisavont, wesende den 6en dach July van 8 uren tot 9 ½ uren toe hebben gesongen in onse capelle in manier van eenen love 3 oft 4 moutetten ende oick met der stadt pypers..

Item die vier stadtpypers die in de processie gespeelt hebben voir dbeelt van onser liever Vrouwen met verscheyden instrumenten ende hebben dieselve oick gespeelt op kermisavont in den choir metten sangeren 3 oft 4 moutetten, gegeven 28 stuyver.

Item gegeven den speelluyden die in de processie gespeelt hebben voir dbeelt van Sint Jan Evangelisten 12 stuyver.

Item den speelluyden die gespeelt hebben voir dbeelt van onser liever Vrouwen, 12 stuyver.

Item den pypers van Dordrecht ende van Utrecht, wantse op kermisavont yegelyck een moutet gespeelt hebben 6 stuyver.

NB: Te gast op 14 Juli: Edellieden van de koningin en de burgemeester van Antwerpen met de kapel en de musici van de koningin. Zij zongen op 16 juli de mis.

Item gegeven den sangeren, organist ende deser stadt pyper metten jongen 7 gulden 7 stuyver.

Dezelfde post op: 13, 20, 27 augustus; 3, 10, 17, 24 september; 1, 8, 15, 22, 29 oktober; 5, 12, 19, 26 november; 3, 10, 17, 24, 31 december; 7, 14, 21, 28 januari; 4, 11, 18, 25 februari; 3, 10, 17, 24, 31 maart; 7, 14, 21, 28 april; 5, 12, 19, 26 mei; 3, 9, 16 juni;

1540-1541: Item gegeven den sangeren metten choralen ende den orgelbleser, om dat zy kermis avont, wesende den 3en dach July, van 8 uren tot 9 ½ uren toe hebben gesongen in onse capelle in maniere van eenen loeve drie oft vier moutetten, ende oick metter stadt pypers.

Item die vier stadtpypers die in die processie gespoelt hebben voir tbildt van onser liever Vrouwen met verscheyden instrumenten, ende hebben dieselve oick gespoelt op kermisavont in den choere metten sangeren 3 oft 4 moutetten, gegeven tsamen 27 stuyver

Item (30 juni) gegeven den sangeren, organist ende deser stadt pyper 7 Carolus gulden 6 stuyver.

Dezelfde post op: 7, 14, 21, 28 juli; 4, 11, 18, 25 augustus; 1, 8, 15, 22, 29, september; 6, 13, 20, 27 oktober; 3, 10, 17, 24 november; 1, 8, 15, 22, 29 december; 5, 12, 19, 26 januari; 2, 9, 16, 23 februari; 2, 9, 16, 23, 30 maart; 6, 13, 20, 27 april; 4, 11, 18, 25 mei; 1, 8, 15 juni. De stadspijper wordt hier ook “die cinck” genaamd.

Laureyns Gerarts der stadt trompetter 30 stuyver (overleden als lid van de Broederschap).

1541-1542: Item twee speelluyden die voir tbeelt van Sint Jan speelden gegeven elcken 6 stuyver valet 12 stuyver.

Item den speelluyden van Nymmegen want zy kermissavont in onser Liever Vrouwen choer gespeelt hebben gegeven 12 stuyver.

Item den vier stadt pypers die inne die processie gespeelt hebben voir dbeelt van onser Liever Vrouwen met verscheyden instrumenten ende hebben die selve oick gespoelt op kermisavont inden choer met den sangeren drie ofte vier moetetten gegeven 28 stuyver.

Item geschoncken inde voirseyde maelyt vier vremde spoellieden met instrumenten uuyt den concinckryck van Poelen die de bruederscappe verhoight hebben met heur lieder musycke gegeven 2 Carolus gulden.

Betaald aan “den chinck”, zoals ook in de vorige rekeningen, zijn weekloon op 22 juni. Dezelfde post op 29 juni; 6, 13, 20, 27 juli; 3, 10, 17, 24 augustus; Op 31 augustus niet “want deser stadtpyper nyet en compereerde..”; 7, 14, 21, 28 september; 5, 12, 19, 26 oktober; 2, 9, 16, 23, 30 november; 7, 14, 21, 28 december; 4, 11, 18, 25 januari; 1, 8, 15, 21, 29 februari; 1 maart; op 8 maart “want die stadt pyper cranck was” niet; 15, 22, 29 maart; 5, 12, 19, 26 april; 3, 10, 17, 24, 31 mei; 7, 14 juni.

1542-1543: Heylken weduwe Jan Mathus van Dormont, stadt piper 30 stuyver (betaalde haar “ante obitum” als lid van de Broederschap).

Also men opten Kermisavont tsavons omtrent 8 oft 9 uren in onser Liever Vrouwen choer plech te singen in musyck ende metten orgelen ende insgelicx dese stadt pipers ende oick die vremde die van buten quamen drie ofte vyer motetten in manieren van enen lof ter eren van onser Liever Vrouwen gelick blick in voergaende rekeninge, maer omdat confuis ende rebellicheyte datter geboerden ende om alle perykel te scouuen ende te voercommen soe ist metten gemeynen brueders afgestelt, ergo.. nyet.

Item gegeven vier vremde speluden ut Duytslant die in onser processien voer dat belt van onser Liever Vrouwen gespelt hebben met voel diverse instrumenten gesconcken huer luden 2 gulden.

Ons stat pipers en hebben ons nyet gedient gelic voer op Kermisavont verhaelt is geuest ergo daeromme gegeven. Nota: Ende oyck en hebben ic egen speelluiden voer voer St. Jan connen gecrigen. Gegeven.. nyet.

Gezien de moeilijke omstandigheden speelde de beiaardier “niet lange mer soberkens”.

Op 17 juli was er een feestmaal met o.a. Lubbert Turck, baljuw van Brabant, om de stad en het land te beschermen tegen Maarten van Rossum, met o.a. “ende over taffel quamen vremde spelluyden den selven gesconcken enen Horns gulden”.

Goris van Haerlem chinck (weeksalaris op 21 juni 1542). Eveneens op 28 juni; 5, 12, 19, 26 juli; 2, 9, 16, 23, 40 augustus; 6 september “Goris die sincken spelden” was afwezig; 13, 20, 27 september; 4, 11, 18, 25 oktober; 1, 8, 15, 22, 29 november; 6, 13, 20, 27 december; 3, 10, 17, 24, 31 januari (31/1: den selven dach enen vremden spelman die metter sincken in de misse 7 stuyver); 7, 14, 21, 28 februari; 7, 14, 21, 28 maart; 4, 11, 18, 25 april (25/4: den selven dach een van den stadtpiper die metter sincken in de misse 3 stuyver); 2, 9, 16, 23, 30 mei (2/5: den selven dach de vorseide pyper mer want hy nyet wael en con 1 stuyver).

NB: De Zwanenmaaltijd vond niet plaats, omdat de reis naar Buren en terug te riskant was.

De zangers en speellieden kregen een nieuwe grote geelkoperen lessenaar, gemaakt door de geelgieter Rombout de Coster te Mechelen.

Elias de speelman graveerde tinnen bekers van de Broederschap en graveerde tevens het teken van de Broederschap ("Sicut Liliū") in de nieuwe muziklessenaar. Op 2 april 1543 was er een maaltijd met o.a. de prins van Breda, graaf Van Buren.

1543-1544: Item alsoe men opten kermis avont tsavonts omtrent acht oft negen uren in onser Liever Vrouwen choer pleech te spelen te singen in musyck ende insgelycx deser stadt pypers ende oick die van buyten quamen drie ofte vier motetten speelden ter eren van onser Liever Vrouwen gelyck blyckt in voirgaende rekeninge, maer omdat confuys ende die rebelicheyt die daer geboerden ende om alle pericule te schouuen soe eest met die gemeyne brueders afgestelt ergo nyet.

Item want men egheen spoelluyden voer ons Lieve Vrouwe en heeft cunnen gecrigen ergo nyet.

1544-1545: Item alsoe men opten kermisavont tsavonts omtrent acht oft negen uren in onser Liever Vrouwen choer pleech te spoelen te singen in musyck ende insgelycx des stadt pypers ende oick die van buyten quamen drie oft vier motetten speelden ter eeren van onser Liever Vrouwen gelyck blyckt in voirgaende rekeninge, maer om dat confuys ende die rebelicheyt die dair geboerden ende om alle pericule te sconnen soe eest met die gemeyne brueders afgestelt ergo nyet.

Elias de speelman graveerde enkele tinnen drinkbeker van de Broederschap.

1545-1546: Katharyna huysvrouwe Jans van Eyck der stadt speelman 10 stuyver (Betaling van overlijdensbijdrage als lid van de Broederschap).

Item die vier stadt speluyden die voir tbeelt van onser Liever Vrouwen inder processien ende ommeganck gespeelt hebben op croem hoorens gegeven 2 Karolus gulden.

Item twee speluyden die voirt beelt van Sint Jan in de processie gespeelt hebben elck 6 stuyver 12 stuyver.

Item geschoncken aen Mr. Jan ons organist ende heeren Jannen van Wintelroy sanger om dat sy het nyeu jair op het clavesimbel ende op die veele gespelt hebben met meer andere leysen inde voirseyde maeltyt voir die gemeynen brueders 12 stuyver.

NB: De betreffende organist is Mr. Jan Bossart uit Brugge afkomstig.

Elias de speelman graveert tinnen drinkbeker.

1546-1547: Eliaes den speelman graveert tinnen drinkbeker.

Item den 4 stadt pypers ofte speelluyden die voir dbeelt van onser Liever Vrouwen inde processie ende ommeganck ghespeelt hebben 2 gulden.

Item twere speelluyden die voer tbeelt van Sinte Johan inde processie gespeelt hebben gegeven 12 stuyver.

Item geschoncken meester Jan ons organist ende heeren Jannen van Wintelroy sanger om dat zy het nieuwe jaer opt clavesymbolum ende vele ghespeelt hebben met meer andere leyssen inde voirseyde maeltyt om de ghezwoeren broederen ende dat ander gheselschap te verhueghen 12 stuyver.

Item ten selven daige gesconcken vier speelluyden der stadt van Utrecht want zy in ons misse met haeren trompetten ende scalmeyen verchiert hebben 26 stuyver.

1547-1548 :Ontbreekt. .

1548-1549: Ontbreekt.

1549-1550: Elias Huygen de speelman graveerde tinnen bekens .

Item gegeven zes vremde speeledens die met groote fiolen ende hebben op kermis avont in ons vespere ende op kermis dach in onse misse ende inden omganck voer ons Lieve Vrouwe ende Sint Jan gespoelt alsoe gegeven 6 gulden.

1550-1551: Item noch gegeven ten selven daege (=10 juli 1550) vier speelluden die onss Liever Vrouwen misse holpen singen ende spelen 24 stuyver. .

1551-1552: Item gegeven twee vremde speelluyden die in die processie voir ons Lieve Vrouwe gespeelt hebben 12 stuyver.

1552-1553: Item gegeven twee spuel lieden die voir tbelt van Sint Jan inder processie gespeelt hebben 10 stuyver.

Item noch drie vremde speel luyden die met violen voir onser Liever Vrouwen belt gespeelt hadden.

1553-1554: Item gegeven vier speelluyden die voir het belt van Sint Jan hadden gespeelt mact 2 gulden.

Item noch gegeven vyff gesellen die welke gespeelt hadden opten kermis dach in die misse ende inde processie voir onser liever Vrouwen belt, ende noch inde misse nae die kermis den swoensdachs voir haeren zallaris 6 gulden.

NB: Tevens sprake van de eigen organist van de gravin van Buren.

1554-1555: Item noch gegeven twee gesellen die welck gespuel hadden opten kermis dach voor St. Jan 12 stuyver.

Item noch gegeven drie gesellen die welke gespuel hadden opten kermis dach voer ons Liever Vrouwen 2 gulden.

1555-1556: Item gegeven eenen speelman die voer het beelt van Sint Johan onsen patroen gespeelt heeft opter herpen 14 stuyver.

Item gegeven vyff speellieden die voer het beelt van onser Liever Vrouwen gespeelt hadden inde processie ende omganck ende hebben noch gespeelt onder onser Liever Vrouwen misse opten iersten woensdach naeden omganck tsamen 3 Carolus gulden.

1556-1557: Item gegeven eenen speelman die voer het beelt van Sint Jan onsen patroon gespeelt heeft opter herpen 14 stuyver.

Item ten selven daghe gegeven Franssen den Claviger basconter om dat hy voer die kermisse ende nae in onsen choir heeft helpen singen.

Item den sone inden Trompet van dat hy inde zwaenmaeltyt in onser Liever Vrouwen huys opte vele sommige liedeken gesspeelt heeft gegeven (aanvullen tzt).

NB: Frans zong als basconter, maar heeft gezien zijn (bij-)naam Claviger waarschijnlijk ook een draagbaar toetsinstrument gespeeld, zoals een clavichord of dergelijke.

Tijdens een maaltijd met de prins van Oranje werd er gezongen en gespeeld door de organist (op clavecimbel?), maar van de andere pijpers of instrumentalisten is geen sprake.

1557-1558: Item oock ist gewoonlicken datmen huert drie ofte vier speellieden die voir dbeelt van onser Liever Vrouwen ende Sunt Jan spelen inden omganck mair omdat dien selfsten afgestelt was alhier nyet.

Item gegeven 2 arbeyders die een posityff van Mr. Henrick Nyhoffs huys tot in onser Liever Vrouwen huys gedragen hebben ende wederom gehaelt 3 ½ stuyver.

1558-1559: Item gegeven 6 speelluyden die met schalmeyen ende snaer spel opten kermis avont ende kermisdach in onsen choor gespeelt hebben ende daernae inden omganck voer dat beelt van onser Liever Vrouwen ende voer dat beelt van Sint Jan gespeelt hebben 4 gulden.

Item twee jongens die de clavecimbulum in ons Liever Vrouwen huys brochten ende wederomme thuyz droegen 2 stuyver.

1559-1560: Item gegeven zeven speelluyden die met schalmeyden ende snaerspel opten kermis avont ende dach in onsen choor gespeelt hadden ende oeck inne den ommeganck voer dat beelt van onser Liever Vrouwen ende Sint Jan 5 gulden 1 stuyver.

1560-1561: Item gegeven vier speelluyden der stadt van Nymmegen die met schalmeijen ende violen opten Kruisavont opten Kermisdach in onsen choir gespeelt hebben ende daernae inden omganck voer het beelt van Onser Liever Vrouwen ende voirts daernae tswensdaighe inde misse tsamen betaelt 2 gulden.

Item want de proesten alnoch vier ander gesellen aengenoemen hadden omme voer tbeelt van Sint Johan onsen patroen inden omganck te spuelen ende deselve nyet gecoemen en zyn geweest ergo alhier nyet.

1561-1562: Item drie speeluyden die met cincken ende scalmeijen voer dat beelt van ons Liever Vrouwen gespeelt hebben inne den omganck 2 gulden; noch sess andere vreempde speeluyden die met violen voer dbeelt van St. Johan gespeelt hebben gegeven 4 ½ gulden valet tsamen 7 gulden 10 stuyver.

Op 25 augustus 1562 vindt een vergadering plaats met o.a. "Cristiaen onse nyeuwen organist ende die speelyeden mijns heeren van Brederode".

Item den voorseyden speellyeden myns heeren van Brederode die inden voorseyde maeltyt op diverschen instrumenten gespeelt hadden, met consent vanden heeren aenden proosten taeffele sittende gesconcken 2 gulden.

NB: Aanstelling door de Broederschap van o.a. Mr. Christiaan de Morijn, die organist was geweest ten dienst van de koningin van Hongarije en van de bas Jenny Clerqyn, die in dienst was geweest van de koning van Bohemen.

1562-1563: Item van Dominico Beyens onsen rentmeester om de vijff violen te betalen, die ick duer outheyt van den outsten bruederen gecoft hadde voir de voorseyde bruederscappe 80 gulden.

Item gecocht ende laeten maicken in Engelant een cofferen met vijff violen duer beveil ende consent van der bruederscappe dair voer betaelt 80 gulden.

Item tvoorseyde cofferen metten violen van Antwerpen ten Bossche te vueren metten wechgelt, perdtgelt ende slooten daer aen gemaict tzamen betaelt 2 gulden 10 stuyver.

Item Christiaen de Maryn organist voer snaren die hy voer zyn violen gecoft hadde alleer de violen van der bruederscappe gecomen wairen betaelt 12 stuyver.

Item Jannen Diricxs hoochconter van snaren by hem van Jannen Thomas gecoft gebesingt opte violen van der bruederscappe ende Mr. Christiaen Moryn betaelt 9 ½ stuyver.

Item drie speellieden die met cincken ende violen voir dat beelt van onser Liever Vrouwen inden omganck gespeelt hebben, drie Carolus gulden; noch sess andere speellieden die met violen ende andere instrumenten voer dbeelt van St. Jan gespeelt hebben gegeven 4 ½ gulden valet samen 7 gulden 10 stuyver.

Item Mr. Christiaen Maryn voer snaren totte voorseyde violen betaelt 10 stuyver.

Item Cristiaen de Maryn onsen organist vuer zekeren snaren die hy mede van Antwerpen heeft gebracht dair men wel drie jaeren aen genoeg heeft betaelt 35 stuyver.

Item eenen jongen die Jannen van Delft tot Middelroye gebootsapt heeft dat hy het cransken hebben zoude, ende dat die jongen tcofferen metten violen dicwils heeft helpen verdragen 2 stuyver.

Item Thomas Arntss screynwercker voer eenen vyffcanten lessenair dair die zangers vyff boecken op leggen als zy opte violen speelen betaelt 2 gulden 10 stuyver.

Item Thomas Arntss screynwercker voer vyff scabellen voirde zangers opte sitten also opte violen speelen, van tstick betaelt 12 stuyver beloopende tzamen 3 gulden.

Item Jannen Arntss onsen custer dat hy als men maelyt houdt het cofferen metten violen in ons Liever Vrouwen huys duer tgeheel jair gebracht ende wederomme gedragen heeft betaelt 12 stuyver.

1563-1564: Item drie speeluyden die met fiolen voer dat beelt van onser Liever Vrouwen gespeelt hebben inne den omganck elcken van hen gegeven 15 stuyver valet 45 stuyver; noch sess andere vreempde speeluyden die oick met fiolen ende andere instrumenten voer dbeelt van St. Jan gespeelt hebben elck oick gegeven 15 stuyver facit 4 ½ gulden beloopende tzamen 6 gulden 15 stuyver.

Item tot Antwerpen doen coopen versceyden snaren die men totten fiolen van den voerseyden bruederscappe, die grootelicx van noode wairen, betaelt 35 stuyver.

Item Thomas Arntss screynwercker dat hy de bruggen ende achter de rugge vanden fiolen heeft dicht ende toegemaict betaelt 6 stuyver.

1564-1565: Item den drie speelliedens die metten fiolen voer dat beelt van onser L. Vrouwe gespeelt hebben inden omganck betaelt ij gulden; noch voir andere speellieden die metten fiolen gespeelt hebben voirden beelde van St. Jan betaelt 48

stuyver, noch een partie van speeliedens die opten kermisavont hair proeve deden ende nyet aengenomen en waeren gesconcken 6 stuyver, beloopt tzamen 4 gulden 14 stuyver.

.. voirde sangeren omdat zy de voirs. Bruederscappe ende andere vreemde heeren aldair te gaste comende met sange ende versceyden manieren van instrumenten ende posityven verhogende ende recreerende zyn, betaelt vyff potten wyns..

Item Mercurij 27 merte den sangeren mettren twee jongens ende Jannen Anthonis van Culenborch een van de stadt speeliedens, die byden gemeynen bruederen is aengenomen omme onder de missen mette trompette ende andere instrumenten te speelen, te weten voer 10 stuyver beloopt alsowe tzamen ende betaelt 12 gulden 12 stuyver.

1565-1566: Item den drie speeliedens die metten fiolen voer dat beelt van onser Liever Vrouwen gespeelt hebben inden omganck betaelt 2 gulden, noch vier andere speelieden, die metten fiolen gespeelt hebben voirden beelde van Sint Jan. Betaelt 48 stuyver, noch een partie van speeliedens die opten kermisavont hier proeve deden ende nyet aengenomen en waeren gesconcken 6 stuyver; beloopt tzamen 4 gulden 14 stuyver.

Item Jenny Alaprante tenuer voer monicke snaren omme die op te violen der voerseyde broederscappe toebehoorende te setten voer twee oft drie jairen betaelt 26 stuyver.

Item Mercurij 27 merte den sangeren metten twee jongens ende Jannen Anthonis van Culenborch een vander stadt speeliedens die by den gemeynen bruederen is aengenomen omme onder de missen de trompette ende andere instrumenten te speelen, ter weecken voer 10 stuyver beloopt alsoe tzamen ende betaelt 12 gulden 11 stuyver.

NB: Hij speelde wekelijks vanaf 3 april tot 19 juni.

1566-1567: Item den speelluyden die mette violen voer tbeelt van ons L. Vrouwen ende St. Jan gespeelt hebben inden omganck elcke partie betaelt 48 st. Valet 4 gulden 16 stuyver.

Item Jenny Alaprante dat hy dit jair de violen bewairt ende de snaren dair toe heeft besorcht met accorde van den gemeynen bruederen betaelt 3 gulden.

Item den trompetter x stuyver (wekelijks salaris).

1567-1568: Item den vier speelluyden die mette violen voer dat beelt van onser Liever Vrouwen gespeelt hebben inden omganck betaelt 24 stuyver.

Item den drie speelluyden die gespeelt hebben voor dbeelt van Sint Jan betaelt 28 stuyver.

Item Jenny Alaprante dat hy dit jair die violen bewairte ende die snaren daer toe heeft besorcht, met accorde van den gemeynen bruederen betaelt 3 gulden.

Mr. Hans trompetter, 10 stuyver (wekelijks salaris).

1568-1569: Item Jenny Alaprante dat hy dit jair vorseyd de vyff violen bewairt ende met snaren heeft versiert duur gemeyn consent 3 gulden.

Hans van Culemborch trompet, 10 stuyver (wekelijks salaris).

1569-1570: Item Jenny Alaprante van dat hy dit voirscreven jaer de vyff violen bewaert ende met snaaren heeft versien duer gemeyn consent betaelt 3 gulden.

Hans van Culemborch trompet, 10 stuyver (wekelijks salaris).

1570-1571: Item betaelt vier speelluyden die op instrumenten inden omganck voor het beelt van ons liever Vrouwen speelden, 28 stuyver.

Item Jenny Alaprande van dat hy dit voirseyde jaer die vyff vyolen bewaert ende met snaren heeft versien duer gemeyn consent betaelt 3 gulden.

Hans van Culemborch trompet, 10 stuyver (wekelijks salaris).

1571-1572: Item den sess speeluyden die metter violen ende herp voir tbeeldt van onser Liever Vrouwen gespeelt inden omganck betaelt 2 gulden.

Mr. Hans van Culemborch, trompet, 10 stuyver (wekelijks salaris).

1572-1573: Item den speelluyden die op de instrumenten inden omganck voer die beelden van onser Liever Vrouwen ende Sint Jans gespeelt hebben betaelt 2 gulden.

Item vandat hy (=Jenny Alaprande) bynnen de tyde deser rekening die vyff violen bewaert heeft ende met snaeren heeft versien duer consente van den gemeynen brueders betaelt 3 gulden.

1573-1574: Item Jenny Aleprande van dat hy dit voirseyde jaer die vyff violen bewaert ende met snaeren heeft versien doer gemeyn consent gegeven 3 gulden.

1574-1575: Item sess speellieden die op die instrumenten inden omganck voir dbeelt van onser Liever Vrouwen ende Sint Jans hebben gespeelt gegeven 2 gulden 3 stuyver.

Item Jenny Aliprande van dat hy dit voirseyde jaer die vyff violen geeft bewaert ende van snaeren voirsien doer gemeyn consent gegeven 3 gulden.

1575-1580: Ontbreekt.

1580-1581: Item want egeene speelliedens ons in deser tyt inder processie gedient en hebben daeromme hier nyet.

Item noch aen Jenney Aliprande van dat hy dit voirseyde jaer die vyff violen heeft bewaert ende oick van snaren heeft versien ende dat met consent van den gesworen broederen betaelt 3 gulden.

Item Hans der stadt speelman dat hy met zijn cornette onder die misse gespeelt heeft vyer maenden ter weken 5 stuyver facit 4 gulden.

1581-1582: Item alnoch Jenny Aliprande voorseyd van dat hy dit voorseyde iaer die vyff violen heeft bewaert ende oock van snaeren heeft versien soe hy seeght quod tamen prepositi minime credunt presertim hoc anno alsoe betaelt 3 gulden.

Item Hans der stadt speelman van dat hy met zyn cornette onder die missen gespeelt heeft een geheel; jaer lanck ter weecken vyff stuyver valet ende betaelt 13 gulden.

NB: Op het feest van Sint Cecilia werden de zangers en koralen met Hans de speelman niet getracteerd vanwege de moeilijke omstandigheden. In plaats daarvan zongen zij samen de Lamentationes Jheremiae, speciaal treurend om het thema: “quo modo sedet sola civitas plena popoulis”!!

1582-1585: Ontbreekt.

1585-1586: Item alnoch aen Jenny Aliprande voorseyd van dat hy dit voorseyde jaer onse violen bewaert heeft ende van snaeren versoen, hoe wel by de broederscappen in langen tyden inde maelteyden nyet op gespeelt en heeft, maer overmidts hy lange gedient heeft alsoo hem gegeven nae ouder manieren 3 gulden.

Item Hans die stadt speelman van dat hy met zyn cornette onder die missen in onsen choore dit geheel jaere gespeelt heeft maer want tselve hier nae int capittel vanden sangeren loon gestelt werdt daeromme alhier nyet.

Hans der stadt speelman met zyn cornette 5 stuiver (wekelijks salaris).

1586-1587: Item alnoch aen Jenny Aliprande voorseyd van dat hy dit voorseyde jair onse vyolen bewaert heeft ende van 3 snaren versien hoewel by de broederscappe in lange tyden inden maeltyden nyet gespeelt en is, maer overmits hy lange gedeent heeft alsoo hem gegeven naer ouder manieren 3 gulden.

Item Hansch die stadt speelman van dat hy met zyn cornette onder die missen in onsen chooren dit geheel jair gespeelt heeft, mair want tselve hier nae int capittel vanden sangeren loon gestelt werdt, daeromme alhier nyet.

Hans der stadt speelman met zyn cornette 5 stuyver (wekelijks salaris).

1587-1588: Item want die dienaren vanden cortten stocken nyet gedient en hebben in den omganck, noch oyck eenighe vrepden spelluyden nyet en syn erscenen overmits den benauden tyt alsoo nyet.

Item Hansch die stat speelman van dat hy met zyn cornette onder die missen in onsen choere dit geheel jaer gespelt heeft maer want tselve hier nae int capittel vanden sengeren loon gestelt wordt daer omme alhier nyet.

Hans de stadt spelman met zyn cornette 5 stuyver (wekelijks salaris).

1588-1589: Ingeschreven als lid: Aleydt weduwe wylen Jans van Eyck die speelman.

Item want die dienaeren vanden cortten stocken nyet gedient en hebben inden omganck noch oyck eenige vreemde speelluyden nyet en zyn erschonen overmidts den benouden tyt alsoo nyet.

Item Hanssen der stadt speelman van dat hy met zyn cornette onder die missen in onsen choere dit geheel jaer gespeelt heeft maer want tselve hier nae int capittel van den sengeren loon gestelt wordt daeromme alhier nyet.

Item Hanssen der stadt speelman met zyn cornette 5 stuyver (wekelijks salaris).

1589-1590: Item want die dienaeren van den cortten stocken nyet gedient en hebben noch oyck eenighe vrepden speelluyden nyet en zyn erscenen overmits den benauden tyt alsoo nyet.

Item Hanssen der stat speelman van dat hy met zyn cornette in de misse in onsen choir dit geheel jaer gespeelt heeft maer want tselve hier nae int capittelle van sangeren loon gestelt wordt daerom alhier nyet.

Hans die stadt speelman met zyn cornette 5 stuyver (wekelijks salaris).

1590-1591: Item want die dienaeren metten cortten stocken nyet gedient en hebben noch oyck eenige vreemde speeleden nyet en syn erschonen overmidts den benouden tyt alsoe nyet.

Item Hanssen der stadt speelman van dat hy met syn cornette onder die missen in onse choere dit geheel jaer gespeelt heeft maer want tselve hier nae int capittel van den sengeren loon gestelt wordt daeromme alhier nyet.

Item Hans die stadt speelman met syn cornette 5 stuyver (wekelijks salaris).

1591-1606: Ontbreekt.

1606-1607: Geen melding van speellieden.

1607-1608: Geen melding van speellieden.

1608-1609: Item Jeronimus van Casteren spelende op te cornet aengenomen opten 3 februarij 1610 heeft gedient gedurende dese rekeninge 20 weken betaelt 25 gulden.

1609-1610: Mr. Hieronimus van Casteren, speelman, spelende op de cornette 6 gulden (salaris). Tevens krijgt hij zoals sommige musici van de Broederschap 6 gulden als bijdrage in de huurlasten van zijn huis. Die post wordt de komende jaren steeds herhaald.

1610-1611: Mr. Hieronimus van Casteren spelende op de corneth 6 gulden (salaris).

Item alsoo byde Eerw. Broederschap aengenomen is geweest Johannen Per tot nu woonende tot Antwerpen en spelende op de fagot ende dat deselve difficulteerden te comen, zoo heeft hem daerentusschen alhier op den iij november 1610 comen presenteren eenen Herman van Groeningen, spelende op de saccabouse, den welcken alsdoen gegeven is 16 stuyver, ende daerna om te verwachten nade tydinghe diemen van Andtwerpen crygen soude 3 gulden eenen stuyver; ende verstaende dat hy soude achterblyven zoo is de voirseyde Herman als een goet constenaer ten versuecke van diverse heeren hier gebleven ende gegeven ter wecken 25 stuyver begonst 10 novembris totten 4 May incluys maekende tsamen sess ende twintich wecken, dan een zonder oerloff absent geweest ende deselve gecort beloopende alsoovoirde 25 wecken met tgene voirseyd 38 gulden 17 stuyver.

Item alsoo midts den trefvis (?) tgeheel jair doir diverse gasten zoo speeludens als sangers gespeelt ende gesongen hebben zoo heeft men daerinne daer moeten bewaeren ende den selven eeninge gratuiteyt toevuegen als men vuytte voergaende reeckeninge bevondt geschiet te wesen ende dyenvolgende den 28 juniij 1610 aen twee besondere speellieden alsdoen inde misse gespeelt hebben geschoncken eenen yegelycken een spaensche reael van vieren valet 2 gulden 9 stuyver.

Item een fagot Visitatio M.B. Mariae ende cleyne vesperen te kermisse ende op kermisdach gespeelt te hebben gegeven 2 gulden.

Item den sevensten juliij aen drye speellieden van Antwerpen om Visitatio matris Marie inder voirseyde vesperen kermisdach inde misse, processie ende swoensdachs daerna gespeelt hebbende gegeven 5 gulden 16 stuyver.

Item den 6 augusti een fagot inde mise ende altemet inden love gespeelt hebbende gegeven achtthien stuyvers anderhalff oirt ende eenen iongen 2 stuyvers valet 1 gulden 1 stuyver.

Item 18 augusti gegeven een fagot gespeelt hebbende Assumptionis Marie inde misse.

Item den 8 september een fagot spelende inde misse acht stuyvers een oirt.

Item Guilliaem de Post tot diverse reyssen op hoochtyden in onsen choir mede gesongen ende daernaem met fagot gespelt hebbende, is hem by tyde deser reckeninge voir een gratuiteyt geschoncken 7 gulden.

1611-1612: Jheronimus van Casteren cornet 25 stuyver (weeksalaris).

1612-1613: Item den XXII e augusti XVI twelff aen eenen Wael int singen vande messe opte fagot mede gespeelt hebben gegeven tien stuvers facit 10 stuyver.

Dat oick den XXII julij daernaem byde voirseide broederschap is aengenomen om opte fagot te spelen Guiliam de Post opte weckelycke gagie van dertich stuvers; oyck geaccordeert dat Jeronimus van Casteren cornet boven de 25 stuyver die deselve ter weken was ontfangende alnoch soude hebben vyff stuvers makende; oyck alsoe ter weken 30 stuyvers.

Jeronimo van Casteren cornet 30 stuyver (weeksalaris)

Guiliam de Post 30 stuyver (weeksalaris).

1613-1614: Jeronimus van Casteren cornet 6 gulden (voor een tabbaard).

Guiliam de Post 6 gulden (voor een tabbaard).

Jeronimo van Casteren cornet 30 stuyver (weeksalaris).

Guiliam de Post fagotier 30 stuyver (weeksalaris)

Item Mr. Leon van Doornick blasende de sackabout is voir zynen dienst des Eerwerdige Broederschap gedaen gegonnen voir dese jaere 12 gulden.

1614-1615: Hieronimus van Casteren cornet 6 gulden (voor een tabbaard).

Guiliam de Post fagotier 6 gulden (voor een tabbaard).

Item betaelt Jan Jaspars orgelblaeser voor 't verdragen van violen des gambes met de custodie oft kokeren vuyt den huysse van mijn heer van Aubermont capiteyn van een compagnie perdruyteren ten dienste van hen doorluchtichste hoochhoocherwaerden (!) tot den huysse van Mr. Philips van Heymissen.

Jeronimus van Casteren corneth 30 stuyver (weeksalaris).

Guiliam de Post, fagotier 30 stuyver (weeksalaris).

Item Mr. Leon van Doornick saccaboutier is voor zynen diligenten dienst met de saccabout aen deser Eerwaerdige Broederscappen wekelijcke gedaen voor desen jaer gegonnen 6 gulden.

Item gegeven Mr. Engelbert voor zynen dienst met de corneth aen dese eerwerdige Broederscappe gedaen inde missen deses jaers gedaen 6 gulden.

1615-1616: Hieronimus van Casteren cornet 6 gulden (voor een tabbaard).

Guiliam de Post fagotier 6 gulden (voor een tabbaard).

Jeronimus van Casteren 30 stuyver (weeksalaris).

Guiliam de Post fagotier 30 stuyver (weeksalaris).

Item gegeven aen Mr. Engelbert voer zynen dienst met de corneth aen deser Eerwaerdige Broederscappe gedaen inde missen deses jaers betaelt oft geschoncken 6 gulden.

1616-1617: Item Jeronimus de Castro cornet 6 gulden (voor een tabbaard).

Item Guiliam de Post 6 gulden (voor een tabbaard).

Item Jeronimus van Castro cornet 30 stuyver (weeksalaris).

Item Guiliam de Post fagotier 30 stuyver (weeksalaris)

Item Mr. Engelbert voer synen dienst mette cornet te speelen ende te singhen inde misse van onser liever Vrouwen betaelt 7 gulden.

1617-1618: Jeronimus van Casteren cornet 6 gulden (voor een tabbaard).

Guilliam de Post fagottier 6 gulden (voor een tabbaard).

Item is geresolveert opten 20en februarij 1600 negenthien dat de voirseyde Mr. Engelbert by provisie voirtaen sal genieten 25 gulden. Memorie.

Item Mr. Leon van Doornick saccaboutier voir synen dienst mette saccabout aen dese Eerwerdighe Broederschappe gedaen met Kermisse der heeren voir desen jaire insgelycx 12 gulden.

Item is by resolutie van den 20e februarij 1600 negenthien geseecht dat de voirseyde Leon by provisie voirtaen sal genieten de voirseyde 12 gulden. Pro memorie.

NB: Zangmeester Cornelis Mercx verkocht aan de Broederschap voor vijf gulden muziektijden in 6, 7, 8, 10 en 12-voud, door hem gekocht van een Petrus Bonsoono.

1619-1620: Jeronimus van Casteren, cornet 6 gulden (voor een tabbaard).

Guilliam de Post fagottier 6 gulden (voor een tabbaard).

Jeronymus van Casteren cornet ter weken eenen gulden thien stuyvers over 52 weken 88 gulden.

Guilliam de Post fagottier ter weken eenen gulden thien stuyvers over 52 weken 88 gulden.

Item Mr. Engelbert voor synen dienst mitte cornet te spelen ende te singen inde misse van onse Lieve Vrouwe is by gemeyne resolutie van den 20 februarij 1600 negentien jairlycx by provisie toegevueght vyffentwintich gulden ende dienvolgende hem het jaer vervallen St. Jansmisse 1600 twintich betaelt volgende desselfs quitantie facit 25 gulden.

Item Mr. Leon van Doornick saccaboutier is voor synen dienst mette saccabout inde voorseyde missen te spelen insgelycx by de voirseyde resolutie provisionelick des jaers toegevueght twelf gulden ende is denselven oversulcx d'jaer verschenen St. Jansmisse 1600 twintich voldaan blyckende by quitantie valet 12 gulden.

1620-1629: Ontbreekt. Na 1629 komen er geen spelers noch zangers meer voor in de half-katholieke- half-protestante broederschap.

Bossche pijpers in meerdere archieven.

De hier genoemde posten hebben geen betrekking op muziekgegevens of muziekpraktijk voorzover het Bossche bronnen betreft, doch betreffen de musici en hun rechtshandelingen. Derhalve wordt volstaan met de vermelding van deze bronnen zonder verdere specificatie.

Bij bronnen van buiten de stad wordt vermeld of het muziekgegevens betreffen.

Oud-archief 's-Hertogenbosch, R. 1175, fol. 207vo, 19-11-1369: Henricus Piper in de Hinthamerstraat.

Obituarium Sints Janskerk: Waarschijnlijk rond 1400: Ermgardis filia Gobelini Piepers.

Oud archief 's-Hertogenbosch, R. 1175, fol. 207vo, Henrick Piper.

Oud-archief 's-Hertogenbosch, R. 1175, fol. 37, 1368: Aelbertus genaamd Piper van Erpe. Waarschijnlijk identiek aan Albertus van Lieshout genaamd Piper in 1370, vermeld in R. 1175, fol. 225vo, 1370;

Oud-archief 's-Hertogenbosch, R. 1178, fol. 102vo, .1387-1390: Roelof Goyart spelman te Vught.

Oud archief 's-Hertogenbosch, R. 1180, fol. 342, 1393-1396: Jan Piper van Erpe en zijn zus wijlen Aleyt.

ARA Brussel: Rekeningen Hoogschout 12990 en 2808: Jan die Piper anno 1399 (stal samen met zijn moeder geld); 1414 en 1417: :

Hein die Piper, te Bladel, Netersel en Lierop. In Rekenkamer 12990 anno 1414: Heyntken den piper te Lierop (stal geld van een Mechelnaar).

Oud archief 's-Hertogenbosch, R. 1182, fol. 300vo, 1400-1401: Hubert zoon van Jan die Piper van Lyeshout.

Oud-archief 's-Hertogenbosch, R. 1186, fol. 332, 1408-1409; Corstiaen Roelofs spelman van Vught.

Oud-archief 's-Hertogenbosch, R. 1187, fol. 3, 1410-1411: Willem die Vedelleer.

Oud Archief Helmond, 215, fol. 473: Janne geheiten meester Jan de Piper van Mierle. ca. 1400.

Oud archief 's-Hertogenbosch, R. 1192, fol. 239vo, 1420-1422: Jan vedeler alias Van Ghenp te Eindhoven,.

Oud archief 's-Hertogenbosch, R. 1194, fol. 46vo, 20-3-1424: Yda sPijpers had een natuurlijke zoon Wouter, verwekt door Wouter Jans van Westerwijck, gegoed te Hilvarenbeek.

Oud archief 's-Hertogenbosch, R. 1194, fol. 186vo, 1423: Henrick die Piper, getrouwd met Aleit en kinderen, gegoed te Eersel.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1196, fol. 243, 21-7-1427: Peter Piper zoon van Goyaert Gobelsz die Piper aan de Windmolenberg. Dezelfde Peter vermeld in: R. 1193, fol. 41vo, 22-1-1422; R. 1218, fol. 265, 176-4-1448; R. 1223, fol. 81vo, 2-6-1453;

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1204, fol. 30, 7 januari 1434: Willem Meusz vedeler, man van Hillegont Aert Deenkens.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1203, fol. 81vo, 1432-1433; R. 1204, fol. 4, 1433-1434; R. 1205, fol. 179, 1435-1436: Vroeger leefde er Aert Aerts van Thede, stadspijper die twee kinderen naliet: A: Dirk en B: Beatrijs (getrouwd met Peter Arntss die snijder). Genoemde Dirk trouwde een Yda en is overleden en liet als kinderen na: Aert, Dirk, Jan, Marie en Katelij. De naam Thede komt van een perceel te St. Michielsgestel.

Oud-Archief 's-Hertogenbosch, R. 1209, fol. 124vo, 1438-1439: Liesbeth, dochter van wijlen Edmond die vedeleer.

Oud-Archief 's-Hertogenbosch, R. 1217, fol. 438vo, 1446-1447: Roelof Goyarts spelman

Oud-Archief 's-Hertogenbosch, R. 1217, fol. 123vo, 1446-1447: Yda dochter van Lysbeth Pipers (Heeswijk).

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1218, fol. 82, 1447-1448: Laureyns Gerits vedeler.

Oud archief 's-Hertogenbosch, R. 1218, fol. 265, 17-4-1448: Peter die Piper zoon van Goyart Gobel die Piper.

Oud-archief 's-Hertogenbosch, R. 1218, fol. ?, 1447-1448: Laureyns die vedeleer.

Oud archief 's-Hertogenbosch, R. 1223, fol. 81vo, 2-6-1453: Peter die Piper zoon van Goyart Gobel die Piper

Broederschap Rekening 1457-1458: Bartholomeus stadspijper, overleden als lid.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R.1231, fol. 223vo, 12 september 1461: Jan Jansz die Piper koopt een huis in de Orthenstraat.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1231, fol. 310, 1460-1461: Peter Jans trompet.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1231, fol. 241vo, 1460-1461: Lodewijk Hubrechs, stadspijper.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1232, fol. 336, 421, 1461-1463: Peter trompet.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R.1234, fol. 150, 1464-1465: Peter trompet van Luik.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1235, fol. 181v, 1465-1466: Peter trompet.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1240, fol. 191vo, 1470-1471: Lodewijk Hellinck, stadspijper.

Oud archief 's-Hertogenbosch, R. 1247, fol. 400, 1477-1478: Aert die Piper zoon van Aert van Thede.

ARA Brussel, Schoutsrekening 13006: 1477-1478: Anthonis die Pijper verwondt Heynrick Karper en wordt bestraft.

Oud Archief 's-Herrogenbosch, R.1251, fol. 467vo, 1480-1481: Bernt Lucas tromper.

ARA Brussel, Schoutsrekening 13006, 1481: Thomas de trompette verwondt zijn collega Gheerde en wordt bestraft..

ARA Brussel, Schoutsrekening 13006, 1482: Thonijs de tromper verwondt zijn collega Gherede den tromper en wordt bestraft.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1254, fol. 230vo, 1484-1485: Gerit Geritsz die tromper en zijn zoon Bernt.

ARA Brussel, Schoutsrekening 13006, 1493-1494: Henricken inden Eenhoren verwondde Jannen den Pyper en wordt bestraft..

Broederschap Rekening 1494-1495: Henric Paeu Everits, "luytensleger", lid geworden.

ARA Brussel, Schoutsrekening 13006, 1499-1500: Heynten de Pijper tegen Jacob van den Eynde in een civiele procedure.

ARA Brussel, Schoutsrekening 12996, 1501-1502: Jan die Pyper van Dortmund uit Westfalen verwondde Jan Maes en werd bestraft.

ARA Brussel, Schoutsrekening 12996, 1502: Janne Henrixs luytenslager veroordeeld tot een geldboete wegens een misdrijf.

ARA Brussel, Schoutsrekening 12996, 1503-1504: Henrick die Pyper van Oirschot sloeg een blinde vrouw en werd bestraft.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1272, fol. 85vo, 27 juli 1504: Marcellius Lazens (?) alias die pijper.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, B. 14, 1503-1504: Jan die Pijper aan de Markt en belastingplichtig; evenals Heylken Pijpers in de Hinthamerstraat; .

Oud Archief 's-Hertogenbosch, B. 15, 1505-1506: Loy die Pijper in de Kerkstraat belastingplichtig;; evenals Jan die Pijper aan de Markt;

Oud Archief 's-Hertogenbosch, B. 16, loterij van 1506: Deelname door Jan Scheyken, pijper te Brussel; door Frans Jans Mattheus, pijper te 's-Hertogenbosch;

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1277, fol. 87vo, 6 september 1508: Ludovicus die pijper.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, Poorterboeken: 11 oktober 1509: Louis Boeykens (pijper) wordt poorter van de stad.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1280, fol. 297, 27-3-1511: Jan Matheusz pijper, woonachtig aan de Markt.

ARA Brussel, Rekenkamer 13007, 1513-1514: Henrick van Lyndt trok zijn mes naar Janne die Pijper.

ARA Brussel, Rekenkamer 13007, 1516-1517: Ansem Machiels trok zijn mes tegen Gielis de Pijper en Henrick van Oerll trok zijn mes tegen Jannen die Pijper.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1291, fol. 278, 11 juni 1519: Ludovicus die pijper in de Putstraat.

Broederschap rekening 1519-1520: Jacoba, vrouw van , Jan Matheus van Dortmond, lid geworden.

Broederschap rekening 1519-1520: Cornelis Mesmeker Hendrick Lutensleger brueder, overleden als lid.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, A. 1: 1521-1522: Laureyns Gerits Geritsz, "trompsleger", getrouwd met Peterke Jacobsdr. Daniels en hun kinderen Cornelia, 20 jaar, en Jenneke, 22 jaar, genieten een lijfrente op de stad. Zo ook in C. 147, fol. 69vo, 1524-1526; B. 57, 1550-1551; Deze trompettist komt al voor in 1510 en 1511 als Laureyns van Hoy (R. 1279, fol. 236vo, 17 juli 1510 (tubicinator dictus trompetter) ; R. 1280, fol. 165, 24 juli 1511; R. 1842, fol. 636vo, 21 mei 1511; R. 1321, fol. 294vo, 18-9-1535) .

RA Utrecht , Archief kapittel ten Dom, nr. 4371: In 1521/1522 : "item 4 speelluyden van den Bosse die oeck op die trompetten speelden voert heylichdom gegeven betaelt 5 gulden current.

idem: Item die speelluyden van Utrecht en van den Bosse verteert tot Tulman in den Engel, 5 gulden.

OSA, R. 188, 25 november 1529: De stadspijpers eisten achterstallig loon van het Sint Barbaragilde, dat hen had ingehuurd.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 184, juli 1531: Dominicus Jans, pijper, in proces.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1316, fol. 190, 16 oktober 1531: Jan Mathiasz (= van Dortmond) die pijper en zijn kinderen Johannes, Jacoba, Henricus en Cornelius.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1315, fol. 104vo, 9 februari 1532: Peter Davids van Groeningen, pijper.

Oud-Archief 's-Hertogenbosch, R. 1316, fol. 190, 13 oktober 1532: Johannes en Jacoba, mede namens Henricus ,kinderen van Johannes zoon van Matheus (=van Dortmond) die pijper. Verkopen een huis over de Tolbrug, destijds gekocht door Cornelius hun broer, aan heer Nycolaus Henricusz Henricusz van der Zandvoirt. .

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 189, 13 september 1532: Jacoba dochter van Jan die pijper (= Jan Matheus van Dortmond).

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1184, januari 1532 en R. 194, 4 november 1536: Anneke dochter van Gielis die pijper, in proces.

R. 1329, fol. 202, 27 februari 1539: Wijlen Egidius die Pijper en zijn dochter Janna, getrouwd met Cornelius Johannesz die Gruyter.

Oud-archief 's-Hertogenbosch, R. 1330, 1539: Wijlen Johannes die Pijper en zijn kinderen Johannes en Jacoba, getrouwd met Christoferus Amlj van Amstel.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1322, fol. 135, 17 maart 1535: Wijlen Dominicus (zoon van de overleden pijper Jan Matheus (van Dortmond)), voor de tweede maal getrouwd geweest met Mary Aert Bloemkens en hun minderjarige kind Dirk. Zie ook R. 1342, fol. 45vo, 8 november 1544. In R. 1354, fol. 290, 1550 blijkt hun zoon Dirk gevangen te hebben gezeten.

Broederschap rekening 1535-1536: Jan Matheus van Dortmond, stadspijper, overleden als lid.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 185, februari 1540: Jan Cornelis die pijper, in proces.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 201, 17 oktober 1543: Jan de Pijper de jonge, ook wel Jan de pijper de cleyne genaamd, in proces.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1355, fol. 116, 23 december 1550 en R. 1352, fol. 181, 24 mei 1550:: Wijlen Jan Matheus van Dortmond (stadspijper), en zijn dochter Jacoba, vrouw van Christoffel Ameliusz van Amstel.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1358, fol. 302vo, 1 augustus 1552: Willem Jansz die pijper van der Dungen.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1844, fol. 70 en 82, 8 januari 1553: Gielis die Pijper, getrouwd met Elisabeth, dochter van Jan Hendriks van Vechel. Hun dochter Anneke is getrouwd met Cornelis Jans die Gruyter.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1364, fol. 245vo, 26 februari 1554: Wijlen Egidius die Pijper, getrouwd geweest met Elisabeth, dochter van Jan Hendriks van Vechel. Zij hebben een dochter Anna, getrouwd met Cornelis Jansz die Gruyter.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1923, 4 december 1556: Jan die pijper (=Jan Matheusz van Dortmond) en zijn dochter Jaecxken, vrouw van wijlen Christoffel Ameliusz van Amstel.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1382, fol. 470, 4-2-1563: Adriaen Jansz gezegd de Pijper.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 414, 20 augustus 1563: Cornelis Baltasar van Dordrecht, speelman, in proces.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1385, fol. 42vo, 13 november 1563: Adrianus Jansz die Pijper en zijn zoon Adrianus.

R. 1414a, 20-8-1563: Cornelis Balthasars van Dordrecht, speelman, in proces met Jan Arnts van der Sluys over 9 gulden.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1384, fol. 408vo, 13 juli 1564: Jan Pijpeler (=pijper?), als man van Anna Hendriksdr. Dicbier.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, DTB 2, fol. 37vo: Willem de zoon van Arien de Pijper wordt gedoopt.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, H. Geesttafel;, inv. 431, 1572-1573: "Item den trompetters ende speelluyden van den Albanensen gegeven het nieuwe jaere want zy wouden 't hebben XXJ stuyver". De Albanensen zijn de troepen van de hertog van Alva.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1399, fol. 9, 20 oktober 1574: Wijlen Anna dochter van wijlen Egidius die pijper, getrouwd geweest met Cornelius Jans die Gruyter.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, Notarieel 2660, 14 juni 1586: Wijlen Hans van Noort, trompetter. Zijn dochter wijlen Mechteld was getrouwd geweest met Ludovicus Goebels Heimerickers van Coelen. Deze Hans, ook wel "jonck Hans van Utrecht" genoemd begon in de stad in ca. 1545 als trommelaar en stadsspeelman, maar heette eigenlijk "Van Noort of Van Oirt".

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1420, fol. 23, 29 oktober 1587: Mr. Jan van Oirt trompetter.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, Ingekomen stukken 2 september 1602: Marten die speelman.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, OSA 126, fol. 22, 1615: Engelbert Bongaart, musicien.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 458, 10 oktober 1618: Mr. Marten Mercx, speelman.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1518, fol. 124vo, 5-1-1618: Adriaan de Post , afkomstig van Tilburg, en zijn vrouw Geertruid Pietersdr. van Neer, met hun kinderen waaronder Guilliam de Post, stads speelman.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1924, 12 december 1618: Hans Steencop van Oldenzeel, trompetter, getrouwd geweest met wijlen Yken, dochter van Cornelis Jans Bosch, schaliedekker, en van Geertruy Jansdochter van Mierlo.

Oud archief 's-Hertogenbosch, R. 1520, fol. 94, 17 december 1619: Jenneke weduwe van Sebastiaan Pijpers.

Oud archief 's-Hertogenbosch, R. 1521, fol. 99, 11 januari 1621: Mr. Jeronimus van Casteren, speelman.

Ou archief 's-Hertogenbosch, H. Geesttafel, inv. 643, anno 1623: Gedurende enkele jaren, bv. in 1623, werden de pijpers gefêteerd door de H. Geesttafel met Nieuwjaar, in dat jaar met 25 stuivers.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1537, fol. 284vo, 20 maart 1626; Dirk Anthonisz Wiltkens van Cleve, trompetter.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, B. 132, 1626-1627: Mr. Jeronimo van Casteren, stadsspeelman, koopt een huis in de Kolperstraat, genaamd "de Royschur" voor 2625 gulden.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1538, fol. 209vo, 13 februari 1627: Heerken Edsarts van Leeuwarden, getrouwd met Elisabeth, dochter van wijlen Mr. Hans van Noort, trompetter.

Oud Archief 's-Hertogenbosch, R. 1539, fol. 297vo, 8-4-1628: Dierick Wiltkens van Cleve, trompetter.

Ou Archief 's-Hertogenbosch, B. 145, 1639-1640: Jenneke de weduwe van Aert de Post en haar zoon Adriaan verkopen land op Franckenhofstad, 12-10-1639. Zij is de moeder van de speelman de Post

Pijpers in de stadsrekeningen en andere archivalia uit het stadsarchief.

NB: Van de meeste stadsrekeningen bestaan doubletten in de vorm van ingrosseerrekeningen (de zogenaamde A-reeks). De zogenaamde B-reeks is een definitieve versie van de A-reeks. Voor dit onderzoek is alleen de B-reeks onderzocht.

B. 1, 1399:

Jan die Piper van Houthalen wordt poorter van de stad.

Item den piperen opten toeren 26 gulden van 3 stuyver maken 30 librae 3 stuyver 10 ½ d.

Item doe men ons Vrouwe droech gegeven ons vrouwen piperen van Brabant 2 nye gulden maken 5 stuyver 8 placken.

B. 2, 1399-1400.

Item den twee piperen 7 ½ el strypts ende 3 ½ el pleyns die elle over hoet om 27 placken maken 28 stuyver.

Item den selven voir hoir pelsen 12 stuyver.

NB: Bezoek van o.a. heer Rutger onser Vrouwen pape van Brabant; en de wijbisschop van Luik.

B. 3, 1400 .

In den irsten den piperen opten toeren opt raethuys 26 gulden van 3 scilden maken 29 librae 5 stuyver payment.

Item van den trompet te sonderen 7 placken ½ vliager.

Item gegeven onsen piperen te verdrincken des saterdachs snachts doemen onse Vrouwe dragen soude omdat sy mitter stat waecten 9 placken.

Item gegeven den piperen doen sy mitter stat tot Oesterwyc waren 5 gulden maken 15 stuyver.

B. 4, 1400-1401.

Inden irsten den piperen opten toeren 26 nye gulden maken 28 librae 16 stuyver.

Item den piperen 7 ½ elle strypts ende 3 ½ elle pleyns die el om 28 placken maken 28 stuyver.

Item den selven voir hoer pelsen 12 stuyver.

NB: Bezoek van o.a. Mathias, raad van de hertog van Brabant.

B.5, 1402.

Inden irsten der stat piperen 26 nye gulden maken 28 librae 7 stuyver.

Item den piperen doe men onse Vrouwe droech gegeven 19 schilden 2 placken.

Item ons vrouwen piperen van Brabant gegeven 6 schilden.

NB: Bezoek van o.a. De vrouwe van Hoochstraten, de vrouwe van Zevenbergen, jonkheer Dirk van der Marck.

B.6, 1406.

Item der stat piperen 27 nye gulden maken 27 librae 10 stuyver 7 d.

NB: Bezoek van o.a. de hertog van Limburg.

OSA 1286, 8 augustus 1468: Jan Woutersz en Gerit Bitter stellen zich borg voor de stadspijper Hellinck, dat hij tzt zijn brodse (insigne) intact zal inleveren.

B.7, 1496.

Item drye der stadt pyperen ende eenen tromper van seess maenden tyts ende in tyde deser rekeninge dair zy ende elck van hen des nachts opter Raethuys thoeren gewaict ende gespoelt hebben elck ter maent der voirseyde maenden 42 stuyver maken tsamen 50 Rijns gulden 8 stuyver.

Item Trompken van dat hy ten selven male (St. Jan in Mei) inde voirseyde processie gespoelt heeft alsoe men dat gewoonlick pleghe te done, gegeven 9 stuiver.

Item Trompken van dat hy ten selven daige in de voerseyde processie gespoelt heeft, gegeven 9 stuiver.

NB: Er waren drie schuttersgilden: Katharina-, Barbara- en Agathagilde.

Bezoek van o.a.: De steden Antwerpen, Leuven en Brussel in mei; de heer Cornelis van Bergen en de heer van Boxtel in september. Mr. Willem Pottey (een Bosschenaar?), officiaal van de bisschop van Luik, vierde zijn eerste mis in de St. Jan.

B. 8, 1497-1498.

Item Trompken, Lodewich ende Jan der stadt speelluyden van dat elck van hen der stadt gedient hebben seess maenden tyts in tyde deser rekeninge als van opten raethuys thoeren des nachts te waicken ende te spelen, dairaff elcken ter maent 42 stuyver maicken 37 Rijns gulden 16 stuyver.

Item Janne die pyper vut gebreck vanden vierden pyper van dat hy inde plaetse vandyen opten voirseyde raethuys thoeren den tyt van 24 nachten gewaict heeft elcken nacht eenen braspenning ende Trompken die alde 6 nacht dairaff den nacht 1 ½ blanck maken tsamen 35½ stuivers.

(Kleedgeld): Item Lauwreyns die tromper 8 Arnoldus gulden tstück ten pryse van 9 stuivers maken 3 Rijns gulden 12 stuiver. Item Lodewich die pijper 8 Arnoldus gulden alsoe maken 3 Rijns gulden 7 stuiver. Item Jan die pijper 8 Arnoldus gulden alsoe maken 3 Rijns gulden 7 stuiver;

Inden yersten Laureyns die tromper, Lodewich ende Jan die pijper elcken voer hueren pels dair inne dat zy nachts opten raethuys thoeren waken 4 Peters van 18 stuiveren tstück maken tsamen 10 Rijns gulden 16 stuivers.

Item Henrick scaelmeker van dat hy den metalen hoeren daer de pypers voerseyd des nachts opten voirseyden thoeren na den clockenslach tot elcken ure mede blasen gerepareert heeft dair aff gegeven 3 stuivers.

NB: bezoek van o.a. De kanselier van Brabant, de secretaris van de hertog van Saksen, de raad van de stad Kleef, allen in het najaar; en de hertog van Saksen zelf op 8 januari 1498.

B. 9, 1498.

Item drye der pyperen ende eenen tromper van zeess maenden tyts dat zy des nachts opten raethuys thoeren gespoelt ende gewaict hebben elck ter maent 42 stuvers maken tsamen 50 Rijns gulden 8 stuyver.

Item alsoe die alde scutte deser stadt inden meye lestleden getougen zyn ten schietspele te Ghent inden name deser selven stat dair zy mede hadden deser stat tromper ende pyper, alsoe vuyt ordinancie deser stat omme eerlicke inne te comende vier zyden vanen peers van verwen omme aen huere voirseyden tromp ende scalmeyen te hangene geschilt met deser stat wapenen gecoft tot Jannen Hermanss 5 ellen ende 1 ½ vierdel tyfftaft voer 17 ½ Rijngulden; Item den meechden vanden grave opten begynhof voer groen zyde frangien quaspel groenlynt goudtraet die vanen ende ferangien te maken tsamen deraff gegeven 5 Rynsgulden ende valet 12 ½ Rijns gulden.

Item Jacoppen van Hall goutsmyt van dat hy heeft vermaict een van den pyperen divise ende wapenen deser stat der aff betaelt 35 ½ stuyver.

Item Laureyns die tromper van dat hy in den processien van St. Jansdach in Meye op des heilichs sacraments dach voer der smede ambachte getrompt heeft van elcken reysch 9 stuyvers, valet tsamen 18 stuyvers.

B.10, 1500-1501.

Item Trompken ende Jan deser stat pyperen ende speeluden elck 12 maenden ende Loyken die pyper 8 ½ maent als in tyde deser rekening van des opten raethuysthoeren te waken ende te speelen gedient hebben elcke van hen ter maent 42 stuyvers valet tsamen 68 Rijngulden 5 stuyver.

Item eenen weken inde stadt van Loyken die pijper in zynre absentien op den dorden nacht te waken is 18 weken ende 5 dagen beginnende prima decembris tot halff marte snachts een braspenning valet 43 stuyvers.

NB: Belastingplichtig: Loy die pyper 10 stuyver; en Laureyns die tromper 4 stuyver..
Bezoek van o.a.: de heer Van Facques, raad van de keizer; Philip Hinckaert, hofmeester van de keizer; allen op St. Remigius; hertog Henrik van Saksen op de dag van de 19000 maagden; Mr. Jans Olisleger, doctor in de theologie te Keulen; de bisschop van Doornik; Mr. Wauter van Beeck, doctor en rector van de Universiteit van Leuven; de suffragaan van Kamerijk (commissaris vanden Roemschen aflat). Hij krijgt voor de verkondiging van de aflat 100 gulden als geschenk.

B. 11, 1501-1502.

Item Trompken, Jan ende Loyken der stadt pypers ende speelluyden elck 12 maenden als in tyde deser rekening opten raethuys thoeren te waken ende te spelen gediend hebben elcken ter maent 42 stuyvers valet tsamen 75 Rijns gulden 12 stuyvers. .

NB:Belastingplichtig o.a. Jan die pijper aan de Markt en Laurens tromper in de Kerkstraat. Bezoek van o.a.:Philip Hynckaert, hofmeester van de koning; de suffragaan van Doornik; Johannes Leo, dominikaan uit Keulen; de kanselier van Brabant; de proost, zegelaar en suffragaan van de bisschop van Luik.

B. 12, 1502-1503

Item Trompken, Jan ende Loeyken der stadt pypers ende speelluden elck 12 maenden als in tyde deser rekening opten raetghuys thoeren te waken ende te spelen gediend hebben elcken ter maent 42 stuyvers valet tsamen 75 Rijns gulden 12 stuyvers.

Item den tromperen der Co. Ma. in deser stadt wesende voer nyewe jair 3 Philips gulden valet 3 Rijns gulden 15 stuiver.

Belastingplichtig o.a.: Loyken die pyper in (het blok van) de Kerkstraat en Heyn die pyper in (het blok van) de Hynthamerstraat.

NB: Bezoek van o.a.: De koning zelf met zijn staf; en op Sacramentsdag de abt van Luxemburg.

B.13, 1503-1504.

Item Trompken, Jan ende Loeyken der stadt pypers ende speelluyden elck 12 maenden als in tyde deser rekening opten raethuys thoeren te waken ende te spelen elck ter maent voer huer salaris 42 stuyver ende valet 75 Rijns gulden 12 stuyver.

NB: Bezoek van o.a.: de suffragaan van Luik op het feest van Simon en Judas; jonkheer Floris van IJsselstein op 21 november op terugreis van Spanje, en eveneens op Sacramentsdag; op 25 december de hertog van Kleef; Op OLVr.Ommegang was de bisschop van Kamerijk aanwezig.

In september 1504 was de aartshertog er. Hij kreeg twee vette en mooie ossen die door Amant de schilder van Maximiliaans wapenen werden voorzien (schildering op de ossen!). Tevens werd hij vergezeld door de bisschop van Luik; de hertog van Gulik; de hertog van Kleef, de kanselier van Oostenrijk; de jonge paltsgraaf; de bisschop van Atrecht; Robrecht van Arenborch in de naam van de heer Van Nassau; Cornelis heer van Zevenbergen; de oude graaf van Hornes; de heer van Vergy (maarschalk van Bourgondie en stadhouder van de oorlogen), de abt van Berne en de heer van Bassengys.

De sacramentsprocessie werd gehouden op St.Elisabeth, St.Jan in Mei, H.Sacramentsdag, en OLVr.Omgang.

Bij het bezoek van Maximiliaan geen sprake van werkzaamheden door Jheronimus Bosch.

B. 14, 1504-1505.

Item Trompken, Janne ende Loeyken der stadt pypers ende speelluyden elck 12 maenden als in tyde deser rekeninge opt raethuys thoeren te waken ende te spelen elcke ter maent voer zynen salaris 42 stuyver ende valet 75 Rijnsgulden 12 stuyver.

NB: Een Henrick Lutensleger was woonachtig en belastingplichtig in de Verwerstraat. Bezoek van o.a. de heer admiraal van heer Philips bastaard van Bourgondie; de heer Van Nassau; de jonge hertog van Kleef; de koning van Castilie; Margaretha van Oostenrijk (hertogin van Sovoye); de ambassadeur van Frankrijk etc.;

B. 15. 1505-1506.

Item Trompken, Jan ende Loeyken der stat pypers ende speelluden elck van 12 maenden in tyde ende jaire deser rekeninge opten raethuys thoeren te waken ende te spelen elcken ter maent voer zynen salaris 42 stuyver valet tsamen 75 Rijnsgulden 12 stuyver.

Item vanden pypers divisen te vermaken voer 3 ½ Engels silvers 10 stuyver ende van vergulden ende maken 6 stuyver.

..den pypers opten raethuys thoeren te waken.. (met andere posten). 23 Rijnsgulden en 13 ½ stuyver.

NB: Bezoek van o.a. heer Philips van Bourgondie stadhouder van Gelre op 11 oktober 1505; de graaf van Egmond, stadhouder van Holland en Zeeland op St. Romboutsavond; de kanselier van Bourgondie in de Kruisdagen.

B. 16, 1506-1507.

Item Trompken, Jan ende Loyken der stadt pypere ende speelluyden elck van 12 maenden in tyde ende jaire deser rekeninge opten raethuys thoeren te waken ende te spelen elcken ter maent voer zynen salaris 42 stuyver ende valet tsamen 75 Rijnsgulden 12 stuyver.

NB: Bezoek van de heer en zijn raad van Kleef op Maandag na 1 oktober; de markgraaf van Baden; Floris van IJsselstein, heer van Buren, op Maandag in de vasten;

Processies op St. Dionijsdag, Ons Lieve Vrouwe; H. Sacramentsdag; Vrijdag 9 juli; St. Laurentiusdag; St. Bartholomeusdag; St. Lambrechtsdag en St. Michielsdag.

Deelname aan de stadsloterij door o.a. Jan Scheyken, stadspijper te Brussel; en Frans Jans Matheus, stadspijper te 's-Hertogenbosch.

B. 17, 1507-1508.

De volgende pijper betaalde zogenaamd "ruitergeld": Loy die pyper in de Kerkstraat;

Item Trompken, Jan ende Loyken deser stadt pypers ende speelluyden elck 12 maenden in tyde en jaere deser rekening gedient op ten raethuysthoeren te waken ende te spelen elcke ter maent 42 stuyver valet tsamen 75 Rijns gulden 12 stuyver.

B. 18, 1508-1509.

Item Trompken, Jan ende Loyken deser stat pypers ende speelluyden elck 12 maenden in tyde ende jairen deser rekening opten raethuysthoeren gedient te spelen ende te waken elcke ter maent 42 stuyver valet 75 Rijns gulden 12 stuyver.

B 19, 1509-1510.

Item Trompken, Jan ende Loyken deser stat pypers ende speelluden elck 12 maenden in tyde ende jairen deser rekeninge opten raethuysthoeren gedient te spelen ende te waken elcken ter maent 42 stuyver valet 75 Rijns gulden 12 stuyver.

B. 20, 1510-1511.

Item Trompken, Jan ende Loyken deser stat pypers ende speelluyden elck 12 maenden in tyde ende jairen deser rekeninge opten raethuys thoeren te spelen ende te wakenen gedient hebben, elcke ter maent 42 stuyver ende valet tsamen 75 Rijns gulden 12 stuyver.

Tevens is sprake van “Hensken den trommesleger” en “Pauwel den trommesleger” in het leger van de Van Brunswijks te Poederoyen.

NB: Bezoek van o.a. de “vrouwe van Oistenryck”, douarière van Oostenrijk, regentes.

B. 21, 1511-1512

Item Trompken, Loy ende Jan deser stat pypers ende speelluyden van dat zy elck 9 maenden in tyde deser rekeninge te spelen ende te waken opten raethuysthoeren gedient hebben, elcke ter maent 42 stuyver ende elck dair aene gecort tot behoeff van der loen van Aelbrecht vander Heyden den choer die desnachts tallen uren den hoeren blaest 10 stuyver valet tsaemen 1 Rijns gulden 14 stuyver.

Item den drien voirseyden pyperen van hueren dienst als pypers sonder last van des nachts te wakene te dienen ende spelen vanden lesten drien maenden ter maent 32 stuyver valet tsamen 14 Rijns gulden 8 stuyver.

NB: Bezoek: De heer van Nassau op 12 oktober 1511; Floris van IJsselstein, kapitein, op 24 augustus 1512.

B. 22, 1512-1513.

Belasting of “bede” wordt betaald door de pijpers Jan aan de Markt (6 Rijns gulden), Loy in de Kerkstraat (24 stuivers), en tevens door Heylken Pijpers in de Hynthamerstraat (2 stuivers).

Item Trompken, Loy ende Jan deser stat pypers ende speelluyden van dat zy elck 12 maenden gediend hebben des avonts te spelene ende elcke ter maent xxxij stuyver. Ende Gielis die pyper aengenomen als 4de man 20 july tot Bamisse toe 13 excluys maken twee maent 10 daigen 3 Ryngulden 16 stuyver, beloep alsoe vanden tyde deser rekeninghe tsamen 61 Rijngulden 8 stuyver.

Item den pypers ende speelluyden dess hertogen van Bruynneswyck als cappiteyn alhiere ierst comende voere huere rechten geschenct 4 Hoerne gulden. Ende insgelycx den pyperen hertoge Ernst van Bruynneswyck geschenct 4 Hoerne gulden, valet tsamen 4 Rijngulden 16 stuyver.

Item Jan van der Vallen als man ende mambaer der weduwe selige Jorien Steenbreegheer die hooftman was geweest int beleegh van Poderoyen ende aldaer doot geschoeten waert die sich beclaicht hadde vut beveel van ennigen heren oft monterser meesteren diere tyt pyper ende trommesleger ende dair van nyet betaelt ende was mer was dait voir gerekent 10 Rijngulden dairmede hy nyet te vreden ende woude wesen alsoe dat hy tusschen spreken Jan van Kessel ende Lambrecht van Buerick hem toe geseecht zyn geweest 23 gulden ende dair van getoigen die 10 Rijngulden alhier betaelt 13 Rijngulden.

NB: Bezoek van o.a. Hertog Henrik van Brunswijk, opperste kapitein van de keizer; hertog Ernst van Brunswijk, diens broer.

B. 23, 1513-1514.

Jan Matheus, pyper, leent aan de stad 20 Rijngulden.

Item Trompken, Jan, Loyken ende Gielys deser stadt pypers ende speelluyden van dat zy elck 12 maenden in tyde ende jaire deser rekeninghe opten raethuysthoeren te spelen gediend hebben elcken ter maent 32 stuyver valet 76 Rijngulden 16 stuyver.

NB: Bezoek van o.a. Meester Rytsart Barrodot, secretaris van de landsheer op 25 oktober 1515.

B. 24, 1514-1515.

Item Trompken, Jan, Loyken ende Gielys deser stadt pypers ende speelluyden van dat zy elck 12 maenden in tyde ende jaire deser rekeninghe opten raethuysthoeren te spelen gediend hebben elcken ter maent 32 stuyver valet 76 Rijngulden 16 stuyver.

NB: Bezoek van o.a. de “genedige heer in der huldinghe (op) xv july” (Karel V). De douarière van Savoye; een ambassadeur van de koning van Frankrijk, Engeland en Arragon, en de kanselier van Bourgondie.

B. 25, 1515-1516.

Item Trompken, Jan, Loyken elck 12 maenden ende Gielys 6 maenden der stat pypers ende speelluyden ende ter maent elcken voer syn gagien 32 stuyver opten raethuysthoeren te spelen ende met pypen gediend hebben den heren ende der stat gediend te hebben, valet tsamen 67 Rijngulden 4 stuyver.

NB: Bezoek van een ambassadeur van de koning van Frankrijk.

B. 26, 1516-1517.

Item Trompken, Jan, Loyken ende Gielys deser stat pypers ende speelluyden van dat zy elck 12 maenden in tyde ende jaere deser rekeninge opten raethuys te spelen ende pypen den heren ende der stat gediend hebben, elcken ter maent voer zyne gagien 32 stuyver, valet tsamen 76 Rijns gulden 16 stuyver.

Willemen van Haeren van eenen broetsen te vermaken voer eenen der stat pypers.

NB: Bezoek van o.a. de markgraaf van Brandenburg ; de hertog van Beieren; de heer Van Zevenbergen (met uitgebreide zwanenmaaltijd); een aartsbisschop van Rome; een ambassadeur van de koning van Frankrijk; Dirk van Batenburg (maarschalk van de hertog van Kleef) en veel andere edellieden. De hertogen brachten hun eigen speellieden mee.

B. 27, 1517-1518.

Item Trompken, Jan, Loyken ende Gielys deser stadt pypers ende speelluyden van dat zy elck 12 maenden in tyde ende jaren deser rekeninge opten raethuys den heren ende der stat met speelen ende pypen gediend hebben elcken ter maent voer zyn gagien 32 stuyver valet tsamen 76 Rijns gulden 16 stuyver.

NB: Sprake van de Passiespelen: "Den gesellen van der passien Christi" die de passie speelden. Dat komt meerdere jaren voor.

B. 28, 1519-1520.

Item Trompken, Jan, Loyken ende Gielis deser stadt pypers ende speelluden van dat zy elck 12 maenden in tyde ende jaeren deser rekeninge opten raethuyse den heren der stadt met spelen ende pypen gediend hebben elcken ter maent voer zyn gagien 32 stuyver valet tsamen 76 Rijns gulden 16 stuyver.

B. 29, 1520-1521.

Item Trompken, Jan, Loyken ende Gielen deser stat pypers ende speelluyden van dat zy elck 12 maenden in tyde ende jaeren deser rekeninge opten raethuys den heren ende deser stat met spelen ende pypen gediend hebben, elcken ter maent voer syn gagien 32 stuyver valet tsamen 76 Rijns gulden 16 stuyver.

NB: Bezoek van o.a. de koning van Denemarken en van de bisschop van Bremen, zoals ook wordt vermeld in de Kroniek van Pieter van Os, p. 347.

GA. B. 30, 1521-1522.

Item Trompken, Jannen, Loyken ende Gielen, deser stat pypers ende speelluyden van dat zy elck 12 maenden in tyde ende jaere deser rekeninge opten raethuyse den heren ende deser stat met spelen ende pypen gediend hebben, elcken ter maent voer zyn gagien 32 stuyver valet 76 Rijns gulden 16 stuyver.

Aan de stadsloterij wordt deelgenomen door Jan Conin, stadspijper te Antwerpen; door Huybrecht van den Brouck, stadspijper te Mechelen; Hortas Boreas, gewezen pijper van de hertog van Brabant te Brussel; Anthonis Wijts en Eluwaert Boeyken, stadspijpers te Utrecht; Leonora, weduwe van Anthonis Pipelair te Antwerpen; Laurens die Tromper (getrouwd met Peterken, en zijn dochters Neelken en Anneken) en Lodewijk de stadspijper, beiden in 's-Hertogenbosch; alsmede door Ansem die trommesleger te 's-Hertogenbosch.

GA. B. 31, 1523-1524.

Item Trompken, Jannen, Loyken ende Gielen deser stat pypers ende speelluyden van dat zy elck 12maenden in tyde ende jaere deser rekeninge opten raethuyse den heeren ende deser stat met speelen ende pypen gedient hebben, elcken ter maent voer hueren gagien 32 stuyver valet tsamen 76 Rijns gulden 12 stuyver.

Item gescenct den trompet vanden bisscop van Utrecht alhier bynnen deser stat zynde, eenen Hoerns gulden, valet 13 stuyver.

GA. B. 32, 1525-1526.

Item Trompken, Jan ende Loyken deser stat pypers ende speelluyden van dat zy in tyde ende jaer deser rekeninge opten raethuyse den heeren ende deser stat met spoelen ende pypen gedient hebben elck ter maent voer huer gagien 36 stuyver zynde gebleken 12 maenden fecit 36 maenden valet 7 Rijns gulden 12 stuyver.

GA. B. 33, 1526-1527.

Item 27 may Jan den pijper ende Lauwreyns Trompet oirloff gegeven. In hueren plaetsen weder iij anderen pijper aengenomen.

NB: Waarschijnlijk een concept-rekening. In de marge onleesbare aantekeningen.

GA. B. 34, 1527-1528.

Item Trompken, Loy, Jannen ende Merten deser stat pypers ende speelluyden van dat zy in tyde ende jair deser rekeninghe opten raethuyse den heeren ende deser stad met spoelen ende pypen gedient hebben, elck van den tween voirseyd te wetene Trompken ende Jan 8 maenden elcken ter maent 32 stuyver valet 25 Carolus gulden 12 stuyver. Item Loy voirseyd 7 ½ maenden die welcke Loy 13 may anno 23 bynnen tyde deser rekeninge gestorven is, valet 12 Carolus gulden, ende Marten voirseyd 5 ½ maenden daer af getogen 12 stuyver om dat hy bynnen dien tyt zekere dagen absent ende tot zynen lande gereyst was, valet 8 Carolus gulden 4 stuyver.

Ende alsoe opten 28en may anno 28 inden tyde deser rekeninge byden wethouderen deser stat aengenomen syn drie nyeuwe speelluyden, te wetene: Jan Cornelis van Utrecht, Hans Janss van der Heyden ende Willem Peterss van Valencyng op zekeren voirwarden ende condicien zy haeren dienst voertaen schuldich zullen syn te doene ende dat op ghelycke jaerlixte gagien ende dair toe elcken sjaers 6 Carolus gulden tot eenen tabbart; ende hebben alsoe die selve drie nyeuwe speelluyden gedient bynnen den voirseyde jaere deser rekening elck 4 maenden, elcken ter maent als boven dair afgetogen ende gecort den voirseyde Hanssen voer die broetsse deser stat, die hy tot Breda verloren hadde, telker maent 13 stuyver, blyft die summe vanden voirseyde

drie nyeuwen speelluyden ofte pypers tot bamis anno 24 excluys 16 Carolus gulden 8 stuyver, valet tsamen die gagien van den maenden bynnen desen jaere den pypers betaelt 62 Carolus gulden 3 stuyver.

Item zoe die bourgeren van Noerenberch ende insgelycx andere vreemde coopluyden der stat van Noerenberch jaerlix betalen moeten van hueren comanscappen den hondertsten penninck dair af. Die bourgeren deser stadt aldair converserende ende hueren comanscappe doende exempt ende vry zyn, mits betalende jaerlix den waeghmeester eenen houten nap met eenen pont pepers, ende een paer hantschoen die de bourgers deser stat, aldair huere comanscappe doende, gewoonlick zyn te betalen ende openbaerlyck metter stat pypers aldair den waeghmeester te leveren, dair af die pypers nae ouder gewoenten voer hueren salaris hebben eenen gouden gulden, ende zoe nu egeen coopluyden bourgeren deser stadt aldaer en zyn, die de voirseyde propine betalen mochten, mucht dese stadt by absentien voirseyd ende omissien ofte negligentien, die voirseyde vryheyt ende exemptie aldaer verliesen, hebben dair omme die wethouderen deser stadt gecommitteert eenen genoempt Jacob van Nulant, die de voirseyde propine om saicken voirseyd tot Noerenborch betalen ende solemneelicken alster gewoonlyck is omtrent Bamiss naestcomende doen sal, belopende tsamen 2 ½ gouden gulden, valet 3 ½ Carolus gulden.

NB: Vergelijk de interpretatie in Kuyter, p. 148. Zie ook de kroniek van Pieter van Os, p. 140 in 1426.

B. 35, 1528-1529.

Item 17 novembri den drien pypers voer huere cledinghe zoe hen van nyeuws by den stat toegeseyt is elck 1 libra valet 18 Rijns gulden.

Item 19 junij gegeven den drie pijpers voer huer cledinghe 18 gulden.

Item betaelt Janne Gerits Hubrechts goutsmyt van 3 leverije met silveren ketens voer drie pijpers te maken wegende 8 loot 4 engelschen betaelt 6 gulden 6 stuyver ende vanden maken 50 stuyver valet tsamen 8 Rijns gulden 16 stuyver.

Item den jongen pijper voer zynen tabbart betaelt Jan van Gerwen 24 augusti anno 19 6 Rijns gulden.

Item Firmijn den nyeuwen trompet off speelman gecoft die trompet van den speelman die corts gestorven is voir 6 Rijns gulden, dair aff dese stat die helft hem gesconcken heeft dander helft sal hy cortten aen zyn gagien nae Paesschen naestcomende dair om alhier 3 gulden.

NB: Bezoek o.a. van de gebroeders Jan en Maarten van Rossum.

Item 22 junij anno 30 betaelt den drie speelluyden deser stat, te weetene Firmijn Tromper, Jan Cornelis ende Jannen Thoenis, elck 1 libra groot tot hueren tabbarden zoe hen toegeseight is, valet 17 Rijns gulden.

NB: De post betreffende Neurenberg zoals in 1527-1528.

B. 36, 1529-1530.

Item Fermijn Trompet, Hans Jans, Jan Cornelis ende Jan Thoeniss desstat pijpers ende speelluyden van dat zij ten tijde ende jaere deser rekeninghe opten raethuyse den heeren ende deser stadt met spelen ende pijpen gedient hebben elck een halff jair ende zoe nu elcken sjaers 20 gulden zijn toegevueght, betaelt elcken ter causen van den ersten halveren jaer vutgaende den lesten dach mercij 10 carolus gulden valet tsamen 40 Carolus gulden . Item aengaende den anderen halven jaere hebben Jan Corneliss ende Jan Thoeniss oick voldient betaelt alzoe elcken 10 Carolus gulden, valet 20 gulden 20 Carolus gulden. Item inden selven halveren jaer heeft Fermijn Trompet voirseyden gedient vijf maenden ende hem betaelt 8 Carolus gulden 70 ½ stuyver. Item Hans Janss een maent valet 38 stuyver 1 ½ oirt, valet tsamen 70 Carolus gulden 3 ½ oirt.

Item 22 Junij anno 30 betaelt den drie speelluyden deser stadt, te wetene Fermijn Trompet, Janne Cornelis, ende Jan Thoenis elck een pont groot voer horen tabbarden zoe hem toegeseeght is, valet 18 Carolus gulden.

Item Janne van Eyck den vierden speelman off pijper deser stadt want hy nae aengenomen is tot behoef van zijnen tabbart betaelt 3 Carolus gulden.

NB: Bezoek van o.a. Adolf van der Noot, raadsheer van de keizer; de graven van Buren en Van den Berg; de weduwe De Montmorency; De koning van Hongarije, don Ferdinando, liet een bode de tekst van een aflat brengen “alhier verkondigt om hulpe en bijstant te hebbene tegen der ongenadiger beestelijcker menschen den Turck”.

De post betreffende de stad Neurenberg identiek als in rekening 1527-1528.

Ook de “rhetorikers” kregen een bijdrage van 13 ½ gulden.

OSA 1204, 23 december 1530.

Verklaringen van de stadsmuzikanten dat zij de brodse (insigne), door de stad voor hen vervaardigd, zullen teruggeven of zullen vergoeden voor 20 goudgulden.

B. 37, 1530-1531.

Item Jan van Eyck, Jan Thoeniss, Jan Corneliss ende Peter van Groeningen deser stat pijpers ende speelluyden van dat zij in tijde ende jaere deser rekeninghe opten raethuyse den heeren ende deser stat met spelen ende pijpen gedient hebben, te weten elcken des jaers nw byder stadt toegevueght 20 Carolus gulden, valet 80 Carolus gulden.

Item 20a junij Janne van Eyck, Janne Thoeniss, Peteren van Groeningen ende Jan Corneliss pypers deser stat voer hoeren tabbarden hen byden stat toegevueght betaelt elcken 6 gulden, valet 24 Carolus gulden.

Item betaelt voir het Brucx sathyn metter fraengien dair op die leverye opten mouwe der pypers gestrickt is 7 ½ stuyver.

Item betaelt Franssen den goutsmyt voir tzilver ende divisie opte mouwe van den nyeuwen aengenomen pyper, wegende vier loot min 3 engelsche, tloot 15 stuyver ende 15 solidi voer tfaetsoen , valet tsamen 3 Carolus gulden.

NB: Bezoek van o.a.: De gravin van Schouwenberg, zuster van de heer Van Nassau; Willem van Nassau en de graaf van Nassau; diverse bisschoppen onder meer uit Bremen, allen op weg in de maanden mei-juni 1531 naar de keizer te Brussel; de ambassaderaad van Portugal.

De steeds terugkerende term “fatsoen” is het maakloon.

B. 38: 1531-1532.

Item Jan van Eyck, Jan Thoniss, Jan Corneliss ende Peter van Groeningen deser stat pypers ende speelluyden van dat zy in tyde ende jaere deser rekeninge opten raethuyse den heeren ende deser stat met speelen ende pypen gedient hebben, te wetene elcken des jaers nw byder stat toeghevueght 20 Carolus gulden, valet 80 Carolus gulden.

Item ten bevele vanden heeren gelost van den ouden pypers drie pypen hier voermaels by den ouden greve van Buren, den selven pypers tot deser stat behoef gescenckt , die de voirseyden pypers voer met zilver hadden doen beslaen ende hen dair voer betaelt 2 Carolus gulden.

Item betaelt Franssen den goutsmyt voer zekere zilveren leveren te vermaken metten zilver dair toe gedaen, die Fermyn die Trompet nae dien hy van hier gesceyden was alhier gebroken gesonden hadde, tsamen 9 stuyver.

Item betaelt meester Henricken die schilder van te schilderen die wapenen deser stadt die deser stat pypers te Mechelen inde processie aldair nae ouder gewoenten thoenen, 4 stuyver.

NB: Henricken de schilder is mr. Henrick van den Broeck.

Item 6a junij betaelt Jannen van Eyck, Jannen Thoeniss, Jannen Corneliss ende Peter van Groeningen deser stat pypers ende speelluyden voer hueren tabbarden jaerlix by der stadt hen toegevueght elcken een pondt groot Vlaemsch, valet 24 Carolus gulden.

Item betaelt Christoffel Keymp voer fraengyen ende Brucx sattyn voer die pypers op hueren mouwen geset 8 stuyver.

NB: Bezoek van o.a: de bisschop van Bremen, op terugreis van Brussel naar huis; Op 21 februari 1532 werd het huwelijk gevierd van de jonkheer Van IJsselstein in het pand De Gaffel.

Het nieuwe gilde van de Retorikers kreeg een bijdrage om deel te nemen aan het landjuweel te Brussel van 60 gulden op 11 juni 1532.

OSA 1315, fol. 104vo: 9 februari 1532: Alsoe die stadt van den Bosch voir Peteren Davidss van Grueningen pijper heeft doen maken ende becostigen een silveren broedtse ende sekere silvere op zijn mouwen op sijnen tabbart te dragen getaxeert op XX gouden gulden tot XXVIII st. den g. gerekent doe die voirs. Peter bekende, soe is

gestaen voir scepenen hier nae bescr. Die voirs Peter ende met hem Michiel Hubertss gelaesmaker ende hebben geloeft als sculders principale op allen hueren gueden hebbende ende vercrigende meester Claes Kuijst tot behoeff der voirs. stat van den Bosch die voirs. broedtse ende tsilver int afschijden des voirs. Peters wederomme den voirs. stat te leveren off daer voir den stat die XX gouden gulden te betalen ende aen te leggen.

B. 39, 1532-1533.

Item Jannen van Eyck, Jan Thoeniss, Jan Corneliss ende Peter van Groeningen, deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaere deser rekeninge op ten raethuys den heeren ende deser stat met speelen ende pijpen gedient hebben, te wetene elcken jaers nu byder stat toegevueght 20 Carolus gulden, valet 80 Carolus gulden.

Item Jannen van Eyck, Jannen Thoeniss, Jannen Corneliss ende Peteren van Groeningen, deser stat pypers ende speeluyden voer haeren tabbarden jaerlicx by der stat hen toegevueght elcken een pont groot Vlaems, valet 24 Carolus gulden.

NB: Bezoek van o.a. Adolph van der Aa, opperste valkenier van de keizer; Goyard de Meijer, generaal-commissaris inzake de bestrijding van de Lutheranen, die “begansten in hegghen ende bosschen buyten der stat te preken ende huer getal zeer wassende was”.

Het rederijkersgilde van de Catharinisten vertoonde een “Spel des Somers ende des Winters”.

B. 40, 1533-1534.

Item Jannen van Eyck, Jan Thoeniss, Jannen Corneliss ende Peter van Grueningen deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaeren deser rekeninge opten raethuys den heeren ende deser stat met speelen ende pypen gedient hebben elcken siaers nu hen toegevueght 20 Carolus gulden valet 80 Carolus gulden.

Item 5a junij betaelt Jannen van Eyck, Jan Thoeniss, Jannen Corneliss ende Peter van Groeningen deser stat pypers ende speellieden voer hueren tabbarden die hen jaerlicx toegevueght is elcken een libra groot Vlaems tsamen 18 Carolus gulden.

Item ten bevele vanden heeren betaelt eenen vreempden man voer vier croomhorens voer deser stat pypers dair mede te speelen altyt deser stat als zy van hier sceyden te laeten, 14 Carolus gulden.

Ityem 16 Julij betaelt Christoffel Keymp voer zekeren fraengien ende zijdewerck op te mouwen deser stat pypers geset 3 stuyver 3 oirt.

NB: Bezoek van o.a. Joris van Oistenrijck, bisschop van Brixen, op doorreis naar Hamburg om vrede te bewerkstelligen tussen de Hollanders en de stad Lübeck.

Op 4 februari werd Goyard de Meyer, commissaris inzake de Lutheranen, op een maaltijd onthaald.

B. 41, 1534-1535.

Item Jannen van Eyck, Jan Thoeniss, Jan Corneliss ende Peter van Groeningen deser stat pypers ende speelluyden van dat zy in tyde ende jaere deser rekeninge opten raethuyse den heeren ende desen stadt met speelen ende pypen gedient hebben, elcken sjaers 20 gulden, valet 80 Carolus gulden.

De post betreffende het geschenk aan de stad Neurenberg is identiek aan 1527-1528 en wordt betaald over de jaren 1531, 1532, 1533 en 1534. Naast 's-Hertogenbosch geniet ook de stad Antwerpen hetzelfde privilege.

B. 42, 1535-1536.

Item Jannen van Eyck, Jan Thoniss, Jannen Corneliss ende Peter van Groeningen deser stat pypers ende speelluyden van dat zy in tyde ende jairen deser rekeninge optren raethuyse den heeren ende deser stat met speelen ende pypen gedient hebben elcken jaers nw hen toegeseeght 20 Carolus gulden, valet 80 Carolus gulden.

Item noch byder stat Peteren van Groeningen voirseyd om hem alhier te moigen houden boven zyn jaerlix gagien voirseyd sjaers geconsenteert 5 Carolus gulden, dair van den iersten termyn St. Jansmisse anno 86 bynnen den tyde deser rekeninge dair om alhier 5 Carolus gulden.

Item betaelt Jan van Dillen cremer voer zekeren sloyerdonck groen lint, zyden fraengien etc., voir den stat pypers van versceyden jairen tsamen v Carolus gulden 2 ½ oirt.

NB: Belastingplichtig: Hanss Trompet woont in het blok van de Weverplaats. Zijn collega Jacob trommesleger woont in het blok van de Hynthamerstraat; Jan die pijper woont in hetzelfde blok, evenals Jan trommesleger en Adriaen die pijper.

B. 43, 1536-1537.

Item Jannen van Eyck, Jannen Thonisz, Jannen Cornelisz ende Peter van Groeningen deser stadt pypers ende speelluyden van dat zy in tyde ende jaire deser rekeninge opten raidthuys den heeren ende deser stadt met speelen ende pypen gedient hebben elcken siairs nw hen toegevueght 20 Carolus gulden valet 80 Carolus gulden.

Item is noch byden stadt Peter van Groeningen voirseyd om hem alhier te moigen houden boven syn jaerlix gagie voirseyd siairs geconsenteert 5 Carolus gulden verscheenen St. Jansmisse anno 37 binnen tyde deser rekeninge, valet 5 Carolus gulden.

Item betaelt Christoffel Kemp voir sattyn dy den pypers gehaelt om op hueren mouwen dair die leverye deser stadt staet geset metten fraengien daer toe gebesight tsamen 8 stuyver.

B. 44, 1537-1538

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoeniss, Jannen Corneliss ende Peter van Groeningen deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaere deser rekeninge opten

raethuys den heeren ende deser stat met speelen ende pypen gedient hebben alsoe elcken siaers hen mits der nyeuwer ordinancie toegevueght 25 Carolus gulden.

Mair want Peter van Groeninghe voirseyd den 3 junij in tyde deser rekeninghe afflivich geworden is, heeft men hem van tyde zyn diensten te wetene van 8 maenden nyet meer betaelt dan 17 Carolus gulden ende opten 12en julij int selve jaer is in zyn plaetse een andere aengenoemen genoempt Gregorius, den welcke van den tyde zyns aennemens tot bamise toe dair dese rekeninghe eyndt, te betaelen 5 Carolus gulden 10 stuyver, valet dus tsamen 97 Carolus gulden 10 stuyver.

Item is alnoch dy deser stat Peteren van Groeningen voirseyd omme hem alhier te moigen houden boven zyn jaerlicxe gagie voirseyd sjaers toegevueght 5 Carolus gulden verscheenen St. Jansmisse 38 valet alsoe 5 Carolus gulden.

Item alsoe by deser stat te bamise anno 35 den voirseyden vier pypers boven alsulcke 20 Carolus gulden als elck sjaers voer zyn gagie plaighe te ontfangen, alnoch elcken toe is gevueght 5 Carolus gulden maken alsoe voer elcken 25 gulden, mair want in de voirgaende twee rekeninghen beginnende te bamise 35 ende 36 nyet meer is geset voer elcken dan 20 gulden (mits faulte des aenbrengens ende nochtans elck 25 gulden heeft ontfangen) soe wordden die 5 gulden van elcken van den voirseyden 2 jaeren alhier gestelt maken valet 40 Carolus gulden.

B. 45, 1538-1539.

Item Jannen van Eyck, Jannen Anthoeniss, Jannen Corneliss ende Gregorius van Utrecht deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaere deser rekeninghe opten raethuys den heeren ende deser stat met speelen ende pypen gedient hebben elcken sjaers hen mits der nyeuwer ordinancie toegevueght 25 Carolus gulden, valet 100 Carolus gulden.

Item alsoe die greve van Bueren nu tegenwoordich wesende deser stat gesconcken hadde vier floeten omme byden pypers der selver stat dair op te speelen, heeft diezelve greve begeert dat men die selve met silveren soude doen beslaen ende zyn wapenen dair op stellen, promitterende dat te betalen, soe hebben die heeren scepenen hem dair inne willen believeen ende tselve aen Janne van Ampsterdam goutsmyt alsoe bestelt te maken, die welcke dair aen geleverd heeft in silveren ix loot ende een vierendeel, betaelt voer tloot ongemaict xvj stuyver, maict vij gulden vj stuyver; noch voer tfatsoen metten vergulden ende met sgeens dat hy aen een van den silveren kannen heeft gemaict dair zy gebroken was, betaelt 3 Carolus gulden, dwelck dese stat ter liefden des voirseyden greve van Bueren sonder van hem yet te neemen, all heeft betaelt, beloepende tsamen 10 Carolus gulden, 6 stuyver.

Item betaelt den vier pypers deser stat voer hueren tabbairt elcken een libra groten Vlaems verscheenen St. Jansmisse anno 39 valet 24 Carolus gulden.

Item alsoe den selven vier pypers inde voergaende 2 rekeninghen eyndende te bamise 37 ende 38 elcken des jaers voer hueren tabbard betaelt zyn geweest een libra groote Vlaems die welcke nochtans mit versumenisse inde voirseyde 2 rekeninghe nyet gerekent en zyn geweest, dairomme die alhier vanden selven 2 jaeren gestelt valet 48 Carolus gulden.

Item Jannen van Amsterdam goutsmyt van dat hy die leverye van den pypers deser stat dair se broiken waeren vermaict heeft, betaelt 15 stuyver.

NB: De post betreffende het geschenk aan Neurenberg identiek als in 1527-1528, betaald door Laureyns Hayen “bynnen Noerenborch woenende”. Deze Laureyns is zeker verwant aan de Bossche uitgever en drukker van die naam, die na 1535 niet meer in 's-Hertogenbosch voorkomt.

Op 13 juni 1539 werd het overlijden van de keizerin herdacht.

In het begin van de 17^e eeuw werd door notaris Geerlingh Ruys een uittreksel gemaakt betreffende de betaling aan Jan van Amsterdam, de genoemde goudsmid, voor het zilberbeslag van de vier fluiten, die de graaf van Buren geschonken.

GA. B.. 46, 1539-1540.

Item Jannen van Eyck, Jannen Anthoeniss, Jannen Corneliss ende Gregor van Utrecht deser stat pijpers ende speellieden van dat zij in tijde ende jaere deser rekeninghe opten Raethuys den heeren ende deser stat met speelen ende pijpen gediend hebben elcken sjaers hem mits der nyeuwer ordinantie toegevuecht 25 Carolus gulden, valet 100 Car. gulden.

Item betaelt Jacoppen den screynmaker voer een custodie te maeken daer inne versceyde pijpen ende floeten voer deser stat pijpers inne bewaert worden, 2 Carolus gulden, 5 stuver.

Item betaelt Aelberden van der Lynden van een custodie te sluyten dair zekere fluyten byden greve van Buren deser stat tot behoeff van hueren pijpers gescenct inne bewaert worden 16 stuver.

Item den vier pijpers deser stat voer hem tabbarden elcken byder stat toegevuecht 6 Carolus gulden ende St. Jansmisse anno 40 verscheenen, 24 Carolus gulden.

Item betaelt Christoffel Kyemp van Brugh sattyn ende fraengien by der stat pypers aldair gehaelt om der stat divise op te setten 7 ½ stuyver.

Item alsoe dese stat in hueren drie leden hadde geordineert datmen de sienne majesteit onse genedighe heere die den 21en augusti vuyt Hollant comende bynnen deser stat gecomen is metten scutten ende den ambochten in vollen harnasch soude inne haelen gelyck gedaen waert, heeft men alsoe gehuert versceyde pijpers ende trommeslegers, die metten voirseyden scutten ende den ambochten zyn vuyt geweest, ende betaelt te wetene Hensken trommesleger 20 stuver, Adriaen vanden Bosch pijper, 20 stuver, Dirck trommesleger 20 stuver, Henric van Delft pijper 20 stuver, Peter die trommesleger 20 stuver, Thijs die pijper 20 stuver, Zeverijn van Aken trommesleger 20 stuver, Johan pijper 20 stuver; Hensken trommesleger, Wouter Trommesleger, Ariaen die pijper, elck 7 stuver, Hensken van Coelen trommesleger 6 stuver, Joseph trommesleger 6 stuver, Beyerman, pijper x stuver, valet dit tsamen 11 Carolus gulden 2 stuver.

NB: Op 19 november haalt de graaf van Buren de dochter van de graaf van Kleef op, die op doorreis naar Engeland reist om aldaar koningin te worden. Hij begeleidt haar tot Calais. De jonge gravin logeerde in de stad van 19 op 20 november 1539.

Op 20 november verbleef de graaf van Emden er in verband met het huwelijk van zijn broer met de dochter van keizer Maximiliaan van Oostenrijk.

Op 5 april was er de hertog van Brunswijk; op 26 april het stadsbestuur van Neurenberg, op doorreis naar de keizer; en op 20 augustus de bisschoppen van o.a. Luik en Utrecht.

Op 21 augustus 1540 paseerde de keizer vanuit Holland de stad op doorreis.

GA. B. 47, 1540-1541.

Item Jannen van Eyck, Jannen Anthoeniss, Jannen Corneliss ende Gregorius van Utrecht, deser stat pijpers ende speellieden van dat zij in tijde ende jaere deser rekeningh opten Raethuys den heeren ende deser stat met speelen ende pijpen gediend hebben elcken sjaers hem mits der nyeuwer ordinancie toegevueght 25 Carolus gulden.

Item den vier pijpers deser stat voer hem tabbarden elcker by der stat toegevuecht 6 Carolus gulden St. Jans anno xlj vervallen, valet 24 Carolus gulden.

Item betaelt Christoffel Kyemp voer groen Brughs satijn by deser stat pijpers aldaer gehaelt omme op hueren mouwen dair deser stat leverije opgeset wordt 7 ½ stuver.

NB: In dit jaar is tevens sprake van een landjuweel te Diest, met deelname van de retorikers van 's-Hertogenbosch, die een subsidie van de stad krijgen van 40 gulden.. Bezoek van o.a. De graaf van Overeemde die trouwde met de nicht van de keizer (6/11); de graaf van Hornes (1/5), de suffragaan van de bisschop van Luik, die op 7 juli het vormsel toediende. Kort voor 1 oktober logeerde de keizer zelf bij Henrik van Deventer. De graaf van Buren werd bedacht met een geschilderd wapenbord met Gulden Vlies voor "de Gaffelen in de schijff".

B. 48, 1541-1542.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoeniss, Jan Corneliss ende Gregorius van Utrecht deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaere deser rekeninghe opten raethuys ende den heeren ende deser stat met speelen ende pypen gediend hebben elcken sjaers hen mits der nyeuwer ordinancie toegevueght 25 Carolus gulden.

Item betaelt Christoffel Kyemp voer Broecx sattyn ende fraengien voer deser stat pypers op hueren tabbart mouwe dair die leverye op staet geset 8 stuyver.

Item betaelt den trompet dat hy 2 daigen op St. Jansthoeren heeft gekoert doen die vianden in deser Meyerien waeren. (Betreft Maarten van Rossum).

Item den vier pypers deser stat voer hen tabbarden elcken by den stat toegevueght 6 Carolus gulden St. Jans anno 42 vervallen, valet ende betaelt 24 Carolus gulden.

NB: In de Paasheiligdagen werden de retorikers van Antwerpen en Breda op wijn onthaald. Voor het landjuweel te Diest ontving het Retorikagilde "Moyses Doirn" 60 gulden subsidie.

B.49, 1542-1543.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoeniss, Jan Corneliss deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaere deser rekeninghe op ten raethuys ende den heeren ende deser stat met speelen ende pypen gediend hebben elcken sjaers hen mits der nyeuwer ordinancien toegevueght 25 Carolus gulden maict tsamen 75 Carolus gulden ende Jan Henricxs die inde plaetse van Gregorius van Utrecht een van den vier pypers by deser stat voer bamisse lestleden verlaeten wesende is aengenoemen geweest den 5en merte in tyde deser rekeninghe ende alsoe den selven Janne betaelt tot bamisse 43 excluys makende 14 Carolus gulden valet dit tsamen 89 Carolus gulden.

Item den vier pypers deser stat voer hen tabbarden elcken byder stat toegevueght 6 Carolus gulden St.Janss anno 43 vervallen, valet 24 Carolus gulden.

Item Jan Cornelis tromper van dat hy vuyt bevele van den heeren scepenen op St. Janss thoeren 1 nacht heeft gewaict doen die Geldersche in de Meierie waeren 4 stuyver noch 2 daigen die trommel om deser stat geslaigen betaelt 10 stuyver, valet tsamen 14 stuyver.

NB: Bezoek van o.a. De bisschop van Luik met de graaf van Buren; de graaf van Hornes; zijn broer de heer van Bynnecourt op een feestmaal van 1 januari, voor 44 gulden.

In februari 1543 een feestmaal ter ere van het huwelijk van de heer van Bennecourt met de dochter van de heer De Montmorency, een nicht van de heer van Buren.

Op 16 maart kwam de prins van Oranje met zijn stadhouder de heer De Merode en met veel volk en dronken voor 16 gulden. Ook kwam langere tijd de procureur-generaal van de koningin inzake de financiën en de oorlogen.

B. 50, 1543-1544.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoeniss, Jan Corneliss ende Jan Henricx deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaere deser rekeninghe opten raethuys ende den heeren ende deser stat met speelen ende pypen gediend hebben elcken sjaers hen mits der nyeuwer ordinancie toegevueght 25 Carolus gulden, valet tsamen 100 Carolus gulden.

Item den vier pypers deser stat voer hen tabbarden elcken byder stat toegevueght 6 Carolus gulden ende St. Janss 44 vervallen valet 24 Carolus gulden.

Item betaelt Ber weduwe Christoffel Kyemp voer Brucx sattyn daer die leverye voer die pypers deser stat opgeset is 5 stuyver ende voer die fraengien 1 ½ stuyver.

NB: Bezoek van o.a. De koning van Hongarije en zijn zoon, op doorreis naar Brussel.

De post inzake het geschenk aan Neurenberg identiek als in 1527-1528, betaald door Laureyns Haeye met een bedrag van 2 ½ goudgulden (= 10 Carolus gulden) over de jaren 1541, 1542 en 1543. In 1542 werd overigens een Neurenbergse kapper, Jan Jheronimusz Strouwel, poorter van 's-Hertogenbosch.

B. 51, 1544-1545.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoniss, Jan Corneliss ende Jan Henricxs deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaere deser rekeninghe opten raethuys ende de heeren ende deser stat met speelen ende pypen gedient hebben elcken sjaers mits der nyeuwer oirdinancie toegevueght 25 Carolus gulden valet 100 Carolus gulden.

Item voer Brucx sattyn ende fraengien voer der stat pypers dair die voirseyde stat leverye op staet betaelt 7 stuyver.

Item vier pypers deser stat voer hen tabbarden elcken by der stat toegevueght 6 Carolus gulden ende St. Jansmisse vervallen, valet 24 Carolus gulden.

Item betaelt Jannen van Amsterdam goudtsmydt van der stat floyten by den greve van Bueren deser stat gesconcken met silvere te beslaen voer tsilver 47 stuyver ende tfatsoen 24 stuyver (plus werk aan de stadskan en het grote zegel ad legata), valet tsamen 5 Carolus gulden 7 stuyver.

NB: Bezoek van o.a. Graaf Willem van Nassau; zijn zoon de heer Van Breda en de graaf van Nuwenair (november 1544); de hertog van Kleef (2 februari); een doctor in de theologie uit Leuven om Lutheranen van "hun doelinghe" af te brengen. De bisschop van Doornik was op 30 mei in de stad.

B. 52, 1545-1546.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoniss, Jannen Cornelisz ende Janne Henricxz deser stadt pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaire deser rekeninghe opten raethuys ende den heeren ende deser stadt met spelen ende pypen gediendt hebben elcken siairs mits der nyeuwer oirdinancie toegevueght 25 Carolus gulden, valet 100 Carolus gulden.

Item alsoe men alhier die keyserlycke Mayesteyt Ons Genedighe Heere binnen deser stadt verwachtende was ende omme die selve Zyn Mayesteyt met alle reverentie state ende eere soe men dat alder aengenaempste soude moigen wesen inne te halen, is overdragen dat die vier scutteryen metten ambachten deser stadt hen souden vuegen in hen harnasche elck int zyn met syn ritsinge ende alsoe met pyp ende tromme cryghsgewyse metten heeren deser stadt ende eenige van den platten lande diet liefde soude syn Mayesteyt buytten Pickepoirt ontrent den gerichte aldair in hen oirdene verwachten; omme alsoe syn voirseyden Mayersteyt metter oirdene inne te halen gelyck den vierden Decembris anno 45 lestleden gedaen is, ende syn alsoe sekere bengelsluden omme de oirdene te schicken met sekeren pypers ende trommeslegers dair toe dienende aengenomen ende alsoe betaelt den voirseyden beveelsluden metten pypers ende trommeslegers te wetene Jan Geritss, Lambert Janss alias Vuyst, Jan Quiryngs, Gheel Hensken ende Adriaen Cloot beveelsluden, elcken eenen Carolus gyulden; Hensken van Delft, Adriaen vanden Bosch, Matheus

van Loemele, Hensken van Utrecht, pypers; jonck Henss van Utrecht, Hensken van den Bosch, Dirck van Alem, Lichthart vanden Hout, tromslegers elcken oick eenen gulden; Dirck Willems, Roelof Willems, Hensken van Asten ende Arnt Lenartsz, oick trommeslegers, elcken betaelt 10 stuyver, den beyerman pyper betaelt 10 stuyver, Dirck die trommesleger 13 stuyver, Janne Henricxz trommesleger betaelt 6 stuyver, ende Joachim van Huesden als directeur van deser byden heeren hem voir synen arbeyt toegevueght 2 Carolus gulden, valet dit tsamen 18 Carolus gulden 9 stuyver.

NB: Ook de klokken van de St. Jan werden urenlang geluid.

Item den vier pypers deser stadt voir hen tabbarden elcken by der stat toegevueght 6 Carolus gulden ende Sint Jansmisse 46 vervallen valet 24 Carolus gulden.

NB: De passiespelen werden gehouden in de nacht van Palmzondag.

Bezoek van o.a.: Frederick van Meluyn, door de keizer gezonden “met Zwartten Ruyters”, komende van de koning van Engeland op 21 november; de aartshertog van Oostenrijk met de prins van Piedmont; de heer Grandvelle; de prins van Salomona; de prins van Chimay; de heer Van Chievre; doctor Viglius; de heer Van Daudelot; de graaf van Buren; de graaf van Hornes; de biechtvader van de keizer; dokter Boissot; de heer Van Egmond; de heer Van Hoochstraten etc. Dat alles op 5 december. Op 11 juni tenslotte de bisschop van Utrecht.

B. 53, 1546-1547.

Belastingplichtig: Jan die pijper in het blok van de Vismarkt; Adriaen die Pyper aan de Hynthamerstraat;;

Item den vier pypers deser stadt voir hueren tabbarden elcken by der stat toegevueght 6 Carolus gulden, Sint Jansmisse 47 vervallen, betaelt 24 Carolus gulden.

Item voir groen syde ende rode fraengien dair op dese stadt divisie op hueren mouwen geset is betaelt 7 stuyver.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthonisz, Jan Cornelisz ende Jannen Henrixsz deser stadt pypers ende spealkuden van dat zy in tyde ende jairen deser rekeninge opten raidthuys ende den heeren ende deser stadt met speelen ende pypen gediendt hebben elcken siairs mits der nyuwer oirdinancie toegevueght 25 Carolus gulden valet 100 Carolus gulden.

NB: Bezoek van o.a. de gravin van Buren met haar dochter op weg naar Eindhoven; op 3 mei de graaf van Buren komend van de keizer vanuit Duitsland; 30 augustus de graaf van Hornes; en 1 september de koningin-regentes met gevolg, o.a. met de prins van Oranje.

De post inzake Neurenberg betaald zoals in 1527-1528, betaald door een zekere Hanss, wonend aldaar.

B. 54, 1547-1548.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoeniss, Jan Corneliss ende Jan Henricxss deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaere deser rekeninge opten raethuys ende den heeren ende deser stat met speelen ende pypen gediendt hebben elcken sjaers mits der nyuwer oirdinancie toegevueght 25 Carolus gulden maict 100 Carolus gulden.

Item den voer pypers deser stat voer hen tabbarden elck een by der stat toegevueght 6 Carolus gulden Sint Jansmisse 48 vervallen valet 24 Carolus gulden.

Item voer groen sattyn metten fraengien dair op deser stat divisie op hueren tabbart mouwen geset is, betaelt 7 stuyver.

NB: Bezoek van o.a. De vrouwe van Arenborch met haar dochter (15 oktober); de graaf van Nieuwenair en Meurs (29 mei); de hertog van Holstein, broer van de koning van Denemarken (29 september). De hele vasten werd er gepreekt door de gardiaan van de Franciscanen van het convent te Kampen.

B. 55, 1548-1549.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoniss ende Jan Corneliss deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaire deser rekeninge opten raethuys ende den heeren ende deser stadt met speelen ende pypen gedient hebben elcken sjairs mits der nyeuwer oirdinancie betaelt 25 Carolus gulden maict 75 Carolus gulden.

Item Jan Henricxs wesende die vierde speelman heeft in novembris oirloff genoemen ende alsoe hem mair die maent octobris betaelt, beloepende 2 Carolus gulden; Item inde plaetse vanden selven Jannen Henricxs hebben die heeren scepenen in junio opte seve gagie aengenoemen Jacop Janss van Eyck ende hem betaelt van vyff maenden 10 Carolus gulden 10 stuyver, valet dit tsamen 87 ½ Carolus gulden.

In het gevolg van Philips II, die ingehuldigd werd op 23 september 1549, werden vermeld:

Item den trompetters van den prince gescenct 6 der stat stopen betaelt 36 stuyver; Item ter selver tyt betaelt aen versceyden pypers ende trommeslegers 28 Carolus gulden 15 stuyver; Item gescenct den trommeslegers vanden prince 3 der stat stopen, die quarte 2 ½ stuyver, valet 12 ½ stuyver.

Item den vier pypers deser stat voer hen tabbarden elcken by der stat toegevueght 6 Carolus gulden, Jannen van Eyck, Jan Corneliss, Jan Thoeniss ende Jacop Janss valet tsamen 24 Carolus gulden.

Item voer groen Brucx sattyn ende fraengien voer deser stat pypers dair die leverye op haeren tabbart mouwen op staet geset betaelt 7 stuyver.

NB: Bezoek van o.a: De heer van Beveren, stadhouder van Holland op 30 november; de bisschop van Bremen op 30 november; de graaf van Buren op 31 november; de heer Van Brederode op 15 mei.

B. 56, 1549-1550.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoniss, Jan Corneliss ende Jacop Janss van Eyck deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaire deser rekeninge opten raethuys ende den heeren ende deser stadt met speelen ende pypen gedient hebben elcken sjairs mits der nyeuwer oirdinancie betaelt 25 Carolus gulden maict 75 Carolus gulden.

Item den vier pypers deser stat voer hen tabbarden elcken byder stat toegevueght 6 Carolus gulden.

B. 57, 1550-1551.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoniss, Jan Corneliss, Jacop Janss van Eyck deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaire deser rekeninge opten raethuys ende den heeren ende deser stadt met speelen ende pypen gedient hebben elcken sjairs mits der nyeuwer oirdinancie betaelt 25 Carolus gulden maict 100 Carolus gulden.

Item 10a junij betaelt den vier deser stat pypers voer hen tabbarden elcken 6 gulden valet 24 Carolus gulden.

Item betaelt Lambrecht die Haze voer een vierendeel groen fluweels 16 stuyver, noch voer zyde frangien metten maken 10 stuyver oirt voer die pypers deser stat opte mouwen van hueren tabbarden omme der stat leverye der op te setten, valet 26 stuyver.

NB: Bezoek van o.a. de gravin van Buren met haar dochter op 19 oktober; de graaf van Nassau met de graaf van Niewenair op 15 juli.

De post inzake Neurenberg identiek aan 1527-1528 , betaald door de facteur van Herman van Bergen over 1548, door de facteur van diens weduwe over 1549, 1550 en 1551.

Het moge duidelijk zijn dat de regelmatig genoemde “dochter van de gravin van Buren” Anna van Buren is, de (latere) vrouw van Willem van Oranje.

B. 58, 1551-1552.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoniss, Jan Corneliss ende Jacop Janss van Eyck deser stat pypers ende speelluyden van dat zy in tyde ende jaire deser rekeninge opten raidthuys ende den heeren ende deser stat met speelen ende pypen gedient hebben elcken sjairs mits der nyeuwer oirdinancie betaelt 25 Carolus gulden, ende all verschenen maict tsamen voir die vier 100 Carolus gulden.

Item prima junij den vier spelluden ende pypers deser stadt voir hen tabbarden betaelt elcken siairs 6 Carolus gulden valet 24 Carolus gulden.

NB: Bezoek van o.a. de bisschop van Utrecht op 29 januari 1550 (!); de heer van Hoochstraten op 14 juni 1552 , de prins van Oranje, graaf Willem van Nassau, de gravin van Buren etc., vanwege het huwelijk van de prins van Oranje. Verteringen van 41 gulden.

B. 59, 1551-1552.

Belastingen betaald door o.a. Hans die Tromsleger in de Hinthamerstraat; Jan die pyper aan de Weverplaats; Jan Corneliss in de Trompet in de Bogaert; Hensken die zanger , Elyaes die speelman in de Volrestraat; Hansken die speelman in de Volrestraat;

Jacop trommesleger aan de Vismarkt;

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoeniss, Jan Corneliss ende Jacop Janss van Eyck deser stat pypers ende speellieden van dat zy in tyde ende jaere deser rekeninge opten raethuys ande den heeren ende deser stat met speelen ende pypen gedient hebben elcken sjaers betaelt 25 gulden maict tsamen voer die vieren 100 Carolus gulden.

Item voer eenen coekeren by der stat pypers doen maken omme huere floyten dair inne te bewaeren, betaelt 5 stuyver.

Item den pypers deser stat voer hueren tabbarden betaelt 21 junij elcken 6 gulden valet 24 Carolus gulden.

NB: De post inzake Neurenberg betaald door de facteur van de weduwe Herman van Bergen “soe in Duytsland oirlogh was”.

Bezoek van o.a de Bisschop van Bremen op 5 maart.

B. 60, 1553-1554.

Dirck Symons die pyper alias spelmaker werd beboet omdat hij vier leerlingen had.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoniss, Jan Corneliss ende Jacop Janss van Eyck deser stat pypers ende speellieden dat zy in tyde ende jaere deser rekeninge opten raethuys ende den heeren deser stat met speelen ende pypen gedient hebben elcken betaelt 25 Carolus gulden maict tsamen 100 Carolus gulden.

Item den 16 junij anno 53 betaelt den vier pypers ende speellieden deser stat voer hen tabbarden van desen jaere elcken 6 gulden valet 24 Carolus gulden.

NB: Bezoek van o.a. De heer van Zevenbergen met edellieden op een maaltijd op 21 november; de bisschop van Keulen op 11 december; de prins van Oranje op 14 december (hij kreeg “Rynsche mos”); en de gravin van Nassau op 7 februari.

Op 10 juni werd een Bosschenaar tot schermmeester geslagen door de collega's proost en schermmeesters van Brussel en Antwerpen, hetgeen met drank bekrachtigd werd.

B. 61, 1554-1555.

Item Jannen van Eyck, Jan Anthoniss, Jan Cornelis ende Jacop Janss van Eyck deser stat pypers ende speelluden van dat zy in tyde ende jaere deser rekeninge opten raithuys ende den heeren deser stat met speelen ende pypen gedient hebben elcken betaelt 25 Carolus gulden maict tsamen 100 Carolus gulden.

NB: Bezoek van o.a. de minister van de Minderbroeders, de abt van Berne, de provinciale overste van de Dominikanen, de abt van St., Geertruid te Leuven. Deze personen worden bijna jaarlijks gedurende de gehele 16^e eeuw vermeld, maar zijn niet belangrijk genoeg dat ieder jaar te vermelden..

De hertog van Kleef op 15 februari op doorreis naar de prins van Oranje als peetvader van diens kind.

De nieuw gekozen provinciale overste van de Wilhelmiëten op 6 mei; de heer van Molenbai op 7 mei; de graaf van Egmond op 12 juni; de bisschop van Utrecht op 15 september.

Op 19 juni werd een uitgebreide mis van requiem opgedragen voor de overleden koningin van Castilie, de moeder van de keizer.

De post inzake Neurenberg werd betaald door de facteur van de weduwe Herman Jan Hermans over 1553 en door Frans Pelgrom over 1554.

B. 62, 1555-1556.

Item Hanssen Inden Trompet van eenre cameran staende after die Trompet (aankoop).

Item Jannen van Eyck, Janne Anthoniss, Janne Cornelisz ende Jacoppen Janss van Eyck deser stat pypers ende speellieden dat zy in tyde ende jaire deser rekeninghe opten raidthuys ende den heeren deser stadt met spelen ende pypen gediend hebben elcken betaelt 25 gulden maict tsamen 100 Carolus gulden.

Item betaelt elcken van den 4 pypers voer huere tabbarden 6 gulden valet 24 Carolus gulden.

NB: Bezoek van o.a. de graaf van Hornes (stadhouder van Gelderland) op 10 october; Jacop Grammaye, ontvanger generaal van de belastingen op 10 october; hertog Erik van Brunswijk op 12 februari; de bisschop van Bremen op 16 februari; de wijbisschop van Luik voor "cruyn ende het fermesl" (kruinschering en vormsel) op 14 mei; de prins van Oranje op 5 september;

De post inzake Neurenberg werd betaald door Gerit Fransz Pelgrom.

B. 63, 1556-1557.

Item Jannen van Eyck, Janne Anthoniss, Janne Cornelisz ende Jacoppen Janss van Eyck deser stat pypers ende speellieden dat zy in tyde ende jaire deser rekeninghe opten raidthuys eende den heeren deser stadt met spelen ende pypen gediend hebben elcken betaelt 25 gulden maict tsamen 100 carolus gulden.

Item 22 junij betaelt elcken vanden 4 pypers voer hueren tabbarden 6 Carolus gulden valet 24 Carolus gulden.

NB: Bezoek van o.a. De hertogin van Lotharingen op 15 december; de gravin van Hornes en de heer Van Brederode op 14 februari; de prins van Oranje in september 1556.

De post inzake Neurenberg betaald door Henrick Frans Pelgrom, over 1557.

B. 64, 1556-1557.

Item Jannen van Eyck, Jannen Anthoniss, Jannen Corneliss ende Jacoppen Janss van Eyck desen stadt pypers ende speeluyden dat sy in tyde ende jaere deser rekeninghe opten raidthuys ende den heeren met spelen ende pypen gediend hebben elcken 25 gulden, valet tsamen 100 Carolus gulden.

Item den vier pypers ende spelieden deser stadt voer huere tabbarden betaelt 24 Carolus gulden.

NB: Bezoek van o.a. De heer Van Merode op 18 januari;

De post inzake Neurenberg werd betaald door Henrik Fransz Pelgrom.

B. 65, 1557-1558:

Item Jannen van Eyck, Jannen Anthoniss, Jannen Cornelisz ende Jacoppe van Eyck, deser stadt pypers ende speelluyden dat zy in tyde ende jaere deser rekeninge opten raethuys ende den heeren met spelen ende pypen gedient hebben betaelt elcken 25 gulden valet tzamen 100 Carolus gulden.

Item den 23e junij den vier pypers ende speelluyden deser stadt voer haere tabbarden elcken betaelt 6 gulden valet 24 Carolus gulden.

NB: De bruiloft van de hoogschout werd gevierd op 21 juni. Aangezien er pest heerste is er geen bezoek te melden. De schutterijen kregen geld voor deelname aan de processie van O.L.Vrouw voor hun "speelluyden": Dat zijn waarschijnlijk geen musici maar toneelspelers of misschien tamboers.

B. 66, 1558-1559.

Item Jannen van Eyck, Jannen Anthoniss, Jannen Corneliss ende Cornelis Baltiss dese stadt pypers ende spueluyden dat zy in tyde ende jaire deser rekeninge opten raethuys ende den heeren met spelen ende pypen gedient hebben betaelt elcken 25 gulden valet tsamen 100 Carolus gulden.

Item Janne Janss der stadt spuelman ten beveele van den heeren scepenen tot Dordrecht gereyst om eenen anderen spelman voir dese stadt mede te brengen ende dair omme verteert 2 gulden 6 ½ stuyver.

Item den 22 junij den vier stadt speelluyden voer hen tabbarden elcken betaelt 6 gulden valet 24 Carolus gulden.

Item Cornelissen Baltess deser stadt spelman dat hy tot Dordrecht opgebroken hadde omme alhier bynnen deser stadt te comen wonen, ter ordinancie van den heeren scepenen betaelt 6 gulden.

NB: Bezoek van o.a. de wijbisschop van Luik op 22 mei; de prins van Oranje met gevolg (gefêteerd met 130 potten wijn); de raad van de stad Danzig op 6 september.

B.67, 1560-1561.

Janne van Eyck (de spelman?) verkoopt een huis in de Vranckenhofstad.

Item Jannen van Eyck, Jannen Anthoniss, Jannen Corneliss ende Cornelis Baltess de stadt pypers ende speelluyden dat zy in tyde ende jaire deser rekeninge opten raethuyse ende den heeren scepenen met spelen ende pypen gedient hebben betaelt elcken 25 gulden fecit tsamen 100 gulden.

Item alsoe dese stadt spelman Cornelis Baltess deser stadt in hueren drie leeden by requeste te kennen hadden gegeven dat de dekens ende kuermeesters vanden

glaismaeckers hem belettende wairen dat hy zyn ambacht nyet en mochte exerceren ende doen ten wair dat hy ierst ende voorall meester gewordden wairt, dwelck hy nyet wordden en mochten wair, dat hy twee jairen continueelick bynnen deser stadt gewoent hadde, dat hem nyet doemelick en was, ten wair dat dese stadt hem voer zyne coste bynnen de twee jairen wat toevueghden, soe hebben hem de voerseide drie leeden voir zyn verlet ende coste toegevueght 18 gulden die de voerseide rentmeesteren hem betaelt hebben, valet 18 gulden.

Item den 21e junij den vier speeluyden deser stadt elcken voer hairen tabbart nae auwer gewoenten betaelt 6 gulden valet tsamen 24 gulden.

Item Jannen Gerits in Melainen een wuart ende drie talien gruen fluweel gecoft om het divyse van deser stadt dair opte setten dienende totten vier tabbarden van den vier speeluyden deser stadt de elle tegen 4 gulden, noch vyff ellen roy carmosyn fraengien rontomme den fluweel voirseid geboert de el 4 stuyver 3 ort valet tsamen 2 gulden 6 stuyver ort.

NB: De stad koopt een trompet voor de nachtwaker, te Antwerpen voor 8 gulden en 12 stuyver.

Bezoek van o.a. De prins van Oranje op Beloken Pasen, op weg naar Duitsland om de prinses op te halen.

De rederijkers van Moyses Bosch behaalden te Antwerpen de 1^e prijs en werden onthaald met drie aam wijn voor 48 gulden. Van te voren hadden ze 300 gulden gekregen als subsidie. Op 31 augustus kwam een bode vanuit Antwerpen het goede nieuws van de overwinning brengen. In de stad speelden de retorikers het spel nogmaals op 11 september.

Zie hierover Van der Sluijs p. 188-189 en In Buscoducis, I, p. 75. Daaruit blijkt dat de vier stadspijpers meespeelden en ook vier trompetters te paard.

De post inzake Neurenbeurg wordt betaald door Gerrit Pelgrom met 3 gulden en 10 ½ stuiver.

B. 68, 1561-1562.

Item Jannen van Eyck, Jannen Anthoniss, Jannen Corneliss ende Cornelis Baltess de stadt pypers ende speeluyden dat zy in tyde ende jaire deser rekeninge opten raethuyse ende den heeren scepenen met speelen ende pypen gediend hebben betaelt elcken 25 gulden fecit tsamen 100 gulden.

Item Cornelis Baltess deser stadt spelman duer consent vanden drie leeden deser stadt den 24 merte gedaen tot behulp van den costen om poirter deser stadt ende meester van den glaismaeckers te wordden, betaelt 12 gulden.

(30 mei) Item Jannen van Eyck met zyn venitten vier deser stadt speelieden voer hen tabbarden nae auwen gewoenten betaelt elck 6 gulden valet tzamen 24 gulden.

NB: Bezoek van o.a. De prins van Oranje op 3 oktober, toen hij met de prinses uit Duitsland kwam. Op 3 april de heer van Culemborch; en op 14 juni de gravin van Culemborch.

De hierboven vermelde speelman-glassmaker Cornelis Baltess ofwel Cornelis Balthasar Jassen uit Dordrecht werd poorter van de stad op 25 maart 1562.

De heer Van Wylick werd met zijn zoon en gevolg gefêteerd op een maaltijd, enerzijds omdat de stad hem veel lijfrentegeld achterstallig was, anderzijds om de hertog van Kleef te behagen, zodat hij “dese stadt met hem vrientscappe zoude houden”. De 28 personen aan tafel dronken 44 potten wijn.

Op 1 september kwam de prins van Oranje om de stad te bewegen de belastingen te betalen. Zijn gezelschap werd onthaald op een maaltijd met 103 potten wijn voor 73 personen, voor 40 gulden. Daarbij waren o.a. de graaf Van Hornes, de heer van Boxtel, en Caspar Schetz.

C. 166 en C. 166 A: De stadsloterij van 1562-1564:

Deelname door o.a.

Nr. 1162: Jan trompet, te Brussel (“Drie Laudaten ende drie Marien te Jans trompet”).

Nr. 5884: Hans van Noort, stadsspeelman: Hans Inden Bosch wonende ende in pijpen ende in trom”.

Nr. 8892: Jan van Eyck (de stadsspeelman?).

Nr. 2664: Jan Hermans scalmeyspeelderswyff te Haarlem.

Nr. 4923: Sangers, sprengers ende speelders opten wagen dat zyn diegheen die quaden huysraet dragen.

Nr. 9250: de trompetter opten thooren.

Item 12 aprill (1564) als by Erasmus de goutsmit ende Marcus Aelbertss het zilverwerck inde caste gestelt waert metten tymmerlieden, die hen behulpelick waeren ende metten stadt speeliens die terzelven tyt speelden tot Willem opte Gaffel verteert 2 gulden 14 stuyver.

Item op Ste Laureynsdach als dinleggen van der loterie vuytginck.. opte Gaffele genoot, dair by wairen de heeren scepenen met meer anderen ende de speeliens, tzamen 24 persoonen, elcken man voir den maelyt 3 ½ stuver valet 6 gulden 18 stuyver, noch gedroncken 44 potten wyns den pot 4 stuyver tot Joost van Auwen gehaelt, valet tzamen 15 gulden, 15 stuyver.

Item gecoft van Meryken van Swoll een pellen taeffellaicken dair op gescildert is de stadt metten monster vanden zilver die de speeliens rontomme des stadt hebben gedraigen alsoe die vuytriepen betaelt 9 stuyver.

Item met Jannen van Eyck cum suis der stadt speeliens geaccordeert dat zy tot elcker reysen alser ennige prysen vuytgetrocken zouden worden speelen ende de trompet steken zouden dair voer elcken van hen betaelt 4 gulden valet 12 gulden (= 3 pijpers).

Item twee vreempde trompetten die de trompetten hebben gesteken als men die prysen metten looten inde corven leechde betaelt 12 stuyver.

Ook in Brussel werden de Bossche lotenmeesters (“lootmeesters”) betaald voor het inhuren van musici om “mette trompetten te spelen”.

B. 69, 1562-1563.

Item Jannen van Eyck, Jannen Anthoniss, Jannen Corneliss ende Cornelis Baltess de stadt pypers ende speeluyden dat zy in tyde ende jaire deser rekeninge opten raethuyse ende den heeren scepenen met speelen ende pypen gediend hebben betaelt elcken 25 gulden fecit tsamen 100 gulden.

Item Jan van Eyck der stadt spelman dat hy op die cromhoorens vier bussen heeft doen maicken betaelt 6 stuyver; van twee reem dair op staende ende tot Antwerpen gemaict stuck 3 stuyver valet tzamen 12 stuyver.

Item Janne van Eyck cum suis voir deser stadt spelieden elcken voir hairen tabbart nae auwer gewoenten betaelt 6 gulden beloepende 24 gulden.

De stadspijper Cornelis Baltess verricht als glasmaker voor de stad werk ten bedrage van 40 gulden.

NB: Bezoek van o.a. De bisschop van Luik, gefêteerd op een maaltijd voor 52 gulden met onder meer 120 potten wijn. Op 14 februari de hertog van Kleef; op 18 juli Caspar Schets van Grobbendonck; en op 10 oktober de wijbisschop van Luik. De post inzake Neurenberg werd betaald door Jan .Gerits Pelgrom voor 1562 en 1563.

B. 70, 1563-1564.

Item Jannen van Eyck, Jannen Anthoniss, Jannen Corneliss ende Corneliss Baltess der stadt pypers ende speeledens dat zy in tyde ende jaire deser rekeninge opten raethuyse ende den heeren scepenen met speelen ende pypen gediend hebben betaelt elcken 25 gulden fecit tsamen 100 gulden.

Item 22 junij der stadt vier speeluyden elcken voer hairen tabbart betaelt nae auwer gewoenten 6 gulden valet tzamen 24 gulden.

NB: Bezoek van o.a. de graaf van Nassau , die logeerde in 't Hert; de bisschop van Luik op 10 juli; Caspar Schets van Grobbendonck . De dood van keizer Ferdinand werd herdacht met een uitgebreide mis van Requiem.

B. 71, 1564-1565.

Item Jan van Eyck, Jan Janss ende Cornelis Baltess onder hen dryien 9 maenden gespuelt op die oude gagie, noch met hen vierden gespeelt drie maenden ter maent 12 gulden valet tzamen 95 gulden 10 stuyver.

Item (16 juni) Jan van Eyck, Cornelis Baltess, Jan van Oirt ende Jan Anthoniss dese stadt speeluydens elcken betaelt 6 gulden voir hueren tabbarden valet 24 gulden

Item Gijbert Luekeman ten bevelen vanden heeren scepenen gescreven dordinancie gemaict hoe die bourgers deser stadt inden omgainck in hair harnis gaen zouden ende wat speelen zouden spelen ende nyet speelen groot 9 bladeren compres, dervan betaelt 9 stuyvers.

Nog een dergelijke citaat voor “speelen die geboden ende verboden wairen”. Er is hier blijkbaar sprake van een screening van toneelspelen op politieke en religieuze inhoud van stadswege.

NB: Bartholomeus de koor- en nachtwaker, tevens trompetter, krijgt als salaris 33 gulden en 16 stuivers.

Tevens sprake van de “Passiecamere”. De post inzake Neurenberg wordt betaald door Jan Pelgrom.

B.72, 1565-1566.

Item den vier stadt speeleden dat sy een geheel jair den heeren scepenen ende opte peye gespeelt hebben betaelt navolgende tgeene hen die drie leden toegevuecht hebben ende versceenen Bamisse anno vorseyd beloopende tsamen 140 gulden.

Item Goyart den screynwercker voer eenen lessenair die hy voor de speeluyden deser stadt gemaict heeft om hair boecken dair op te leggen, betaelt 8 stuyver.

Item ten zelven daige Erasmus van Auwelingen goudtsmit eene nyeuwe montstuck van zilver gemaict aen den basconterspype die de grave van Bueren dese stadt met drie anderen pypen eertyts heeft gesconcken wegende het oude zilver affgetoigen 12 ½ engelschen beloopt tzilver by hem geleverd 21 stuyver oirt ende tfatsoen 21 stuyver valet tzamen 2 gulden 2 stuyver ort.

Item den iersten junij Jannen van Eyck, Jannen van Oirt, Cornelis Baltes ende Hans van Culenborch deser stadt vier speeluyden elcken betaelt voer hueren tabbart nae auwer manieren 6 gulden valet 24 gulden.

NB: De speelman (?) Janne Janszoon van Eyck koopt een kamer achter de Tolbrug (60^e penning betaald op 21 maart 1566); Een Jan van Eyck verkoopt een huis in de Kerkstraat (60^e penning betaald op 14 januari 1566). De pijper Cornelis Baltess levert glaswerk.

Bezoek van o.a. de heer van Brederode op 27 juli; de graaf van Hoochstraten op 5 augustus; en de heer van Boxtel op 7 september. Een uitgebreid diner voor 88 gulden werd er voor de heer de Merode gehouden op 15 november. Een ander uitgebreid diner werd op 14 mei verzorgd voor de heer Van Schouwenburg voor 74 personen voor 68 gulden.

Wegens de beeldenstorm wordt het altaar van het H. Sacramentsgilde in veiligheid gebracht in het stadhuis. Op 2 september wordt het altaar van De Drie Koningen, de deuren van het O.L.Vrouwealtaar, en de Afneming van het Kruis op Gunterclairgraf overgebracht naar het stadhuis.

Duidelijk blijkt dat er vier schutterijen zijn: Cloveniersgilde, Handbooggilde, de Oude Voetboog en de Jonge Voetboog. Daarnaast drie schuttersgilden van Catharina, Barbara en Agatha; en de “passiekamer” hetgeen gelijk is aan een Rederijkerskamer. De post inzake Neurenberg betaald door Henrik Pelgrom.

B.72, 1565-1566.

Item den vier stadt sspeeluyden dat zy een geheel jair opte peye vanden raethuyse deser stadt alle dage gespeelt hebben betaelt hair jaïrgagie hen byden drie leden toegevuecht verschenen als voor beloopende 140 gulden.

NB: bezoek van o.a. De graaf van Culemborch en de graaf van Wittensteyn op 19 november; de heer Jan van Merode (“commissaris van de kanselier”) op 3 december en 4 april de heer Bernard van Schouwenburg als gouverneur van de stad aan het hoofd van een garnizoen Duitse soldaten. Op 15 november vond een groots maal plaats voor de Merode c.s. voor 88 gulden. Tot in alle details beschreven! Op 14 mei was er wederom een groots diner voor 74 personen voor 68 gulden voor Schouwenburg c.s. De kok van De Merode kreeg een zilveren “brotse”, gemaakt door Erasmus van Hauwelingen, met het stadswapen er op.

B. 73, 1566-1567:

Item den vier stadt speeluyden dat zy een geheel jair opte peye van den raethuyse deser stadt alle dage gespeelt hebben betaelt hair jaïrgagie hen by den drie leden toegevuecht verschenen als voor beloopende 140 gulden.

Item, Ariaen den ketelair dat hy der stadt trompet gesondeert heeft die tot drie plaetss geborsten was betaelt 6 stuyver.

Item Jan van Eyck c.s. den vier stadt speeluyden elcken tot hueren tabbart betaelt gulden valet tsamen gulden.

NB: Een zeer uitgebreide feestmaaltijd voor de commissarissen der koning op 15 november voor 88 gulden en voor 131 gulden aan wijnen. Het garnizoen Duitsers vertrekt en er komt een garnizoen van Spanjaarden met als gouverneur Gonzola de Braccamonte.

B. 74, 1567-1568.

Item den vier stadt speeluyden van dat zy een geheel jair opte peye voïr den raethuyse deser stadt alle daigen gespeelt hebben betaelt hen jaïrgagie verscheenen als voïr beloopende voïr dit jair 108 gulden.

Item den stadt speeluyden elck voïr hennen tabbart betaelt 6 gulden valet 24 gulden.

NB: Bezoek van o.a.: De biechtvader van Alva op 5 juli (met een diner om Alva te vriend te houden.). De graaf Jeronimus van Lodron, gelegen te Vught en gouverneur van de stad; op 7 mei Don Cekar Davakles; op 12 mei de graaf De Curtio; Bernard van Schouwenburg, op weg naar Amsterdam, deed de stad aan op 26 mei; Op 3 juli kwam Alva zelf, met een groot gevolg: Don Ferdinando de Toledo, zijn zoon, was er ook bij. Bij het gevolg hoorden “den grand prior” (zoon van Alva), Monsieur de Noircarmes; de ambassadeur van Frankrijk; en andere met name genoemde hofdignitarissen. De ambassadeur van Engeland in het gezelschap was een “Spaenjaert”. De wijn werd betaald aan “sieur Martijn Porres contreroleur de la maison du ducq d’Alve” voor 120 gulden.

Eind juli, de 27^e kwam Don Ferdinando de Toledo weer langs, en op 16 augustus was hij er op terugreis van Groningen en werd toen vergezeld van de bisschop van

Groningen. In november blijkt kolonel Gonzalo de Braccamonte gouverneur van de stad. De totale lasten voor de feestende gasten in dat jaar bedroegen 2584 gulden.

Op 3 augustus was er wederom een groots diner, in detail beschreven, voor 218 gulden.

Op 26 juni werd de overwinning van Alva gevierd, behaald te Jenningen in Friesland. Tevens komt in deze rekening voor Jacob tromsleger.

B. 75, 1568-1569.:

Item den vier stadt speeluyden dat zy een geheel jair opte peye voordien raethuyse deser stadt alle dagen gespeelt hebben betaelt hen jairstagie verschenen als voor beloopende 100 gulden.

Item betaelt den vier speluyden nau aewer gewoonten vvoor haer tabbarden elck 6 gulden valet 24 gulden.

NB: Gouverneur was aanvankelijk Adriaen van Onguys, ridder, heer van Willerval; vervolgens Don Alonso de Ullna.

Bezoek van o.a.: Gijsbert Loyen, Bosschenaar, rector van de Universiteit van Leuven op 1 mei; Een andere Bosschenaar, Matheus Neffen, mathematicus en arithmeticus te Breslau, kreeg een "lanttafel" van de stad.

De heer de Merode en de graaf Van Megen waren in de stad op 22 en 23 maart; de intocht van Metsius vond plaats op 7 mei; en de bisschop van Kamerijk bezocht zijn nieuwe collega op 17 augustus.

Op 11 december werd een uitvaartdienst gehouden voor de overleden koningin Isabella, die overleed "in baren" van haar dochter; gevolgd op 27 juli door een uitvaarddienst gehouden voor de overleden Karel, zoon van de Spaanse koning.

Op 30 april 1568 komen er vier vaandels Duitsers onder de leiding van Hieronimus graaf van Lodron. In Augustus worden zij door Walen afgelost o.l.v. baron de Hierges. Vanaf september komen er dan 4 vaandels Duitsers o.l.v. Adriaan d'Oignies, heer van Willerval. Die Duitse troepen vertrekken weer per 12 februari 1569.

B. 76, 1569-1570:

Ityem den vier stadt speeluyden betaelt hen jairstagie van dat sy het geheel jair behooren te speelen opten raethuyse deser stadt verschenen Bamisse anno 70 beloopt 100 gulden.

Item vija octobris ter ordinancie als voor gesconcken die trompetten van synder excellencie (=Don Frederico Alva) 12 potten wijns ende die betaelt in gelde valet 39 stuyver.

Item 14 Junij Jan van Eyck, c.s. als vier speelluyden deser stadt nae auwer gewoonten haere tabbarden 24 gulden.

(20 augustus) Item den vier trompetten van haerder Mayesteyt (= de koningin) gesconcken 12 quarten wyns dair voor betaelt 2 gulden 8 stuyvers.

(20 augustus) Item ten voorseyde dage gesconcken de 6 trompetten vander excellentie van den hartoghe 18 quarten wyns beloopt 14 gulden ende 12 stuyver.

Item den vier stadt speeluyden betaelt hen jairgagie van dat zy het geheel jair behooren te speelen opten raethuyse deser stadt verschenen Bamisse anno 71 beloopt 100 gulden.

NB: In het gevolg van de koningin was o.a. “de hoocheyt van mynnen genadigen heer den grooten monsieur van Pruysen”.; en 12 lakeien.

Bezoek van o.a.: De koningin op 19-20 augustus, op doorreis naar Breda; Er werd voor haar een kostbare draagstoel gemaakt en zij logeerde in het huis van de lijnwatier Wouter Bouwens. Door vervroegd vertrek bleef het diner onbenut en bleef er o.a. veel “wiltbraet” achter. Op 4 oktober kwam don Frederico d’Alva.

Op 28 juli werd een groot pardon afgekondigd, dat tot feesten leidde van 30 augustus tot 5 september.

Als gouverneur wordt vermeld Don Rodrigo de Toledo als opvolger van Alonzo de Ulloua met diens Spaanse troepen. .

De post inzake de stad Neurenberg werd betaald door Jan Franss Pelgrom voor de jaren 1569 en 1570.

B. 77. 1570-1571.

Item betaelt den vier stadt speluyden betaelt hen jairgagie van dat zy het geheel jair behooren te speelen opten raethuyse deser stadt verschenen bamisse anni 76 beloopt 100 gulden.

NB: Bezoek van o.a. De graaf van Oversteyn op 22 december; don Rodrigo de Toledo gouverneur van de Spanjaarden in de stad op 22 december. De koningin zou ook arriveren maar is “subyt vertrocken”.

De post Neurenberg is betaald door Janne Fransz Pelgrom.

B. 78, 1571-1572.

Item den vier stadt speeluyden betaelt hen jairgagie van det zy tgheel jair behooren te speelen opten raethuyse deser stadt verschenen Bamiss vorseiden siairs 100 gulden, mair overmits Hans van Cuylenborch gereyst is nae Cuelen alsoo hem gecort acht gulden 10 stuyvers blyft alnioch betaelt 91 gulden.

Item 28 junij Jan van Eyck, Jan van Oort ende Jasper Corneliss deser stadt speeluydens voer hen tabbarden elcken van hen toegevuecht 6 gulden voor dit jair valet 18 gulden.

NB: Hij is dus vertrokken ca. half februari 1572.

Bezoek van o.a.: De graaf van Megen op 29 november; don Rodrigo de Toledo (gouverneur van de stad), don Gonsalo de Braccamonte (daarvóór gouverneur van de stad), vorst en hertog Adolf van Holstein op 15 september.

Gevierd werd de geboorte van prins Ferdinand van Spanje op 13 januari; en de nederlaag van de “Groote Turck” behaald door Jan van Oostenrijk, met een processie en brandende pektonnen.

De nieuwe gouverneur De Willerval kreeg twee kristallen schalen, 2 kristallen bekers, en 4 Frankfurtse roemers, gekocht van de glasverkoper Henrick Janss.

Holsteyn kwam op 15 september en kreeg een dag later een groot diner voor 19 personen aangeboden.

Per februari 1572 kwamen troepen o.l.v. Gonzalo de Braccamonte met Italianen en Duitsers

In September 1572 werden zij afgelost door de hertog van Holsteyn met zijn troepen.

B. 79, 1572-1573.

Item die drie stadt speeluyden betailt hen jairgagie van dat zy tgeheel jair behooren te speelen opten raethuyse verschenen bamisse voirseyd elck siairs 75 gulden valet 75 gulden.

Item Jan van Eyck, Hans in de Trompet, ende Cornelis van Oirt voor trecht van heure tabbarden betailt elcken 6 gulden valet 18 gulden.

NB: Bezoek van o.a.: Zijne excellentie de hertog van Medina Celi, vergezeld van don Sanzo de la Cerda, op 6 december; op 6 januari don Rodrigo de Toledo, de vroegere gouverneur van de stad; op 2 april Del Rio, raad van de “troubelen” van de hertog. Gouverneur was Alonso de Ulloa. Daarentegen werd de “ Prince van Arangien ende andere rebellen”, die in de buurt waren, als vijand bespied .

B. 80, 1573-1574.

Item den drie stadt speeluyden betailt hen jairgagie van dat zy tgeheel jair lanck behooren te speelen opten raethuyse verschenen Bamisse voorseyd elck siairs 25 gulden valet 75 gulden.

Item 16 junij gesconcken drie trompetters vanden bende van de lichte perde die int publiceren van den perdoen alhier ten selven dage affgepubliceert een triumph mit blasen oft steken gemaect hebben elcken eenen gulden valet 3 gulden.

Item Jan van Eyck, Hans in de trompet ende Cornelis van Oirt voor trecht van heure tabbarden betaelt elcken 6 gulden valet 18 gulden.

NB: Bezoek van o.a.: Alva zelf op 7 november, met de heer van Berlaymont, en Alva's zoon Don Frederico. Op 2 februari Don Fernando de Lannoy (comte de la Roche, gouverneur in Holland) ; Op 21 juni komt Don Rodrigo de Toledo op doorreis naar Antwerpen ; De heer Van Hierges (zoon van Berlaymont) komt als gouverneur van Gelderland op 10 augustus, een week later gevolgd door Don Ferdinando de Mendosa. Deze laatste was wellicht familie van Mencia de Mendosa, vrouw van Hendrik III van Nassau, heer van Breda, die enkele werken van Bosch bezat.

B. 81, 1574-1575

Item den drie stadt speeluyden betaelt hen jaergagie van dat zy tgeheel jaer lanck behooren te speelen opten raethuyse verschenen Bamisse voorseyd elck siairs 25 gulden valet 75 gulden.

Item betaelt Jan Eelkens alsulcke 15 gulden als hy tot Antwerpen voor een nyeuw trompet vanden nachtwaker verschoten heeft aen Dionys van Eyck voirseyd.

Item Marten Jans keteler van dat hy een nyeuw montstuck aende trompet heeft gemaect ende geheel versien heeft betaelt 2 gulden 5 stuyver.

Item betaelt eenen voerman die een nyeuw trompet van Antwerpen mede gebrocht heeft voordien nachtwaker 5 stuyver.

Item 25 junij Jan van Weyck, Jan van Oirt ende Jasper Baltasars van Dort deser stadt speeledens voer trecht van haere tabbarden betaelt elcken 6 gulden valet 18 gulden.

Item Marten Janss keteler van twee trompetten die gescuert waeren voordien den trompetter te vermaicken, betaelt 27 stuyver.

NB: Bezoek van o.a.: Don Jan Baptista de Taxis, ridder en edelman uit het huis van de koning op 11 augustus;

Gouverneur van de stad is thans Gielis van Zanzelle, borchgraaf van Zanzelles; Per 24 april 1574 is sprake van Albanesen onder Nicolo Basta (als garnizoenssoldaten?).

Een Jan van Eyck wordt genoemd als bontwerker. Wellicht de speelman?

De stads- en nachtwaker stierf plotseling aan de pest boven op de stadhuistoren tijdens zijn werk. Hij werd opgevolgd door Gerit Jutkens uit Weert.

B. 82, 1575-1576.

Item den drie speeluyden betaelt hen jaergagie van dat zy tgeheel jair lanck behooren te spelen opten raethuyse verschenen Bamisse voirseyd elck sjairs 25 gulden valet 75 gulden.

Item Jan van Eyck, Jan van Oirt ende Jasper Baltasar van Dort deser stadt speliedens voor trecht van haere tabbarden betaelt elcken 6 gulden valet 18 gulden.

NB: Een Jan wijlen Jans Gerits van Eyck verkoopt een kamer achter de Tolburg. Betaling 60'penning op 12 januari 1576.

Bezoek van o.a.: De heer van Hiergez, gouverneur van Gelderland, op 21 maart.

B. 83, 1575-1576.

Item den drie speeluyden betaelt hen jaergagie van dat zy tgeheel jair lanck behooren te speelen opten raethuyse verschenen Bamisse voirseyd elck sjairs 25 gulden valet 75 gulden.

NB: Bezoek van o.a. Hans van Lembach, overste luitenant van het Duitse garnizoen; De heer de Merode om burgers en soldaten met elkaar te verzoenen, begin januari. De gravin Van Oversteyn, wier man gedood was in de Antwerpse Furie, op 14 april. De gouverneur van de stad was Gielis de Sancelles.

B. 84, 1577-1578.

Item den drie stadt speeluyden betaelt hen jaergagie van dat zy tgeheel jair lanck behooren te spelen opten raithuyse verschenen bamisse 78 elck siairs 25 gulden valet 75 gulden, mair want Jasper speelman een van hen luyden deur het ongeluck dat hy cregen hadde drie maenden buyten der stadt hem onthouden heeft ende dat hem affgetogen blyft alnoch betaelt 66 gulden 10 stuyver.

Bezoek van o.a.: De graaf van Hohenlohe op 19 maart en 9 mei (een maaltijd voor 329 aan wijn en 26 gulden aan eten); de graaf De Bossu op 8 juni; de graaf Van Schwartzborch op 10 juni; de markies Van Havere op 17 juni; de ambassadeur van de koning van Engeland op 22 juni; Hertog Casimir kwam met zijn leger in augustus; gouverneur van de stad was de heer de Hornes (heer van Boxtel) vanaf 2 augustus.

Het gilde van Sint Michiel te Antwerpen werd onthaald op 17 juni.

B. 85, 1578-1579:

Item twee stadt speeluyden betaelt hen jairgagie van dat zy tgeheel jair behooren te spelen opten raethuyse verschenen bamisse 79 siaers elck 25 gulden valet 50 gulden.

Bezoek van o.a.: De hertog van Brunswijk op 6 januari; de graaf van Hohenlohe op 14 april; commissaris Gabriel de Salazar op 28 april; dokter Egbertus Leoninus op 21 juli om “de bourgeren wederom in stilte ende tot eendracht te brengen”.

De hertog van Aarschot, de abt van Morolles; Jan de Hornes (heer van Boxtel) als gouverneur;

B. 86, 1579-1580.

Item betaelt Jannen van Eyck ende Jan van Oirt stadt speluyden van dat zy behooren te spelen te weten vier maenden de maent van octobri novembri decembri ende januarius beloopende ter maent vier gulden ende eenen gulden meer opt verdel jair valet 17 gulden, noch betaelt Jannen van Oirt deur afflivicheyt vanden voirseyde Jannen van Eyck acht maenden ter maent mair 2 gulden ende 10 stuyver meer opt half jair beloopt te samen 33 gulden 10 stuyver.

Item ter ordinantie vanden heeren scepenen gesconcken den trompetter van Hautepen van die trompette te steken int publiceren van selven (=van den peys).

Item de weduwe van Jan van Eyck spelman betaelt ter ordinantie van de drie leden zyn tabbart gelt van twee jaeren beloopende 12 gulden.

Bezoek van o.a.: De heer van Bassigny op 25 november; de heer van Hautepenne op 14 december ; Op 1 juli vierden de schepenen met gasten de overwinning van 1 juli 1579

“voor het welvaren deser stadt vromelick” met 75 potten wijn.

Op 21 december werd een groots maal gehouden , uitgebreid beschreven.

De scholieren van de fraters spelen de “triumphe historie”en wel “voor alle man gespeelt hebben in latyne”, waarvoor zij betaald kregen op 19 augustus.

B, 87, 1580-1581.

Jan van Oirt spelman van dat hy het voorseyde jaer dese stadt gedient heeft daer van hem dit voorseyde jaer toegevuecht ende betaelt 25 gulden.

Bezoek van o.a.: De heer van Bassigny op 6 september; de dokter en de gezant van de hertog van Kleef, de heer De Merode (commies van de financien van de landsheer)

op 14 september. Marten Schenck op 26 juni met uitgebreide maaltijd (94 potten wijn); Op 5 juli klokkengelui vanwege de overwinning van Hautepen op Breda; De beierman luidde de klokken vanwege de overwinning van Portugal.

B. 88, 1581-1582:

Item Jan van Oirt speelman van dat hy het voirseyde jair dese stadt gedient heeft daervan hem dit voirseyde jair toegevuecht ende betaelt 25 gulden.

Bezoek vas o.a.: Desiderius van 'tZestig, kanselier van Brabant ,met uitgebreide maaltijd en 86 potten wijn; plus nog een maaltijd van 68 gulden en 107 potten wijn. Een uitgebreide maaltijd volgt op 11 augustus voor de Graaf van Mansveld (110 gulden en 128 potten wijn); op 22 september nogmaals. Op 11 oktober Glaude de Barlaymont, heer van Hautepenne; alsmede van Adolf van Corttenbach (heer van Helmont, borchgraaf van Vuren, van Duysterberch, kapitein enz.); kanselier Desiderius van 'tZestig; De vastenpredikant was de Dominikaan Mathias van Lierop. Klokkengelui voor de overwinning van Parma op de Fransen bij Gent; De stad is peetvader van de zoon van Catharina van Cortenbach van Helmont: Zij ontvangt een verguld zilveren schaal.

B. 89, 1582-1583.

Item Jan van Oirt speelman van dat hy het voirseyde jaer dese stadt gedient heeft daer van hem die voirseyde jaer toegevuecht ende betaelt 25 gulden.

Bezoek van o.a.: De heer Jan Fonck, president van Vlaanderen in Spanje, ontvangt kostbaar lijnwaad. Verder bezoek van veel kapiteins e.d.; Op 28 juni ontvangt de prins van Parma kostbaar lijnwaad voor 255 gulden. Twee zilveren schenkkannen, (gemaakt en?) geleverd door Arnd van Meurs, werden geschonken aan Jory van de Steen en Cornelis Fransz in Keulen. Jan Roelofs van Diepenbeek graveerde er het stadswapen in.

B. 90, 1583-1584.

Item Jan van Oirt speelman van dat hy het voorseyde jair dese stadt gedient heeft dair van hem dit jair toegevuecht 25 gulden.

Bezoek van o.a.: Hautepen op 3 augustus; de markies van Bergen op Zoom op 6 juni; Lindanus, bisschop van Roermond werd gefêteerd op een groots diner (uitgebreid beschreven) op 4 november en op 23 november; in het Broederschapshuis; Hij wijdde geprofaneerde plaatsen opnieuw en vormde de kinderen. De kanselier van Brabant werd onthaald op een groot diner op 26 april. Vastenprediker was de Dominikaan Mathias van Lierop.

B. 91, 1584-1585.

Item Jan van Oirt speelman van dat hy het voorseyde jaer dese stadt gedient heeft daer van hem dit jaer toegevuecht 25 gulden.

Bezoek van o.a.: de prelaat van Helissem en Mr. Willem Cryp als commissarissen voor de verkiezing van een nieuwe abt van Bern op 7 december; Uitgebreide maaltijden voor Hautepen op 11 januari 1585 en voor grote groepen op 17-19 mei 1585 voor 201 gulden en 182 potten wijn!

Ieder van de acht wijken heeft nu een eigen trommelslager.

B.92, 1585-1586.

Item Jan van Oirt speelman van dat hy vier maenden dese stadt gedient heeft dair van hen competeert 8 gulden 10 stuyver.

Item Willem de keteler van twee trompetten te vermaken betaelt 30 stuyver.

Bezoek van o.a.:de graaf van Mansveld met zijn familie op 31 december; de heer Van Hautepen op 11 januari; de heer van Bassigny (= heer van Boxtel) op 22 september. De biechtvader van de prins van Parma wordt op 1 april vereerd met messen met verzilverde heften , geleverd (en gemaakt door?) Andries Janssen van Bladel;

De koralen krijgen eern traktatie voor Vastenavond, waarschijnlijk vanaf dit jaar.

B. 93, 1586-1587:

Geen stadspijpers vermeld.

Bezoek van o.a.: Chevalier Chigoingia op 15 september; de scholieren speelden op 19 januari de "Comedie van de furie"; Vanaf nu werd op 1 juli voor het stadhuis op een altaar een herdenkingsmis opgedragen als herinnering aan de overwinning van 1 juli 1579 .

B. 94, 1587-1588.

Geen stadspijpers vermeld.

Bezoek van o.a. :de kanselier van Gelre op 16 augustus; de graaf van Hoochstraten op 22 april; de vastenpredikant is de Dominikaan Mathias van Lierop .

B. 95, 1588-1589.

Geen stadspijpers vermeld.

Bezoek van o.a.: De graaf Van Mansveld op 26 september; met de graaf van Ascoli; Anthonio duchi de Terra Mona; de heer Van Bassigny; conto Octavio van Mansveld; graaf Carel van Mansveld, de hertog Van Postrana etc.;

Het kind van pensionaris Reys krijgt van de stad bij de doop op 29 april een zilveren beker van 13 oncen, gemaakt door Claas van Zwol;

B. 96, 1589-1590.

Geen stadspijpers vermeld.

Bezoek van o.a.: Don Francisco d'Alvarez op 22 maart; de passieprediker is Mathias van Lierop. Gezanten van Nijmegen kwamen op 8 mei.

B. 97, 1590-1591.

Geen stadspijpers vermeld.

Item 15 julij Mr. Jannen van Oirt c.s. van dat zy op kermisdach voor het Eerwaarde Heylige Sacrament in den omganck hadden gespuelt betaelt 3 gulden.

NB: Bezoek van o.a.: De graaf van Berlaymont op 23 juli; ridder Cigonia op 25 november;

B. 98, 1591-1592.

Geen stadspijpers vermeld.

NB: bezoek van o.a. De graaf van Mansveld op 19 december;

Op Vastenavond werd door de leerlingen van de fraterschool een toneelspel opgevoerd van "Adam en Eva".

B. 99, 1592-1593.

Geen stadspijpers vermeld.

(11 juli) Item den trommensleger ende pyper van zijne Excellencie (=de graaf Van Mansveld) gesconcken 4 gulden.

Bezoek van o.a.: Godart van Aer commandeur te Gemert op 4 april; De baanderheer Van Bassigny (heer van Boxtel, gouverneur van Mechelen) op 23 april; Monsieur de la Motte, generaal van de koning, op 27 juni; de graaf Van Berlaymont op 3 juli; Arnd van Eyndhouts (pastoor van Oisterwijk) werd gefeteerd als nieuwe prelaat van de St. Geertruiabdij te Leuven, op 11 juli.

De Dominicanen en Franciskanen kregen ieder op 5 maart een ton haring om te bidden voor het welvaren van de stad.

B. 99A, 1593-1594.

Geen stadspijpers vermeld.

Bezoek van o.a.: Arnd van Eyndhouts, prelaat te Leuven op 14 mei; De entree van de nieuwe bisschop op 28 april; De heer Van Bassigny op 7 mei; Lambert Sonnius, ondersecretaris van de heer De la Loo, principaal serveel van de koningin van Spanje, op 3 september.

B. 100, 1594-1595.

Geen stadspijpers vermeld.

B. 101, 1595-1596.

Geen stadspijpers vermeld.

Meester Jan van Oirt speelde op Sacramentsdag (muziek?).

NB: 21 februari 1596: Bezoek van o.a.: Huwelijk van Maximiliaan van Brederode met Margaretha van Brecht, wijn voor 37 gulden. Bezoek van Anthony de la Coquelle, 11 januari; 81 potten wijn.

B. 102, 1596-1597.

Item ter ordinantie ende onders. als voor betaelt Mr. Jannen van Oirt ter cause van synen dienste van acht jaeren gagien vervallen vanden jairen 85 incluys de somme van 200 gulden.

Item ter ordinantie als voor de stadt speeluyden van dat sy op kermisedach inden omganck voor het heylige sacrament hebben gespeelt 6 gulden.

NB: Bezoek van o.a.: Don Alonso de Lima (wordt verzocht de stad met zijn troepen niet aan te doen); De Retorikers krijgen met "hun personagien" 50 gulden op 26 september. Een verdachte, Sprenger genaamd, wordt eerst gemarteld, en vervolgens op stadskosten verzorgd!

De koopman Jacques Darbaut te Antwerpen ontvangt 300 gulden voor gaven van stadswegen aan resp. Arnold van Eyndhouts (prelaat van de St. Geertrui te Leuven), Gerard de Hornes (baanderheer van Bassigny, heer van Boxtel) en Mr. Philip Maes (griffier van de Staten van Brabant).

B. 103, 1597-1598.

Item 27 mey deur mondelinghe aendien van Ghysbert Dierixss aende drye stadt speeluyden op heylich sacramentsdach voer het eerwaerde Heylich Sacrament gespeelt hebben betaelt 2 gulden 5 stuyver.

Item 7 junij Willem van Hersel ketelaer van 2 trompetten voer de coeren te hermaecken betaelt 15 stuyver.

NB: Een coer is een trompet- of nachtblazer.

Item 11 junij aen Gelis Bormans voer 40 potten biers by de arbeyders int stellen van pecktonnen ende byden stadt speluyden aldair gedroncken voer elcken pot 2 ort valet 3 gulden.

Item 25 junij aen Joachim Havermans trompetter, Mr. Jan van Oort ende synen soon gespeelt hebben als men den peys van Vranckryck publiceerden betaelt 6 gulden.

Item ten daege voirseyd (=17 Juli) aen mr. Jannen van Ordt, synen soon ende Joachim Havermans trompetter op kermisdach inde processie gespeelt hebben betaelt 5 gulden 2 stuyver.

NB: Bezoek van o.a.: Jan Crabbe provinciaal van de Augustijnen uit Brussel, vanwege de ingebruikname van het nieuwe refugiehuis in de stad, op 17 januari. Op 30 december werd jonkheer Maximiliaen van der Ee, luitenant onder Bossu, gefêteerd vanwege diens eerstgeboren zoon. De stad is ook meter bij de doop van een kind van schoolmeester Henrick van Munsterbilzen.

Op 13 maart werd Mathijs Stoters voor het stadhuis en pleine publique onthoofd (“onthalst”), begeleid door de trommelaars van de schutterijen. Zijn hoofd werd op een pin gezet bij de Hynthamerpoort en zijn lichaam werd in vieren gesneden, waarbij twee messen werden versleten! De gerechtsdienaren dronken daarna 36 potten bier.

B. 104, 1598-1599.

Geen stadspijpers vermeld.

Bezoek van o.a. Heer Andreas, kardinaal van Oostenrijk, gouverneur en kapitein generaal met veel hoge edelen; bijzonder veel potten wijn werden er gebruikt op 11 mei 1598.

De uitvaart van de koning werd gehouden op 12 november 1599.

B. 105, 1600-1601.

Geen stadspijpers vermeld.

NB: Bezoek van o.a. Don Lonijs de Velasco, ridder en generaal van de artillerie. Schets van Grobbendonck ontving een zilveren schaal van 96 gulden.

B. 106, 1601-1602:

Geen stadspijpers vermeld.

NB: De rederijkerskamer Moyses Doirn speelde het spel “der Sinnen” op 14 juni 1601.

Bezoek van Wilhelm Wolfgang, paltsgraaf van de Rijn, hertog van Beijeren op 4 maart.

B. 107, 1601-1602.

Geen stadspijpers vermeld.

Item 27 novembris voor de publicatie dat alle borgeren deser stadt de wachte nyet hebbende in persoon sullen comen in St. Janskercke tegen 10 uren, om Godt almachtich te dancken van het groot beneficie der verlossinge deser stadt van soo claechelycke belegeringe der vyanden ende rebellen van Godt haire hoocheden ende

gemeyn ingesetenen deser stadt ende daer voor aan Jacob Cornelissen mette trompet ende drye trommeslegers betaelt 20 stuyver.

NB: Bezoek van kapitein Placido de Sanguine en Bartholomeo de Avila op m10 november en van Graaf Frederik van den Berghe, 2 december. Hij ontzette de stad van een belegering.

B. 108, 1602-1603.

Geen stadspijpers vermeld.

B. 109, 1603-1604.

Geen stadspijpers vermeld.

NB: Bezoek op 9 oktober van o.a.: De koning; de hertog van Aarschot; graaf Herman van den Berg; de prins-graaf De Ligny; de graaf van Solre; baron de Barbanson; de markies van Monte Negro; etc.;

B. 110, 1604-1605.

Geen stadspijpers vermeld.

Item aen vier trompetters ende eenen speelman die opten lesten octobris als men den peys van Engelant aff las de trompetten gesteecken ende geblaesen hebben, beloept 19 gulden 15 stuyver.

NB: Op 30 oktober werden de klokken geluid voor de Vrede van Engeland.

B. 111, 1605-1606.

Geen stadspijpers vermeld.

NB: Sprake van trompetters van de heer gouverneur in de processie van 6 mei en in de Sacramentsprocessie van 26 mei.

Tevens sprake van Carmina van Mathijs Splinter van Voren; op 8 juli voorstelling van de Rederijkerskamer; op 12 juli een voorstelling van de leerlingen van de fraters. Op 18 augustus werden de klokken geluid voor de victorie van Groenlo.

B. 112, 1606-1607:

Geen stadspijpers vermeld.

NB: Op 9 oktober wordt de overwinning van Rijnberk gevierd en op 21 november het ontzet van Groenlo.

Op 15 juni krijgt de Rederijkerskamer Mozes Bosch een schenking.

Item eenen caemer speelder by den heeren schepenen gesconcken 56 gulden 8 stuyver. Of we hier met een toneelspeler of musicus te doen hebben is niet geheel

duidelijk, maar waarschijnlijk is een toneelspeler. Overigens schreef Mr. Laurens Meelen een toneelstuk, waarvoor hij betaald werd op 18 juli.

B. 113, 1607-1608.

Geen stadspijpers vermeld.

NB: Sprake van ruzie tussen burgers en garizoenssoldaten op 25 september. Bezoek van Charles de Haubremont, ridder, op 21 augustus; en van Lancelot, baanderheer van Wesemaele, op 13 september.

B. 114, 1608-1609:

Geen stadspijpers vermeld.

NB: Van 22 tot 24 ocober komt de Prins van Oranje in de stad. Er wordt voor 345 gulden aan drank verteerd. Op 13 mei blazen de trompetters in de stad vanwege het Bestand.

B. 115, 1609-1610:

Geen stadspijpers vermeld.

Item betaelt aen Jannen van Loemel 57 gulden 3 stuyver ter cause van seeckere wyn aldaer op geset by de musiceerders van Antwerpen ende Oirschot ende anderen ten tyde van kermes by acte 2 July valet 57 gulden 3 stuyver.

NB: Sprake van trompetters in de Sacramentsprocessie al vanaf 1606, zoals ook in de komende jaren. De glazenier Bartholomeus Corneliss maakte dit jaar en komende jaren veel glaswerk voor de tad. Hij is de zoon van de stadsspeelman en glazenier Cornelis Baltus uit Dordrecht.

B. 116, 1610-1611.

Item aen Jeronimo van Casteren speelman voer een jaer gagie betaelt 50 gulden.

11 maart: Item aen Herman van Groeningen stadts speelman voor zijn weeckgelt voor 1 1 ½ weecken ter weken 2 gulden valet 21 gulden.

20 april: Item aen Jeronimo van Casteren van den mey mette andere speluyden te spelen betaelt 6 gulden.

20 april: Item aen Herman van Groeningen speelman voer xij weken betaelt 24 gulden.

z.d.: Item aen Reynier ende Lamnert Janssen speluyden van dat zy inde processie op kermisdach gespeelt hebben betaelt 4 gulden 10 stuyver.

29 september: Item aen Rutger Janssen voor sekere kosten by eenen speelman tot zynen huysse verteert .. 9 gulden.

NB: Op Nieuwjaar werden onthaald de tamboers van het regiment, van de Bossche soldaten, van de schutterijen, alsmede de trompetters van de ruiters van het garnizoen.

Het St. Catharinagilde (Rederijkerskamer van de Catharinisten) speelde 12 september Ros Beyaert en de Herderkens.

Op 11 augustus 1611 wordt de apotolisch nuntius Bentivoglio gefêteerd voor 187 gulden. Op 6 september 1610 passeert de prins van Oranje de stad.

B. 117, 1611-1612.

Item aen Jeronimo van Casteren metten synen stadts spelluyden van het nyeuwe jaer rontsomme te speelen gesconcken 12 gulden.

Item betaelt aen Mr. Jeronimus van Casteren speelman syne jaergagie verschenen j1 january 1612 valet 50 gulden.

Item betaelt Guilliam Ariaens Post speelman voor zyne jaerlyckse gagie 50 gulden ende voor syn intree by den heeren hem gesconcken 6 gulden valet 56 gulden.

Item Jan van Eyck speelman van dat hy op kernisdach mede in de processie gespeelt heeft ter odrinancie der heeren gegeven 5 gulden.

NB: Op 16 maart 1612 vond de uitvaartdienst plaats voor keizer Rudolf. Op 16 juli vond een stichtelijke komedie plaats van de leerlingen van de Jezuiten, waaraan de stad voor 212 gulden bijdroeg. Vanaf die tijd worden de Jezuiten jaarlijks regelmatig en meer en meer gefêteerd, zoals ook de Capucijnen. De Dominicanen, Franciscanen en Augustijnen (op termijnbezoek) werden nog steeds gefêteerd, zoals vroeger.

B. 118, 1612-1613.

Item Mr. Jeronimus van Casteren, Gulliam de Post, Mr. Marten Merx ende Leon Vryffaut elck 50 gulden ende Engelbert van Mechelen stadts speeluyden voor een quart jaers beloept van 1 Mey 1613 tot 1a Augusti 12 gulden 10 stuyver valet 212 gulden 10 stuyver.

Item den stadt speeluyden voer heuren nyeuwen jaer te speelen beloept 12 gulden

Item betaelt Arden van Muers goutsmit ter cause van te vernyeuwen ende vermaecken der silveren brodsien voor der stadt speeluyden mette banden ende letteren valet 20 gulden.

B. 119, 1613-1614.

Item aen Jeronimo van Casteren, Guilliam de Post, Engelbert van Mechelen, Merten Merx ende Leon Vryffaut by den heeren aengenoomen voor stadts speeluyden om op alle feestdaegen voor het E.H. Sacrament ende opt stadhuys te speelen elcken jaerlicx toegevuecht 50 gulden valet 250 gulden.

Item Aert van Muers goutsmit ter cause vande vier broodsen mette vier banden ende silveren letteren daer op te maeken ende wederomme te vergulden voor dese stadt speeleden daer van beloept 20 gulden.

Item de stadts speeluyden vanden nyeuwen jaer te speelen 12 gulden.

Item Willem van Esch boode betaelt ter cause van vyff custodien tot brodsien der stadt speeleden daer inne te leggen 9 gulden.

Item aen Matheus van Herlair Inde Ketting voor groen flueel ende fraengien tot broodsien voor de speeluyden valet 2 gulden

Item betaelt als voor 15 gulden 6 stuyver ter cause van wyn ende oncosten byden sangers ende speeluyden op kermisdach gedaen ende gedroncken by acte 6 julij 1614 valet 15 gulden 6 stuyver.

Item aen Jeronimo van Casteren, Guilliam de Post, Engelbert van Mechelen ende Marten Mercx elck voor een heel jair ende Leon Vryffaut voir een halff jaer gediend, by den heeren aangenoomen voor de stadts speeluyden om op alle feestdaigen voor het E.H. Sacrament ende opt stadhuys te speelen elcken jaerlicx toegevuecht 50 gulden valet 225 gulden.

NB: In 1613 speelde de rederijkerskamer Moyses-Doirn te Haarlem, Amsterdam en Leiden. Het is niet zeker dat de speellieden daarbij waren.

Bezoek van de graaf van Hoochstraten; baron de Hachincourt op 10 juli 1614. Op 26 juli vond een maaltijd plaats met Bernard Cornelio, kamerling van de landsheer.

De vier schutterijen ontvangen per maand vier gulden om de trommelaars te betalen.

B. 120, 1614-1615:

Item den stadts speeluyden voor haer nyeuwe jaer beloept 12 gulden.

Item betaelt Aert van Meurs goutsmit te cause van het maecken vanden polver voor de stadts speeluyden metten gout daer toe gedaen ende fatsoen tsaemen beloept 64 gulden 5 stuyver.

NB: Moyses Doirn, de rederijkerskamer, speelde een komedie, en werd betaald volgens een besluit van 20 mei 1615.

Aangezien in de voorgaande rekening twee maal een jaarsalaris is betaald aan de speellieden is deze post te recht niet te vinden in deze rekening.

Bijna jaarlijks wordt nu het echtpaar Schets van Grobbendonck (de gouverneur en zijn vrouw) buitensporig gefêteerd met gouden en zilveren voorwerpen, fijne stoffen en geld.

B. 121, 1615-1616.

Item aen Jeronimo van Casteren, Willem de Post, Engelbert van Mechelen ende Marten Mercx elck voor een heel jaer gediend, by den heeren aengenomen voor stadts

speeluyden om op alle feestdagen voor het E.H. Sacrament onde opt stadthuys te speelen elck jaerlicx toegevuecht 50 gulden valet 200 gulden.

Item aen Willem de Post ter cause van eenen nyeuwen cookeren voor de hantfluyten vanden grave van Buiren volgens d'acte der heeren schepenen in dato 28 junij 1616 beloept 14 gulden.

B. 122, 1616-1617:

Item Jeronimo van Casteren, Guilliam de Post, Engelbert van Mechelen ende Merten Merx elck voer een geheel jaer elck 50 gulden ende Leon Vrijfaut vanden 3 junij tot bamisse 1617 12 gulden 10 stuyver by den heeren aengenomen voer stadts speeluyden om op alle feestdagen voer het E.H. Sacrament ende opt stadthuys te spelen valet 212 gulden 10 stuyver.

(11 juli 1617) Item an Guilliam de Post ter cause van 9 potten Bremers bier gedroncken by de aerbeyders int stellen van den altaer op 1 julij voirseyd ende van tspelen van het engelken 18 stuyver.

NB: 13 september 1616; De heer van Oubremont (=? kapitein) en zijn vrouw Anna van Malsen ontvangen twee zilveren schalen gemaakt door Arnd van Meurs, voor hun huwelijk met een waarde van 283 gulden.

Bezoek van o.a. de heer Foxius, raad en procureur generaal van Brabant op 21 november 1616 en van Balthasar de Robiano, ridder, thesaurier-generaal van de landsheer. De prins van Oranje, tevens Ridder van het Gulden Vlies, was in de stad op 19 september 1617.

Op 3 juni 1617 ontvangt stadsgenoot Caspar Nemius een vergulde schaal, gemaakt door Arnd van Meurs, vanwege zijn doctoraat in de theologie.

Op 23 augustus 1617 maakte Arnd van Meurs een zilveren schaal voor de abt van Perk voor 147 gulden.

- Nemius was de latere aartsbisschop, de enige Bosschenaar die voor 1629 aartsbisschop werd-.

B. 123, 1617-1618.

Item aen Jeronimo van Casteren, Guilliam de Post, Engelbert van Mechelen, Marten Merx ende Leon Vrijfaut by den heeren aengenomen voer stads speluyden om op alle statiedaegen voer het E.H. Sacrament ende opt stadthuys te speelen jaerlicx elck 50 gulden valet 250 gulden.

Item aen den stadts speluyden voer een nyeuwe jaer by den heeren gegeven 8 gulden 8 stuyver.

Item by acte 13 July 1618 aen Franchoys van Brede ter cause van weynen aenden speeluyden ten tyde deser kermisse voer haere costen geschoncken betaelt 10 gulden.

B. 124, 1618-1619.

Item Jeronimo van Casteren, Guilliam de Post, Engelbert van Mechelen, Leon Vrijfaut ende Remijs de la Garde, by den heeren aengenoomen voor stadts speeluyden

omme op alle statiedaegen voor het E.H. Sacrament ende opt stadthuys te speelen jaerlicx elck 50 gulden valet 250 gulden.

Item den stadts speeluyden voer een nyeuwe jaere by den heeren gesconcken 14 gulden.

NB: De trompetters van de gouverneur en van het garnizoen speelden op de Gaffel toen de commissarissen van de artillerie uitgenodigd waren op 16 november. Op 3 juli werd de uitvaartdienst gehouden voor de keizerin.

B. 125, 1619-1620.

Item Jeronimo van Casteren, Guilliam de Post, Engelbert van Mechelen, Leon Vryfault ende Remijs de la Garde by den heeren aengenoomen voor stadts speeluyden omme op alle statiedaegen voor het E.H. Sacrament ende opt stadthuys te speelen jaerlicx elck 50 gulden valet 250 gulden.

Item aen vyff stadts speluyden voer het nyeuwe jaer te spelen voerden heeren betaelt 14 gulden.

B. 126. 1620-1621.

Item Jeronimo van Casteren, Guilliam de Post, Engelbert van Mechelen, Leon Vrfault en Remy de la Garde by den heeren aengenomen voer stadts speluyden omme op alle statiedaigen voer het Eerwerdige Heylig Sacrament ende opt stadthuys te speelen jairlicx elck 50 gulden valet 250 gulden hier ende getoigen een vierendeel jaers beloopende 12 gulden 110 stuyvers dat Guiliam de Post vertrocken is, valet 237 gulden 10 stuyver.

Item 2 Januarij 1621 aen Mr. Jeronimo voer de vyff stadts speeluyden voer een nyeuwe jaer betaelt 15 gulden 3 stuyver.

NB: Bezoek van o.a. de ambassadeur van de koning van Polen op 31 augustus 1621; De begrafenis van aartshertog Albert van Oostenrijk werd gehouden op 12 september 1621 voor 3037 gulden (!).

In 1620 speelde de rederijderskamer Moyses-Doirn te Mechelen en te Vlissingen. Het is niet zeker dat de speellieden daarbij waren.

B. 127. 1621-1622.

Item Jeronimo van Casteren , Engelbert van Mechelen , Leon Vryfault, Remy dela Garde, byden heeren aengenomen voer stadts speluyden omme op alle statiedaigen voer het Eerwerdige Heylige Sacrament ende opt stadthuys te spelen jaerlicx elck 50 gulden valet 200 gulden.

Item aen den vyff stadts speluyden als voer (Nieuwjaarstractatie), 15 gulden 3 stuyvers.

NB: Op 9 augustus werden de klokken geluid vanwege de heiligverklaring van Ignatius en Xaverius. Op 12 augustus werd een toneelspel opgevoerd door de

leerlingen van de Jezuiten, genaamd “de comedie van den heyligen St. Ignatius ende Xaverius”.

B. 128, 1622-1623.

Item aen Wouter Janssen den trommaker van sekere tromme re repareren,. betaelt 8 gulden.

Item aen de stadts speluyden voer haer gewoenlyck nyeuwe jaer 15 gulden.

Item by acte in dato 10 augusti 1623 getekent Ruys ende F. van Bree die somme van 14 gulden 6 stuyver ter cause van 26 potten franssen wyn by den sangers soe van buyten als binnen metten speeluyden opten kermisdach binnen gecomen gedroncken valet 14 gulden 6 stuyver.

B. 129. 1623-1624.

Item 2 januarij 1623 aen den stadts speluyden tot hennen nyeuwen jaer 25 gulden.

Item Aert van Murs van een van de stadts brodsien voer den speelman te versien, 10 stuyver.

Item Jeronimus van Casteren voer extra ordinarisse diensten 10 stuyver.

NB: Bezoek van o.a. graaf Jan van Nassau op 15 augustus 1624.

B. 130. 1624-1625:

Item Jeronimo van Casteren, Engelbert van Mechelen, Remy dela Garde ende Leon Vryfault by den heeren aengenomen voer stadts speluyden omme op alle statiedaigen voor het Eerwaerdige Heylige Sacrament ende opt stadthuys te spelen jaerlycx elck 50 gulden valet 200 gulden, ende hier van affgetoigen 12 gulden 10 stuyvers Leon Vryfault is naer zyn lant vetrocken valet alsoe 187 gulden 10 stuyver.

Item aen de stadts speluyden voer haer nyeuwe jaer betaelt 15 gulden.

NB: Alle 18 tamboers van de schutterijen worden met name genoemd en komen voor in het gilde van de Handboogschutters , Clovenierschutters , Jonge Schutters, Oude Schutters. In 1623 had Jan Peters de negentien trommen van de schuttersgilden beschilderd.

B. 131, 1625-1626.

Item Jeronimo van Casteren, Engelbert van Mechelen, Remy de la Garde by den heeren aengenomen voer stadts speluyden omme op alle statiedaigen voor het Eerwaerdige Heylige Sacrament ende opt stadthuys te spelen jaerlicx elck 50 gulden valet 150 gulden.

Item Wernaert Bruyns aengenomen om te dienen als voer jaerlicx voer 50 gulden, ende hem betaelt van 9 martij 1626 met 6 gulden voer zyn reysgelt tsamen 43 gulden 10 stuyver.

Item aen den stadts speluyden voer haer nyeuwen jaer 15 gulden.

Item aen Mr. Engelbert speelman voor vyff boeken voor de speluyden met consent der heeren schepenen betaelt 6 gulden 4 stuiver.

B. 132, 1626-1627.

Item Jeronimo van Casteren, Engelbert van Mechelen, Remy dela Garde ende Wernaert Bruyns by den heeren aengenomen voer stadt speluyden omme op alle statiedaigen voor het Eerwerdighe Heylige Sacrament ende opt stadthuys te spelen jaerlicx elck 50 gulden valet 200 gulden.

Item aen de stadts speluyden voer haer nieuwe jaer 15 gulden.

NB: De Leerlingen van de Jezuiten spelen in juli 1627 “de comedie van Sinte Michiels”.

B. 133, 1627-1628.

Item Jeronimo van Casteren, Engelbert van Mechelen, Remy de la Garde ende Wernaert Bruyns aengenomen voer stadts speluyden om alle statiedaigen voor het Eerwerdighe Heylige Sacrament ende opt stadthuys te spelen, jairlicx elck 50 gulden.. valet 200 gulden.

Item 30 mey an Goyart Janssen coperslager vanden trompetten ende andere stadstrechters te lappen betaelt 5 gulden 2 stuyver.

Iem door ordre van den heeren aen sekeren Wael musicien door ordre van den heeren naer Loven reysende gegeven 2 gulden.

B. 134, 1628-1629.

Item Jeronimo van Casteren, Engelbert van Mechelen, Remy dela Garde ende Wernaert Bruyns, stadts speluyden elck jaerlicx 50 gulden, valet 200 gulden.

18 september 1629: Item door ordre vanden heeren aen sekeren Wael musicien door ordre van den heeren naer Loven reysende gegeven 2 gulden.

NB: De post allerhande uitgaven is niet gespecificeerd. Door de belegering van de stad is de rekening zeer kort samengevat.

B. 135, 1629-1630.

Item aen den weduwe Mr. Jeronimus speelman ende aen Remy de la Garde oyck speelman elck een halff jaer gagien 50 gulden.

NB: Vanwege de zege bij Pernambuco wordt er vuurwerk ghouden, opgebouwd door Mr. Wolff: De processies uit dankbaarheid zijn verdwenen en niet meer getolereerd..

B. 136. 1630-1631.

Item aen den speelliedens voer haer nyeuw jaer 5 gulden (=twee speellieden)..

B. 137, 1631-1632.

Geen gegevens betreffende de speellieden.

B. 138. 1631-1632.

Item dito (2 januari) aen vier speellieden betaelt 7 gulden 10 stuyver (= 4 speellieden).

Item 18 dito (augustus) door ordre van den heeren schepenen aen Mr. Blunte cum suis speelliedens opde maelyt int tracteren vanden grave van Cuylenborch gespeelt .. betaelt 6 gulden.

NB: Vuurwerk van Mr. Wolff na de inname van Maastricht op 6 september 1632.

B. 139, 1633-1634.

Item 28 dito (=december) aen Mr. Blunte ende Mr. Naris instrumentisten voor sekere diensten gedaen, elcken vereert door ordre van den heeren vijff gulden valet 10 gulden

Item 2a januarij 1634 aen speelliedens voor heure nieuw jaer more solito 7 gulden 10 stuyvers (= 4 speellieden)..

B. 140, 1634-1635.

Item dito (20-12-1634) alnoch aen Mr. Blunt ende andere voor sekeren diensten int opnemen van organo gedaen, volgens acte in dato als voor betaelt 10 gulden.

Item 2^e Januarij 1635 aen den speelliedens voer henne nieuwen jaer more solito 7 gulden 10 stuvers (= 4 speellieden).

Item aen den musicanten in plaetsen van een ocxhooft wyns by ordonnantie in dato 22^e septembris 1635 betaelt 60 gulden.

B. 141, 1635-1636.

Item 2a januarij 1636 aen den speelliedens tot hunnen vastenavont dito nieuwer jaer more solito 7 gulden 10 stuyvers (= 4 speellieden).

Item dito (2^e januari) aen den musiciens voor sekere diensten ende tot een nieuwe jaer betaelt 6 gulden.

Item aenden musicanten in plaatsen van een oxhooft wyns betaelt 60 gulden

B, 142, 1636-1637.

Item prima januarij 1637 aen de speelluyden tot eenen nieuw jaer betaelt 7 gulden 10 stuyvers (= 4 speellieden).

Item aen den musiciens voor sekere diensten eenen nieuwen jaer betaelt 6 gulden .

B. 143, 1637-1638.

Item 2a januarij 1638 aen den speelliedens tot hennen nieuwen jaer more solito betaelt 7 gulden 10 stuyver (= 4 speellieden).

Item aen den caemer van musiciens in plaatsche van een oxhooft wyns naer gewoente volgens ordonnancie datum 29 septembris 1638 betaelt 60 gulden.

B. 144, 1638-1639.

Item 2a januarij 1639 aen den stadts speelliedens tot hunnen nieuwen jaer more solito betaelt 7 gulden 10 stuyvers (= 4 speellieden).

Item aen den musiciens tot een oxhooft wyns als ordinaris volgens ordonnantie in dato 27 septembris 1639 betaelt 60 gulden.

B. 145, 1639-1640.

Item 2a januarij 1640 aen den speelliedens overmits tot veele plaatschen gaen spelen door begert van den heeren tot haeren nieuwen jaer betaelt 15 gulden.

Item aen den collegie van musicanten in plaatsche van een oxhooft Fransche wyn naer ouwer gewoente vereert ende betaelt de somme van 60 gulden.

B 146, 1640-1641.

Item prima januarij 1641 aen speellieden overmits tot veele plaatschen gaen spelen, door begeerte van heeren tot haeren nieuwen jaer betaelt 15 gulden.

Item aenden huysvrouw Gevertss van Daell luytenist voor synen dienst gedaen in de maeltyt der heeren van de leden in octobris lestleden ende mede vuyt consideratie tot reysgert (= ? reysgelt) door begeerte van den heer president betaelt 10 gulden.

Item het collegie van musiciens tot een oxhooft wijns ordinaris vereert met de somme van 60 guldens.

NB: Er zijn vier schuttersgilden: Catharina, Barbara, Agatha en Blasius.

B. 147, 1641-1642.

Aende speelluyden Mr. Blondt cum suis nieuwer jaer betaelt 7 guldens 10 stuver.
Ditto aen mr. Jan Verrijt voor de heeren musicanten voor een ophooft franse wijn in conformiteit van de voors. resolutie der heer vande leden met quitancie in dato 21 october betaelt 40 guldens.

B. 147, 1641-1642.

Geen gegevens betreffende speellieden. .

B. 148, 1642-1643.

Aan de speelluyden Mr. Blondt cum suis nieuwer jaer betaelt 7 gulden 10 stuver;

Ditto aen Mr. Jan Verrijt voor de heeren musicanten voor een ophooft franse wijn in conformiteit van de voors. resolutie der heer vanden leden met quitancie in dato 21 october betaelt 60 guldens.

NB: Mr. Jan Verrijt was tevens stadsorganist geworden na de dood van Mr. Philips van Heymissen.

B. 149, 1643-1644.

Geen gegevens betreffende de stadsspeellieden.

NB: Mr. Jan Verrijt de organist vertrok op 5 maart 1644.

B. 150, 1644-1645.

Item den 1^e januarij aen den speelliedens tot eenen nieuwen jaere betaelt 15 gulden.

Item aen 't collegie der musiciens tot een oxhooft wyns more solito 60 gulden,.

Item voor een zaccabout voor Mr. Willem Thael courtwachter om op den thooren te speelen volgens ordonnantie in dato 30 septembris 1645 ende quitancie betaelt 50 gulden.

Thael blies "de publicatien aff" : Hij blies vanaf het stadhuis, indien er nieuwe publikaties werden aangeplakt.

NB: Deze Mr. Willem Thael blijkt later een bekwaam klokkendeskundige die meester was in het verhangen van zware luiklokken! (André Lehr, Van paardebelt tot speelklok, Zaltbommel 1981, p. 93).

B. 151, 1645-1646.

Item den 1e januarij 1646 aen den speelliedens tot eenen nieuwen jaer betaelt 15 gulden.

Item den 6 junij 1646 aen Cornelis Spuls koster van de Engelsche kercke opt Bagijnhoff voordat hy een jaer gedient heeft aen de heeren scholarchen ende de

musicanten in haere vergaderingen volgende ordonnantie in dato 12 maij 1646 ende quitantie betaelt 50 guldens.

Item aen Jannen Kerff voor t collegie van musicijns tot een ocxhooft wyn more solito 60 gulden.

B. 152, 1646-1647.

Item ten selven aen de speelliedens voor haeren nieuwen jaere more solito 15 gulden.

Item aen 't collegie der musiciens tot een ocxhooft wyns more solito 60 gulden.

NB: Op 11 juli speelden koorddansers voor de magistraat en hun familie voor 25 gulden. Op 1 augustus speelde Mr. Joris met zijn familie een toneelstuk of "komedie", eveneens voor de magistraat.

B. 153, 1647-1648.

Item aen Cornelis Spuls coster ende dienaer van de heeren scholarchen ende musicanten volgens ordonnantie in dat 22 may 1648 ende quitantie betaelt 50 gulden.

Item aen de speelliedens voor haeren nieuwen jaere more solito betaelt 15 gulden.

Item aen 't collegie der musiciens tot een ocxhooft wyns more solito 60 gulden.

NB: Op 10 juli speelden koorddansers voor de magistraat en hun familie; op 11 juli traden op een Mr. Jacob als "waterspouwer" en de meester van de olifant. Wellicht de eerste keer dat er een olifant in de stad was. De vier schutterijen hadden samen 12 tamboers.

B. 154, 1648-1649.

Item aen de speelliedens voor haren nieuwen jaere more solito betaelt 15 gulden.

Item den 24 februarij aen Gerart Bel voor het repareren van de basuyn ende trompetten van den cour ..

Item betaelt Mr. Willem Tael (=saccaboutspeeler).

NB: Hij kreeg betaald voor het aankondigen van stadsbesluiten.

Item den 27 dito aen Isack Geritssen voor het repareren van de schuyfftrompet volgens quitancie betaelt 2 gulden 5 stuyver.

Item aen Johan Blont ende Hans Felton van dat sy op de vreedefeest als andere hebben gespeelt volgens ordonnantie in dato den 23 september 1649 ende quitancie betaelt 50 gulden.

Item aen het collegie der musiciens tot een ocxhooft wyns more solito betaelt 60 gulden.

B. 155, 1649-1650.

Item aen de speelliedens voor haren nieuwen jaere more solito betaelt 15 gulden.

Item aen 't collegie der musiciens tot een oxhooft wyns more solito betaelt 60 gulden.

B. 156, 1650-1651.

Item den 2^e januarij aende speelliedens voir haren nieuwen jaer more solito betaelt 15 gulden.

Item dito aen Cornelis Spuls coster van d'Engelsche kercke voor de diensten aen de scholarchen, professoren ende musiciens een jaer lange gedaen volgens dordonnantie in dato 17 majj 1651 ende quitancie betaelt 50 gulden.

B.157, 1651-1652.

Item den 6^e augustus aen Corneli Spuls coster van de Engelsche kerk over een jaer de scholarchen, professor ende musiciens te dienen volgens ordonnantie der heren van de leden in dato 25 september 1652 ende quitancie betaelt 50 gulden.

Na 1651 wordt Spuls, koster van de Engelse kerk, nog steeds betaald, maar de vermelding van "musicijns" en "collegie van musicijns" verdwijnt.

B. 162, 1656-1657.

Geen gegevens betreffende pijpers en musici.

Relevante artikelen:

P. van de Sluijs, Enkele kanttekeningen met betrekking tot de Bossche Rederijderskamers, in: *Varia Historica Brabantica*, VI-VII, p. 187-205.

C.C.Vlam en M.A. Vente, *Bouwstenen voor de geschiedenis der toonkunst in de Nederlanden*, I, Utrecht 1965.

I, p. 141-144: Uitgebreid reglement van de stadsspeellieden te Kampen, 15^e eeuw.. o.a.: een trompet en twee blaasinstrumenten eigendom van de stad. De speellieden spelen ook tijdens de markten. Bij slecht weer achter een raam in het stadhuis,, bij goed weer op de torenrand van het stadhuis. Enz. Daarnaast is er een reglement uit 1556: Interessant!

I, p. 195-204: Gegevens betreffende de speellieden van Rhenen. 16^e eeuw. In 1521 speelden er vier pijpers trompet.

I, p.205: Enkele lossen gegevens betreffende speellieden van Bergen op Zoom te Steenbergen en van Steenbergen zelf. 16^e eeuw.

I, p. 212-307: Uitgebreide gegevens over de Utrechtse speellieden en andere musici. 1400-1700. Veel omvangrijker dan in 's-Hertogenbosch. Boeiend! Veel verschillende instrumenten genoemd. Doorgaans ook 4 speellieden in de 16^e eeuw..Geen optreden door Bossche speellieden.

Idem, II, 1971, p. 73 en vv: Pijpers te Dordrecht, 1429-1572. Doorgaans 4 speellieden. Geen optreden door Bossche speellieden.

Idem, III, 1980, p. 135-189: Speellieden te Haarlem. Interessant. Doorgaans 4 speellieden. Geen optreden door Bossche speellieden.

Bouwsteen, II, 1872-1874, ed. Vereniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis, p. 189-193: Gegevens betreffende speellieden te Bergen op Zoom. Weinig relevant. De spelers droegen het insigne van de stad. Geen optreden door Bossche speellieden.

In idem: p. 202-203: Enkele gegevens betreffende speellieden te Deventer en Kampen. 14^e-16^e eeuw. Deventer had in 1460 een trumper en 2 pijpers. Geen optreden door Bossche speellieden.

Idem, p. 207-208: Enkele gegevens betreffende pijpers te Amsterdam. In 1540 zijn er vier trompers. Geen optreden door Bossche speellieden.

